

ACADEMIA ROMÂNĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI
XXXI

EFTIMIE MURGU

DE

G. BOGDAN-DUICĂ

MONITORUL OFICIAL
ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DEPOZITUL GENERAL
CARTEA ROMÂNEASCĂ
B-DUL ACADEMIEI, 3-5

BUCUREȘTI

1937

ACADEMIA ROMÂNĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI
XXXI

EFTIMIE MURGU

DE

G. BOGDAN-DUICĂ

MONITORUL OFICIAL
ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DEPOZITUL GENERAL
CARTEA ROMÂNEASCĂ
B-DUL ACADEMIEI, 3-5

BUCUREȘTI

1937

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

COTA 1953 12905

CONTROL

CONTROL 1953

1961

B.C.U. Bucuresti

C17906

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

I

INTRODUCERE ¹⁾

Scrierea de față este un amestec — adaog: plăcut — de știri, care așteaptă o întregire, de date sigure și documente talmăcite prudent, pentru ca din ele să reiasă *personalitatea* lui Eftimie Murgu, *mediul și mijloacele* lucrărilor sale, *tradiția* continuată de el, dar și cea moștenită dela el. Mult despre el altă lucrare nu va mai adauge; *esența vieții lui reese limpede*; firul particular al vieții este găsit exact, mediul lui asemeni; la căutarea acestuia am pus oarecare stăruință. Totuși, toți câți mai aveți ceva de spus despre acest Bănățean *tipic*, grăbiți-vă a spune, pentrucă toți Românii, Bănățeni, Moldoveni, Munteni, îi datorim *câte ceva*; și toți împreună, iubindu-i memoria, cercetându-i vieța, vom putea să-i desăvârșim biografia abia începută.

II

FAMILIA MURGU

După *Enciclopedia română* a lui C. Diaconovich, dar și după Dr. George Popovici ²⁾ și d-l Boroș, preot în Lugoj ³⁾, Murgu s'ar fi născut în Caransebeș. Pesti Frigyes îl naște

¹⁾ Acest studiu a fost găsit între hârtiile răposatului Prof. G. Bogdan-Duică, Membru al Academiei Române, și s'a publicat întocmai.

²⁾ *Istoria Românilor bănățeni*, 1904, p. 362.

³⁾ *Krassószörényi Lapok*. Anul XXXV, Nr. 395.

în Slatina ¹⁾. Dicționarul lui Révai știa, însă, exact, că s'a născut în *Rudăria* ²⁾. Pe colaboratorul dicționarului îl va fi interesat să știe precis cine fusese acel Român care « capitulase în fața supremației politice a Maghiarilor » ³⁾.

Rudăria, din Banat, era un sat mare, militarizat.

Tatăl lui Murgu se numea Simeon. După o informație, dată de d-l canonic Boroș (Lugoj), tatăl se născuse la anul 1780 (Noemvrie, 12/24); și, deci, era de 25 de ani pe când i s'a născut odorul (1805).

Mama lui Murgu a fost Cumbria; și, după același informator se născuse la anul 1785, într'un sat tot mare, tot militarizat, de pe aceeași vale, a Almăjului, în Bănia, vecină cu Rudăria.

Mama lui Murgu trebuie să fi avut oarecare stare, deoarece fiul, vorbind (în testament) despre casa sa din Buda, spune că a putut-o cumpăra numai ajutându-se cu ce mamă-sa îi dăruise ⁴⁾.

Tatăl și-a avut leafa sa de ofițer — locotenent — în regimentul de graniță banatic-român; și, deci, a fost supus și restricțiilor economice impuse de regulamentele sobre ale regimentelor.

D-l canonic Boroș mi-a mai spus că fratele lui Simeon se numea Macu (1785—1860); fiul acestuia a fost Ioan Macu (n. 1807).

E. Murgu a avut un frate și o soră.

Pentru cei ce vor urmări și familia, care pe mine, aici, nu mă interesează prea mult, însemnez că un Pavel Murgu era, la 1832, învățător în Sân-Miclăușul-mare; îl amintește lista de abonați la *Anticele Romanilor* de D. Bojincă. Tot el (?) Pavel Murgu, să fi fost, la 1842, paroh în Timișoara-Fabrică ⁵⁾. În anul următor, 1843/44, pe Pavel, șematismul oficial regnicolar nu-l mai are la Timișoara.

¹⁾ *A szörényi bánság és Szörény vármegye története* (1877), vol. I, p. 220.

²⁾ Volumul XIV (1916).

³⁾ « Meghódolt » este cuvântul unguresc.

⁴⁾ Din testamentul citit de mine la d-l Boroș: « Durch Geldbarschaften meiner seligen Mutter unterstützt ».

⁵⁾ *Gazeta Transilvaniei*, 1842, p. 200.

Şematismul acesta şi cel pentru anul 1846/47 mai dau şi alte lămuriri ¹⁾. Numele este scris în trei feluri: Murgulovici, Murgul, Murgu. Purtătorii lui sunt aceştia:

1. Vasile *Murgulovici* este preot în Beregsău (protopopiatul Timişoarei).

2. Ioan *Murgulovici*, preot în Parţa (acelaş protopopiat). Ambii în comitatul Timiş.

3. Sofronie *Murgulovici*, preot în Gilad (protopopiatul Ciacova), Timiş.

4. Dumitru *Murgulovici*, diacon în Ecica (protopopiatul Becicherecul mare (Torontal).

5. Ioan *Murgul*, învăţător în Uzdin (protopopiatul Panciovei); regimentul german-banatic.

6. Lazar *Murgul*, învăţător în Sânt-Mihai (protopopiatul Vârşeţ); regimentul illiric-banatic.

7. Avram *Murgul*, preot în Petrovoselo (tot acolo).

8. Gavril *Murgul*, învăţător în Petrovoselo.

Vasile, la 1843/4, era tot acolo în Beregsău. Ioan, în acelaş loc. Sofronie, asemeni. Dumitru nu exista în şematismul dela 1843/4. Ioan este în acelaş loc. Lazar, asemeni. Avram, nu se mai află. Gavril e în acelaş loc.

Însă 'n 1843/4 se mai află:

9. Moise *Murgulovici*, învăţător în Sânt-Mihai.

10. Simeon *Murgu*, învăţător în Iladia (protopopiatul Palanca); reg. român-banatic; în Caraş.

Zece Murguleşti: cinci preoţi şi cinci învăţători; lucrând şi în graniţă (Ecica, Uzdin, Sânt-Mihai, Petrovoselo) şi în provincie (Beregsău, Parţa Gilad).

Dacă toţi (?) sunt înrudiţi şi dintre munţi, de pe valea Almăjului, atunci avem în faţă-ne o familie care dela deal s'a scoborît la şes, la pământ mai roditor, deci iubitoare de bunăstare; şi, întru cât toţi sunt preoţi şi învăţători, iubitoare şi de înaintări sociale-intelectuale. Ea munceşte între laturile unei figuri geometrice ce-ar porni dela Timişoara, la Becicherecul-Mare, Panciova, Verşeţ, Ciacova, întorcându-se

¹⁾ *Universalis schematismus ecclesiasticus venerabili cleri orientali ecclesiae graeci non uniti ritus etc.*, publicat de Aloysius Reesch de Lewald, concepiat la consiliul locotenenţial din Buda. Pe anii 1843-4 şi 1846-7.

iarăși la Timișoara, la Vest de calea ferată Timișoara—Biserica-Albă.

Floarea lor a fost Eutim, cum îl scriu documentele.

Un autor ce-l voi cita mai la vale, Schams ¹⁾, pomenește pe la 1820 numele unui preot la biserica *română* din Buda, scriindu-l *Morgo*. Să fi fost un Murgu? Il chema George; și era și consilier consistorial ²⁾.

Despre Murguleștii de mai sus se știe că Vasile Murgulovici din Beregsău a învățat teologia, absolvând-o în Arad, în anul 1824/25; deci a fost cam de aceeași vârstă cu Eutimiu; și că Sofronie Murgulovici (a cărui comună de origine nu se arată) a absolvat teologia în anul 1834/35 ³⁾.

Fără să pot afirma că toți sunt din aceeași familie — ei înșiși ar fi trebuit, câți mai trăiesc, ar face bine să-și stabilească filiațiunea — citez tot după scrierea d-lui Botiș pe următorii învățători cari au studiat «preparandia» din Arad.

1. Pavel *Murgulovici* din Beregsău a sfârșit școala normală în 1818—19, învățase doi ani, deci dela 1816.

2. Vasile *Murgulovici* (Beregsău) termină în 1819—1820, tot după doi ani; începuse în 1817.

3. Iacob *Murgu* din Iladia sfârși în 1825—26.

4. Ioachim *Murgu*, din Șiclău, sfârși în 1849—50.

5. Dimitrie *Murgu*, din Ciacova, în 1856—7.

6. Alexandru *Murgu* din Petrovoselo, 1869—70.

7. Ștefan *Murgu* din Curtici, 1901—2.

8. Ioan *Murgu* din Rișculița, 1902—3 ⁴⁾.

Comparând pe d-l Botiș cu șematismul citat, aflăm că Vasile Murgulovici, terminând preparandia în 1819—20 și teologia în 1824—25, studiase serios. Se muncea și pe atunci!

Rândurile acestea le-am scris ca îndemn pentru ceice vor voi să stabilească toată genealogia exactă a unei familii distinse.

¹⁾ În capitolul despre Buda și Pesta.

²⁾ Pagina 42; în anexa despre abonații scrierii lui Schams despre Buda.

³⁾ Dr. T. Botiș, *Istoria școlii normale*, etc., din Arad, 1922. Paginile 678 și 682. Cursurile teologice aveau 2 profesori: Patrichie Popescu și Ghenadie Popescu.

⁴⁾ Botiș, *l. c.*, pp. 421, 422, 426, 440, 449, 464, 486, 487.

III

TATĂL LUI MURGU ȘI SOCIETATEA SA

Pe tatăl lui Murgu l-am găsit în *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums* pe anul 1815 (tipărit în Viena, în tipografia Curtții și a Statului ¹⁾, și anume în gradul de *Fähnrich*. Sub *Fähnrich*-i erau, grad imediat inferior, cadeții; deasupra lor subofițerii (*Unterlieutenant*); apoi ofițerii (*Oberlieutenant*), apoi locotenenții de căpitani (*Capitän Lieutenant*), căpitanii (*Hauptmann*) și, în sfârșit, deasupra tuturor, ofițerii de stat major (*Stabsofficier*).

Printre căpitani, în 1815, se află un Ioan *Rumun*, care va fi fost ce-l arată numele, Român; printre *Oberlieutenants*-i Nicolae *Brumar*, Mihail *Armășescu*, Alexandru *Dulescu*, Pavel *Ciorpan*, Dumitru *Isbașa*.

Dintre *Unterlieutenants*-i extrag pe Ioan Pegescu, I. Matiescu, Budu Curjescu, Șandru Dănescu, Crăciun Vrăbiete, Teodor Firra, Ioan Terian, Dragu Bârsescu, Aron Obradovici, Simeon Bota, Ioan Isbașa. Colegi de grad ai tatălui lui Murgu, adecă *Fähnrich*-i erau: Ioan Crăescu, Moise Guran, Nicolae Mila, Nicolae Rădoi, Costea Măciucă, Teodor Jiuba, George Guran, Ioan Neagu(lor), Petru Dănescu, Alexandru Irimescu, George Hurdusău, Antonie Balaș. Urmau cadeții: Arsenie Vălian, Dumitru Curjescu, Ladislau Grivei, Iosif Bârsescu.

Tuturora le era auditor Vasile Lazarovici; doctor, Dr. Anton Petz și contabil Francisc Ziestler.

Deși se aflau și streini (destui) în corpul ofițeresc, nu se poate zice că societatea lui Simeon Murgu nu era destul de românească.

Copilul Murgu a fost, de sigur, acasă, pelângă tatăl său. În 1815 el era de 10 ani. Deci precizăm: La vârsta de 10 ani Murgu trăia în Caransebeș, într'un oraș frumos, străjuit de munți, bogat ²⁾.

¹⁾ La pagina 303.

²⁾ De aceea geograful Vályi András, 1799, deriva numele dela *Cara* și *sedes*!

În anul 1816¹⁾ Simeon Murgu este întâiul *Fähnrich*, adică apare, în almanahul citat la locul întâi.

La același loc îl găsim și în 1817²⁾, și la 1820³⁾, și la 1822⁴⁾.

În 1823 Simeon Murgu este *Unterlieutenant*, ultimul dintre subofițeri. Deci fusese avansat în 1822, pe la sfârșitul anului⁵⁾.

În 1825 Murgu este al doisprezecelea *Unterlieutenant*, iar după el mai urmează patru, cari sunt Moise Guran, Nicolae Mila, Nicolae Rădoi și Anton Radoicovici⁶⁾.

Urmează anul 1826, anul în care fiul ofițerului, Eftimie, era dus la studii în Seghedin. Murgu este al unsprezecelea *Unterlieutenant*, iar din urmă, după cei patru de mai sus, mai veniseră Mihail Iancovici și Serafim Sirean⁷⁾.

Anul 1828 ni-l citează pe Murgu la locul al 12-lea⁸⁾; din urmă mai venise un Mold. (Matei).

La anul 1830 Simeon Murgu, care 'n 1829 fusese la locul al optelea, apare ca al șaptelea sublocotenent⁹⁾.

Așa dar în anul 1830, când Eftimie Murgu își publica prima sa operă, tatăl său se afla ofițer și tot la Caransebeș.

Simeon nu a fost, însă, întâiul Murgu în carieră militară; el a avut cel puțin un predecesor.

Acest Murgu foarte interesant, mai interesant decât toți Murgii pomeniți mai sus, a fost Petru. Interesant acesta este prin faptul că a fost soldat grănicer, și tot *Fähnrich*; pe el l-am găsit în anul 1804 la locul al 24-lea, iar în 1805 la locul al 21-lea printre *Fähnrich-ii* regimentului valaho-illiric, cu reședința în Caransebeș. În alți ani nu l-am găsit. El este, așa dar, *întâiul ofițer din familia Murgu*, așezat la Caransebeș, unde, abia peste zece ani va apărea Simeon, tatăl lui Murgu¹⁰⁾.

¹⁾ Același almanah, p. 320.

²⁾ Pagina 323.

³⁾ Pagina 246.

⁴⁾ Pagina 246.

⁵⁾ Pagina 245.

⁶⁾ Pagina 245.

⁷⁾ Pagina 245.

⁸⁾ Pagina 245.

⁹⁾ Paginile 245 și 246.

¹⁰⁾ Almanahul militar al Austriei pe anul 1804, p. 233 și 1805, p. 239.

IV

COPILĂRIA LUI MURGU

Relativ la copilăria lui Murgu eu — cel puțin eu — nu am niciun document. Deci pot spune numai că va fi dus vieața ce-o duceau familiile ofițerești, social și cultural înălțate mult deasupra nivelului grănițeresc comun.

Din niște indicațiuni ale lui Murgu trebuie să conchid, însă, că el n'a stat într'un singur loc, că a și peregrinat, poate (?) cu tata și cu mama, prin graniță; sau ca școlar (adult?).

Odată Murgu afirmă că «*în revoluția sârbească* a lui Cserni-George a văzut la graniță o mulțime întregă de Sârbi cari se refugiau dincoace»¹⁾.

Copilul, pe care eu mi-l închipuesc foarte simțitor, trebuie să fi luat de-acolo, dela graniță, o impresie urâtă. Urmărin-du-i, mai apoi, pe refugiații de-atunci, pe la 1830, el știa că unii dintre ei plecaseră 'n Moldova, unde cea mai mare parte dintre ei se asimilără Țiganilor, adecă fură primiți de boieri la muncile săvârșite de aceștia²⁾.

Afirmația despre așezarea Sârbilor în Moldova este exactă. Povestind revoluția sârbească Leopold Ranke încă a 'nsemnat acest fapt. Chiar șefii sârbești au trecut în Basarabia³⁾.

Pentru ce n'ar fi trecut și alți nenorociți, nu numai șefi, în aceeași direcție?

Murgu trebuie să-i fi văzut prin Octomvrie 1813, când și șefii Cara-George, Leonte, Filipovici etc., trecură Dunărea refugiindu-se în Austria. Murgu ar fi fost pe-atunci de 7-8 ani.

Dacă am ști precis ce era tatăl său în 1813, am putea fi deplin siguri în afirmațiuni.

Al doilea text, din aceeași scriere, este⁴⁾: «Am călătorit o parte mare din Slavonia și am aflat că niciun Sârb nu se numește *Vlah*. Inșă Români cari, vorbind sârbește, se numesc *Vlassi*, adecă Români, spun expres că nu sunt Sârbi; și, deși

¹⁾ Scrierea sa *Widerlegung*, p. 99.

²⁾ Tot acolo, p. 105.

³⁾ L. Ranke, *Die serbische Revolution*, 1844, pp. 252—249.

⁴⁾ Pagina 37.

unii dintre cei trăitori printre Sârbi și-au uitat limba lor (*pentru că mulți o vorbesc încă*), n'au uitat că ei ca *Vlassi*, nu sunt de origine sârbească». Murgul cunoștea așa dar Slavonia din proprie vedere, vorbise românește cu Românii de-acolo; și acum, la 1830, putea să citeze impresiunile slavo-ve, din copilăria sa.

Timpul petrecerii lui Murgu în Slavonia nu-l pot data. Trebuie să fi fost la o vârstă înțelegătoare și, esteticeste chiar, afectabilă. Pentru că *tonul* de silă, de scârbă, de ironie care toată vieța l-a întrebuițat contra Sârbilor trebuie să fi avut rădăcini adânci, adecă vechi ¹⁾.

Al treilea text: «*Tradițiunile ajunse până la noi, dela strămoși*, au dovedit în cât amar și în câtă mizerie se aflau bieții fugari pe când se mântuiau la noi; și câte jertfe-i costară pe *băștinașii* țării, câte trebuiau să-i coste, pentru ca să-i scape pe nenorociți din mizeria lor », veneau și *incognito*; și se pierdeau printre locuitorii de baștină. Și nu erau numai Sârbi, ci și Greci, Italieni, Arnăuți, Armeni, Macedo-Români, din când în când și Bulgari ²⁾.

Rezum, deci, un fapt *capital* pentru înțelegerea lui Murgu: De copil, de tânăr a stat în fața puhoiului sârbesc, care îneca, când nesimțit, când vivace țara sa, Banatul. De copil i s'au așezat în suflet semințele sentimentale, din care s'a alcătuit ura contra veneticului sârb, precum el mereu îi zice ³⁾.

V

PATRIA LUI MURGU: GRANIȚA MILITARĂ

Granița militară s'a ivit din trebuința Austriei și a Ungariei de-a se apăra de Turci și de aliații lor. Zic: și de aliații lor, cari erau supușii lor și, deci, aliați de voie-de-nevoie. Astfel

¹⁾ De exemplu: « Sârbii s'au pripășit (în Ungaria) cam pe același timp cu Țigarii », p. 92. « Și cel mai din urmă Român abia s'ar opri de-a nu râde, dacă Sârbilor li s'ar zice Români », p. 93. « În Moldova Sârbii au fost tot atât de deși ca și Arapii în Veneția », p. 105.

²⁾ *Über das Serben-Congress-Memorandum*, 1865, pp. 2—3.

³⁾ S'ar putea ca drumurile în Slavonia să fi fost făcute cu prilejul studiilor *gimnaziale*, despre care până acum n'avem nicio știre sigură?

ea era graniță și *contra* Muntenilor, și *contra* Moldovenilor, deci, *contra* unității sufletești, câtă era de pe atunci.

Proba — *una* dintre probe — ne-a lăsat-o 'n scris baronul și generalul Buccow, dela 1761—1764, care, la 'nceput, voise ca granița *ardelenească* să fie alcătuită numai din Români *greco-catolici*, pentru motivul că, după el, *ne-unitii erau prea devotați coreligionarilor lor din Moldova și Muntenia* și, prin urmare, Austria, în România necatolicizată, nu trebuia să aibă încredere ¹⁾. Cum, însă, numai uniții nu ar fi fost de ajuns, ca să formeze o graniță serioasă, principiul confesional a fost părăsit; și s'au militarizat și ortodocșii! Inșă pentru cavalerie, pentru dragoni, principiul a fost păstrat, pentru ca boieronii « Făgărașului și ai altor regiuni, dorind a fi încălăriți », să fie și prin aceasta atrași la așa zisa « sfânta unire ».

Firește, în Bănat principiul confesional nu avea niciun înțeles, deoarece aici nu erau uniți, nu erau nici catolici, ori, toți, de-acum înainte trebuiau creați. Inșă, dacă avem în vedere că granița 'n care s'a născut Murgu și-a luat forma sa finală, adecă mai exact: forma ultimă *anterioară* nașterii sale, abia 'n anul 1775, abia la zece ani după susținerea fanatică a principiului confesional, trebuie să presupunem că motivul lui va fi umbrit puțintel și vieța Bănățenilor: Se știe de pildă, că chiar supt liberalul împărat Iosif al II-lea României din granița bănățenească, militarii neuniți, puteau ajunge, cel mult, căprari! ²⁾.

Fizicește granița creșcu mereu, nu numai prin adaosuri de teritoriu și spor de nașteri, ci și prin colonizări. Linia lui L. de Engelshofen (1740—1753) fu depășită; cele două Clisuri, Craina, valea Almăjului cu basenul Nerei se adaoseră 'n anul 1773; mereu crescând punctul ei de culminare a fost ajuns

¹⁾ Dr. I. H. Schwicker, *Geschichte der österreichischen Miltärgrenze*, 1883, pp. 132—139: *Weil die nicht-uniten ihren Glaubensgenossen in der Moldau-Walachei zu sehr anhänglich seien*. Apoi: *Weil der unite Theil allein nicht ausgereicht haben würde*.

²⁾ Dr. I. H. Schwicker, *l. c.*, p. 130. Fiindcă am amintit chestiunea confesională în semn că 'n toată granița s'a cultivat proslitismul; dar adaog că 'n anii 1850 și 1869, în granița Banatului abia erau, totuși, greco-catolici: 5.033 și 6.880; față de ortodoxi: 527.663 și 646.388! Pentru a ilustra și pentru Ardeal principiul însemnez (după Benigni și Hielzinger), că la un moment granița Ardealului avea: *ortodoxi* 7.206, protestanți 14.535, *greco-catolici* 19.736 și *catolici* 25.202. Deci 44.938 catolici *contra* 21.741 necatolici. Graiu mai limpede nici că se poate!

în 1850, cu noua ei constituție. Acum regimentul românesc avea un teritoriu de 102 mile pătrate și 78.177 suflete (1850), sporind la 98.260 în anul 1869. Inșă, dela 1775 până la 1838, nu se produse nicio schimbare teritorială.

În acest an (1838) regimentul iliric, adecă cel sârbesc, se desfăcu de cel românesc, concentrat în capitala sa Caransebeș; sau: în acest an regimentul român-iliric a fost tăiat în două.

Născându-se la 1805, Murgu se născu, așa dar, în teritoriul regimentului *valaho-iliric*, în țară cu nume hibrid și cu acea îngemănare de populații, care lui, în toată vieța sa, i-a fost nesuferită. Pentru înțelegerea deplină a psihologiei lui Murgu și acest fapt trebuia precizat.

Aceluiași fapt îi datorim, de sigur, confuzia că 'n condica liceului din Seghedin, unde-a studiat Murgu, a fost înscris ca Sârb, Serbus!

Privitor la sporul populațiunii prin admigrați, prin mereu încercata și adeseori reușita copleșire a elementului românesc, observ scurt, că admigrările din Turcia continuau cu Sârbii; și că, despre Apus, veneau Nemții, mulți chiar în anii în cari Murgu își putea da bine samă de 'nsemnătatea socială a fenomenului: 1826, 1827, 1828, 1833, 1840. Drept este că coloniștii nemți curgeau și în teritoriul regimentului iliric, în 1823, 1824, 1825, 1827, 1828, 1830¹⁾.

Dar este timpul să cercetăm și aspectul economic și cultural ce-l avea patria 'ngustă a lui Murgu, feudul militar, în care grănițerii aveau câteva privilegii plătite cu datoria de-a lupta, de-a se schilăvi în războaie pentru împărat, și de-a muri tot pentru împărat.

Murgu s'a născut în anul 1805; datele economice și culturale sunt dela anul 1802²⁾.

¹⁾ Energia *veche* a Românilor aș mai ilustra-o cu cifrele filosoficului Iohann von Csaplovics (*Slavonien*, vol. II, p. 70) care, pentru anul 1797, atribuia dieceselor

	Români	Sârbi	Școale
Timișoarei	196.211	147.140	229
Verșețului	198.017	26.513	233
Aradului	292.896	11.621	122
Total	687.124	185.274	584

²⁾ I. A. Demian, *Statistische Beschreibung der Militärgrenze*, Wien, 1807, volumul al II-lea.

În rândul întâi omul, Românul, trebuie să ne intereseze mai mult. Regimentul român-iliric cuprindea 112 sate, cam mici, cam slab-populate, cu 11.041 case. De-o casă, câte 7 locuitori !

Dintre sate pe valea Almăjului erau 13; firește și Rudăria lui Murgu. Numele tuturor din valea aceasta erau: Bănia (cu 1.463 de suflete), Borloveni, Bozoviciu (cu 1.483 suflete), Dalboșeț, Gârbovăț, Lăpușnic, Moceriș, Pataș, Prigor (cu 1.195 suflete), Prilipeț, Putna, Rudăria (cu 1.431 suflete, Sipot ¹⁾). De unde reese că și familia Murgu și familia mamei sale erau de pe aceeași vale frumoasă și din satele cele mai mari ale văii ²⁾.

Ziceam că satele erau cam mici, cam slab-populate; adaog: din fericire. Deoarece traiul nu era ușor. Anume: regimentul român-iliric se întindea pe 703.521 jugăre și 768 stânjeni pătrați; de om se venea câte 7 j. și 582 st. pătrați; însă, din acele sute de mii, 465.362 j. erau *pădure* și numai 243.893 erau *țarină*; deci, de om țarina era câte $3\frac{1}{3}$ jugăre, pe când în regimentul german-banatic se veneau, de om, 5 jugăre-țarină !

Agricultură se făcea pe 61.169 j. și 466 st. pătrați. Locul era puțin, și mai niciodată nu se lăsa pământ în paragină, deși sistemul economic era al celor trei câmpuri ³⁾. Cerându-se, pentru hrană, de cap de om ca 6 mierțe pe an, regimentului român-iliric i-ar fi trebuit 420.480 mierțe anuale, însă, în 1801, pământul său produsese numai 243.993 mierțe, adică jumătate din cât îi trebuia populației sale, de 70.080 suflete.

Vinovată de lipsa de producție era starea culturală înapoiată: țaranii erau leneși. Agrul era supt. Nu se ara adânc; nu se gunoia. Se treera cu cai sau cu boi, cu pierdere din fruct, cu prăpădirea paielor, iar șuri nu existau.

Proporția produsului, între porumb și grâu era: 1 la 10.

¹⁾ I. A. Demian, *l. c.*, p. 320. Exact plasa Bozovici din zilele noastre !

²⁾ Sate cu 1.000 și peste 1.000 suflete mai erau în graniță: Domașnea 2.016, Caransebeș 1.923, Cornereva 1.652, Teregova 1.612, Mehadia 1.345, Moldova 1.281, Mehadica 1.273, Cornea 1.229, Prigor 1.195. I. A. Demian, *Statistik*, vol. II, p. 415.

³⁾ I. A. Demian, p. 329.

Pășune româno-ilirică era cam cât câmpul. Dar n'ajungea nici ea. Și fânul era puțin! In câte-un an rău foamea da moarte mare 'n vite, ca de pildă, în anul 1803, când din lipsă de hrană le-au murit valaho-ilirilor: 838 cai și mânji; 3.110 boi și vaci și 57.943 oi și capre; din porci crepară 945. Dușmanii mari ai vitelor erau lupii, care 'n 1803 prăpădiseră 4.902 bucăți. Toate vitele lor fuseseră 'n anul 1802 vreo 252.000¹⁾.

Meseriași erau puțini (1802), vreo 222 româno-iliri; și anume mai ales cojocari și fauri. Industria tot așa. In amândouă regimamentele bănățene erau 793 mori și 2 ferestraie (unul în Buzovici, al doilea în Marga).

Patria lui Murgu era, evident, o țară primitivă.

Pentru a reveni, de sfârșit, la elementul uman, mai însemn că la anul 1802, străinii erau încă puțini; Nemții, în zece sate, dintre cari 6 erau mixte, Unguri în 3, iar puțini Evrei, 25 de familii, se aflau în Panciova (4), Biserica-Albă (12) și Caransebeș (9).

Copii nu erau prea mulți; cam tot al patrulea om era copil. In schimb invalizii și semi-invalizii erau foarte mulți.

Așa era țara, ale cărei comunicații le mijloceau cinci șosele — ca să le aibă, la facerea lor roboteau tot grănicerii — și un serviciu de poștă redus (300).

Iar cultura? De aceasta, afară de ofițeri, îngrijeau preoții celor 133 de parohii ortodoxe dotate cu pământuri (erau vreo 243 de preoți). Privitor la școale, autorul meu, Demian, spune că, față de cele germane și catolice (Caransebeș, Panciova, Biserica-Albă, Mehadia, Bersasca, Bozovici și Pojigena) erau, în ambele regimente, 129 de școale naționale cu 3.588 de elevi, deci, în medie, cu vreo 30 de școală. Germano-banaticul avea 42 de școale, valaho-iliricul 87²⁾.

Inaintărilor culturale nu li se puneau, însă, piedeci. In special, în corpul ofițeresc cultura înainta destul de repede. O probă este Murgu însuși! In acest corp se petrecea, firește:

¹⁾ Mare pagubă făceau lupii. Notând că 'n Irlanda ultimul lup fusese ucis în 1710, un scriitor notează că 'n graniță, în a. 1803, lupii au sfâșiat 4.902 animale, iar în a. 1807-5.133. După revista *Vaterländische Blätter* 1.811, p. 158; 1.812, p. 512.

²⁾ In școlile catolice (18) erau înscriși 159 de ortodoxi! Cam a *patra parte* din totalul de 634 elevi!

în cafenea, la cărți și *lotto*, la biliard; la câte un bal (Panciova); dar se făcea și muzică: vocală și instrumentală; apăru clavierul; se cânta din Mozart, Weigel, Spontini și Isonait; ba, în Panciova se ivi, la anul 1810, chiar și o societate de lectură¹⁾.

Notele lui Demian, care vedea de aproape, sunt știri oficiale; multe sună rău. Tocmai de aceea țin să termin capitolul cu o impresie mai bună. Mareșalul Marmont, care, din porunca lui Napoleon I, a administrat Illyria (după anul 1809) și care admira rolul grănicerilor, trecând prin Banat, pe la 1834, și notând scurt impresiile sale, a spus despre grănicerii de pe la Caransebeș, că sunt o populație voinică în țară frumoasă²⁾.

Dela Demian până la Marmont granița progresase.

VI

STUDIILE LUI MURGU

ȘCOALA PRIMARĂ ȘI SECUNDARĂ

Școalele prin care Murgu a trecut, pentru ca din el să poată ieși bărbat știutor ce-a fost, nu sunt cunoscute toate. Cum, însă, vârsta cea mai plastică este cea dintre anii 15 și 35 ai vieții, ne mângâiem deocamdată a ști că dela vârsta de 20—21 de ani cunoaștem bine în ce fel de școală și la ce fel de dascăli, mici și mari, a învățat Murgul carte.

Școala primară ar fi făcut-o în Rudăria; școala trivială, în Bozovici; școala națională, în Mehadia — spune o notiță a d-lui Silviu Dragomir —, nu un document.

Eu îmi iau voie a mă îndoii de aceste știri. Copiii trăiesc cu părinții. Pe tatăl lui Murgu l-am constatat, însă, în

¹⁾ Carl Berh von Hietzinger, *Statistik der Militärgrenze*, 1821, pp. 275—276 și 281. Relativ la nație adaog scurt notele: că autoritățile se opuneau căsătoriilor prea timpurii (Hietzinger, p. 179), că moralitatea căsătoriilor scădea grav în timp de absență a bărbaților. (Acelaș, p. 286), că altoitul contra vărsatului s'a introdus ușor; că boalele mai evidente erau frigurile, scorbutul, gușa, epilepsia, surpătura. (Acelaș, p. 218): La oaste se lua cam tot al patrulea bărbat. (Acelaș, p. 197).

²⁾ *Voyage du Duc de Raguse*, 1839, vol. I, p. 78: «Le Territoire en est beau et la population forte. Alt călător francez Le Baron d'Haussez (*Alpes et Danube*, 1837, vol. II), este mai sever decât ducele de Ragusa.

Caransebeș cel puțin din anul 1815. Până să ajungă la gradul de *Fähnrich*, ce-l avea în 1815, să nu fi fost *tot* în Caransebeș? Și-atunci copilul său, Eftimie, a putut învăța în Caransebeș înainte de-a împlini cei 9—10 ani, câți îi avea în anul 1815.

În Caransebeș exista la începutul veacului XVIII, o *Oberschule*, spune Hietzinger ¹⁾. Având în vedere că împărăteasa Maria Terezia se interesase de Caransebeș (ca și de Timișoara, Ciacova, Verșeț, Lugoj, Lipova, Sân-Miclăuș, Chichinda, Becicherecul Mare și Vinga), încă din 1774, când ea aprobă un plan școlar ²⁾, putem spune că, având cât avea, între 1805—1815 Caransebeșul nu era prea înaintat. În toată epoca sa grănițerească, în epoca lui Murgu, capitala regimentului român nu a avut școală să treacă peste 4 clase. Deci nici Murgu în Caransebeș n'ar fi putut învăța mai mult decât cursul primar-normal.

Vorba este acum: *Unde a făcut Gimnaziul?* Eu nu știu unde. Poate mai pe aproape de Caransebeș, poate mai pe departe: Pentru mai departe vorbește mărturisirea lui despre călătoriile în *Slavonia*, unde-a avut timp să stea de vorbă cu Românii de pe acolo ³⁾.

În Slavonia existau, ca pregătitoare pentru studii superioare, *trei* gimnazii, două în provincie, unul în graniță. Cele provinciale se aflau în *Essek* și *Poșega*. Al treilea se afla în *Vinkovcze*. Însă Hietzinger spune că pentru granița bănățenească *liceele cele mai apropiate și mai căutate erau în Agram, Warasdin, Poșega, Timișoara* ⁴⁾.

La Timișoara n'a învățat ⁵⁾.

S'ar fi putut să învețe încă la *Verșeț*, la *Neoplanta*, la *Carloviț*, unde era un gimnaziu bun ⁶⁾.

Deocamdată lacuna biografică rămâne.

¹⁾ *Statistik*, vol. III, p. 504.

²⁾ I. A. von Helfert, *Die österreichische Volksschule*, 1860, vol. I, p. 443.

³⁾ Vezi mai sus, capitolul despre copilărie.

⁴⁾ *Statistik der Militärgränze*, vol. II, 1, p. 527.

⁵⁾ Directorul liceului piarist, către mine: «La adresa On. D-voastră din 28 Mai a. c., am onoare a vă aduce la cunoștință, că Euthimiu Murgu n'a fost elev al gimnaziului nostru». Scrisoarea din 2.VI.1928.

⁶⁾ La Carloviț gimnaziul avea încă din a. 1791 patru clase gramatice, două humaniore și logica. I. v. Csaplovics, *Slavonien*, vol. II, pp. 231—250.

Oriunde ar fi fost înainte de-a fi făcut cursul anului întâi de *filosofie, la Seghedin*, a trebuit să facă ce toți făceau pentru a fi primiți la filosofie: clasele de gramatică și humaniorenle.

Acestea le-a făcut după așa zisa *Ratio educationis*, după a doua *Ratio*, care era legea epocii sale.

A doua *Ratio* s'a elaborat după luna lui Aprilie 1790, când Leopold al II-lea a hotărît ca afacerile școlare ale Ungariei și ale Ardealului să nu le mai decidă comisia vieneză a instrucțiunii, ci cancelaria Ungariei.

Nouile proiecte ajunseseră înainte dietei din a. 1790—91. Se făcură mai multe legi, a căror specificare aici nu ne interesează ¹⁾. Aici, pe noi, ne interesează numai influența ce-ar fi putut-o avea, ce-o va fi avut asupra lui Murgu acel învățământ secundar.

Pentru ca să ajungă 'n prima clasă de filosofie, la piariștii din Seghedin, el, cum am zis, trebuie să fi făcut, *unde va* clasele anterioare. După *Ratio*, care a fost aprobată de împărat în a. 1805 (chiar anul nașterii lui Murgu!) și expedită celor ce trebuiau s'o aplice, cursul de gramatică avea să dureze patru ani, în care ani elevul era admis după anul al treilea *primar*. După clasele *gramaticale* urmau *humaniorenle* (cl. V și VI), cu o latină veche, pură; fără latinească ungurizată, care rămânea pe seama dreptului învățat în universitate; cu limba greacă facultativă. În continuare cele două clase de filosofie se îmbogățeau cu istoria generală, care înainte era numai facultativă. Se pare că și latina clasică, și istoria generală i-au lăsat lui Murgu predilecțiuni, ce le vom cunoaște mai la vale. În sfârșit altă urmare a fost că, după astfel de pregătiri, și cursurile universitare au putut să fie mai desvoltate.

Important a fost însă — de sigur și pentru Murgu — că noua *Ratio* punea temeiul pe *creșterea națională* și pe pregătirea unor funcționari culti. Pentru educația națională se cerea propagarea toleranței religioase; desvoltarea unui spirit comun-național; cunoștințe de statistică, istorie, drept public și privat *ungurești*. Apoi, chestia cea mare: după limba latină

¹⁾ Dr. Fináczy Ernő, *A magyarországi középiskolák multja és jelene*, 1896, pp. 57—72 a dat o descripție foarte clară a *Ratio*-nei și a legiferării ulterioare.

însemnătatea cea mai mare trebuia să i se dea limbii ungu-rești; în humaniore religia trebuia să se predea în limba maghiară. De aceea Fináczy afirmă (cu drept cuvânt) că, *din punct de vedere al întinderii limbii maghiare, prin învățământ, a doua Ratio a fost de-o însemnătate epocală.*

Măsurile disciplinare erau severe; la teatru nu se mergea; aglomerările, petrecerile nocturne erau interzise; carcera gimnaziilor funcționa; iar practicile bisericești erau multe.

Este evident, observă Fináczy, că *această școală veche, mai ales în formele-i catolice, putea să educe supuși fideli, pașnici, toleranți și cinștiți, dar nu putea să răspândească idei noi, să meargă spre viitorul apusean al țării.* De aceea toate școlile acelea vechi nu reușiră să desvolte în Ungaria un spirit științific comun.

Până vom afla unde și-a făcut Murgu clasele sale de latină, gramatice și humaniore; până ce nu vom cunoaște și pe educatorii lui din acea vârstă, nu vom putea înainta cu ipoteza biografică, decât până la afirmația ce urmează: Venit poate dintr'o școală cu atmosferă germană, care l-a predispus ca mai târziu să scrie mai ușor (ori mai bucuros?) în limba germană (amândouă scrierile sale le-a scris nemțește!), Murgu a studiat *sârguincios și eminent* ca și mai târziu, ca totdeauna, așa de eminent, încât prin chiar adâncirea în obiectele studiate *își va fi inoculat oarecare simpatie pentru Unguri* și 'n tot cazul o atitudine morală serioasă, care l-a ajutat să fie un apărător din inimă, nu numai din paragrafi, al cauzelor drepte ce le-a apărât mai târziu.

STUDIUL FILOSOFIEI LA SEGHEĐIN

Despre liceul din Seghedin avem două lucrări de orientare suficientă ¹⁾. Ce ne spun ele despre vremile începutului nu ne interesează. Ne oprim așa dar la alcătuirile 'n care încăpu și Murgu.

Liceul cu două secții superioare, data din 1792, propunându-se: 1. Logica, Istoria filosofiei, Metafizica și Filosofia

¹⁾ Raportul liceului *A kegyes tanítórendiek szegedi városi főgimnásium értesítője* pe anul 1895/96, cu un rezumat istoric scurt, 1720—1886 și opera mare serioasă *A piaristák Szegeden (1720—1886)* de Pap Iános, publicată în Seghedin, 1886.

morală; 2. Istoria (pragmatică, bisericească, literatura maghiară și istoria împăraților); 3. Matematica; 4. Fizica și economia. Se mai pare că pe-acolo profesorii au fost bine aleși, și că de aceea liceul era bine cercetat, și că acolo o bună tradiție didactică s'a putut forma ¹⁾.

În liceu era și oarecare viață politică. De ex. după înfrângerea lui Napoleon I la Lipsca (1813 Octomvrie 19) tinerimea liceului a asistat la *Tedeum-ul* slujit în biserică, unde un profesor ținu o cuvântare ungurească.

În 1827 abia se ceru și în curând se adăose și academia de drept.

În acest liceu, așa dar, Murgu a făcut « prima școală de filosofie », adecă primul an: 1826.

Certificatul ce i s'a liberat (abia în 1832, Aprilie 1) este iscălit de directorul gimnaziului și al liceului Iosif Calas Gruber și de câțiva profesori din 1832!

Însă, la cerere, d-l director actual al liceului orășenesc din Seghedin, condus de piariști (*A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló szegedi városi főgimnázium*) mi-a dat despre Murgu acolo, informațiunea ce urmează.

Sub titlu *Informatio primo semestralis de Iuventute in Lyceo et Gymnasio Szegediensi, anno 1825-26 studii operam navante* Murgu apare la Nr-ul 108; este de 20 de ani; gr-or; Sârb (Serbus) din Rudăria! Fiind din teritoriul regimentului valaho-illyric i-au zis Serbus!

Acolo a studiat și a dat examene din: Doctrina religiei; istoria pragmatică a regatului Ungariei, logică, algebră și limbă maghiară. Din toate studiile a luat nota *eminens*. Zilele de examen i-au fost 27 și 28 Februarie, 16 și 17 Martie. Rezultatul examenelor este iscălit de Antonius Bálint.

În semestrul al doilea a continuat doctrina religiei, istoria pragmatică a Ungariei și limba maghiară, și a adăus metafizica și geometria. La toate studiile a fost iarăși *eminens*.

¹⁾ La Seghedin se mai pomenește un elev român: Rațiu de Mehadia (N. Tincu-Velea, *Istoriară* etc., p. 297). Rațiu s'a aflat acolo în anii 1826/28. El trebuie să fi fost un descendent din neamul lui I. Raț de Mehadia, odată (1726) suprem prefect al districtelor Lugoj, Caransebeș și Lipova (Gavril Pop, *Geografia Banatului*, 1863, p. 40). După G. Bariț (*Transilvania*, anul IV, p. 64) și Damaschin T. Bojincă a învățat filosofia tot la Seghedin.

Zilele de examen i-au fost 2-21 August. Aici sunt iscăliți profesorii: Antonius Bálint (la religie), Franciscus Bendi (la istorie), Paulus Mihalik (la metafizică) și Franciscus Xav. Lezo (la geometrie), precum și directorul liceului, care era Franciscus Xav. Gubiczer, toți călugări.

Ce-l vor fi învățat acei călugări?

Dintre cei cinci profesori ai lui Murgu, la Seghedin, trei au fost și scriitori. Szinnyi¹⁾ a cules datele principale ale vieții lor:

1. *Balint* Antal (1777—1849) a propus religia, limba maghiară și literatura acestei limbi. La 1821 el publicase un *Probatétel*, o teză despre firea limbii maghiare, iar la 1826 o culegere de bucăți ungurești pentru școală; amândouă apărând în Seghedin. Am putut vedea volumul întâi din cartea de cetire. Murgu, le va fi cetit? ²⁾. Volumul, dela care putem conchide 'n urmă, este o cărticică mică de 122 pagini; cuprinde dialoguri, povești, scrisori; la urmă scrisori de-ale lui Cicero, de-ale lui Caius Plinius Cecilius.

Le-a cetit sau nu Murgu? Nu mai cercetăm cartea, oricum, descopere spiritul unuia dintre profesorii lui. Acesta era un cap practic; da noțiuni elementare (de ex. despre monete), dar da și câte ceva progresist. Progresist el era de ex. în capitoul despre vrăjitoare (*boszorkányokról*). O *eclogă proprie*, spusă de studenți, la Careii Mari (1814) îl arată profesor destoinic de poezie (Pr. Poëseos):

Cuncta labuntur, fugiuntque passim
Sole per vastum fugiente coelum...

2. *Gubiczer* Francisc (1783—1857) a fost profesor, la Seghedin, în anii 1815—27. A trăit și în Careii Mari și în Cluj. Când a început să publice câte ceva, Murgu nu mai era în Seghedin: *Doctrina religionis christianae, usus auditorum philosophiae* s'a publicat abia la 1837, în Cluj. De-această doctrină va fi avut parte și « filosoful » Murgu, la Seghedin. Ea vorbea despre necesitatea religiei revelate, despre putința revelațiunii,

¹⁾ *Magyar irók*, volumele și coloanele I, 417.

²⁾ Prefața primului volum este datată din 1 Iunie 1826; deci este mai probabil că nu le-a cetit; în August el da examenul de plecare!

despre minuni etc.; despre cărțile sfinte, care sunt de origine divină; despre tradiție; redemptiune, misterii; și altele, și altele, învățături în cea mai precisă culoare *catolică*.

3. *Lezó* Francisc (1794—1846) a propus la Seghedin în 1824 și în 1826, scrie dicționarul lui Szinnyei; în 1826 era profesor de matematică. Inferior, *Lezó*-și cântă mediocru superiorii eclesiastici; pe Iosif Kopácsy (1825) și pe Nicolae Kovács (1837), în Ardeal. Aici, la noi, a cântat și pe Martin Bolla, precum se știe, un dușman al *Supplex*-ului românesc dela 1791; manuscrisul acestuia *Dissertatio de Valachis qui Transilvaniam incolunt* este cunoscut. Va fi fost și *Lezó* anti-Român? ¹⁾.

Orientându-ne după probele ce-am dat și oamenii ce i-am arătat n'am putea afirma că filosofia dela Seghedin va fi fost prea productivă.

Însă despre viața 'n Seghedin mai este ceva de spus.

Mediul școlăresc din Seghedin îl pot caracteriza doară cu atâta: Liceul era plin de copii și tineri, cari veneau mai ales din Bács-Bodrog, apoi din Torontal, Pest-Piliș etc., Arva, Csongrad, Croația. Din *granița militară*, dela 1810 până la 1830 au fost *numai* 14! În anul 1826, anul lui Murgu la filosofie, au fost, în gimnaziu și liceu, 729 elevi! ²⁾.

Deși puțin a stat în Seghedin, relativ la viața lui Murgu de-atunci mai însemnez că orașul avea 32.209 locuitori, dintre cari catolici erau 29.456, *ortodocși* (Sârbi) 1883, Evrei 754 și Protestanți 116. Popi sârbești erau doi: Radulov și D. Dimitrievici ³⁾.

Să-i fi căutat Murgu vreodată?! Fiind oraș comercial puternic, cu iarmaroace mari, cu vite multe în târg, cu sare

¹⁾ Titlul lui Bolla continuă așa: *Scripta inster responsionis ad Libellum supplicem, quem Ang. Imper. Leopoldo II anno 1791. Natio Valahica porresit*. Bolla trăise în Cluj dela 1777—1800, trăise și cu Horia-Cloșca, și cu Bob-Adamovici (vezi *Századok*, 1878, p. 587). Hunfalvy l-a discutat, însă aceeași revistă (1879, pp. 510—518).

²⁾ *Iff*, Palugyai Imre (*Magyarország*, 1853, vol. II, p. 234) dă pentru anul 1826 aceeași cifră 729: 484 în *Középtanoda*, 245 în *Feltanoda*. Interesant este să se afle că dintre elevii liceului din Seghedin au ieșit istoricul Horvát Mihály, ministru în 1849; ep. sârbesc Kengelacz (citat de Bojincă și Murgu); generalul revoluționar Klapka György; patriarhul sârbesc revoluționar Rajasics, *pe care Murgu i-a cunoscut pe toți și*: Se aliau, resp. se combăteau în viață foști colegi de școală!

³⁾ Reizner Iános, *Szeged története*, vol. III, p. 30.

și tutun, Seghedinul se desvolta, însă, iute. După K. G. Rumi el plătea statului o contribuție anuală de 23.877 floreni. Avea teatru; avea școala de filosofie, dar avea și închisoarea, mai târziu faimoasă la noi. Românii la Seghedin se vor fi arătat doară pe la târguri; și de sigur în corăbiile care dela Alba-Iulia duceau sare, pe Mureș, până acolo ¹⁾. Se va fi simțit străin Murgul, care, de urît se va fi așternut stăruitor pe carte?

Șovinism, pe-atunci, pe acolo?

Relativ la viața din liceu Reizner ²⁾ ne spune că dela 1819 se predă limba maghiară și că dela 1821 se susțineau dispute în aceeași limbă (*már defendáltak*).

Directorul lui Murgu: Gubiczer (1811—1830) a fost și censor (1819—1829). De-acolo, de-atunci va fi aflat, deci, ce este censura!

Se pare însă, că șovinism în acel liceu nu exista de loc. Un scriitor local, Vedres István, de pildă, care era un naționalist, și vorbea liber despre boierii maghiari cari nu știau vorbi ungurește ³⁾, *cerea să se învețe ungurește, dar și sârbește și românește*, iar într'un plan economic al său (1805) menit să 'nalțe Seghedinul, el, persoană oficială, da ca argument și folosul ce l-ar trage din realizarea lui, Moldova, Muntenia și Ardealul! va fi fost, însă, acesta spiritul comun?

Chiar o lecție de toleranță și de obiectivitate a fost acolo un mare Ungur, Dugonics András, Seghedineanul care murise acolo la a. 1818. La 1801 Dugonics publicase *A Magyaroknak urodalmaik*. Să presupunem că Murgu, la liceu, într'o bibliotecă, va fi dat de-această carte: Ce-a găsit în ea? Explicațiuni foarte măgulitoare pentru Români: Știri despre Geți, citate din Ovidiu Naso; părerea că Romanii rămași în țările românești și-au amestecat limba lor cu cea sarmată (tot = slavă) și cu cea dacică, producând limba *românească*; că Basarab-Vodă al Munteniei a bătut pe Carol Robert (*Elveszött egész serege*); că orașul București este oraș frumos, și că între limba

¹⁾ Reizner, *l. c.*, v. III, p. 510. Dintr'o scriere a lui Vedres István aflu că la 1804 au plecat din Ardeal la Seghedin 305 corăbii cu sare, ducând 181.025 măji.

²⁾ Vol. III, p. 320.

³⁾ In *Egy nemzeti jószág* (1807), pp. 45—66.

muntenească și cea moldovenească nu este deosebire (*mivel egy nyelvet beszélnek igen kevés külömbseggel*); că Rumunyii sunt Romani¹⁾. Iar la urmă frumos desemnate, studentului român i-ar fi apărut stemele Basarabiei, Transilvaniei, Munteniei și Moldovei!

Fantezie? Da. Inșă în limitele posibilității. Ca să putem reconstrui suflete dispărute fără a fi lăsat multe urme, trebuie să facem apel și la fantezia raționată.

VIATA IN BUDAPESTA
(1826—1830)

Din străinătatea Seghedinului, Murgu a plecat la Budapesta, care, dat fiind caracterul ei pe atunci mai mult nemțesc, decât unguresc, — ceea ce fiului unui ofițer întru câva deprins cu cultura nemțească trebuia să-i apară ca mai cunoscut; dată fiind și mișcarea românească din cele două orașe, trebuia să-l mulțumească.

Luând de izvor volumele lui Schams, aflăm²⁾: Pesta la 1819 avea 47.188 de locuitori, cari, dacă erau învățați, literați, funcționari înalți vorbeau încă latinește; altfel, ungurește și nemțește. Buda avea 25.228. Adunăm un total de 72.416 suflete, care se vizitau trecând Dunărea pe un pod de vase. Buda și Pesta aveau gloria de-a fi capitală; aveau negoț mare, și erau un centru universitar și literar puternic. Tipografiile (3), bibliotecile cu renume (6), numărul literaților (150 în Pesta, 35 în Buda), îngrijeau de mișcarea intelectuală, pe care patru librării mari, mai mult nemțești (Hartleben, Kilian, Eggenberger, Müller) o serveau bine.

Greco-orientalii, cari de sigur l-au interesat pe Murgu, erau în Pesta 1.165 de familii, iar în Buda 595; în total 1.760, ceea ce ar da o populație de cca 10.560 de suflete. Pe seama lor existau două biserici; una sârbească zidită la anul 1793 (strada: Zöldfautza) și alta, cea românească zidită la anul 1789, cu două turnuri, lângă Dunăre³⁾. In aceasta se slujea

¹⁾ Paginile 20—21, 51—52, 77, 81, 154, 156, 168, 170.

²⁾ Fr. Schams, *Vollständige Beschreibung der Königlichen Freystadt Pest in Ungarn*, Pest, 1821. Și tot așa despre Ofen (Buda) din acelaș an.

³⁾ Rupp., *Budapest*, 1868, p. 276.

o săptămână grecește, alta românește. În Buda biserica gr.-or. se afla în Taban; o zugrăvise pictorul sârb (din Neoplanta), Arsenie Teodorovici. În Buda era un episcop Dionisie Popovici; era școală națională neunită, având dascăl pe un Dumitru Popovici; protopop era tot un Popovici (Lazăr), iar preot la biserica *românească* (zice Schams) era un George *Morgo*¹⁾, care era și consilier consistorial. În Buda se afla pe-atunci și gramatistul macedo-român Mihail Bojadschi. Exista și un spital greco-român, în Pesta, doctor român fiind Sterio Fardi.

De-aproape pe Murgu îl interesa, firește, universitatea din Pesta, la care studiau aproape o mie de tineri: La filosofie 551, la medicină 272, la drept 98, la teologie 64; dintre ei erau: catolici 781, evrei 55, *neuniți* 54 și protestanți 95 (luterani 43, calvini 52). Afară de cursuri și cărți, de Dunărea frumoasă și de frumusețile naturale ale excursiilor budense, tinerimea mai avea în Pesta, la dispoziție 26 de cafenele și arcușul minunatului Țigan, artist Bihary: Să nu-l fi ascultat muzicalul Murgu?!

În mediul acesta vieții Murgu până la anul 1834.

În mediul acesta se afla în desvoltare un *curent național-românesc*. Bojincă, Murgu îl reflectează în scrierile lor. Dinainte de anul 1828, când apăru *Respundere* de Bojincă, macedonenii făcură școală românească și introduseră limba românească în biserica lor²⁾; Între altele, și cazul acesta-l îndemnase pe Bojincă să ațâțe la părăsirea limbilor străine; iar Murgu, în *Widerlegung*,³⁾ la 1830, constata că, de mânie Sârbii din Pesta se făcuseră foc că 'n slujba românească se zicea *binecuvântă* în loc de *blagoslovește*, *scapă-ne* în loc de *izbăvește-ne*, *dreptcredincios* în loc de *pravoslavnic*!

Cine erau, însă, în pământ străin, sprijinatorii acestui curent național?

Curentul îl făcuseră împrejurările generale ale patriei: Și Ungurii erau în curs de renaștere; apoi îl făcu fericita întâmplare că în Buda petrecuseră, pe rând, S. Micul, G. Șincai,

¹⁾ Pagina 42 din lista de abonați a cărții despre Buda.

²⁾ D. Bojincă, *Respundere*, pp. 90—98.

³⁾ Pagina 43.

P. Maior și că și elevii lor treceau pe-acolo, locuiau acolo, tipăreau acolo scrieri românești. Scriitori din Moldova și Muntenia tipăreau la Buda. Studenți din « Țară » veneau să studieze în capitala Ungariei, de exemplu: G. Cuciuranu, Eufrosin Poteca, D. Tomescu. La 1829 se încearcă și o revistă, *Biblioteca românească*, reluată destul de viguros în anul 1834¹⁾.

Dacă voim să privim mișcarea și mai adânc, mai concret, trebuie să căutăm ce fel de tinerime românească primea influențele literare amintite; și ce fel de societate sprijinea și literatura și tinerimea, în special în momentul de care ne ocupăm. Pe când Murgu era în ajun să sfârșească studiile, tinerimea universitară era multicoloră. Anume:

Studenți români, în anul 1830, la Pesta, erau: În anul lor al treilea, la drept, *Eftimiu Murgu*, Demetriu Ebeșfalvai, Mihail Tomici, Paul Petrilă și Spiridon Paciadi. În anul al doilea: *Andrei Mocioni de Foeny*, *Petru Maler*, Petru Merce, Ștefan Mano. În anul întâi: Demetriu Ioanescu, George Ioanovici, George Șerban, Ioan Fehér și Mihail Dan. La medicină, de sus în jos: Ioan Sabini și Teodor Igreț (anul V), Paul Vasici (anul IV), Ioan Paulini și Ioan Colcior (anul III), Trifon Vitéz (anul II), Demetriu Crețu (anul I). *Filosofia* o studiau: Antoniu Malageci, Constantin Cutcudachi, Damian Cauliți, Demetriu Ciaprasii, *Ioan Dobran*, Ioan Ciuca, Ioan Oprean, Iosif Roman și Vasilie Maxim (în anul II); Auxențiu Bregian, Emanuel Mag, Ioan Mutovski, Ioan Raț, Lazar Mihailovici, Melentiu Drăghici, Nicolae Nedelcu, Teodor Pop (în anul I)²⁾. Aproape 40!

Dintre Români cetățeni budapeșteni, sprijinitorii ai literaturii, însemnez³⁾ pe: At. și Const. Gabrovski de Apadia, Naum și An. Dera de Moroda, An. Vulpe (doamnă), C. Koisor, avocat, *Emanuel Gozdiu*, avocat la tabla regească;

¹⁾ Despre această publicație vezi *Cea mai veche revistă literară românească* de I. Lupaș, Cluj 1921. Autori tipărind la Buda, dela 1825 la 1830 au fost: E. Poteca, C. Goleșcu, T. Aron, St. Neagoe, P. Vasici, D. Bojinca și a.

²⁾ Vezi izvorul lista prenumeraților la sfârșitul volumului *Dirigătorul bunei creștere* de Damaschin T. Bojinca, Buda, 1830.

³⁾ După același izvor. Relativ la evidența socială observ că după Patacsich Iósef, Szabad k. Pest várásának leirása, 1831) abia doi Români apăruseră ca proprietari în centru (belső város): Atanasie Grabovschi și Ioan Mocsónyi.

Ioan Teodorovici, paroh și censor; *Ștefan Neagoie*, învățător și literat, T. Pavlovici, avocat; și mai mulți neguțători. Ca locuitori în Buda apar și Brașovenii *Constantin Leca*, pictorul și *Zaharia Carcalechi*, tipograful, editorul « Bibliotecii românești ».

Mișcarea era sprijinită și din provincie, prin prenumerare la tipărirea cărților și la revistă. Timișoara (1834) abonase bine; printre abonați se află și D. Tirol, literator sârb; Petru Cermen, jurat practicant la magistrat; pictorul Paul *Murgulovici*. Tot așa Lugojul, Lipova, Caransebeșul! Acesta-și dă multe nume de preoți și pe toți învățătorii din « literaricescul district al Caransebeșului ». Lipova dă pe doamna Ana Florescu, pe faimosul poet ridicul Moise Bota, pe pictorul Maxim Ioanovici, mulți civili și bisericiani; iar Lugojul pe doamnele Elena Mania, Teodora Burnas și Teodora Georgevici, afară de preoți onorațiori etc. Făgetul, Mehadia, Oravița (de unde abona și doctorul G. Rosa), Orșova, Verșețul nu rămăseseră prea în urmă; abonase de-aici chiar și episcopul!

Se interesa și Viena: Câțiva filosofi și teologi printre cari Grigorie Moldrai de Sas-Ujfalú, Ioan Rusu, Ioan Maior de Dicio-Sân-Mărtin. Aradul se distingea ca și Oradea-Mare; Brașovul asemeni; dar mai ales încălzeau de sigur Bucureștii, de unde contribuiau bărbați de întâia mână: Ep. Ilarion al Argeșului, câțiva egumeni, mai mulți Filipești, mai mulți Ghica, Constantin Golescu, Barbu Știrbei, un Bibescu, Bălianu, Florescu și alți boieri, iar dintre literați, Iancu Văcărescu, I. Heliade, Paris Mămuleanu, Eufrosin Poteca, Costache Moroiu, Simeon Marcovici, cărora din Craiova li se adăgeau Grigorie Pleșoianu și Stanciu Căpățâneanu.

Este clar: Provincia Banatul, avea ochii îndreptați bine spre Budapesta.

Despre vecinic *eminens*-ul Murgu, antisârbul, putem bănui și afirma că s'a pus la dispoziția acestei mișcări de capitală și de provincie, ca s'o adauge, să o coloreze cu personalitatea sa ¹⁾.

¹⁾ Chestiunea aceasta a raportului dintre literații din Buda și provinciile românești o socotesc așa de importantă, încât țin să-i adaug încă o dovadă. O iau din *Antropologia* lui Paul Vasiciu, care-și tipări abonații în ordinea: Abrud 10 exemplare,

Din acest curent ar fi lipsit un singur om: Andrei Șaguna! Cunoscutul calomniator (nu istoric) greco-catolic Iosif Sterca Suluțiu, crezând fals că mișcarea budapestană au făcut-o numai « cei trei luceferi », nu și ortodoximea naționalistă (D. Bojincă, E. Murgu ș. a.) a avut lipsa de bun simț să scrie că de « Șaguna nu s'a lipit nimic din sentimentul lui Petru Maior¹⁾. Direct nu avea cum: P. Maior murise în 16 Februarie 1821; Șaguna apăru'n Pesta la 1823. Dar Șaguna, ca și unchiul său, ca și fratele său, a văzut și-a simțit mișcarea acum de altă întindere, decât înainte de 1821.

De aceea am ținut să arăt cât mai exact acea întindere, care-l cuprindea și pe Murgu, pe care, activ, distins și Murgu o sporea.

STUDIILE FĂCUTE ÎN PESTA

Despre studiile făcute de Murgu în Pesta avem întâi un certificat din 31 Martie 1832, relativ *la anul al II-lea* de filosofie: 1826—27. Certificatul este dat de facultatea de filosofie a universității regale-ungurești. Și este iscălit de: Abatele Ioan Krobot, consilier regal, președinte și director al facultății filosofice; Iosif Weszerle, profesor de istorie; Ștefan Horváth, profesor de limba maghiară; Ioan Degen, profesor (suplinitor) de fizică și de Ioan Imre, profesor de filosofie. Ei îl învățaseră: Fizică și la ea matematica aplicată, metafizica aplicată, istoria ungurească; în semestrul al doilea

Arad 112, Brașov 14, Buda 302, Verșeș 64, Viena 9, Giula 23, Caransebeș 24, Comloș 8, Lipova 92, Lugoj 74, Oradea-Mare 32, Orșova 6, Otlaka 8, Paris 8. (Aici Petrache Poenaru și studenții Bălianu, Lenș, Goleșcu). Pesta 60 (dintre cari subliniez pe I. Teodori, E. Gojdu, D. Bojincea avocatul, St. Neagoe, An. Șaguna, Eftimie Murgu, Petru Moaler și Sava Vucovics, Sârbul ministru kossuthist la 1848); Sibiu 18, Timișoara 37 (printre cari Pavel Murgulovici, Petru Cermena și Sârbul D. P. Tirol); Făget 30, Șiclău 2, Simand 2, Semlac 6. Ecoul Pestei se simte și'n abonamentele doamnelor și domnișoarelor. Doamne: Sofia Roșu, Ana Roșu din Lipova; D-rele Maria Stoica, Seforra Lazi, tot de-acolo; apoi d-nele Elena Popovici-Manea, Teodora Burnaz, Teodora Georgievici, de-aiurea. Atâta lume impunea Budapestei datoria de-a lucra conștiincios; Buda și Pesta știa că au cui să se adreseze. Era un curent circular, sănătos.

Din același motiv atrag atenția și asupra abonaților la *Dietetica* lui P. Vasici (1831), printre cari A. Șaguna apare ca teolog în anul al II-lea, unde se ivește Biblioteca școllei românești din Lipova; din Moldova Ioan de Cuciuran, iar mai apoi Veniamin de Costache, mitropolitul (1832, la scrierea despre ciumă) și boerul bucureștean Grigore Băleanu.

¹⁾ Partea III-a din Memoriul lui Suluțiu, 1880, p. 34.

metafizica făcu loc eticei, iar în amândouă semestrele studie limba ungurească! Și studentul a fost diligent, *eminens* la toate studiile; și cu purtare foarte bună.

Terminând filosofia Murgu se înscrie la drept, în *trei* ani: 1827/28, 1828/29 și 1829/30. Despre aceste studii avem certificatul din 21 August 1830. Certificatul este iscălit de profesorii: Adam Brezanoczy, vice-*gerens* director al studiilor juridice; Iosif Havas, decan; Ignatie Frank, profesori de dreptul civil unguresc; Mihail Szibenlist; Francisc Vizkelety, profesor de dreptul ecclesiastic și Ioan Nepomuc Ujfalusy, profesor de științe politice și drept cambial. Tot diligent, tot *eminens*. Murgu a studiat cu ei: Dreptul natural public universal al ginților și public particular al regatului ungar; statistica teoretică și practică a imperiului Austriei și specială a regatului ungar; statistica statelor europene și-a altor părți ale lumii și dreptul metalic; științele politice, dreptul cambial-comercial; dreptul civil, criminal, feudal; dreptul bisericesc public și privat; dreptul privat unguresc și stilul curial ¹⁾.

Dacă Murgu ar fi scris și opere de drept, am avea de cercetat texte paralele între el și profesorii săi. Dar el drept n'a scris. Totuși o scurtă apreciere a profesorilor săi din Pesta o cred necesară.

Dintre profesorii dela filosofie Ștefan Horváth a fost, după Zsolt Beöthy ²⁾, *reprezentantul de căpetenie a direcției care uea literatura cu politica*, la începutul epocii de reforme (Széchenyi etc.). Unirea aceasta și-o realizează și Murgu la anul 1830. De altfel, un poligraf. Ca profesor al lui Murgu era 'n toiul vârstei, de vreo 42/43 de ani.

Degen (mort la 1858) a propus, dar nu a tipărit ³⁾.

Insă Imre Ioan (Iános), profesorul de filosofie, a fost întâiul care (dela 1822 încoace) a propus filosofia în limba maternă-maghiară, astfel că, în această privință, S. Bărnăuțiu,

¹⁾ Din descripțiile lui Palugyay reese că nici dreptul nici filosofia nu aveau săli cuviincioase. Filosofia se propunea în *főépület*, în clădirea principală, în etajul al III-lea, pe strada *Kecskemétiutca*, unde se află și astronomia cu observatorul ei și cabinetul de naturale (acesta 'n etajul I).

²⁾ *Képes magyar iradalomtörténet*, 1900, vol. II, p. 6. Vezi și Szinnyei, *Magyar irok*, vol. IV, coloana 1211.

³⁾ Szinnyei, vol. II, col. 739.

la Blaj, după un deceniu, avu pe cine să imiteze. Elevul lui Imre, Murgu, va fi asistat la îngroparea lui, în 1832? Zsolt Beöthy îl citează simplu printre primentorii limbii ¹⁾.

STUDIUL DREPTULUI

Profesorii dela drept, pe cari i-a ascultat Murgu, apar toți în Szinnyei ²⁾; toți au fost scriitori. Dela Brezanóczy, pensionat în 1827 și mort în 1832, Murgu nu va fi profitat prea mult; îi va fi cetit, însă, *Explanatio iuris naturae* (1824), carte proaspătă și *juris politici*? Havas mort abia la 1878, după moartea elevului său, i-a fost acestuia decan (1827—1830); era economist, și avea importanța că, fiind și director al casinei Séchenyi, *înfățișa universitarilor oarecum simbolic, legătura erudiției cu reforma și cu politica mare a patriei*. Despre Ignatie Frank, care ca profesor al lui Murgu era de vreo 42 de ani, Dr. T. Pauler vorbește cu mult respect ³⁾: Principiile lui de drept civil ungar au avut valoare științifică. Se născuse în Careii-Mari, în România de astăzi! Era om războinic, viu, ceea ce trebuie să-i fi plăcut viului Român Murgu. Szibenlist, profesor dela 1827, mort în 1834, la nceputul studiilor lui Murgu, avu importanța că populariza pe juriștii austriaci Zeller și Egger. Vizkelety, cu dreptu-i canonic îl va fi fortificat pe Murgu în principii de bun ajutor contra hierarhiei sârbești? Ujfalusy, la științele politice, și-a făcut datoria.

Dreptul și vieța politică se lega totdeauna strâns. Dreptul își făcea datoria de-a fi pozitiv; politica, însă, era destul de moartă încă; ea deveni mai sprintenă abia de pe la anul 1825. Literatura politică dela 1793 până la 1825, constând din câteva sute de broșuri volante, era servilă, meschină ori servea politica veche ⁴⁾. Deci nici din această literatură, nici din cărțile de drept, câteva serioase, Murgu n'a putut scoate

¹⁾ Beöthy, vol. I, p. 227. Szinnyei, vol. V, col. 8. Tendința de-a filsofa în limba maghiară data cam de pe la a. 1790—1792.

²⁾ Brezanóczy în vol. I, coloana 1341. Havas, IV, 531; Frank, III, 723; Szibenlist, XIII, 833; Vizkelety, XIV, 1299; Ujfalusy, XIV, 624.

³⁾ *Adalékok a hazai jogtudományi történetéhez*, 1878, pp. 158—166.

⁴⁾ Zice Ballagi Géza, *A politikai irodalom Magyarországon*, 1888.

ideale. A scos cel mult o educație juridică, ce-i va fi întărit voința de bine și-i va fi pus la dispoziție armele de care mai apoi s'a putut servi cu oarecare folos.

JURATUS, ADVOCATUS, DOCTOR

Rezultatele studiilor juridice au fost acestea:

În anul 1832, abonând la *Anticele Romanilor* de Bojincă Murgu iscălea *jurat la tabla crăiască*.

*Biblioteca românească*¹⁾ definea pe jurat așa: « Jurați sunt acei tineri cari au învățat legile și apoi pun jurământul la crăiasca tablă ». Ei se mbrăcau în « uniforma cea frumoasă a Ungariei » și purtau « strălucitele lor săbii ». Deci pe Murgu, în 1832, trebuie să ni-l închipuim investit în port unguresc-antic!

Ca să ajungă aici Murgu trecuse, așa dar, prin toate treptele unei instrucții: *pro advocatis*, din anul 1804, care prețindea: școala de drept superioară, practică de un an pe lângă un avocat (*patrarista*), un an la tablă ca secretar (*Jegyző*) jurat (*juratus*); după aceste probe tabla îl admitea la examenul de *advocat*.

În vremile acelea a fi *jurat* era un semn că omul juridic și-a complectat educația. Cine nu trecea cu bine și prin această censură era socotit drept un nepriceput; un stângaciu, spune Fr. Pulszky în memoriile sale.

Pulszky, adage — că în vederea examenului — erau anume autori consacrați pe cari candidatul îi studia. Ca, de pildă, Kövi și Kelemen; acela cu elementele sale de jurisprudență ungurescă, acesta cu instituțiile dreptului privat unguresc, amândoi profesori, amândoi traduși ori întrebuințați și în limba germană, ca, de exemplu, în *Darstellung des ungarischen Privatrechtes* de I. von Jung. Deci examenul, clar circuit, nu pare a fi fost prea greu.

În Ardeal acel *juratus-advocatus*, jurații tablei se numeau și *cancellistae*. Ei trebuiau să fie de neam bun: *honestis parentibus orti*; cu purtări bune: *moribus integerrimis imbuti*; apărând pe săraci gratuit; c'o vorbă: într'adevăr advocați

¹⁾ Partea VIII, p. 43.

cinstiți. Din certificatele anexate la această cercetare biografică reese:

1. Examinatorii lui — la advocatură — au fost Nicolae Vay de Vaja, Nicolae Gosztonyi și Krencs (ale căror demnități să se caute în acele certificate); Jurământul l-a depus pe Dumnezeu și pe « toți sfinții » și pe Sfta Maria Fecioară. A fost în ziua de 28 Septembrie 1832!

2. Abia în 1834 Murgu și-a dat și doctoratul. Certificatul de doctor în drept universal, dat de facultate, semn de *cooptare* în colegiul erudit al juriștilor, are data 27 Iulie 1834; și este iscălit de Ignat Frank, Pavel Micsó și Dionisie Borsiczky.

3. Diploma dată de universitate, iscălită de rectorul Ioan Veleczky, Ignat Frank, ca senior al facultății juridice și Pavel Micsó, decan și promotor, are data de 26 Iulie 1834.

VII

DOR DE DUCA

Interesant este să constatăm acum că Eftimie Murgu *nu era nici doctor, nici avocat încă, pe când se și gândi să plece la Moldova; ca simplu juratus.*

Anume: Eforia școalelor moldovenești publicase în 18 Februarie 1832 un concurs căutător de profesori; în 12 Aprilie 1832 Murgu își trimise petiția sa, însă eforia-i răspunse abia peste *cincisprezece* luni! Actul prin care eforia îl angajă profesor de filosofie și drept natural avea data 28 Iulie 1833¹⁾.

Faptul că la concursul din 18 Februarie Murgu a răspuns în mai puțin de două luni, mă îndeamnă să cred că *cineva* l va fi pus imediat la curent cu ce se pregătea în Iași; *cineva* a putut să fie Damaschin Bojinca, pe-atunci aflătoriu în Iași.

Și mai interesant este faptul că — după cum dovedește Murgu — tinerimea erudită privea Budapesta numai ca o pregătire pentru Principatele românești; că ea trecea bucuros

¹⁾ Publicația eforiei se află la V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, pp. 211—212. Data: 18 Februarie (1 Martie) 1832. Efori erau Veniamin mitropolitul, vornicul Constantin Mavrocordat și visterul Mihail Sturza. Iscălea și referendariul Gh. Asachi. Aceștia sunt, deci, întâii Moldoveni cari s'au ocupat cu Murgu!

și repede dincolo. Faptul dovedește — la tineri — o dezvoltare serioasă a conștiinței naționale; o cunoaștere a situației generale a poporului român; precum și hotărârea tinerimii de-a ajuta unde s'ar putea, *oriunde* va fi chemată să ajute. Eu cred chiar că în mintea tinerilor ardeleni și bănățeni cari plecau bucuroși în Principate, licurise ideea că acolo ei au de împlinit un apostolat, ca și George Lazăr, de pildă ¹⁾. Spre Muntenia, spre Moldova și pe Murgu îl ducea inima.

Din norocire pentru *el* Eforia întârzia: Murgu avu timp să-și ia și doctoratul!

Să ne întoarcem, însă, la faptele sale din Pesta.

VIII

ATMOSFERA POLITICĂ ȘI CULTURALĂ ÎN UNGARIA (1825—1835) ȘI LITERAȚII ROMÂNI

Pentru a putea înțelege bine și a-l explica cât mai complet pe Murgu, trebuie să-l cercetăm din firea sa; din mediul care i-a oferit obiectele și direcțiunile, în care acea fire s'a revărsat; din influențele sufletești, care i-au deșteptat simpatiile sau antipatiile sale. Despre firea sa puține știri avem, dar celelalte împrejurări ne sunt cunoscute. Aici este rândul să schițăm scurt *atmosfera morală* a țării lui Murgu, adică a patriei sale ungurești.

În timpul în care, după înfrângerea lui Napoleon I, se restitua pacea Europei, la anul 1815, Murgu era de 10 ani. Nici pacea, nici absolutismul ce-au urmat în Austro-Ungaria nu-l vor fi impresionat mult, deși 'n familiile ofițerești-grănițarești stările politice și culturale se discutau mult.

Măsuri economice, financiare și militare, decretate de împărat, apăsau greu asupra Ungariei. Se ceru, deci, convocarea dietei; țării i se dederă, însă, comisari executivi autorizați a întrebuița, la nevoie, și puterea armată. Dispozițiile

¹⁾ Ideia aceasta reese limpede și dintr'un articol al *Bibliotecii românești* (1834) scris de Emanuel Gojdu.

revoluționare-ungurești creșteau. Impresionat împăratul convocă dieta la Pojon pe ziua de 11 Septemvrie 1825.

Murgu era acum de 20 de ani. Până să plece din țară, în Moldova, mai trecură 10 ani. Dela 1825 până la 1835, acum student universitar și câștigător de diplome alese, Murgu și-a putut da seama despre tot ce se petrecea în țara sa, împrejurul său.

Mihail Horváth, istoric contemporan cu Murgu, a caracterizat bine epoca sa, epocă și a acestuia, într'o operă scrisă 'n Geneva, în exil ¹⁾: « Nației îi lipsea o capitală mare, bogată și popular-cultă; nobilii locuiau la țară sau în Viena; țara n'avea legături culturale cu Europa cultă; capitalul lipsea; latifundiile erau îndatorite; risipitorii atârnau de capriciile bancherilor vienezi, iar pe deasupra mizeriei acesteia se întindea încă... limba latină! ».

Împreună cu guvernul lumea aceasta se opunea reformelor. « Unitatea de stat internă, care este totuși una dintre condițiile cele mai esențiale ale puterii și ale duratei, nu exista... ». Țara era și aci și așa, iar împăratul era departe! « Sistemul guvernamental, de izolare, sistemul censurii, al prostirii, al spionajului secret apăsa atât de greu asupra națiunii (ungurești), încât în vieța națională se întindea descompunerea morală și materială cea mai întristătoare ».

Acestea le vedea și Murgu.

Acestea au fost, *de sigur*, aspecte care-l împingeau și pe el spre sprijinirea democrației.

Științele și poezia se însărcinară să spargă 'ntunerecul, ă deschidă drumuri naționale voinței, simțirei, limbei, începând cu Alexandru Kisfaludy și terminând cu Mihail Vörösmarty.

Deodată cu limba și cu literatura creștea și opoziția politică; aceasta obținu, în 3 Iulie 1825, convocarea dietei, prin decret datat din Bergamo. Dieta aceasta, delă 1825—27, o văzu și un boier muntean, care o descrie în călătoriile sale; boierul a fost Constantin Golescu ²⁾.

¹⁾ *Fünfundzwanzig Jahre aus der Geschichte Ungarns, von 1823—1848*, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1867, p. 3 și urm.

²⁾ Descrierea călătoriilor sale, publicată în 1828.

La cea dietă se afla Ștefan Széchenyi, despre care drept și frumos Mihail Horváth scrie: « In dieta aceasta găsim un singur bărbat, care în pieptul său purta de pe acum un dor adânc după ceva mai frumos și mai bun decât după consolidarea învechitei constituții feudale, care îndrăznea să-și arunce înaintea dorințele sale, magicele sale plăsmuiri despre o naționalitate desvoltată; despre o libertate constituțională așezată pe baze largi, nu numai pe litera legii și asigurată prin noua instituțiuni liberale, desvoltată și ridicată la valoare de veritate vitală, despre o viață cu totul nouă, progresată prin industrie, negoț, știință și cultură, oferind toate plăcerile civilizației europenești; dar rămânând totuși — specific *maghiară*, națională și socială; un bărbat, pe care spiritul său puternic, judecata sa ageră, inima sa, care învăluia națiunea cu o vastă iubire gata la orice jertfă, îl prefăcurea 'n stea conducătoare pe drumul greu al prefacerilor; un bărbat care, chiar așezându-l în *tot* cursul istoriei noastre, în epoca, în luptele pentru renașterea noastră, a devenit o figură atât de uriașă, încât însuși rivalul său pățimaș, de mai târziu ¹⁾, nu a șovăit să-l numească « cel mai mare Maghiar ». Mai este nevoie să spun că descriu pe contele Ștefan Széchenyi, care 'n această dietă apăruse 'n casa magnaților în uniformă de căpitan la husari? »

Cum stăteau lucrurile *pe-atunci*, c. St. Széchenyi era și omul *nostru*, — al Românilor din Ungaria!

Iată o dovadă de care nici Murgu nu era departe, nici sufletește, nici spațial. La Pesta apărea (1829—1834) revista *Biblioteca românească*, tipărită de brașoveanul autodidact Zaharia Carcalechi, scrisă de D. Bojincă din Banat, de C. Leca din Brașov, de G. Cuciureanu din Moldova, de Petru Maler-Câmpeanu din Ardeal.

Dela 'nceput *Biblioteca* povesti despre Széchenyi ca întemeetor al Academiei maghiare, descriind scena ofertei veniturilor sale pe un an ²⁾.

¹⁾ L. Kossuth.

²⁾ *Bibl. rom.*, partea I, p. 44, unde se amintește și articolul dietal XXVII, din 1827.

La Széchenyi revista revine, spre sfârșit ¹⁾, unde vorba este despre legăturile dintre Ungaria și Marea-Neagră, despre calea moale a Dunării și sfărâmarea stâncelor aspre dela Porțile de fer, despre *călătoria lui Széchenyi la București*, de unde acesta a scris o epistolă către revista *Társalkódó*, datând-o din 13 Octomvrie 1834 ²⁾. Scrisoarea aceasta Petru Maler-Câmpeanu a tradus-o (într'o limbă foarte greoaie) și a publicat-o în *Biblioteca. Biblioteca* însăși i se adresează lui Széchenyi direct cu o scrisoare de închinare, precum le obișnuia Z. Carcalechi, editorul; vedeți-o 'n partea a IX-a! Este clar: Széchenyi preocupa pe Români; el era și pentru aceștia un model.

Eu cred și 'n proba a doua.

Exemplul lui Széchenyi a născut imitatori; boieri maghiari s'au grăbit să ajute evoluția. Mișcat de acest aspect Emanuil Gojdu scrise o frumoasă cuvântare către «străluciiții boieri ai țării românești»; Gojdu scrise chiar bine și apăsător ³⁾.

Gojdu cerea poporului Român *generoasă hotărîre spre orice pășire înaltă* și «iubirea limbii patrioticești», iar «prin aceasta cultivitele științe». Doară Anglia, Franța, Țara nemțească au lăpădat limba latină și-au introdus în școale pe cea «mumească». Transpare sau nu Széchenyi? dar imediat apare și reflexul direct din *toată* mișcarea ungurească. Anume: Nația *maghiară* «sub tristul jug al unei limbi străine, au negrijit a cultivi și a netezi pre inșăși limba sa cea mumească» din aceeași lăncezeală acum și Gojdu vrea să trezească nația sa, căre-i dă ca exemplu pe «Frânci, Italieni și Spani». El vede chiar un mormânt, care-l sparie, și țipă: «Acoló, acoló în cea groapă, pre carea prin negrijirea cultivirei de limba sa și-au gătit-o acoló, dinpreună cu limba, va putrezi sufletul și estimea neamului,— deacă *acum, când se poate*, nu se va încungiura lenevirea». Boierilor munteni el le cere, deci, să facă o «micuță jertfă», să ajute «scrierea și tipărirea cărților» românești, ajutând pe învățații străduitori ai neamului.

¹⁾ Partea VIII, pp. 25—37.

²⁾ *Társalkódó*, Nr. 88.

³⁾ *Biblioteca*, partea III, p. 31. Despre Széchenyi se vorbise întâia oară în partea I, p. 44.

Ceea ce este, însă, o cugetare «... a tuturor, înțelege: a tuturor Românilor».

Gojdu se știa de acord cu tot mediul său, care evolua paralel și se agita în aceeași direcție ca și cel unghuresc.

Firește, mai departe semănarea nu mergea, nu putea merge. Se imita metoda; se cereau formele noi; dar conținutul ar fi fost românesc. Spre aceasta ne împingea nu numai renașterea maghiară, ci și cea slavă, care ne luase mult, foarte mult înainte.

Conținutul românesc se revărsa și din Pesta.

Chiar și revista lui Carcalechi, sfioasă, spunea, cam ascuns, că nu se mai poate trăi fără «norod» mulțumit. Intr'un text oarecare, roman, *Biblioteca* intercala rândurile ¹⁾:

Cu poporul trebuia s'ajungem la o unitate de sentimente, dintre care cele mai alese să fie cele naționale. Scriitorii *Bibliotecei*, cetind, scriind istoria națională, *plângeau*, spun tot ei! ²⁾. «Această istorie, precum spre mare lauda nației s'au însemnat aci, așa și spre deschis exemplu să fie mărișilor boeri în Țara românească și Moldavia. Cetească tot insul aceasta cu mângăere, văzând ce-au fost strămoșii lui. Insă caute și cerce și pre acea cauză care au innecat aceste țări frumoase în moliciune, în intunec și neactivitate. Alunge dară cei putincioși răutatea din sânul patriei sale; și cetind istoriile strămoșilor săi, fără dormitare să privegheze de-a pleca iară pe calea virtutei, dreptății și a vitejiei strămoșești. Vedeti cum vestec istoriile iroici, *iată cum cetim noi cu dulci lacrimi* vitezele fapte ale strămoșilor! Care istorie luminează deapurarea în inimile noastre!».

Și în sfârșit, presimțind *primejdia slavă*, văzându-o în creștere, ei întorceau *contra* Slavilor, *nu și contra Ungurilor*, sentimentul național ce-l trezeau. Despre aceasta iată o probă chiar grobiană ³⁾: «Așa o trag cu ciurul și-și bat făl-cile în deșert Slovenii sau Slavii. (Toții), când voesc a face pe

¹⁾ Partea I, p. 15: «Aici vedem că în timpurile cele mai dedemult *toată* fericirea *vreunei societăți* au atârnat dela *poporeni*; și numai acele împărății și crăimi erau scutite de către oștile barbarilor, care așa îndrepta pașurile sale în *повățuirea supușilor săi*, ca aceștia în cea mai mare îndestulare și mângăiere să viețuiască».

²⁾ *Biblioteca rom.*, partea IV, p. 32.

³⁾ *Biblioteca rom.*, partea VIII, pp. 21—22.

Sarmați sau Sauromați, popor slavonesc, ca de-acolo să poată iscodi, ca niște babe: că noi după ce ne-au adus Traian, tatăl nostru, în Dacia, ne-au corcit cu Sloveni și (că) de-acolo avem atâtea cuvinte slovenești; și așa cum că nu sântem curați români». Dar Sarmații s'au împărțit în Geți, Goți, Visigoți, Gepizi și Vandali, cum arată Procopiu; deci, tot Nemți cum arată Michael I. Schmidt în *Geschichte der Deutschen*, la paginile III, 228, 229 ș. a. « Așadară de ne-am fi corcit, ne-am fi incuscrit cu Nemții; însă aceasta este tocma împotriva firei Românilor; ba încă și a Nemților », despre cari Tacitus spune (Germani, cap. IV) că nu se amestecă cu alte nații. « Ce vor zice Slovenii, *ba și alții?* la aceasta? Iși vor astupa gurile! »

Când Murgu a intrat în Pesta atmosfera descrisă era făcută; era în creștere. Din ea s'a hrănit și polemica sa antislavă ¹⁾.

Polemica lui Murgu a avut, însă, și alte fenomene *concomitente*, care nu se pot ignora; care, și ele, gravitează 'n jurul unei chestiuni mari: A originii Românilor.

Pentru a-și susține dreptul la progres prin cultură națională colonia românească din Budapesta *trebuia* să-și apere originea și limba: Oratorii ei deveniră Bojincă și Murgu.

IX

PĂRERI PRIETENEȘTI DESPRE ORIGINEA ROMÂNILOR

Tendința școlii maioriste era să adune tot ce s'a zis despre originea Românilor; fie mare, fie mic, fie nou, fie vechiu, orice autor era adus în vorbă.

De exemplu: D. Bojinca deschise chiar și pe călugărul Mesigerus, contemporanul lui Mihai Viteazul, care 'n dicționarul său, în *Tabula quinta* a arborelui lingvistic așeza pe Moldoveni printre limbile *Sclavonice*, iar în *sexta* pe Munteni între cele europene! Nu stăruesc la I. Lucius (Lucici,

¹⁾ A se consulta și broșura *Cea mai veche revistă românească*, de I. Lupaș, Cluj, 1921.

mort în anul 1679) ori la von Papenbroeck (mort în anul 1714), peste care pe-atunci nimeni nu trecea. Însă pe iezuitul Bertalamfi Pál (1706—1763), care a publicat la anul 1757 o scriere...¹⁾ îl reaminti chiar Murgu, de sigur mulțămît că ne recunoștea originea română și că ne descria și simpatic, înainte de-a fi auzit de Cantemir ori de școala latinistă. Cartea, fiind rară, o citez în notă²⁾.

Statisticianii vremurilor se alăturară la părerile istoricilor cari ne creștau în note scurte, și lățeau părerea c'au fost *ceva* și că vom mai fi. De exemplu, ungurul Horváth Michael ne descria la 1794 și la 1802, de două ori, nuanțând, mai favorabil a doua oară. Nici cartea aceasta n'o mai deschide oricine; de aceea o citez în notă, mai ales că vorbește direct despre Banat³⁾.

Dintre statisticieni urmă apoi Sârbul Magda Pál (1819), care a fost mai scurt la vorbă, deși granița militară apare și în titlul scrierii sale; el ne numi *Korts Rómaiak*⁴⁾.

Istorici de mare considerare se alăturau la părerea ce devenea tot mai generală. De pildă la Virág Benedek, care, după

¹⁾ *Világnak két rendbéli rövid ismérte*, Nagy-Szombaton, 1757, p. 753.

²⁾ Iezuitul ungur a trăit între 1706 și 1763. Textul despre Români sună: *De leg-többen vannak mégis az Oláhok, kik a' Görögktől Mauro-Lachi avagy fekete Olaszoknak nevezetnek; a' mint-is valóban azon Olasz Colóniáknak, vagy Nemzetiségeknek maradéki mellyeket a' regi Romaiak ottan szelyel letelepítettek... Az Oláhok jó elméjűek, erős, és vitéz természetűek, furtsádk, tsalárdok, és nagy szegénységben-is vig kedvűek.*

³⁾ Titlul: *Statistica*; locul: Posonii, 1794, pp. 101—102 și 107. Primele texte: « Neque silentio praetermittendi Valachi, Romanarum Legionum, ut fertur, posterii, qui Banatus Temesiensis, nec non Comitatum, Aradinensis, Bihariensis et Mararosiensis partem non mediocrem occupant. Valachica Natio singulari mentis acie praedita est: et quo efficias, non exiguas ab ea ad Rempubicam perventura utilitates, si, cui rei iam initium factum est, ab otio ad negotium penitus, penitusque traduceretur ».

Apoi: « Valachica Lingua populó cognomini, cuius vis per magna in Banatu Temesiensi, in Comitatus deinde, quorum capite superiori memini, nec non in Magno Transilvaniae Principatu, propria, et domestica est: Ea Romanam pro Parente colit, sed filia totis sideribus ablutit a Parente ».

În sfârșit, în ediția dela 1802: « § XXVIII. *Valachi*. Ethnologia perhibente, Valachi, Romanorum Legionum sunt posterii; nec ullos dubitationi locus, iis, ad representanda Maiorum suorum facta praeclara, vel hodie, satis animi, ac virtutis esse; sed cultura, honibus expliendis, necessaria, Genti Valachae hactenus, ut par foret, impensa non est, ut rei huic initium factum iam esse, probe norim ».

⁴⁾ *Magyar országnak és határ őrző katonaság vidékének legujabb statistikai és geographiai leírása*; Pesta, p. 70:

« Az oláhok maradékai a régi Romaiaknak; Rumuny-nak nevezik magokat ».

Magda a fost director al gimnaziului arhiepiscopesc-sârbesc din Carloviț.

Beöthy Zsolt, este un imitator al lui Tacitus, un etician, întâiul istoric preocupat numai de adevăr, și Nagy Paul (1788—1859), profesor la Oradea-Mare. Virág ne recunoșcuse și continuitatea în Dacia, spunând pe scurt că la venirea Ungurilor, aici, eram noi Românii și Slovicii ¹⁾; Nagy ne aminti în istoria imperiului romano-graecan! Și Murgu, și Bojinca mai citează pe uitatul Gideon Szolga, un scriitor a cărui cârticică eu n'am găsit-o ²⁾; fusese un Ungur prietenos Românilor.

Afară de Unguri obiectivi se găseau și Sași, și Slavi, să ne facă dreptate. Deși dispun de mai mulți, citez numai câte unul: Sasul era Seivert, care 'n anul 1792 scria despre noi într'o revistă ³⁾: « Priviți pe Dacii de pe columna lui Traian... și nu veți zice că nu vedeți pe Români. Eu văd mereu Români de-ai noștri, când Ovidius scrie despre Geți: Pellibus et futis etc. ⁴⁾.

Mai mult surprinse Slavul: Murgu îi citează o carte fără a da numele autorului, care 'ncercase — jignindu-i simțul critic — să derive din limba slavă prea multe cuvinte ungu-rești. Cred că nenumitul lui Murgu a fost Stephanus Leschka, un Slovac, a cărui scriere s'a publicat în Buda la anul 1825 ⁵⁾.

Și el spunea că Slavii, fie că locuiau în Dacia, fie că erau vecini (*finitimi*) ne-au numit, ca noi coloniști, *Vlahi*. Interesant a se ști mai este, în cazul lui Leschka, faptul că el cunoaște scrisoarea lui George Șincai către Lipszki și că pe Șincai îl numește *clarissimus et doctissimus*.

Așa dar: Romanitatea și continuitatea Românilor în Dacia își avea și voturile sale pentru, printre Unguri chiar. Ni le aducea mai mult bunul simț decât știința adâncă.

¹⁾ Virág, *Magyar századok*, Buda 1808, p. 17: « *Oldkok és Tótok lakták azt*. In ediția dela 1862, vol. I, p. 23. Nagy, în vol. II, p. 319 și 'n *Historia pragmatica*, vol. I, p. 89. In sfera lui Nagy a intrat puțintel și România, în revista *Hasznos mulatságok*, 1842, p. 390.

²⁾ *Anmerkungen Über I. Sulzers litterarische Reise*, 1783.

³⁾ *Neues Ung. Magazin* (1792), I, p. 338.

⁴⁾ Citat la I. Chr. Engel, *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium*, 1794, p. 198.

⁵⁾ *Elenchus vocabulorum europaerum cum primis slavieorum magyarici usus*, Budae, 1825, pp. 53—54.

Thunmann, Engel, Sulzer răscoliră însă *toată* chestia; Petru Maior se aruncă în luptă; aderenții români ai acestuia erau foc și pară.

Și tocmai acum, când lupta curgea favorabil, veni un Sârb bătrân, un om politic, să ne prefacă 'n Slavi, pentru ca astfel să aducă și un motiv *istoric* în sprijinul tendințelor *politice* ale poporului său din Banat.

Era acum rândul Bănățenilor să sară 'n picioare, să combată pentru Români, dar în special pentru Banat, țară mereu râvnită de nomazi desmoșteniți, al căror egoism îndrăzneț căuta o patrie ieftină. Sări Bojincă; sări Murgu; ei dară, paralel, o luptă bună, obligator e să-i tratăm și aici împreună ¹⁾.

X

DUȘMANUL: SAVA TÖKÖLYI

Dar să-i dedicăm întâi adversarului câteva rânduri. Cartea lui Tökölyi, Sârb fanatic și chiar obraznic, trebuia să-i indigneze pe Români din Budapesta, care-l cunoșteau de aproape ²⁾.

¹⁾ Pentru modernii cari s'ar mira că « pierd vremea » cu cercetări de anticariat spun scurt că viața trecutului *nostru* trebuie descrisă cum a fost și *complet*. Ca iubitor și de astfel de prețioase antichități, de pe urma lui Bojincă, am găsit în Făget (Banat), în familia Bojincă un dicționar din tinerețile lui Damaschin: *Andreae Reyberi Theatrum Latino-Germanico-Graecum sive Lexicon linguae latinae*, Lipsiae et Francofurti, 1712. Cu cărți dela 1712 lucra D. Bojincă la 1828!

²⁾ Titlul exact al cărții este:

*Erweis
dass die
Valachen nicht Römischer Abkunft
sind,
und diess nicht aus ihrer
Italienisch-Slavischen Sprache
folgt.
Vom
K.Rath v. ***
Halle,
in der Gebauerschen Buchhandlung.
1823.*

Eu am întrebuințat ediția a doua, adaosă și însoțită de o traducere românească, publicată în Buda, 1827.

Ediția întâia, mai redusă, Academia Română o are din Biblioteca lui Nifon Bălășescu. Acesta a citit-o în 1829, precum însemnează pe pagina 1 a broșurii.

Ediția I-a are 31 pagine.

O notă comică: La pagina 6 Petru Maior este numit « *ein rumunischer Valach* ».

Ediția a doua este dedicată *bunilor Români*, pe cari autorul voia să-i câștige părerilor sale și să-i despartă de «visuri» istorice, de visul că ar fi Romani de sânge, nu numai o simplă colonie romană a cărei limbă a devenit românească, adevărată o limbă «Slavo-italiană».

Firește, pentru el, criticii lui Petru Maior aveau dreptate ¹⁾; G. Roja, Românu — era ridicul ²⁾; Bojincă, neserios ³⁾; el, însă, om cu carte și critică, ca și Sulzer, pe care-l laudă ⁴⁾.

În realitate Tökölyi era lipsit de orice bun simț; de exemplu atunci când afirma că dicționarul zis al lui Bob a fost scris pentru o limbă «care nu există pe lume», deoarece particularitatea limbii române este că ea cuprinde 'n sine «cuvinte slave amestecate cu de cele italienești» ⁵⁾.

În realitate S. T. era obraznic, când vorbea despre «furia unor Români de-a voi să fie romani» ⁶⁾. Traducătorul român întrebuițează cuvântul *turbare* (tipărit din greșală, turburare, ceea ce nu poate fi *Wuth!*).

Ignorând argumentarea lui S. T., astăzi fără niciun interes, observ numai că Eftimie Murgu, reluând tema lui Bojincă a avut dreptate să fie aspru cu Sârbul ignorant și îndrăzneț. Murgu, ironizându-i pretinsa critică istorică, îl numește odată *rasend-Kritisch*, altădată *Wunder-Kritisch!* ⁷⁾.

Despre Sârbii săi Tökölyi scrisese, în 1791, o disertație scurtă (*Kurzgefasste Abhandlung* etc.) despre meritele și soarta națiunii sârbești în Ungaria. Disertația apăruse la Neoplanta. Era, deci, un politician vechiu.

Acesta era adversarul contra căruia se ridicară cei doi bănațeni calzi la inimă, cu capete clare și cuvinte ascuțite.

¹⁾ Pagina 18, 32.

²⁾ Pagina 18, 152.

³⁾ Pagina 162.

⁴⁾ Pagina 52, 78.

⁵⁾ Pagina 124.

⁶⁾ Pagina 118, 164. Furia = *Wuth!*

⁷⁾ *Widerlegung*, p. 40 și 50.

XI

TÖKÖLYI ȘI DAMASCHIN BOJINCĂ

Bojincă era de părere că Sava Tökölyi, Sârbul, combatantul dela Halle, era un viclean ¹⁾. Simțindu-l ce voiește, Bojincă-l asigura că Românii bănățeni nu se sârbesc ²⁾: Ce încerca adversarul nu s'ar fi întâmplat. Dar adversarul trebuia anulat în toată opinia publică a țării. Deci, urmând obiceiului timpului, scrise în limba latină o critică: *Animadversio* ³⁾, care apărură la trei-patru ani după atacul Sârbului.

D. Bojincă era un convins, un Român arzând de dragoste pentru neam, un *pan-român*. Și nu era numai istoric politic, ci și social; de aceea traduse el *Anticile Romanilor*, adnotându-le însă cu ce el cunoștea din viața Romanilor ⁴⁾.

Tema din *Animadversio* D. T. Bojincă a reluat-o, la 1828, într'o scriere românească *Respundere desgurzătoare la cârticica cea în Halle... făcută (Buda)*; și-a căutat din nou « ginta de căpetenie » din care a descălecat, ca din rădăcina, cea « părtinitoare românească » cea « particulară » din nou a strivit « fructele putrede » ale dușmanilor, *dela care s'ar fi putut infecta României* cu a lor « răbdătoare tăcere ».

Un dușman vechiu era și S. T., prin a cărui scriere « *răcni veninul celce de mult fierbea în rânza lui, văzând ridicarea Românilor în cultură* ⁵⁾ ». Cuvântul acesta-l vom regăsi și la Murgu.

¹⁾ În *Respundere* etc., p. 61.

²⁾ Tot acolo, p. 19 și 24.

³⁾ Titlul complet este *Animadversio in Dissertationem Hallensem sub Titulo: Erweis, dass die Walachen nicht Römischer-Abkunft sind* etc., vom K. Rath von*** 1823 editam. Cui adnectitur fidedignis Scriptoribus fulta Probatio, Valachos esse veros Posteros Romanorum. Authore Damasceno Th. Bozsinka, 1827, Pestini.

⁴⁾ Nu cred că este de prisos a arăta depe cât fond romanic se ridicau convingerile lui Bojincă. În *Anticile Romanilor* se scrie:

Volumul I. despre toga albă (comparată cu culoarea șubei, buhaiului, căbăniței, sumanului, tunderii și a., la pagina 70 despre învălirea miresei, încât să i se vază numai ochii (și în *Bănat*), la p. 76 și 77. Apoi: opincile (p. 78). Într'o *Luare aminte* p. 78) B. intercalează descrierile lui Opitz și Tröster. Strigoii (p. 123). Numărarea vitelor, oilor (p. 148). Strigătul *Aló Numa!* la joc (p. 177). Călușerii (p. 178—179). Bocetul în *Bănat* (p. 186). Fuga de străini la căsătorii (p. 203). Despre mirese și nuntă (p. 207—215). Volumul II: Numele lunilor (p. 183). Despre masă (mobilă), pat și a. (pp. 195—197). Colecția numismatică a lui Nicolae Stoica de Hațeg, protopop în Mehadia (p. 198—199). Datine la morți și îngropăciuni, pp. 208—220.

⁵⁾ Pagina 14 și 15. La pag. 25 Bojincă îl numește « filosoful dela Halle din Bădăni ».

« Basnele » lui Tökölyi îl supărau, dar cu ele Bojinca nu voia să se ocupe « fiindcă basnele nu spre vreo arătare adevărată, ci mai mult spre petrecerea timpului, spre desfătarea pruncilor și a babelor sânt îndămânate; iară *« scopul meu este a cuvânta adevărul în câtu-i cu puțință . . . »*. Bojinca-și da, deci, seamă și de greutatea demonstrației !; și scrise cuvântul sincer: *« în câtu-i cu puțință »*.

S. Tökölyi scria și « ciumelcături »; era viclean: viclean dinadins. De aceea Bojincă ținu să-l izbească și cu o expresie puternică de indignare, când apără *unitatea de neam* contestată de acela ¹⁾: « cine va crede, zic, cum că, Românii din *Moldova*, din *Țara Românească* și alte părți, pentru aceea că se zic Moldoveni s. a. nu sunt Români adevărați? O! nemărginită rătăcire, o! desfrănată nesfială, o! neuzită viclenie cu carea vrea omul acesta să înșele lumea, de carea e dânsul astăzi ca un amăgitoriu, iubitoriu de vicleșug și trufaș bărbat, răs și batjocorit. Mie îmi pare rău de bărbatul acesta, dară mai vârtos de caracterul lui, căci și-au arătat patimile și slăbiciunea inimii sale . . . ». Să zică el că Moldovenii și Muntenii nu sunt Români « de un sânge cu ceialalți *Români* dintr'alte țări, măcar că toată lumea ca pre Români adevărați și *în limbă doară mai curați* îi socotește ! ». In mintea lui Bojincă mijise chiar convingerea că în « Țară » se vorbește limba românească cea mai bună: Nu se putea dar să nu-i ia apărarea ²⁾.

Înainte de a scrie, în acelaș sens, Dr. Vasile Pop (1807); G. Rosa, pomenit ca erudit (*erudite disseruit*) în *Animadversio* ³⁾; apoi I. Alexi (1826) care 'n a sa gramatică a profitat mult de sfaturile Bănățeanului C. Diaconovici ⁴⁾. Dar ei scriseseră latinește și românește.

¹⁾ Pagina 61.

²⁾ Părerăa lui Bojinca, despre limbă (1817), o sprijinește și Hietzinger scriind (*loc. cit.*, p. 208): « *Am schlechtesten gesprochen wird diese dem italienischen so ähnlich klingende, milde Sprache von den Banater Walachens*. Hietzinger trăise și 'n Cernăuți, unde va fi auzit vorbind pe Moldoveni.

³⁾ G. C. Rózsa (scrie el într'o *Oratio* ținută la promovarea-i ca doctor, după cinci ani de studii (1806—1811), Roza și Rosa (scriu alții), a murit ca « regesc fizic » al districtului Caraș, în 12 Februarie 1847, în vârstă de 61 de ani, în Oravița. Vezi-i necrologul în *Gazeta din Brașov*, 1847, p. 79.

⁴⁾ Alexi-i și mulțamește lui Loga; la pag. VI, unde scrie: *Cui iterum iterumque grates referro*. Alexi era abia teolog absolut.

Trebuia și un răspuns în limba germană. Acestei trebuințe Murgu îi dăde o satisfacție plină de temperament.

Murgu însuși declară, că-l urmează pe Bojincă; dar îl și adaogă; introduce alt spirit în discuție: Murgu nu este numai istoric, nu analizează numai texte, pentru ca să rectifice interpretările adevrșarilor; Murgu cugetă filosoficește, interesant, viu; și este cald, uneori chiar avântat; adeseori este ironic; și mai este polemist de forță. Dintre Rosa, care era Macedonean din Moscopole, Bojincă și Murgu, toți trei așezați în Banat, mai Bănățean era de sigur Murgu.

De aceea pe el îl voi analiza mai de-aproape: In el sunt sămburi cari pot, cari *trebuie* să rodească încă.

XII

TÖKÖLYI ȘI MURGU

Motto:

« Meine Abhandlung zweckt auf Wahrheit ab ». Murgu, p. 133.

Titlul scrierei lui Murgu este: *Widerlegung* ¹⁾.

Din întâmpinarea cu acest titlu, îndreptată contra ediției românești, dela 1827 a lui Tökölyi, reese că Murgu era, precum am notat și mai înainte, un dușman politic, social și estetic al Sârbilor, un dușman etnic.

ANTISĂRBISMUL

El văzuse că Românii ajunși între Sârbi se pierd. Și înseamnă faptul în *Wiederlegung* ²⁾: « In Turcia, dar în special în Serbia, sunt foarte multe localități mari, în care locuiesc numai

¹⁾ Titlul complet este: *Widerlegung der Abhandlung welche unter dem Titel vor-kömmt: Erweis, dass die Wallachen nicht römischer Abkunft sind, und diess nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt. Mit mehreren Gründen vermehrt, und in die walachische Sprache übersetzt durch S. T. in Ofen, 1827; und Beweis dass die Wallachen der römer umbezweifelte Nachkömmlinge sind; wozu mehrere zweck-mässige kurze Abhandlungen; endlich eine Anmerkung über die in dem Anhang vor-kommende Antikritik desselben S. T. beygefügt werden. Verfasst von E. Murgu. Ofen, gedruckt mit Königl. ung. Universitäts-Schriften, 1830.*

²⁾ Paginele 8 și 9 (în note). »

Români, dintre care unii vorbesc și sârbește, dar alții numai limba lor maternă ». In Ungaria: « Câți Români nu sunt aici, de exemplu în Neoplanta, care vorbesc aproape numai sârbește. In *Biserica-albă* aproape toți neguțătorii sunt Români, care — *eu nu înțeleg pentru ce* — își uită limba maternă și vorbesc numai pe cea sârbească. Dar de-aceia sunt ei Sârbi? Tot atât precât este Francez un Rus care vorbește franțuzește »¹⁾).

El putea să spună că *nu înțelege pentru ce*, deoarece pe-aiurea se realiza contrarul. Anume: In Ardeal limba română era limba negoțului (*Handelssprache*); fiind frumoasă și ușoară, fiind și necesară din cauza mulțimii Românilor, era preferită de Unguri. « Se vede ușor, scria el²⁾), pentru ce majoritatea Ungurilor de pe-acolo învață românește, dar niciunul sau puținii limba săsească; da, eu *aud* că mulți Sași vorbesc mai bucuros românește, decât săsește ». In Ardeal pe unde el nu fusese, era energetic.

Contra lui Tökölyi care, afară de altele, ne trimetea înapoi la sate, Murgu argumenta însă, cu prezența Românilor din Timișoara, Arad, Caransebeș, Lugoj, Lipova.

Pentru ce o astfel de limbă să piară 'n folosul celei sârbești? se 'ntreba Murgu. Mai ales că sârbeștei îi trebuia vreme, ca să se desvolte: Murgu o socotea limbă inferioară celei românești. El scria³⁾: « Veacuri vor trece poate până ce limba slavă va ajunge la perfecțiunea celei romanice ».

Unde mai este de pus și faptul că Sârbii ne poceau limba⁴⁾. Voind să spună: Când veni cânele, ei zic: *Kint feni kinele*; iar în loc de: Mâne la vânat, zic: *Mune la funat!* In general nasalele noastre-i păreau pentru Sârbi, o imposibilitate. Acesta era motivul estetic al lui Murgu, care era și un muzical.

Concluzia finală, și la el, a fost că elementele slave din limba noastră, zestrea popoarelor urgisite de el, să fie eliminate, deoarece ele sunt « a cincea roată la car »⁵⁾. Și Murgu era, deci, *purist!*

¹⁾ V. p. 8 și 9 în notă. •

²⁾ V. p. 101—102.

³⁾ V. p. 128.

⁴⁾ V. p. 68.

⁵⁾ V. p. 62.

Să mai stăruim, însă, asupra antisârbismului, citând un text care rezumă multe înțeleșuri istorice.

Lăudând pe Rákóczy, care la 1643 a poruncit ca limba slavă să fie scoasă din biserica română Murgu continuă¹⁾: « Scopul acesta în Banat a fost ajuns numai în parte, ceea ce pare a se reduce la faptul că acestor Români nu le-a reușit să vază 'n scaun un episcop din neamul lor. În unele sate românești prezența câtorva Sârbi venetici, este pricină suficientă, pentru ca în bisericile românești să se introducă de drept limba slavă. Da, eu cunosc chiar mai multe sate curat — românești — în care limba slavă se obișnuște în parte, deși în satele acelea nu se află nicio urmă de Sârb. Așa de ex. în regimentul de graniță românesc vreo 13, în *Bozovici, Lăpușnic, Ruddria, Bănia*. Tot acolo, din mai multe localități românești, în care locuiesc și Sârbi turcești, limba română a fost scoasă și din școale, nu numai din biserică ».

Plângerea continuă într'o notă interesantă: « Într'un sat bine locuit, *Moldova veche*, trei pătrimi sunt Români; numărul Sârbilor este, neînsemnat. În satul acesta slujba bisericească se face în limba slavă, pe care nici Sârbul n'o înțelege, necum Românul. Aici limba slavă nu este necesară, ba chiar este de prisos; din contra dacă s'ar introduce limba română, serviciul divin ar fi gustat nu numai de Români, care alcătuiesc partea cea mai mare a comunei, ci și de Sârbi, cari nu pricep slavonește, dar știu, *toți*, românește ». Dar, adaoge Murgu, și în școală se propune în limba slavă; elevii Români pierd vremea și nu se pot cultiva; pentru că « cetirea și scrierea slavă le este tot atât de puțin necesară ca mie limba țigănească ». « Statul, însă, nu urmărește cultura particulară a Sârbilor, ci cea generală a supușilor ». Asemeni în *Pojejena romândă*, unde sunt numai Români, nu se află școală națională, iar Românii sunt siliți să contribuie la plătirea dascălului sârbesc din *Pojejena-sârbească* »²⁾.

¹⁾ V. p. 42.

²⁾ Despre biserici gazeta murgulistă *Amicul poporului* (1848, Octomvrie, coloana 217) scria: « La bisericile românești se află predici în limba românească tipărite de bărbați vrednici, foarte frumoase; însă acestea de vreo 40 ori 50 de ani poate dintr'o sută de biserici la una se vor fi cetit vreodată, iar la celelalte stau cum au ieșit de sub tipar; la 2—3 ani caută popa în ele să vadă mai stă negru pe alb și să mai scuture

Erau vremuri grele și umilitoare; ele sileau pe Murgu să coloreze *tot* cu acel sănătos antisărbism care i se dezvoltase din toate împrejurările citate până aici.

PRINCIPII DE LIMBĂ

Trecând la analiza limbii românești Murgu ne comunică principiile după care toate limbile sunt de examinat. Ele sunt următoarele ¹⁾: Caracterul limbilor se fixează: 1) după cuvintele necesare ale unei limbi în stare naturală: Sunt *verba primae necessitatis*; vorbele care leagă vieța socială. Acestea sunt vorbele *esențiale*, temeiul limbilor. Celelalte sunt *accidentale*. «Pentru că limba este mărginită la societate; în afară de societate ea nu are niciun scop, și este aproape cu neputință». Acestea sunt cuvintele necesare comodității, siguranței, fericirii; celelalte pot să se schimbe, fără să caracterizeze esența limbii; 2) al doilea principiu constă din constatarea însușirilor consonante dintre limba de examinat și ale unei (alte) limbi, al cărei caracter și a cărei origine este cunoscută; deci, *compararea*.

Ca să ajungă la o idee generală despre limba română Murgu a examinat, așa dar, vocabularul cuvintelor *esențiale* și *accidentale*; și a *comparat* cu limba latină italiană și franceză. Rezultatul i-a fost că limba română este romană: Pentru că vorbele *esențiale* (*Nothwörter*) sunt romane! ²⁾

Dând un dicționar de trei pagini, pentru alte amănunte Murgu trimite la gramatica proaspătă a lui I. Alexi (1826) și reproduce (modificându-le) niște cântece populare.

Însă, și dicționarul, și textul cântecelor sunt cam sucite spre latinește. Grisellini tot așa făcuse ³⁾. Dela Murgu obținurăm astfel cuvântul *Zea*, egal cu latinescul *Dea*, *rivu* = *rivus*, *medea die* = *meridies*, *media dies* și alte câteva.

molile și paianjeni depre ele. Ba acum îmi veni aminte că în tot anul la nașterea D-lui, episcopii sârbești trimite câte o predică la preoții lor, însă acele așa se întocmesc, ca să le înțeleagă numai vlădicul și popa, iar poporul să fie îndestulit cu sunetul și blagoslovenia ».

¹⁾ V. pp. 49—50.

²⁾ V. p. 50.

³⁾ Murgu îl cunoștea. Vezi p. 78.

Din versurile asemeni forțate vom reproduce aici numai unul:

De pe monte în vale ven — tradus:
De monte in vallem venio ¹⁾

« Să spună acum S. T. câte cuvinte slave a găsit în aceste cântece *populare*? Tot ce este *Essențial-Wort* este roman! »

Deci limba română este romană.

În sprijinul teoriei sale despre teoria cuvintelor străine *întâmplătoare* și a celor trebuitoare vieții comune Murgu citează și doi autori italieni: Peticari și Maffei ²⁾.

Aici se termină dovada.

IARĂȘI TÖKÖLYI

Să ne întoarcem, însă, la polemistul sârbesc, pentru a-l putea prezenta pe Murgu ca polemist mai la larg ³⁾: « Iar acum voiesc să arăt din ce motiv și cu ce drept S. T. numește limba română limbă slavo-italiană? Disertatorul suferă de un prejudiciu care apasă asupra celor mai mulți dintre Slavi. Pentru că adeseori ochiul critic a putut vedea ce pași curajoși, ce necoapte cercetări au îndrăznit a face unii Slavi pentru a înălța limba lor la demnitatea de mamă a multora, altora, deși ea este numai o îngrămădire de cuvinte străine, fapt care i-a îndemnat să o socotească izvor al tuturor limbilor, din care ea însăși este alcătuită. Dar care le este principiul procedării lor? Înainte de toate *sunetul vorbelor, fără privire la semnificația lor*; apoi oarba judecată care face să afirme că sunt de origine slavă toate cuvintele străine introduse în limba slavă ». « Da! Așa e? », zic ei. Se știe doară că unii Slavi au obligat chiar limba latină la recunoștință față de cea slavă; și au voit să dovedească cum că vorbele latinești ale limbii slave au fost introduse într'aceasta ca fiind de origine slavă: De altfel, fără temei! Nu de mult am cetit o disertație care

¹⁾ V. p. 53.

²⁾ Peticari, *Della Difessa di Dante*, cap. 8; Giuseppe Maffei, *Stor. del Litt. Ital.*, cap. II. În acel timp, în toată Ungaria Maffei era un autor bine considerat. Vezi de ex. dările de seamă ale revistei lui Ștefan Horváth, *Tudományos Gyűjtemény*, 1834, VI, p. 117.

³⁾ V. pp. 34—35.

deriva din limba slavă cele mai multe cuvinte ungurești ¹⁾. Dar cum? din cauza sunetelor simile, a înțelesurilor asemănătoare la aparență, a presupunerilor. Dar spre acest scop procedura slavă nu-i suficientă; pentru așa ceva este, înainte de toate, necesar, să se dovedească; prealabil și prin legi necontestabile *rădăcina din care cuvintele se trag*, apoi *cauza și prilejul primirii lor*, și *astfel* să se dovedească originea slavă a lor; pentrucă *altfelu*, cu aceeași probabilitate, dacă nu cu una și mai mare, s'ar putea dovedi originea lor maghiară și s'ar putea afirma că Slavii le-au luat dela Unguri. Tot așa procedează și preaceruditul desertator care, fiindcă multe vorbe românești sună ca altele slave și fiindcă multe românești, adecă romane, sunt obicinuite și la Slavi, nu roșește a o numi și pe cea română limbă slavă ».

Textul este și serios și avântat ²⁾.

INTERMEZZO: CÂNTECELE POPULARE

Înainte de-a termina și cu partea a doua a scrierii dela 1830, care parte începe la pagina 56, mă opresc puținel la cântecele « populare ».

Se știe că toată școala latinistă a lucrat să formeze o limbă cultă, pentru cei culți; și că despre popor « nobilii » latiniști, « popii » latiniști nu vorbeau ca astăzi; poporul era « prost »; erau « proștii ». Și Bănățeanul Paul Iorgovici urmărea un stil cult. De aceea nu este de mirare că de literatura populară nu se prea interesau. Ba uneori o și ironizau. Astfel Bojinca în *Respundere* (1828) scrie ³⁾: « Sârbii (din Sirmien mai vârtos) cu atâta mulțime de mișei și de cerșitori se mângăe, cât ridicară școală în Irik, unde să poată mișeii lor (a căroră soarte verednică de condorere omenească este) învăța *cântece cerșetorești*, prin care apoi mai ușor să-și poată agonisi pânea de toate zilele. La acea școală aleargă și *săracii Sârbilor din Ungaria*, tot spre acel scop, spre carii se adună și cei din

¹⁾ De sigur, St. Leschka.

²⁾ Ce Murgu credea că ar putea să facă un « filolog » maghiar, a și făcut-o, la anul 1836 Mihail Benkowitsch în *Der Ungarn Stamm und Sprache*. Benkowitsch, un nemeș, susținuse că Adam, Noe, David fuseseră Unguri!

³⁾ Pagina 87.

Srem; dintre carii apoi mulți își arată pașurile cele în acea școală spre scopul său făcute, pela *nunți* și alte *petreceri* sârbești, dar și pela *punți* sau *podurile mari* ». Tot astfel scrie și Murgu ¹⁾: « Acești cerșetori sârbești, orbi, adecă poeți sârbești, printre Sârbi, se 'ntâlnesc cu cetele. Ei locuiesc supt punți, de unde ies grămadă, mai ales în zile de Duminică și 'n sărbători, când fac rânduri întregi înaintea bisericilor. Dar propria școală a acestor poeți sunt cârciumile ».

Murgu, însă, era și muzical. El a ascultat și din principiu cântecul popular. Pentrucă zice ²⁾: « Intr'adevăr muzica nu dă puțină caracteristică națiunilor. Cântecul național-comune (*Die gemeinen Nationalgesänge*) exprimă specificul gustului național ». Despre noi se putea vorbi, deci, mai cald; nu ca despre bieții orbeți sârbești, pe care și I. Budai-Deleanu îi ascultase mai atent decât istoricii Bojinca ori Murgu.

Și astfel Murgu *prelucra*, fără nicio îndoială, niște cântece pe care le va fi auzit, le va fi uitat, le va fi făcut din nou, dela sine și fără talent literar român !

Să cetim, totuși, două:

CÂNTECE POPULARE

I.

De pe munte în vale vin,
 In vale vin, la riul lin;
 Ca cu apa lui prea chiară,
 Limpede și bunișoară
 Setea lungă să m'o sting,
 Care n'o puteam s'o frâng.
 Vadul nu era în cale,
 Ci în lături, mai la vale.
 Setea mână, urge foarte,
 Peptu-mi strînge pân' la moarte.
 Inimos culeș virtutea

¹⁾ Vezi pagina 20 (în notă).

²⁾ Vezi p. 84.

Și pre cale pururea,
 Ce între pietri în jos ducea,
 Răpide curând atinși
 Locul unde setea-mi stinsi.
 Inima m' eu stâmpărând
 Și viața întregând, etc.

2.

Bela în largă vale umbla,
 Iarba verde lin călca
 Cântă și cântând plânga,
 Că toți munții resuna.
 Ea în genunchi se punea
 Ochi în sus îndirepta.
 Iacă așa vorbe făcea:
 Doamne, Doamne, bune Doamne.

Widerlegung, p. 54

Prelucrările stângace ale lui Murgu le-au crezut fidele oamenii serioși! Astfel G. Bariț, scriind o polemică împotriva lui I. K. Schuller, învățatului sas, cita cântecele lui Murgu! ¹⁾

DELA LIMBĂ LA ISTORIE

« Die Wallachische ist daher jene *gemein* römische Sprache, welche im Anfange des 2-ten Jahrhunderts in Italien allgemein herrschte » — fusese rezultatul cercetării lingvistice ²⁾.

Limba romană-comună sau latină-comună se respândise 'n Italia; după regiuni și neamuri, ea suferise modificări încă de-acolo. Se născură dialectele italice. Circulațiunea, admiterea reciprocă produsese apoi « limba generală a Romanilor ». Sporind și mai departe, limbile se diferențiară: Italica, Dacica, Hispanica. În Italia migrațiunile popoarelor provoacă schimbări noi. Romanii lui Traian, aduseră, însă, cu ei italica din vremea lui Traian; limba numită 'n primele rânduri

¹⁾ Foaia pentru minte, etc., 1843 (30 August, p. 273).

²⁾ Vezi p. 60.

(nemțești) din acest capitol; o limbă care nu mai suferi schimbările provocate deși după migrațiuni; și, deci, *trebuie* să samene cu limba epocii lui Traian, mai bine decât cea italienească. « Deși eu trebuie să mărturisesc că anume elemente slave s'au amestecat în limba românească ».

Romanii viitori-Români au adus cu ei dialectele lor, care « și azi sunt o realitate », ceea ce nu alterează, însă, unitatea.

După Murgu deosebirile dialectale nu dau drept să conchidem la o deosebire de limbă. Intre Români de dincoace de Dunăre și Macedoneni deosebirea nu-i părea mai mare ca între Bănățeni și Ardeleni ! ¹⁾. Pentru unitatea lor el citase doară și textul lui Chalcocondilas despre identitatea Valachilor din Hemus cu cei dacici; *von der Nähmlichkeit* ²⁾.

Murgul motivează unitatea romană citând, după Bojincă ³⁾, autorii cari ne-au recunoscut-o Benkö, Engel, Grisellini, Tröster, Katancsics, Bertalanfi; ș. a. El motivează și continuitatea, stăruind asupra tuturor enormităților lui Tökölyi.

Această apărare a originii este și un prilej de a discuta toate cuvintele care atingeau demnitatea națională ⁴⁾.

CULTURA LIMBII

Iubindu-și limba precum s'a văzut că o iubea, Murgu cerea ca ea să fie cultivată. Pentru că, după el, « cultura limbii și cultura națiunii stau în aceeași categorie: *cultura linguae et cultura nationis pari passu ambulat* » ⁵⁾. Cultură fără limbă curată nu se poate. Limba română trebuie curățită; căci, înainte de-a o curăți la noi de elementele slave și 'n Dacia aureliană de cele grecești, nu putem spera în nicio cultură (*Keine Kultur zu hoffen sey* ⁶⁾). Cultura limbii constă din purificarea de vorbe ce nu sunt proprii organismului ei

¹⁾ Vezi pp. 115—116.

²⁾ Vezi p. 31.

³⁾ Vezi pp. 77 și urm.

⁴⁾ De dragul genealogizării ideilor despre limbă însemnez că și Grisellini vorbise despre două limbi latinești: a lumii fine (*der feineren Welt*) și cea vulgară (*Pöbel-sprache*), în vol. I, p. 257. Și Grisellini citase pe Maffei (*Verona*, v. I, cartea XI).

⁵⁾ Vezi p. 119.

⁶⁾ Vezi p. 90.

și din îmbogățirea, prin adăogiri de cunoștințe și de științe; dar și prin *eufonie* (*Wohlklang*¹⁾).

Purificarea se înțelege ușor.

Îmbogățirea trebuie considerată *analitic* și *sintetic*, cum zice el; *analitic*: cercetând etimologia, rădăcinile cuvintelor, pentru a cunoaște modurile de derivațiune, care, scriindu-se cu cirilică, nu rees limpede; *sintetic*: În lipsă de vorbe necesare împrumutând din limba latină.

Eufonic: cirilica ne apropia limba de pronunțarea slavă. S'a scris, de exemplu, *Srb* și *trdiu* în loc de *Sârbu* și *târziu*. Murgu pretindea deci o revocalizare a limbii noastre. Firește fulgera și el contra alfabetului slav. Cerea și el o desbrăcare de haina străină, pe care Sârbii o apărau energic, brutal. Și eufonia era un antisârbism!

FILOSOFIE

Toate părerile descrise până aici aveau la Murgu un fond filosofic, exprimat astfel²⁾: «Sfânta *lege a naturii*, care se revelează prin *rațiunea* noastră, îndeamnă și obligă pe oameni la cultură (*Selbstbildung*, autocultură!). Datoria aceasta privește și națiunile, ai căror indivizi asemenea sunt obligați la înaintarea culturii». De-aceia fiecare om este dator a-și cunoaște originea și limba!

Aiurea³⁾ Murgu vorbește despre *natura umană*, din puterea căreia toți oamenii pot fi frați, fiind copiii «atotputernicului creator».

Dumnezeu și natura sunt la el o intimitate strânsă. Într'oa aplicație Murgu se explică astfel⁴⁾: «Și eu nu înțeleg pentru ce *buna natură* ar fi fost atât de părtinitoare ca să dea grecilor vechi ceva ce altora le-ar refuza; dar se poate ca *cerul* Greciei să fie pricina vioiciunii și activității grecești».

Deci: Omul egal din mila creatorului se schimbă după loc și climă. Spunând aceasta Murgu descoperea pentru sine teoria mediului.

¹⁾ Vezi pp. 120—122.

²⁾ Vezi p. 142.

³⁾ Vezi p. 87.

⁴⁾ Vezi p. 86.

În fondul revoltei naționale și, mai apoi, democratice a lui Murgu descoperim astfel, dela 1830, o parte din filosofia sa, din *metafizica sa* ¹⁾.

R A S A

Așa dar Dumnezeu și natura cum îl făcură pe Român?
« Nu se poate tăgădui că între *notele caracteristice ale naționalității trebuie să calculăm mai ales (vorzüglich) descendența și spiritul național propriu oricărei națiuni. Această proprietate se propagă fără întrerupere printr'un anume mod de moștenire.* Un prefăcut fin poate să evite toate semnele naționalității sale; un semn tot rămâne, unul care nu-i supus observării noastre, deci nici *voinții* noastre, și totuși este văzut și deosebit de celelalte națiuni. Această particularitate a *oricărei* națiuni am putea-o numi caracterul național sau spiritul național. Această ereditate inalienabilă, care, împreună cu notele-i caracteristice, face naționalitatea, este neînduplecatul zeu protector, care se împotrivește atât de puternic schimbării totale a națiunei. *Renegații* pot, cu deosebire prin schimbarea limbei, să ia o înfățișare de suprafață, poate amăgitoare, dar ei nu pot exprima autentic nația lor adoptată » ²⁾.
După Murgu omul este legat *pe veci de firea sa* națională.

Pentru desvoltarea limbii, de aici, reese ³⁾: « Scopul purificării limbii, la Români, nu este (cum credea Tökölyi) derivarea unui sânge roman sau construirea unui fals sânge roman; ci scopul acestei întreprinderi este ca sângele roman, *care a curs, curge și va curge prin vinele Românului* să nu fie pătat, să nu fie rănit prin molima sloveană. Într'adevăr, Românul care ar voi să se prefacă Slav ori Sârb ar ofensa cu cruzime pe întemeetorul Romei ».

La astfel de vorbe simțite, energice nu se mai adaog altele.

¹⁾ Cu Murgu opera, dela 1830, și cu noțiuni de logică se poate constata dela paginile 17 (condiție, condiționat, concluzie legitimă) și p. 38 (fundamental, deter-

²⁾ Vezi p. 103.

³⁾ Vezi p. 156.

PUȚIN PEDANTISM

Tăria lui Murgu au fost ideile generale expuse; bunul simț; stilul mușcător.

Va fi fost și știința? Să cercetăm.

Plecând dela Petru Maior în susul vremurilor literatura istorică, despre Români, devine tot mai puțină; textele despre ei tot mai scurte, mai nesigure.

P. Maior însuși se luptă aproape numai cu scriitori « mari », ca: Engel, Eder, Sulzer, să mai zicem și Lucius din veacul al XVII-lea; dar întrebuițează și alți scriitori pe cari școala lui: Bojincă, Murgu etc., va continua să-i citeze: Topeltinus, Tyrius, Pray, Szolga etc. Bojincă și Murgu școlarii, nu adaogă mult. Totuși, adaogă. Dacă am așeza, pe trei coloane, numele scriitorilor întrebuițați de Maior, Bojincă și Murgu, ne-am convinge că acele coloane ar sămăna foarte mult.

Cu toate acestea, nu trebuie să credem că textele se 'mprumutau fără ca autorii noștri să fi examinat atent autorii citați ¹⁾.

Murgu citează vreo 60 de scriitori. Dintre ei, astăzi, bat la ochi: Fr. M. Pelzel, *Kurzgefasste Geschichte von Böhmen* (1774) și Robertson, *Geschichte von Schottland*, care sunt indicațiuni că Murgu, cu dorul său de-a înțelege istoria, trecea peste granițele patriei sale.

XIII

EFECTUL SCRIERII DELA 1830

Este și de nevoie, dar și interesant, să se constate, că la 1830, Murgu nu a scris în zadar.

Chestiunea originii noastre interesa pretutindeni. Deci și în granița militară. Astfel geograful ei Hietzinger ²⁾ se arată bine orientat. Citând pe Schlötzer, Engel, Eder, Sulzer,

¹⁾ La 1848 Murgu-și aducea aminte de polemica sa dela 1830 și scria: « Nu așa de mult s'au aflat un om anume Tökölyi, care trăgea la îndoială originea noastră romană. Acuma tot aceasta o face Jojica. Cel dintâiu a fost Sârb; Jojiceștii însă cine sunt și ce sunt? Din cărțile donaționale și din întâmplările familiei lor este de comun cunoscut ». *Foaia pentru minte*, etc., 1848, Nr. 32, p. 251.

²⁾ *O. cit.*, pp. 200—202 și 208.

Griselini, d'Anville și Gibbon, autorul acesta luă notă și despre părerile lui Petru Maior, căruia, după el, recensentul vienez (Kopitar) îi recunoscuse esența argumentării. Hietzinger scria despre graniță la anul 1817; dar trăia departe de ea.

Mult mai aproape trăia, mai târziu, unul dintre frații Schott ¹⁾. Literatura populară, culeasă de el în Banat, o publică celălalt frate în Germania. În studiul lor de introducere ei citează pe Murgu ²⁾. Reproducând din «Wiederlegung» poeziile populare frații Schott le socotesc o probă de «curățenia limbii poporului de jos». După ei, însă, lipsa totală de ordine 'n operă trăda nedepinderea autorului; dar opera conținea, continuau ei, informațiuni folositoare și era scrisă într'un ton victorios, care-i ședea bine, deoarece ideea fundamentală era 'n esență exactă (*richtig*); deși era unilaterală ³⁾. Un mic serviciu politic ni se făcea și prin faptul că Schott, citând, ducea mai departe plângerile lui Murgu despre sârbizare ⁴⁾.

Patru ani mai târziu apărură în Halle o carte care s'a bucurat atunci de multă stimă. Autorul ei, filologul A. Fuchs, îi atribuia lui Murgu ideea că limba romană veche și limba italică este aceeași; sau că limba română este limba romană-vulgară din veacul al II-lea ⁵⁾. Ca și Schott și Fuchs, luă notă despre ce Murgu a spus despre Bănățeni ⁶⁾.

Scriind despre originea noastră Sasul foarte învățat I. K. Schuller ⁷⁾ a consultat și pe Murgu, despre care afirma că în dragostea-i de originea romană, a trecut dincolo de critica severă; dar concede că nu-i fără probabilități (*Weit mehr*

¹⁾ Arthur și Albert Schott, *Walachische Märchen*, Stuttgart u. Tübingen, 1845.

²⁾ Paginile 14, 44, 52, 56 și 30—32.

³⁾ Pagina 9.

⁴⁾ Pagina 56. Pe fr. Schott Gazeta-i anunță în 1845, p. 360. Prin fr. Schott l-au cunoscut pe Murgu și alți autori. De ex. Gfrörer, *Allgemeine Kirchen-Geschichte* și Anton Kurz. Vezi *Magazinul* lui A. Kurz., vol. I, p. 440 și II, p. 25.

⁵⁾ Fuchs citează în *Die romanische Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen* (1849) *textual*, dela p. 49 și 59 din *Widerlegung*.

⁶⁾ Pagina 90; după Murgu p. 8 și 42.

⁷⁾ *Zur Frage über den Ursprung der Rumänen u. ihrer Sprache* (Hermannstadt, 1855), pagina 7 și 9, relativ la pp. 50 și 78 din *Widerlegung*.

hat die Ansicht Murgu's für sich, dass etc.), că limba românească este limba comună-romană, care se vorbea în Italia la începutul veacului al II-lea.

Grație discuțiilor dezvoltate dela Petru Maior până la Eftimie Murgu, părerea că Românii sunt Romani se răspândește. Eu, părerea aceasta am găsit-o citată, chiar și într-o enciclopedie din anul 1835, la cinci ani după apariția scrierii lui Murgu ¹⁾.

Putem, deci, afirma că în procesul științific de recunoaștere a romanității Românilor, Murgu a fost un apărător ascultat de străini.

Numai Ungurii — pre cât văd eu — nu i-au dat atenție. Conte Iosif Kemény, specialist pe-atunci în chestiuni «valache», a găsit timp și loc pentru broșurica Sasului Phleps despre Români ²⁾; dar pentru Murgu nu.

Cartea lui Murgu a avut și un resunet moldovenesc interesant. În luna Iulie 1860 B. P. Hăjdău publica, în *foița de istorie și literatură*, continuarea unui studiu *Perit-au Dacii?* Pentru Hăjdău, care nu admitea că noi suntem Romani puri, Murgu era Bănățean, dar «ardelenit», precum reese din «vestita» sa dovadă a netăgăduitului romanism a Românilor. Citând un text (german) din Murgu, Hăjdău adăoge: «Precum vedeți doctorul Murgu, Bănățean, însă ardelenit, nu face decât a traduce în limba germană cuvintele doctorului Petru Maior Ardelean». Apoi: «Maior, Murgu, Laurean sunt capii purismului» ³⁾.

Înainte de B. P. Hăjdău Murgu fusese laudat de Mihail Kogălniceanu. Murgu de mult nu mai scrisese; lui Kogălniceanu îi va fi rămas impresia scrierii dela 1830; și de-aceea-l înșiră la 1854, printre publiciștii români, distinși ⁴⁾: «Noi am avut și avem încă publiciști: Eliad, Murgu, Maiorescu, C. Roset, Brătianu, Bălcescu, Frații Hurmuzăchești și alții... au onorat jurnalismul românesc».

¹⁾ *Oesterreichische National-Encyklopädie*, Wien, 1835, vol. I, p. 2890. «Sie nennen sich selbst Rumuni und stammen, wie die neuesten Forschungen dargethan haben von den Römern ab- Neust era și Murgu!»

²⁾ *Tudományos Gyűjtemény*, 1830, vol. III, p. 97.

³⁾ Pagina 140.

⁴⁾ În *România literară*, p. 78.

XIV

MURGU PLEACĂ DIN PATRIE

Pentru ce și Murgu, terminând strălucite studii, a plecat, totuși, îndată din țară, până acum ne-a spus numai G. Bariț ¹⁾.

Înainte de a pleca din țară, Murgu plecase în Moldova D. Bojinca.

Era în luna Noemvrie, anul 1831.

Călătorind spre Moldova Bojinca se opri pe vreo două zile în Blaj, ca să stea de vorbă cu T. Cipariu. G. Bariț era de față. Bojinca le « descrie cumplita simonie și toate persecuțiunile ce le sufereau Daco-românii din Banat dela *clerul sârbesc superior* ».

Înainte de-a se hotărî pentru Moldova, Bojinca fusese la Carloviț, la mitropolitul Stratimirovici, să-l roage să-l primească la călugărie! Mitropolitul îi respunse sincer: « Văd eu care-i scopul tău; dar îți spun că în clerul meu niciodată nu voi suferi *Vlahi* trecuți prin atâtea științe prin câte ai trecut tu » ²⁾.

« Murgu, văzând că în patria sa Panonia nu poate avea nicio perspectivă de înaintare; și mai ales că el nu va putea face pentru Români aceea ce-și propusese dânsul, tare și vătos, cu toată ardoarea și devotamentul unui june care se încredea foarte mult în puterile spiritului său; după ce scrisese și cunoscuta sa carte nemțească, se determină a-și părăsi patria și a emigra pe urma lui Damaschin Bojinca ».

« Ca oricare epocă de natura celei dela 1834 și aceasta a făcut pe mulți juni înfocați ca să creadă că acum ar fi iertat a face orișice spre a împinge națiunea românească pe calea culturii și a libertății naționale ».

În orice caz povestea lui Bariț se potrivește perfect cu tot ce se știe despre spiritul tinerimii de-atunci din Buda și Pesta. și la Moldova, că acolo este puterea Românilor ». Biblioteca spunea și gândul lui Murgu.

Dacă Biblioteca românească scria ³⁾: « Însă ei (Ei erau Români învățați! G.B.D.) mă mână la Țara Românească »

¹⁾ În necrologul din *Transilvania*, anul III, 1870, Iunie 1, pp. 130—131.

²⁾ G. Bariț, în *Transilvania*, anul IV (1871), p. 65.

³⁾ Partea a IX-a, p. 56.

Drumul nu era nou. Ca să culeagă și din «puterea» materială a Românilor de-acolo, nu numai din cea morală, editorul *Bibliotecii* fusese chiar dela anul 1833 în București ¹⁾; iar în 1834 ²⁾ anunța că iar se va duce, în 1835, «să auză tragedia lui *Brutus* în limba *patriei!*».

Se ducea cine putea.
Se duse și Murgu ³⁾.

Dintr'o scrisoare (dela 22 Octomvrie) a lui Petrache Poenariu reese că spre Iași Murgu trecuse prin București. Altfel Poenariu n'ar zice că Murgu voiește «*să se 'ntoarcă*» în București și că Bucureștenii îl vor primi bine.

XV

INCEPUTUL ACTIVITAȚII LUI MURGU IN IAȘI

În Iași venirea lui Murgu a fost tratată ca o chestie mare; și de public, și de lumea oficială.

☞ Ce-a simțit publicul ne-au păstrat în scris versurile unui elev al Murgului. Pe elev îl chemă G. Stihî:

În Moldova întunecată
Se ivi acum de-odată
Ce mai sublimă știință
Prin a Murgului silință.
Metafizic nume are,
Ce Valahia nu are.
Socotească dar or cine
Ce bucurie ne vine
Nou' întâilor candidați,
Ba 'ncă și celor învățați.
A patriei noastre fii,
De-a lui Traian nepoții,
Deci cu toții să strigăm,
Pre creatorul să-l rugăm
Murgului viață să-i dăruiască

¹⁾ *Cantor de avis* (ziarul lui Carcalechi), 1838, p. 358.

²⁾ *Bibl. rom.*, IX, p. 55.

³⁾ Brașoveanul Zaharie Carcalechi cunoșteă Țara ca Brașovean. Dar la 1 Decembrie 1834, trecuseră 23 de ani și mai bine de când el era la Buda, ocupat în tipografia crăiască (Biblioteca, IX, p. 59). Dela 1810 ori 1811 el, în Buda, va fi fost un modest propagator al lozincei *Ex Oriente lux!*

Pentru nația românească,
Căci vre să o lumineze,
Negura să depărteze
Ci di mult se-au răspândit
P'acest continent slăvit.

După versul al șaselea Stihi motivă chiar, la margine:

Căci e recunoscut
La Români neuzită,
Până 'n acest veac slăvit
Românilor mult dorit.

Versurile sunt destul de neghioabe, dar sentimentul este de fericire, de mândrie ¹⁾).

Lumea oficială se grăbise să-i trimită lui Murgu banii pentru drum. De aceea suma de 945 lei apare la cheltueli extraordinare, pentru el, ca leafă pe 1 Iulie—10 Octomvrie 1833, când el era încă 'n Ungaria ²⁾. Banii îi trimisese eforia, adică eforii: Metropolitul Veniamin Costache, Grigore Sturza, Iordache Roset, al căror director de cancelarie era un Dimitrie Dan. Dela aceștia porneau deci, și știrile despre Murgu.

Abia 'n 18/30 Noemvrie 1834 Gazeta oficială anunța apoi că în Iași au sosit Dr. E. Murgu, profesorul de filosofie și Dr. Tollhausen, viitor provizor al Institutului ³⁾.

Același număr (98) al *Albinei* lămurește situația astfel: Se doria ca cursul lui Murgu, ca și celelalte, să aibă parte de-o « grabnică deschidere ». Murgu era, totuși, o noutate deosebită: După *Albina* se cerea « a se începe fără preget cursul anului I de filosofie, după sistema pe la alte Academii întrebuițată » adică: Logica, Algebra și Istoria universală rezonată.

Edificiul Academiei nu era gata; dar nu se putea aștepta; deci, pentru a nu pierde timpul din *semestru școlastic* în curs, înainte de inaugurarea solemnă, se anunță: « Cursul se va începe în una din clasele gimnasiului vasilian ».

¹⁾ *Catalogul manuscrisurilor românești* (ale Academiei), t. II, p. 346.

²⁾ Vezi seama șkoalei 1833 Iulie 1—1 Ianuarie 1834, în actele Obșnuitei obștești Adunări a Moldovei legislatura I, sesiunea II, 1833-35 4, în *Analele parlamentare*, vol. IV, II, p. 399.

³⁾ *Albina românească*, p. 371.

«Drept aceea elevii cari au petrecut clasurile gimnazii, seau alte persoane, carile ar dori a se folosi de acest așezământ, vor trece la secretariatul shoalelor, spre a se înscrie în catalogul ascultătorilor *regulați* seau *extraordinari* a cursului de *filosofie* ce începe Marți în 33 Noemvrie la 9 ceasuri dimineța «stil vechiu».

Aceasta a fost, așa dar, ziua cea mare a lui Murgu ca profesor, ziua primei lecțiuni: 20 Noemvrie 1834¹⁾.

Materiile filosofice în *facultatea filosofică a Academiei* erau: Introducerea în filosofie, Istoria filosofiei, Logica și Metafizica cea curată, în *clasul I-iu*; iar în *clasul al II-lea* erau Metafizica cea aplicată și Filosofia morală.

Acestea erau materiile *singurului* profesor de filosofie, ale lui Murgu, deoarece G. Săulescu propunea istoria, V. Fabian matematicile și C. Flechtenmacher legile²⁾.

MURGU LA IAȘI :

PERSONALE

În *Gazeta Transilvaniei* din anul 1845³⁾ s'au retipărit scrierea lui G. Asachi despre starea învățăturilor publice în Moldova, în care s'a vorbit și despre Bojinca, Murgul, Câmpeanu, profesori acolo.

Se zicea: Ca urmare la art. 419 din Regulamentul organic «s'au aflat neapărat a se restatornici vechea Academie vasiliană». Pe temeiul unei anaforale a epitropiei, cu data 20

¹⁾ Deci scrisoarea lui Stîhi din 20 Octomvrie 1835 spunea exact că la această dată trecuse «întăiul clas al filosofiei». V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. IV, pp 426—7. D-l Tr. Lalescu a greșit crezând că Murgu a plecat la Iași de două ori, odată în 1833, «atunci când a fost numit la școala vasiliană» (ceea ce nu i s'a întămplat niciodată) și «că a trebuit, prin urmare să se întoarcă în timpul vacanței anului 1834 la Pesta, ca să-și susțină doctoratul». Este o ipoteză inutilă (*Revista istorică*, 1926, p. 328), care nu se sprijinește decât pe acel «prin urmare» fără premise reale.

²⁾ În Iunie, 1835. V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, v. IV, p. 419. Profit de acest loc să arăt că Iosif Sterca Suluț greșea afirmând că «între 1840—1842», Murgu fusese «jurisconsult» în Moldova, de unde s'ar fi reintors prin 1843/4 (Memoriul, partea VI-a, p. 8). I. St. S. afirma fără a controla: Cine-l mai cetește, să controleze totdeauna!

³⁾ Pagina 124. În broșură separată, *Exposiția stării învățăturilor publice în Moldova*, Iași, 1845, pp. 5—6.

Aprilie 1835, întărită de Domn se organizează Academia cu 3 facultăți: filosofică, juridică, teologică; pentru care, pe rând, se aduseră d.d. profesori: Doctorii Murgul și Banul ¹⁾ Bojinca și Căminarul Cămpianu. *Atunci întâia oară se paradosi la Academia noastră, în limba română istoria naturală, Logica și metafizica, care științe profesorii erau îndatorați a le traduce sau a le compune, spre a se publica prin tipar* ²⁾.

Academia s'a inaugurat în 16 Iunie 1835, la vreo șapte luni după începerea cursului lui Murgu.

În Octomvrie 26 (1834) epitropia îi fixă lui Murgu uniforma ce avea să poarte ca profesor la ceremonii: postav vânat, guler de fir galbin și pălărie 'n trei cornuri, cu cocardă națională; pentru zilele comune exista o «vițe-uniformă!». Simțindu-l lămurit bine în chestiuni de drept, îndată după sosire, în Decemvrie 1834, Domnul îl însărcină pe Murgu să scrie o carte despre «dreptul firesc-privat», la care judecătorii să poată apela în cazuri de 'ndoială pravilnică.

Ce fel de filosofie propunea Murgu s'ar ști *deplin* dacă un foculeț n'ar fi nimic, la Academia română o broșurică 'n 12 foi, publicată 'n anul 1835 de Murgu: *Prospectul materiei propuse la Academia mihăileană în anul I de filosofie. Eșii. Tipografia Albinei*. 1835. După titlu broșura s'a ivit la un an după începutul cursului.

FILOSOFIA DELA IASI

Din certificatul publicat în Serbarea școlară ³⁾ reese că cursul lui Murgu era alcătuit așa:

- Anul I: 1. Introducere în filosofie*
 2. *Istoria filosofiei*
 3. *Filosofia formală:*

- a) *Analitica*
 b) *Metodica*

¹⁾ Ranguri boierești.

²⁾ Era, însă, și un clas de inginerie; și de desemn și zugrăvitură istorică!

³⁾ Publicată de A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, pp. 209—210.

*Anul II. Filosofia materialnică, adică: Metafizica pură
(Arheologia).*

Este firesc ca, cercetând originea acestui plan fragmentar, să ne gândim întâi la filosofia studiată de Murgu însuși, la profesorii lui, în special la Imre Iános.

Cursul de filosofie al lui Imre, sub titlul *Amicum foedus rationis cum experientia* (Pestini, 1830) avea împărțea următoare:

Pars prima complectens praeliminaria et Logicam

Pars prima: Philosophiae theoreticae

Pars I. Analytica

» *II. Methodica*

Pars-secunda complectens Metaphysicam puram.

Pars I. Archologia

» *II. Ontologia*

Comparați textul certificatului lui Murgu și-al lui Imre; și veți conveni că izvorul lui Murgu era Imre Iános.

Dacă V. Scriban-Popescu ar fi continuat cu Murgu și dacă Murgu ar fi rămas în Iași, Scriban ar mai fi învățat ceva asemănător cu continuarea lui Imre, al cărui curs înainta așa:

Pars tertia complectens Metaphysicam adplicatam.

Pars I. Cosmologia

» *II. Psychologia*

Pars IV. Ethica

Pars I. Archologia ethica seu elementaris aretologia.

Pars II. Arethologia specialis seu derivativa ethica.

Pars III. Ascesis seu Aretologia methodica.

Cursul formulat în limba maghiară (*A bölcselkedés*, Pesten, 1829) expunea logica, metafizica, arhologia și ontologia.

Fiind sigur că Imre nu i-a fost lui Murgu numai profesor, ci și model, trebuie să stăruim puțin la acest profesor pe-atunci cu mare autoritate în țara sa, și la filosofia lui.

XVI

IMRE ȘI MURGU

Fostul profesor al lui Murgu, la Pesta, Ioan *Imre*, fusese preot. De pe la 1819 el atrăsese asupra-și atenția publicisticii: Revista *Tudományos Gyűjtemény* îl califica ca om cuminte, empiric (okos empirikus), eclectic ¹⁾. El însuși, mai târziu, s'a caracterizat pe sine, în cursul său de Logică, drept *raționalist, criticist și sintetist*, vorbind, în formulă despre un *sintetism critico-rațional*, având scopul de-a consolida pe veci adevărata unire, unirea legitimă între facultatea rațională și empirică a sufletului (Baco ²⁾). La 1830 Imre era destulă autoritate, pentru ca Academia maghiară să-l aleagă membru al secției filosofice ³⁾.

Propagându-l pe Imre Murgu propaga cea mai nouă filosofie *maghiară*. El însuși spunea undeva c'ar fi făcut « școală » nouă: « Cu a lui sosire în această țară » se deschise « cea dintâiu românească școală de filosofie » — zicea el. Și anume părăsind « cele până acum obicinuite seci învățări de rost și deșarte frământări ale ținerii aminte » și urmărind « o înțelegere bărbătească și judecată pătrunzătoare ».

Plecarea-i precipitată l-a împiedecat de-a face școală; a făcut numai *logică*!

XVII

« LOGICA » LUI IMRE-MURGU

Din fericire putem dovedi ce fel de logică a propus Murgu la Iași.

Academia română are printre manuscriptele sale câteva filosofice, vechi: 594, 689, 136, 203. Cercetându-le, deocamdată fără să fac superfluă o revenire cu amănunte, am ajuns la rezultatul ce urmează.

¹⁾ Anul 1819, fasc. IX, pp. 89—100.

²⁾ *Amicum foedus* etc., 1830, vol. I, pp. 61—62.

³⁾ Mai multe amănunte despre filosofia maghiară curioșii pot găsi în revista *Budapesti Szemle*, 1926, p. 358.

În manuscriptul cu Nr-ul 527, al ep. Melchisedec, la fila 34 se află un (mic) catalog de cărți și manuscripte din biblioteca sa. La Nr-ul 3 se 'nsemnează: *Logica tradusă de d. Murgu și paradosită în semin. de Andrei Theodorescu*. An 1837. Așa dar ep. Melchisedec învățase logica după textul lui Murgu, un text *tradus*, în 1837.

Însă la pagina 265, a manuscriptului 136, care cuprinde o logică, se află notița: « Sfârșit *Logicii* și Domnului slavă. S'au început la 1837 Mai 2 zile și s'au sfârșit la 1837 Mai 20 zile în Seminaria Socola ». Reese clar că *Logica* lui Murgu trecuse dela Academie la seminar: În manuscriptul 136 avem, deci, *Logica* lui Murgu!

Aducându-mi aminte de cele expuse în capitolele anterioare, am comparat textul-Murgu cu textul-Imre; a reeșit: într'adevăr *Murgu a propus la Iași Logica lui Imre*, logica unui profesor, care o predase *latinește* și-o tipărise *latinește*.

Traducerea nu este chiar verbală, dar nu este (exceptând începutul) nicio traducere liberă, precum reese de ex. din textele ce le reproduc aici.

La Imre *Praeliminaria* cuprind, în § 1, o schiță psihologică. Prelucrând-o Murgu păstrează toate ideile fundamentale. De ex.:

Murgu:

§ 21. Sufletul să deosebește pre sine nu numai de către trupul ce îl lăcuiește, ce și însuș pre sine și trupul său de cătră toate celelalte lucruri din afară de sine. Aceasta lucrând sufletul să zice a avea *conștiință* sau cuget. Și așa conștiință se poate numi acea stare a sufletului în care sufletul să deosebește pre sine de cătră toate alte lucruri, și iarăș pre acestea de cătră olaltă.

(Fila 5)

Imre:

Anima dum se non tantum a corpore, quod inhabitat, sed etiam et se et Corpus suum a rebus caeteris extra se positis hasque ab invicem discernit, constientiam habet sui et rerum

extra se positarum; ita dicimus vel vulgari sermone « conscius sum mihi », vel « conscius sum eorum quae extra me sunt, vel fiunt » i e. agnosco me, discerno has vel alias meas operationes, scio et alia extra me existere, et sic vel aliter mutari.

(Vol. I, p. 17)

Imre adaoge că conștiința este, așa dar, fundamentul operațiilor sufletești și nedesmințit indiciu că sufletul există.

Trec la un text logic.

Murgu:

§ 25. Semnile deosăbitoare sau notile obiectorilor sânt: 1. Unele din lăuntru, almintrile absolute, adecă așa note care se cuvin obiectului numai în sine privit fără de-a să cumpăni acesta cu alt obiect; iară altile sânt din afară almintrile relative adică așa semne care nu să cuvin obiectului de nu să va cumpăni acesta cu alt obiect. 2. Notile cele din lăuntru sau sânt ființelnice (*essentiales*), neapărate, statornice; sau lăturalnice (*accidentales*), întâmplătoare, strămutătoare. Notele ființelnice sânt acelea care se cuvin obiectului de-apururea și neapărat; și care nu pot lipsi din obiect fără a înceta a fi ce iaste; iară cele lăturalnice sau întâmplătoare note sânt care pot și lipsi din obiect fără ca să pieară acesta și se numesc almintrele Mode. 3. Notile ființelnice sau sânt alcătuitoare (*constitutive*), sau purcegătoare (*derivative*); etc.

(Fila 6-6v.)

Imre:

Notae multiples sunt; scilicet (1) vel sunt internae alias absolutae, quae objecto etiam in se spectato et cum aliis non comparato conveniunt, vel externae alias relativae vel Relationes, quae objecto tantum cum aliis comparato competunt. 2. Internae Notae vel sunt necessariae, quae ab objecto abesse nunquam possunt, adeoque Essentiam, seu ut id sit, quod est, efficiunt, ideo et essentiales dicuntur, vel contingentes, quae ab objecto etiam abesse possunt, quin illius Essentia mutetur,

hinc extraessentiales quoque, audiunt. 3. Ex essentialibus illae, quae in objecto primo occurrunt, et quae simul Essentiam eius constituunt, ex aliiquae derivari nequeunt, Notae originariae, v. Essentialia constitutiva, quae vero ex his necessario derivantur, Notae derivativae, Essentialia consecutiva, vel Attributa dicuntur.

(Vol. I, pp. 18—19)

Cine-și aduce aminte de observările mele ultime relative la *Widerlegung*, va consimți că Imre-i fusese lui Murgu izvorul filosofic, la critica limbilor.

Pentru a-i aprecia încă stilul lui Murgu, mai transcriu un text:

Murgu:

Din fire însătat fiind omul spre științe, abia au petrecut câțiva ani ai vieții sale, îl vedem că începe a cugeta despre aceea ce au cunoscut prin simțiri mai vârtos iubește a cunoaște acele lucruri care sânt și să întâmplă pe lângă dânsul; le cercetează puterile și legile cugetării, prefiră cursul stelilor, începutul lumii și-a izvoditorului ei, sufletul său, paceste minunate puteri și ale lucrării lui regule.

(Fila 13)

Imre:

Cupiditate naturali sciendi excitus Homo, vix aliquod vitae suae annos peragit, et jam incipit de iis cogitare, quorum primam notitiam per sensus obtinuit, eaque mediationi suae subicere; praeprimis vero amat cognoscere res eas, quae circa se sunt, et fiunt, harumque vires, et agendi leges, tum salutaria in suis morbis, et in firmitatibus remedia, cursum Siderum, Originem mundi, hujus auctoris, seu Dei existentiam, servitium, ac cultum, Animam item suam, et hujus diversas facultates agendique regulas etc.

(Vol. I, p. 31)

Dovada este făcută: Murgu se ținuse de obligațiunea angajării sale, să traducă ori să scrie cursurile sale pentru ca să fie date la tipar.

Mai sus am caracterizat scurt filosofia lui Imre. Aici caracterizez logica lui. Era o carte bună, fără să atingă nuanțările moderne. În §§-i limpezi expunea ceea ce în, școale, se predă și astăzi ca logică formală; în note se lămuriau păreri de-ale filosofilor celebri, cu precizări și raționări mai fine, ținându-se samă de Kant, de popularul Krug, de Schulze, de Bachmann: Cei trei din urmă-i sunt « triumvirii » de care mai ales s'a călăuzit Imre ¹⁾. Fichte, Schelling, Fries, Hegel, ca logicieni, nu-i sunt simpatici. Metodologia este simplă; însă are o intenție practică: De-a evidenția folosul ce logica-l aduce omului *literar-public*, cetitorului, oratorului, polemistului adecă folosul de care tocmai atunci literatura maghiară avea nevoie. Ca și a noastră! De ex.: *ut omnis in colloquendo Logomachia evitetur... contra eum, qui injuris, potins, et conviciis, quam veris rationibus pugnat, in arenam non descendendum*, vorbe inspirate de Seneca: « *Maximum genus vindicatae est, ignoscere* ».

Comentarul lui Murgu trebuie să fi fost vivace, practic, precum era tot felul său de-a cugeta, de-a fi. Este sigur că el a entuziasmat auditorul său, că i-a inoculat independența de cugetare, poate apropiind-o chiar de exces.

XVIII

ELEVII LUI MURGU

Când și-a început Murgul, în Iași, cursul? Am arătat. Când l-a sfârșit? este de dovedit.

Din sama șoarelelor pe întregul an 1836, publicată în *Analele parlamentare* ²⁾, reese că 'n acel an Murgul și-a încasat leafa numai pe două trilonii (erau 2362 de lei și 20 bani pe câte *trei* luni). Dela Iulie înainte n'a mai luat leafă.

Deci cursul lui Murgu a ținut, oficial, *un an și șapte* luni (20 Noemvrie 1834 Iulie 1836).

Dela 20 Noemvrie 1834 până la primirea dimisiei, 22 Mai 1836, nu mai sunt « aproape trei ani », cum îi scoate d. Tr.

¹⁾ Pagina 78.

²⁾ Tomul VII, partea II, p. 778.

Lalescu în *Revista istorică*, 1926, p. 328, ci numai un an și jumătate!

În acest timp va fi asistat și Murgu la inaugurarea festivă a Academiei, în 16 Iunie 1835, când și consulul rusesc se ivi? nu numai Vodă, metropolitul Veniamin ș. a.? Este de crezut că *da*.

Până după examen, care s'a ținut la 1 Octomvrie, cursul filosofic s'a ținut, însă, tot în gimnasiul vasilian ¹⁾.

Din Octomvrie 1835 școlarii se 'nmulțiră în Academie. De 'nmulțirea lor va fi profitat și Murgul.

Cine vor fi fost, însă, școlarii săi?

Căutând pe elevii lui din acest timp, îi găsim ușor, tot la V. A. Ureche ²⁾. Anume ni se spune că 'n anul 1836 comitetul academic a ajutat pe câțiva *tineri dela filosofie*. Ajutații au fost: Ionescu (adaog eu: Ion), Popescu (Vasile), Vitzu (Ioan), Stichi (George), Platon (Constantin), Gusti (Dimitrie), Măcărescu (Nicolae), Demetriu (Demetru), cari erau bursieri ai statului, meniți a fi întrebuințați în slujba școalelor. Și 'ntr'a-devăr, în 1837, Ion Ionescu, Vasile Popescu (Scriban) sunt membri ai corpului didactic.

Acești *foști* elevi ai lui Murgu continuă filosofia și în 1837 ³⁾. *Afară de cei citați* acum, 1837, mai apar, însă, câteva nume, despre care rămâne de precizat: erau colegi de bancă ai acelora ori de facultate?, căci, *în cazul întâi*, și ei au trebuit să fie și elevi ai lui Murgu. Sunt: D. Grigoriu, G. Călimănescu, Iancu Albineț, D. Tudori, N. Gheorghescu, Iancu Vasiliu, N. Manu ⁴⁾: Mai toți, dar *mai ales întâia serie citată*, erau capete capabile să se influențeze de sprinteneala sufletească a profesorului venit tocmai din Banat.

Adaog convingerea că pentru un Ion Ionescu dela Brad și pentru Vasile Popescu-Scriban și chiar și pentru D. Gusti a fost un noroc să fi apucat profesor pe un îndrăzneț ca Murgul; să nu fi fost siliți a aștepta «filosofia» lui Petru

¹⁾ V. A. Ureche, *l. c.*, I, pp. 291—2. Ultimul examen dat cu Murgu va fi fost cel dintre 16 și 21 Aprilie 1836. Tot acolo, p. 323.

²⁾ *Istoria școalelor*, vol. I, p. 332.

³⁾ *L. c.*, I, p. 373.

⁴⁾ A se vedea și informațiile literare din *Albina românească*, 1837, pp. 245—246.

Câmpeanu-Maler. Maler, om de ordine desăvârșită, sosit în Iași în August 1837, și instalat profesor în Septembrie ¹⁾.

Cine-a fost Ion Ionescu dela Brad, ale cărui idei politice seamănă cu ale lui Murgu, am arătat într-o carte; dar atunci nu știam că I. Ionescu fusese elevul lui Murgu.

Lui Vasile Popescu-Scriban îi dedic un capitolaș special.

Despre Dumitru Gusti extrag din Pumnul ²⁾ o notă trimisă de sigur de el însuși (A. Pumnul ceruse informațiuni dela autori!): «Și-a făcut... anume cursul de filozofie sub renumitul profesor Eutimiu Murgul».

D. Gusti era pe-atunci un bun băiat de 16 ani; pe când Scriban era de 31, adecă era din acel public extraordinar, pe care *Albina românească* îl invita să se înscrie la secretariatul Academiei, dintre acele «alte persoane, carile ar dori a se folosi de acest așezământ».

XIX

UN INCIDENT CURIOS AL ELEVILOR

În anii 1836 și 1837 elevii lui Murgu se disting prin lucrări literare. Mai bogați sunt, în 1837, candidații V. Scriban și I. Ionescu.

Alături cu ei apare 'n 1837 — deci fără a-i fi fost elev — Teodor Codrescu ³⁾, cu o istorisire morală (*Henric*), traducere.

Vreau să indic astfel că T. Codrescu fusese destul de matur și destul de aproape de curiosul incident povestit de el abia la bătrânețe ⁴⁾.

În 5 Mai 1835 se da un examen la școala fetelor. La examen asista Vodă și soția sa. Era examen solemn.

¹⁾ *Albina românească*, Nr. 75 (23 Septembrie/5 Octombrie), p. 316, anunță pentru anul I de filozofie ca profesori pe P. Câmpeanu, G. Săulescu și A. Velini, cu: Logica, Metafizica, *Estetica*; Istoria resonată; Matematica. Disciplinele filozofice erau ale lui P. Câmpeanu. Deci P. Câmpeanu a fost *întâiul* profesor de *estetică filozofică* în Moldova! Dacă a realizat anunțul din *Albina*, a propus-o de sigur după cursul profesorului său dela Pesta Schedius. Vezi și V. A. Ureche, *l. c.*, vol. I, p. 368.

²⁾ *Lepturarium românesc*, vol. IV, 2, p. 175.

³⁾ V. A. Ureche, *l. c.*, vol. I, p. 371.

⁴⁾ Arhiva din Iași, vol. II (1890), p. 341.

De-odată, fără să fi cerut vreo autorizare, elevii profesorului Murgu intră 'n sală, ca să asiste la examen.

Pentru atâta, atunci, s'a făcut o cercetare severă, care firește a trebuit să stingherească și pe Murgu. Este cu puțință ca și faptul amintit să fi scăzut încrederea în Murgu mai ales; poate și în filosofia lui.

XX

PLECAREA DIN IAȘI: CAUZELE PLECĂRII

Din neîncrederea semnalată mai sus, în Murgu și în filosofie, s'a desvoltat o dușmănie care-l sili pe acesta să plece.

Murgu era un reprezentant al naționalismului sentimental și teoretic. A dovedi aceasta încă odată, chiar pentru epoca 1836—1838, nu este de prisos.

Ori pe unde fusese acum, Murgu a cântat legăturile cu viața nației sale. Despre aceasta voi mai da o probă la apariență neînsemnată.

Aflându-se în Pesta, atunci (1832) jurat la tabla crăiască, Murgu abonează *Anticele Romanilor* de D. Bojincă. Fiind în Iași (1836) îl găsim abonând pe Fl. Aron, *Idee repede de istoria prințipatului țării românești*¹⁾. În 1838 îl găesc ca abonat din București al publicațiilor lui G. Bariț²⁾.

Cum se interesa de cărți *naționale*, așa, tot atât se va fi interesat și de viața publică.

Iașii anilor 1834, 1836 erau niște Iași în creștere. Haiducul Pietraru mai speria lumea, dar în 1835 puseră mâinile pe el: Trecutul trist muria încet. În schimb gospodăria țării se desvoltă în etape, pe care Domnul le descria în mesagiile către Adunarea obștească; școalele se 'nmulțeau, se 'nălțau până la gradul ca certificatele Academiei vasiliane să fie recunoscute la Viena, München, Paris, Berlin, Dorpat și Atena. Se alcătuiseră o societate a naturaliștilor, care întemeie cabinetul de istorie naturală. Murgu fusese ales membru de

¹⁾ Pagina 232.

²⁾ *Foaia pentru minte*, 1838; în lista abonaților.

onoare al ei. Exista un teatru; se făcea musică; apărea o gazetă; în curând erau să apară reviste bune.

Pentru ce Murgu nu s'ar fi simțit bine?

Și nu s'a simțit!

Dovadă documentul că din Septemvrie-Octomvrie 1834 a nceput a se gândi la plecarea spre București.

Cauzele plecării nu sunt precizate. Eu le voi culege pe toate.

În *serbarea școlară*¹⁾ aflăm o știre curioasă. Deși fusese chemat și numit după toate formele, « cu toate acestea *mai multe persoane*, foști elevi de-ai lui Murgu, m'au asigurat că *acest profesor niciodată n'au venit să țină cursul său în Academie, spunând că el nu vrea să fie profesorul nobililor*. El au urmat înaintea cu lecțiunile sale în școala vasiliană, *ținând esaminile în deosebite case private*. M. Sturza, văzând *îndărătnicia* lui îl făcu să părăsească catedra și Moldova în 1836, de unde Murgu se duse la București ». Așa scrise A. D. Xenopol.

Nota lui A. D. Xenopol continuă astfel: « Această versiune este susținută de domnii Giușcă și *Gusti*. Dnul N. Măcărescu susține, din contră, că *Murgul ar fi dat lecțiuni și la Academie*. D-nul N. Ionescu spune că Murgu ar fi dat numai cât *primul său examen la Academie*, 1835, și apoi s'ar fi dus, lucru ce este combătut de certificatul dat de Murgu lui V. Popescu în 20 Mai 1836 ».

Așa, Xenopol, după tradiție, fără a fi exact.

Din contră, certificatul din 20 Mai 1836 nu combate dusul lui Murgu, ci-l confirmă. Anume în sensul următor: V. A. Ureche știe²⁾ că 'n 11 Mai 1836 Murgu a dat o petiție arătând că *dela începutul anului a propus metafizica teoretică* (deci materie de anul al II-lea) și cerând ca eforia școlară să-i fixeze ziua de examen; cât mai curând chiar, « *pentru că mai îndelungat nu voi putea zăbovi aici* ». V. A. Ureche adaugă: « *Iată fixată data plecării lui Murgu* ».

¹⁾ Pagina 146 (în notă).

²⁾ *Istoria școalelor*, vol. I, p. 322 după: Dosar 18 curent. Arh. Statului, fila 186.

Evident: Prin actul dela 11 Mai el a cerut să i se dea prilej de-a-și pregăti, după examen, plecarea; nouă zile mai târziu elevul și-a cerut certificatul dela un profesor în pornire. Spre București Murgu a pornit, așa dar, după acel 20 Mai 1836.

Pe de-asupra, dintr'un act al epitropiei școlare moldovenești, cu data 22 Mai 1836, reese că Murgu a fost demisionat în urma cererii sale, « a jaloabei » (zice actul), înaintate de Murgu din 9 Mai. Deci criza demisionării lui a ținut dela 9 până la 22 Mai 1836!

În locul lui Murgu, precum am arătat, cursul de filosofie l-a continuat Dr. P. Câmpeanu (Maler), fostul coleg dela Buda și Pesta, fostul colaborator la *Biblioteca românească*, care s'a instalat profesor de filosofie la 30 Septemvrie 1837 ¹⁾.

A doua descriere a plecării lui Murgu ne-a lăsat-o G. Bariț, în necrologul lui Murgu ²⁾. Bariț scrie:

« Lui Murgu îi căzuse morțiș ca el, în calitate de profesor în Iași, să propună filosofia.

« Domnul Moldovei era un om din cei mai prudenți ai timpului său; el își cunoștea pozițiunea sa; era și obligat Rușilor până după urechi. Apoi vezi bine, *Rușii încă nu voia să auză nimic de filosofie* și de alte științe mai înalte la Români.

« Apoi Murgu, care-și petrecuse tinerețele sale în ură și urgie permanentă cu Sârbii, dusesese cu sine ura în contra a tot ce este slavonesc pe lume; apoi, ce e drept, precum iubirea lui către națiune, așa și ura lui către cei de alte națiuni, iar mai vârtos către *Slavi și Unguri*, era cu totul excesivă.

« Se pare că atât Domnul cât și George Asachi, pe-atunci referendariu al școalelor, apucaseră a cunoaște aceasta patimă a lui Murgu și știau că el nu se va putea conteni, ca să nu amestece în prelecțiunile sale filosofice tot felul de aplicațiuni la un popor seu altul.

« Așa într'una din zile Domnul chiamă la sine pe Murgu; și, vorbindu-i în ton prea blând, îi zice: « Iată-ți înmulțesc plata (mi se pare cu 200 de galbini); numai să te lași de filosofie; și anume să nu mai vorbești nimic despre cutare lucru.

¹⁾ V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, pp. 364—365 și 368.

²⁾ *Transilvania*, 1870, Nr. 11, pp. 130—131 și 1877, Nr. 16, p. 135.

« *Acestea ni le spunea nouă Murgu, în Septemvrie al anului 1836. în București, unde venise pe atunci și unde se afla petrecând pe acele vremuri și câțiva Ardeleni, cari călătoriseră acolo spre experiență, ca de-o mare raritate pe acele timpuri* ».

Din Bariț reese, așa dar, că un decepționat pleca din locul fostei nădejdi, a cărei realizare în Iași i-o făcură cu neputință, Grecii, Rușii, Domnul.

A treia mărturie o datorim lui Timotei Cipariu.

În acel an interesant: 1836 în București fusese și Cipariu. Acesta n'a scris, însă, din amintire, ca Bariț, ci a 'nsemnat imediat în jurnalul său de zi, care acum se află în arhiva *Bibliotecii centrale* din Blaj.

Data notiței lui Cipariu despre aceeași conversație cu Murgu este 11/23 August 1836; era într'o Marți.

Textul lui Cipariu ne înlesnește și deslușirea felului cum Murgu se desgustase de Iași. Cipariu scrie: « Astăzi dimineață, înainte de-a mă scula, au venit A. Crețu, după aceea Sinai și, pe rând, A. Florian și Eut. Murgu, care cu nemulțumire s'au întors dela Iași, unde într'un an au paradosit filosofia, filosofia teoretică și practică precum se poate. Multe au grăit asupra lui Asaki, cumcă este armean,— urîtoriu de neamul rom(ânesc) împreună cu tot comitetul său Academia, dintre (cari) unii sânt nemți, precum Tollhausen, alții sași: Flechtenmacher, alții franțezi: Repey, mai întâiu bucătariu (însă, precum spunea A. Florian, după opinia lui Poenariu, om cu destulă pregătire), un tătar: Săulescu,— la revizie sumeț, cu bănuială asupra filosofiii și mai deaproape a metafizicii,— cumcă cu tot deadinsul s'au străduit a strica Seminariul mitropolitan din pricină că direcția acestuia nu lui, ci lui Bojincă s'au încredințat, carele pre elevii săi, ce nici a ceti nu știa, i-au învățat aritmetică, geografie etc.; cumcă cele mai frumoase din poeziile supt al său nume afară date sânt ale lui Fabian, ce au murit; cumcă el poartă de nas și pre Prințul, carele se teme și supără de luminarea neamului, și pre ibovnica sa i-au dat-o de muere, ce e o curvă, și și pre tineri strică. Mitropolitul, zicea că, este om prea bun și al său patron, și numai cu statornicia sa au putut să păzească în sus Seminariul pre

carele Prințul din sumuțul lui Asaki vrea să rădăce. Pre boeri descrie liberaliști și prietinoși foarte, cu ură asupra Domnului până la dame și tot poporul. Muerea Prințului, muștră de evlavie și vârtute muerească ».

Textul lui Cipariu ni-l arată pe Murgu în luptă cu persoanele reprezentative de care viața-l apropie la Iași: Să-l comentăm.

Protector îi fusese metropolitul Veniamin Costache. Acesta încă nu se stricase cu Vodă; îl ajuta chiar în anume situațiuni delicate; dar el distingea valorile culturale.

Boierii erau « liberaliști ». Boierii aceștia alcătuiau opoziția contra lui Vodă. Opoziția începuse de mult. Sosind în Iași Murgu o găsisse 'n creștere; și hărăzi simpatiile sale. Opoziția o făcură sau o făceau încă: Alexandru Rosetti, popularul Alexandru Ghica, G. Ghica, Grigore Ghica, Alexandru și Constantin Sturza, Mihail Cantacuzin, poetul Conachi ¹⁾. Unii boieri se împăcaseră cu Vodă, dar chiar prin Iulie și August 1836 se știa că, totuși, Rusia va da Domnului un avertisment. Consulul francez îl semnala ministrului său Thiers. Era și greu să nu i-l dea după ce vreo 25 de boieri mari îl pârâseră pe Vodă de-a-dreptul Țarului. (In Decembrie 1835).

O agitație atât de vie trebuia să miște și pe « dame » cum zise Murgu. Aceeași constatare o făceau diplomații streini ale căror vorbe se găsesc în documentele colecției Hurmuzachi, și pentru Iași, și pentru București. Femeile aveau un rol mare ducând din loc în loc știri adevărate ori presupuse, care agitau spiritele ²⁾; sau: Și femeile nu sunt mai puțin active în acest complot gospodarial; în special doamna Sturza (soția lui Constantin), care era și frumoasă, *jolie femme* ³⁾; și despre consulul prusian Kuch (mi se pare) a scris că în părțea la Copou numere din *Augsburger Allgemeine Zeitung*, în care se aflau corespondența despre Moldova. Ceea ce Murgu spune despre soția lui Vodă, despre excelenta fată a lui

¹⁾ Hurmuzachi, *Documente-Suplement*, vol. I, pp. 533, 563, 577, 642-3, 659, 660, 663-665 și 668.

²⁾ Din 30 Ianuarie 1837, p. 658.

³⁾ *O. cit.* p. 699.

Vogoridi, era opinia generală a țării. Un drum al ei la Constantinopol¹⁾ fusese explicat drept supărare că Vodă nu-i fidel; se vorbise și de o intimitate a acestuia cu o camerieră (*femme de chambre*). N'ar fi deci, nicio mirare ca Săulescu să fi luat vreo zestre bună în loc de-o inocență pe-atunci mai puțin cerută²⁾.

Poporul, citat de Murgu, era de sigur nemulțumit. Scumpete era; libertate, nu: Pentru ca țăranul să se miște dintr'un loc în altul, i se cerea să aibă bilet de drum, să zicem prin Ianuarie 1835, la două trei luni după sosirea 'n țara Moldovei a Murgului³⁾.

Toate nemulțumirile acestea erau în creștere. În curând ele aveau să fie generale, respândite în toate clasele⁴⁾; și să caute — prin Noemvrie 1839 — o expresie revoluționară, ca aceea a comisului Leonte Radu, în dosul căruia se aflase chiar un agă, răposatul Alecu Roset⁵⁾.

Acum putem conchide: Murgu văzuse clar situația Moldovei. Politicește el se simțise împins spre opoziție. A vorbit, de sigur; și-a fost notat rău la curte. A plecat.

O cauză specială, bine determinată, a plecării lui Murgu a fost criza școlară.

În tot cursul renașterii române profesorimea din Iași a avut multe conflicte de idei, dar și egoisme; acolo conflictul este tradiție veche.

Și Murgul l-a avut pe-al său!

Profesorimea în mijlocul căreia picase Bănățeanul oferea un aspect destul de bălțat. L-arată de-ajuns numele, ce le transcriu din V. A. Ureche⁶⁾: G. Săulescu, V. Fabian, Cr. Flechtenmacher, N. Drăghinici, Malgaverné, Repey, S. Botezatu, I. Müller, Singurof, Ghenaton, Cuculi, A. Freiwald, Adler etc.; adică: Moldoveni, Ardeleni (unul sas), un Bucovinean (ovreu

¹⁾ Paginile 665 și 668 din...

²⁾ Vezi de ex. cazul unui Suțu, care-și dă muierea 'n jafori a lui Petre Bălănescu, a cărei soție avea fățiș doi bărbați. Hurmuzachi, *Suplementul I*, vol. IV, p. 267. Câte cazuri n'aș putea cita însă!

³⁾ Hurmuzachi, *Supl. I*, vol. V, p. 137.

⁴⁾ Hurmuzachi, *Supl. I*, VI, p. 39.

⁵⁾ Tot acolo, p. 82 și 144.

⁶⁾ *Istoria școalelor*, vol. I, p. 296 și vol. IV, p. 416.

botezat), Greci, Nemți, Francezi, un Rus, etc. O internațională didactică! In ea pică Bănățeanul, a cărui teorie a naționalismului am expus-o.

Ce propuneau ei, nu ne interesează aici. Aici însemnăm numai impresia de surprindere ce i-au produs-o lui Murgu, care-o mărturisește mai târziu.

Murgu era om de felul celor ce « se încredeau foarte mult în puterile spiritului lor, » a spus G. Bariț. De-aceea nicio îndoială nu încapă pe lângă ipoteza că va fi privit de sus la adunătura aceea stâlcitoare a limbii românești, pentru a cărei dezvoltare netedă el intervenise.

Conflictul inițial-sentimental, s'a și dezvoltat logicește.

Vorbind cu Timotei Cipariu, Murgu a perorat contra lui Tollhausen, Flechtenmacher, Repey profesori streini așezați în Iași; contra lui Asachi, care se simțea bine 'ntre aceia și nu *ar fi* iubit pe Români, el fiind Armean; contra lui Săulescu, care din invidie ura pe D. Bojinca, istoricul naționalist venit din Banat ca și Murgu.

Firește, despre Asachi Murgu nu-și va fi pierdut timpul cu cercetări genealogice; ci, văzându-l politiceste interesat și slugarnic; simțindu-l rusofil — ceea ce în fața lui Murgu era și o vină mare și-o mărginire de vederi —, văzându-l mereu între numiții streini protectori ai internaționalei didactice, Murgu și-a însușit ce opinia publică afirma: *Armeanul!* Este interesant, deci, să se știe că până și mica diplomație din Iași a ținut să ia notă despre chestiunea aceasta, dar ce se afirmă în actul ei ¹⁾ lămurește cel mult cetățenia; nu rasa; anume: Actul afirmă că Leon părintele lui Asachi, făcuse întâi servicii în *armata rusească* și *apoi* în Moldova, aici vreo treizeci de ani. George Asachi născut în țară, era deci, *indigene*, zicea actul citat; dar indigenatul nu este egal cu romanitatea. Romanitatea este, însă, susținută de legenda familiei, care se poate vedea 'n biografia d-lui E. Lovinescu ²⁾. Destul pentru noi, aici, este că și Murgul credea în armenismul lui Asachi.

Armenismul Murgul îl puse în legătură cu criza școlară. Criza constă în încercarea de-a restrânge dreptul limbei române,

¹⁾ Hurmuzachi, *Suplementul I*, vol. V, p. 329.

²⁾ *Gh. Asachi*, ediție definitivă, 1927, p. 9—12.

impus de regulamentul organic cap. IX, § 357 tuturor materiilor de învățământ superior; Domnul țării și instrumentele sale, printre care se afla Repey, voiau ca unele studii să se propună în limba franceză; izbită a fost chiar filosofia, deoarece Domnul susținea că Locke, Condillac, Montesquieu nu sunt cu puțință în limba română. Părerea Domnului a fost respinsă și de Asachi, printr'un raport, care este iscălit de el, de D. Bojinca, G. Săulescu, Flechtenmacher și Singuroff. Ca argument de posibilitate a limbii române se citează și școalele « pedagogice înființate în staturile Austriei pentru nația românească », era argumentul dela Arad bine cunoscut de Bojinca și Murgu; ca argument național se dă exact ideea fundamentală din scrierile lui Bojinca și Murgu, formulat aici astfel¹⁾: « Nația și graiul național fiind identice, îngrijirea de cultivarea lui este îngrijirea de cultura nației; că, precum istoria ne adeverește, atunci a înflorit un neam, când a ajuns la floare și graiul său ».

Se scria așa în 29 Noemvrie 1839, când Murgu nu mai era în Iași. Se scrisese, mai pe scurt, dar în același sens, vorbindu-se despre « interesul și cinstea nației », iscălitând aceiași profesori, în 28 Iunie 1836;²⁾ adevă în timpul în care Murgu pleca.

Rămâne, totuși, dovedit că Murgu, stând de vorbă cu Cipariu și Bariț, nu denatura adevărul, când afirma că plecase și din cauza internaționalizării care amenința școala românească.

Intr'un loc V. A. Ureche rezumă situația așa³⁾: « Principalul scop urmărit era înlăturarea profesorilor cari displăcuseră Domnului seau, mai bine, *Rusiei* ».

Și 'n sfârșit, încă o mărturisire. Nici ea nu este de prisos. Discutăm doară *întâia catastrofă* a unui bărbat român de preț, deprins cu măgulirile ce se și cuveneau talentului său și voinței sale spre bine, idealismului său. Cine-a împins spre revoluție pe acest om, trebuie scos la iveală. Intr'adevăr documentul ce urmează este o bucată de critică socială.

¹⁾ V. A. Ureche, *l. c.*, vol. I, p. 329.

²⁾ Tot acolo, p. 324.

³⁾ Pagina 325.

Faptul că E. Murgu a numit pe G. Săulescu printre bărbații ce-i fuseseră nesuferiți la Iași, m'a făcut să deschid memoriile acestuia, încă netipărite ¹⁾. La fila 46 v.

Seulescu, care anterior a descris izolarea treptată a lui G. Asachi, arată cum pentru acesta chemarea lui Murgu era și o desizolare; și zice:

« Remas în fine singur, la ținta împoșcărilor, d. Assaki propuse păr. metropolitului să aducă pre Doctorul de legi *Eutemiu Murgul*. Acesta venind începe a propune filosofia, în gimnaziul basilian, denumit tot odată și membru al consiliului școlastic. În persoana acestui Român bănățean afla d. Assaki o piatră pusă în calea davitică a păcătoșilor sau o spată damocleie, căci, după cum se șoptea (?) Doctorul Murgul mai mult tolerează neștiința curată decât fanfaronada sofistică. Hierarchu ajunsese a-i fi urît; deci se întreba d. Assaki ce e de făcut? De reul vecinului și noi mutăm casa ».

Seulescu povestește apoi cum Asachi a cumpărat o casă, pentru nevoile învățământului, pe preț de 6.000—# de lângă bariera tălpărilor, a lui P. Cazimir. Acolo se mutară cursurile. Dar vorba-i veche: Vodă *da* și Hâncu *ba*; Asachi *da*, Murgu *ba*. Seulescu explică ²⁾:

«... Când însă veni rându-l a se muta și Murgul cu clasele filosofiei, acesta, *cu mâinile scurte*, cum era, pre carele Assaki le numia de Kenguru, *nu voi a se strămuta din Academia basiliană în acea mihăeleană*, mișeleană, precum o numia el. Sosește timpul examenului, vine Domnul, metropolitul, boerii etc. și Murgul se obstinează a intra, zice, supt acoperământul unui edificiu profan ca alui Assaki. Rugat în fine de amicul lui mitropolitean de-abia sosește în salon unde se aflau școlarii. Se începe examenul; răspund școlarii bine. Assaki șoptește Domnului: Știu pentrucă tot aceștia au mai ascultat obiectele aceste mai 'nainte, adecă pre când propusesem eu ³⁾. Eșind Domnul din salon, în loc de-a mulțami profesorului, se pronunță: Știu școlarii, pentrucă au mai

¹⁾ Se află în manuscrisul Academiei cu Nr. 1639. Citând nu reproduc și ortografia lui Seulescu.

²⁾ Fila 48, v. și 49.

³⁾ De 'nșeles: pre când propusese G. Seulescu.

învăţat odată obiectele aceste; şi cu un aer repugnante eşi din salon. Imaginaţi-vă acum ce fierbea în Murgul chole-rico-sanquineu.

« Internatul Academiei mihailene avea necesitate de direc-tor şi inspectore; cine se opinea a fi cel mai apt şi mai la locul său decât Murgul? Insa ce face atunci d. Assaki cu dictatura sa, cându-şi da pept cu *opiniatru* Murgu şi carele, ca pre un şarlatan, scamator, scenic acrobante, cum îl numia, nu-l putea suferi; încât d. Assaki, vrând a scăpa de Scila Trierarhilor cădea în Charibda Academiei sale, intrând Mur-gul ca Petru în Tabeta ¹⁾ scăpare la strategiile intrigei şi-a calomniilor. Deci *la Domnul denunţă pre Murgul, că e membru în complotul opoziţiunii sale*; pe de-altă parte, *ca să poată pune stavilă şi în partida mitropolitană*, apucă alt carchin a mână. Se afla pe-atunci în Eşi un Grec cephalonit numit Gerasim Crasa, un spion rusesc, fiindu-li timpul ca multor altora, carele fusese pre lângă Ioan Capodistria...».

Seulescu, care vorbise şi despre alţi chemaţi ai lui Asachi: Velichorschi, un Rus beţiv; Drăghinici Nicolae, Bucovinean care făcuse gimnasiul în Cernăuţi şi Galiţia; Tollhausen, israelit cosmopolit, care acasă, cu balabusta vorbia nemţeşte, iar în lume franţuzeşte şi englezeşte ²⁾, ironizează şi pe Grecul Crassa, arătându-l poliglot oriental, vorbind: greceşte, corfio-teşte, chefaloniceşte, moscoviceşte, italieneşte, englezeşte, fran-ţuzeşte —, dar nu întrebaţi *cum?* Şi continuă ³⁾: Pentru acele limbi i s'a dat lui Crassa direcţia internatului!

« Atuncea Murgul, ca Cosciusco, cu spada ruptă, zicând cu *Finis Poloniae*, dede demisiunea sa şi se duse la Bucureşti, nesuferind în ţeară, numită română, să se vadă subalternu, zicea, unui Arman şarlatan, înţelegând pe d. Assaki şi unui grec Caţeon policinel ca Crassa ».

¹⁾ Pe marginea manuscriptului: « Scremea de friguri ».

²⁾ Acelaşi manuscript, filele 44 v., 57 v., 59.

³⁾ Fila 50 v şi 51.

XXI

UN ELEV FIDEL

Se pare că spre București Murgu nu a mers singur, ci însoțit de un elev mai apoi celebru, de Neofit Scriban.

Povestindu-i viața C. Erbiceanu spune despre Scriban ¹⁾: « Aleargă la București asociat de profesorul său iubit Murgu —, spre a se deda din nou științei ce-l captivase ».

Neofit Scriban din Burdujeni fusese diacon-învățător la biserica Trei-Ierarhi din Iași; se făcuse ieromonach, la aceeași biserică, « cu scop de-a putea cerceta regulat cursul filosofiei ce se deschisese acuma pentru întâia oară în limba română ». Cei ce-au dat lui A. Pumnul notița aceasta mai spun că Murgu l-ar fi chemat pe Scriban la București ²⁾. După un an mitropolitul Veniamin l-a rechemat pe Scriban la Iași.

Oameni ca Murgu erau în stare să deștepte interesul celor din « Țară » pentru Românii din Ungaria. Se pare că acesta a fost cazul și cu Neofit.

Pe patul de moarte o rudă l-ar fi întrebat pe Neofit: « Ce zici de Transilvania? Ce să facem? ». Muribundul răspunse: « Când se va clăti Ungaria, Românii să fie gata să-i unească » ³⁾.

Despre Scriban mai am o știre interesantă, care cadrează bine cu ideile democraticului Murgu. Consulul prusian I. F. Neigebauer a comunicat ⁴⁾ că Dr. Scriban, cerând preoților să se ocupe de cultura satelor, s'a făcut foarte suspect boierilor. Satele moldovenești de cătră Săcuime învățaseră a ceti și a scrie; și cetiau legile *agrare*, astfel că-și puteau apăra drepturile lor. Exemplul Ceangăilor, cari și-au avut revoluția lor locală, mică, suprimată iute, i-a speriat pe boieri, cari au pus piedeci de culise tendințelor culturale ale lui Scriban.

¹⁾ *Viața și activitatea preasfințitului Neofit Scriban*, București, 1888, p. 12.

²⁾ Pumnul, *Lepturariu rumânesc*, vol. IV, 1, p. 215.

³⁾ Ec. D. Lascar, *Viața și activitatea arhierelui Neofit Scriban*, 1898, p. 21. Tot așa vorbise și 'n versuri (*Incerdări poetice*):

Faceți între ei unire
Dela Tisa la Carpați.

⁴⁾ *Die Süd-Slaven und deren Länder*, Leipzig, 1851, p. 342.

XXII

MURGU IN BUCUREȘTI

Mai sus am citat undeva scrisoarea lui Petrache Poenaru datată 22 Octomvrie 1834, scrisoarea de chemare la București. Se pare că G. Bariț a cunoscut-o, deoarece, în necrologul său, o *rezumă* astfel (exact): « Deacă vei veni, vei fi bine văzut la noi; iar *în cât pentru specialitatea ce vei avea a propune în colegiul Sf. Sava, ne vom înțelege mai târziu* ».

Murgu veni și ceru « restaurarea » catedrei de filosofie, afirmă Bariț; însă eforia temporiză.

Bariț continuă: « Dela un timp înainte Murgu își perde răbdarea și deschide *prelegeri private*, la care *curgea junimea din București*, încă și din familiile mai de frunte. Eforia se uita printre degete, și tăcea ».

Deci, după Bariț, Murgu a fost câtva timp profesor *particular* de filosofie.

Mult timp nu a fost; deoarece în 1837 (August) i se face numirea. Din 22 Mai 1836 până 'n August 1837 sunt, însă 15 luni trăite incert.

Actul de numire-l scăpă de situația-i precară. Actul, un fel de reabilitare, reînălțare, după căderea dela Iași, sună așa:

« Potrivit cu arătarea ce s'a făcut de cătră Eforie, prin adresa sa cu Nr. 43, la prilejul supunerii spre hotărîre a bugetului pe anul curgător, pentru trebuința ce este de-a se mai adăoga, spre hotărîre a bugetului pe anul curgător, oarecare învățători în colegiul din București, dându-se înaltă deslegare, prin ofisul M. S. Prea Înălțatului Domn no. 53, ca pe lângă celelalte învățături ce sunt a se adăoga în anul școlar viitor, să se așeze și *catedra de logică și dreptul roman*, supt acelaș profesor; Eforia îngrijind a inființa aceste învățături acum, la deschiderea claselor; văzându-se atestatele ce are la mână d. Murgu, prin care se dovedește că numitul a urmat cu bun spor la universitatea din Pesta cursul de filosofie și de legi; potrivit cu § 150 din regulamentul școalelor se hotărâsc cele următoare:

1. D. *Murgu* este numit *vremelnicește* indeplinitor de profesor pentru predarea învățăturilor loghice și-a dreptului roman.

2. Predarea acestor învățături se va face în clasul I, complimentary, în toate zilele; și lecția va ține un ceas și jumătate.

3. Leafa pentru aceste două învățături este de 500 lei pe lună; și se va începe dela 1 Septemvrie.

Alexandru *Filipescu*
 Ștefan *Bălăceanu*
 Barbu *Știrbei*
 N. *Picolo*.

(No. 386. 1837 August 16) ¹⁾

Barbu Știrbei era viitorul domn al Munteniei; Ștefan Bălăceanu era fiul aceluia Bălăceanu, care protejase pe George Lazăr; Alexandru Filipescu, om cuminte.

Așa dar: Dela 1 August 1837 Murgu a ocupat catedra sa *provizorie* până la 19 Decemvrie 1839, când cererea sa de-a fi demisionat i-a fost admisă de Domnul Alexandru Dimitrie Ghica. Deci în București, la « Sf. Sava », Murgu a fost profesor timp de doi ani, patru luni și jumătate.

Despre mutarea lui Murgu la București posedăm încă un text, al cărui autor ne obligă să-l reproducem. Ioan Maiorescu este autorul:

« Murgu, după ce l-a întrebat Poenarul — numai l-a întrebat — nu cumva ar primi catedra de filosofie cu 6.000 lei pe an? și, dacă primește, să înștiințeze, ca să i se trimeată de cheltuială, *n'a răspuns, mai bine de un an*, nimic; ci s'a dus numai la București și și acolo, după ce Poenarul, făcându-i vizită, l-a întrebat dacă primește sau ba, el se tot codia, zicând că este hotărât să meargă acasă. Aceasta o făcea, ca să-l roage mai mult, neștiind că oamenii de aici, *cari poate sunt cei mai diplomați de pe lume*, niciodată nu te vor lăsa să pricepi că ei te socot de trebuincios, ci totdeauna fac să îndatoreze pe acela căruia îi fac, așa ca acesta să socotească fapta lor ca o mare grație » ²⁾.

¹⁾ Publicat de V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, pp. 353—354.

²⁾ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Bibliografia lui I. Maiorescu*, p. 477—8.

Textul nu-i prea interesant. Curiozitatea că Murgu n'a respuns lui Poenaru timp de un an nu-i de'nțeles. Socotind, de ex., dela 1 August 1837 în urmă, am ajunge să *așezăm scri-soarea* lui Poenaru în August 1836; dar până să-i vie acel 16 August 1837 Murgu va fi stat câtva timp în București. Poenariu îl chemase, deci, *tocmai pe când el dimisiona la Iași* ¹⁾.

XXIII

VIEAȚA ÎN BUCUREȘTI

La București Murgu a regăsit cunoscuți vechi.

În Budapesta cunoscuse de sigur, pe Ștefan Niagoe, învățător acolo și autor de călindare; din cauza unei greșeli într'un amor acesta fugise 'n « Țară »: Murgu-l regăsea profesor de caligrafie și 'n 1839 — comercializat? — desemnator de litere pentru gazeta lui Z. Carcalechi, *Cantor de avis* ²⁾.

La Budapesta cunoscuse pe pictorul C. Leca. În 1837 el locuia în București; și anume chiar la liceul « Sf. Sava » ³⁾.

Tot acolo cunoscuse pe Zaharia Carcalechi, care acum avea în București, tipografia sa și tipărea Cantor-ul. Carcalechi, precum arătai mai sus, cunoștea capitala Munteniei din anul 1833, anul premergător reapariției la 1834 a *Bibliotecii românești*. Eu cred că reapariția a fost înlesnită de vizita din 1833 la București. Acum Murgu-l regăsea înstărit.

Este exclus ca Murgu să nu fi cunoscut chiar din Banat pe Moise Nicoară. Nicoară era acum în București; un om incomod prin curajul său de-a spune anume adevăruri. Muntenii-l numiseră Nicorescu! ⁴⁾

¹⁾ După Bariț (în necrolog), Murgu ar fi dat pe Poenaru în judecată, căci l-ar fi înșelat! Este *unica* știre de acest sens. Pentru cunoașterea psihologiei lui Murgu, în acea epocă, ar fi de mare însemnătate să se descopere vreun act *scris* de el sau de Poenaru.

²⁾ *Cantor*, 1839, Nr. 73.

³⁾ *Cantor*, 1837, Nr. 87; 1838, Nr. 38 (12 Decembrie).

⁴⁾ Un scriitor francez, Colson, vorbind despre el îl caracterizează pe Nicoară așa: « la cinquième un cumul de quatre petits emplois, et la sixième n'existe plus, depuis qu'un *vertueux* patriote, M. Nikoresko, en fit sentir l'importance dans les rapports qu'il fit lorsqu'il était inspecteur des écoles du pays en 1833. Je l'ai retrouvé

În București se mai aflau destui profesori ardeleni. Unul, Florian Aron, medelnicerul, era și slujbaș la eforia școalelor, ajutor imediat subaltern comisului Petrache Poenaru. Florian scria pe atunci la manualul de istorie românească apărut în 1839. Se mai afla acolo Nicolae Bălășescu; vreo trei Popi (I., A., G.); Ioan Genilie, care scria câte ceva, chiar literar, la *Curierul românesc*; iar la pension, la « Sf. Sava », îngrijitor era David Almășanu, mai târziu profesor de limba latină la liceul ortodox din Brașov.

De bună seamă toți auziseră de « *Widerlegung* »; și toți îl vor fi primit cu brațe deschise, mai ales că se știa că va fi colegul lor. Murgu intra, așa dar, într'o societate plăcută.

Când anume a făcut cunoștință cu I. A. Vaillant, profesor de limba și literatura franceză, nu se știe. Acesta locuise (în 1836) pe Podul Calicilor, în pensionul soției sale; iar la 1839, când lucra la dicționarul său francez-românesc, locuia în casele serdarului Take Zisu, în strada Ienii, lângă biserica Ienii ¹⁾. Pe-aici, prin centru, Murgu a umblat foarte des, văzând pe viitorul tovarăș de revoluțiune ²⁾.

Toți cei numiți până aici aveau mai multe sau mai puține legături cu literatura. În 1837 apărea colecția de autori a lui Eliade: Byron, Hugo, Alfieri, într'al cărui *Saul* juca I. Curie, actor de origine din Ardeal (?); se publica *Curierul de ambe sexe*. Discuțiile literare curgeau dela *Curier* la *Foaia literară*, dela Eliade la C. Negruzzi, care tocmai publica și traducerea baladelor lui V. Hugo; toate acestea erau semne de ascendență, care putea să cucerească și pe Murgu, precum cuceriseră și pe alții, și pe străini.

Ce urmează, despre Murgu și Eliade, este o ipoteză. Oricum, curios îmi pare acum că despre Bănățenii Paul Iorgovici și Dimitrie Țichindeal, Eliade vorbește cu entuziasm abia în anii 1838—1839, după sosirea în București a lui Murgu ³⁾. Nu s'ar putea admite că Murgu-i va fi atras atenția mai serioasă

malheureux en Moldavie; la misère a été le prix de ses services. (Colson Félix, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, p. 193).

¹⁾ Cantor, 1839, 28 Noemvrie, p. 112.

²⁾ Dicționarul îl anunțase din 22 Martie 1838, prin *Curier*.

³⁾ Vezi *Curierul românesc*, 1839, Aprilie 6 și Ianuarie 19.

asupra compatrioților săi de Bănat? Căci de știut Eliade îi știa dinainte de 1828.

Și politicește Țara-românească devenise interesantă. Dela anul 1833 lucra, pe față și 'n taină, partidul național; condus de Ioan Cămpineanu. Lupta-i resuna până 'n Franța; și 'n 1836 Saint-Marc-Girarden trecu prin București, prin țară, către Moldova, anchetând și raportând.

Pentru o natură ca Murgu visul secret al naționalilor, mișcările senzaționale de suprafață, încordarea națională compunea tocmai atmosfera care-i trebuia *nervoasei* sale sbuciumări.

S'ar fi putut crede că Murgu se va lipi desăvârșit de noua sa patrie. Lucrurile se desfășurară altfel.

XXIV

UN ELEV CELEBRU

Faptul că Nicolae Bălcescu, istoricul, i-a fost, în București, elev lui Murgu, este bine adevărit ¹⁾.

Grigore Tocilescu a povestit, faptul așa ²⁾: « Având mare aplecare către științele matematice și mai cu deosebire către filosofie, de care zicea adesea că formează mintea și învață pe cineva a răbda, *rugă* pe Bănățeanul Murgu a-i face un curs de filosofie; și acest martir al libertății împlini cu bucurie dorința junelui ».

Va fi fost în timpul în care, eforia temporizând, Murgu a dat, după mărturia lui Bariț, lecții *private*. Atunci Bălcescu i-a fost elev înainte de August 1837, pe când junele de mare viitor era de 17-18 ani.

Nu-mi regăsesc o 'nsemnare că, în același timp, elev lui Murgu i-a fost și C. A. Rosetti, despre care asemenea se știe că 'n tinerețe era 'ndrăgît de filosofie.

Aici pot face acum o observare generală: Bate plăcut la ochi că o samă de naționali liberali și radicali de mai târziu au fost, și la Iași, și la București elevii lui Murgu, pe lângă care și de-aici înainte *unii* vor apărea încă.

¹⁾ S'a spus în procesul lor, dela 1840.

²⁾ Nicolae Bălcescu, 1876, p. 28.

XXV

VIEAȚA POLITICĂ ÎN BUCUREȘTI

Pentru Murgu atmosfera politică a Bucureștilor a fost mult mai satisfăcătoare decât cea din Iași.

În București se ducea o luptă serioasă contra influenței rusești. Lupta o conducea Ioan Cămpineanu, ca șef.

Pentru a-i calcula putința de influență asupra lui Murgu, cred folositor să reproduc întâi un text din discursul de recepțiune al lui Ioan Ghica, rostit în Academia română, despre Cămpineanu.

« La 1833, rămas singur, Cămpineanu, prin moartea fratelui său Constantin, stăpân pe-o avere din cele mai însemnate, stabilit în București, casa lui a devenit *locul de întâlnire al tuturor oamenilor de talent*. Și dacă prin poet înțelegem pe omul care are simțul a ce este mare și frumos, a cărui inimă bate la orice faptă nobilă și patriotică, la orice cugetare înaltă și care respinge dela dânsul orice nu este demn și curat, putem zice că el era un adevărat poet. El nu numai că iubia literatura și artele, dar simția ca poet și ca artist. S'a pus în capul *Societății filarmonice*, a înființat școala în care s'au format mai mulți artiști dramatici români; și a devenit fondatorul teatrului național. Într'această ramură a literaturii, el vedea ceva mai mult decât o școală de moravuri; pe lângă gloriificarea faptelor și caracterelor celor mari, era pentru dânsul *un mijloc de a da românismului un avânt și de-a deștepta simțul național*. Memoria lui va fi neștearsă în inimile autorilor și artiștilor noștri dramatici. Printr'însul Românii au putut să cunoască pe Racine, pe Corneille, pe Molière și pe Alfieri.

« Stenografia, cu totul necunoscută pe atunci la noi, nu ne-a transmis elocintele cuvinte rostite de dânsul în Obșteasca Adunare; dar acei cari l-au auzit în *Camera dela 1835 până la 1839*, ne pot spune că *el a inspirat la o generațiune întreagă simțimintele patriotice*.

« Într'un timp, când în lumea noastră robia și claca erau considerate ca niște drepturi naturale, de care uzau fără

a simți conștiința lor cătuși de puțin vătămată, el era din micul număr al celor ce *deplora nedreptatea care apăsa două clase foarte numeroase ale țării*. Devenit deplin stăpân pe averea sa, a liberat îndată mai multe sute de suflete din robie și a desființat claca la moșia sa, *împroprietărind* pe locuitori.

« La 1834 Câmpineanu fu ales deputat al județului Brăila. Intrând în Obșteasca Adunare, s'a găsit alături cu fostul său șef de regiment, cu Vornicul Emanoil *Bălean*, și cu doi amici din copilărie, cu Iancu *Ruset* și cu Grigorie *Cantacuzino*, cu care în tinerețe visase îmbunătățirea sortii României; căteși patru boieri și feciori de boieri din cei mai considerați pentru spiritul lor cultivat, pentru caracterul lor onorabil și independent. Chiar dela cele dintâi ședințe s'a stabilit între acești buni Români o comunitate de idei și de acțiune.

« Acești patru bărbați au pus baza principiilor care trebuiau să-i conducă la reformarea aceluiași Regulament, căutând tot odată a se folosi de dispozițiunile cele bune, cuprinse într'în-sul pentru a dota țara cu școli, a înființa comunicațiunile lesnicioase între centrurile de producțiune și export cu centrurile de producțiune, a regula cursul gârlelor și a le face plutoare, a sili pe impiegații administrațiunii a se ține în marginile atribuțiunilor lor, a face justiția independentă de influența guvernului și de fluctuațiunile politice, a pedepsi abuzurile și prevaricațiunile și a obliga pe fiecare la păzirea legilor.

« Pe aceste baze s'au unit acești patru bărbați, formând un grup modest și nebăgat în seamă la început, dar pe lângă care au venit de s'au adunat unul câte unul toți acei deputați care doriau binele și înaintarea țării; în mai puțin de doi ani acest partid devenise *majoritatea Camerei* și conta în sinul său pe doi din prelații cei mai cuvioși și mai învățați: pe Cezarie de Buzău și pe Ilarion dela Argeș. *Țara întreagă era cu partidul Câmpineanu*, partid care prin tăria convincțiunilor și prin curagiul său a lăsat urme neșterse în istoria noastră parlamentară.

« Majoritatea acelei Camere n'a lipsit nici o dată dela datoriile sale.

« Guvernul constrâns în marginile legalității, a voit să scape de asprul control al acelei Camere prin intimidare;

dar la oficiul seau mesagiul prin care Domnul recomanda Mitropolitului, ca Președinte al Camerei, să distrugă spiritul răsvrățitor și primejdios ce zicea că se introdusese în adunare și să nu o lase să se conducă de niște intriganți și ambițioși ca Ioan Câmpineanu, Ioan Ruset și Grigorie Cantacuzino (sic) Camera a răspuns printr'o adresă prin care punea sub ochii Domnitorului incapacitatea și neîngrijirea Miniștrilor.

« Dară era în suspens o chestiune mare, menită să aducă o adevărată furtună politică și o luptă crâncenă în Obșteasca Adunare. Această chestiune era revisuirea Regulamentului organic, cerută de guvernul rusesc, lucrare rezervată legislației celei noi pentru care se pregăteau din vreme alegerile.

« Consulul rusesc interesat a se admite modificările propuse de dânsul, se scoborîse însuși și fără nici o rezervă în arena electorală, chema pe boeri și pe proprietari, rânduri, acasă la el, la consulat, îi povățuia să înlăture partidul național, îi amenința și le desemna oamenii ce trebuia să trimită în Adunare, ca să placă puternicului protector.

« În tot timpul discuțiilor provocate de aceste propuneri, Câmpineanu a stat la tribună, arătând cu o elocință rară, că prin această modificare se atacă nu numai drepturile *ab antiquo* ale țării, dar chiar și tratatele dintre Rusia cu Poarta, și mai cu deosebire tratatul dela Adrianopole și hatiseriful dat cu ocaziunea investiturii principelui Alexandru Ghica, la 1834, precum și manifestul comitelui Wittgenstein, dela 1828, când a intrat cu trupele rusești în țară, acte care toate recunoșteau existența politică a principatului și drepturile acestui stat.

« Adunarea, pătrunsă de puterea argumentelor aduse la tribună, a respins cu o mare majoritate modificările cerute.

« Un asemenea act nu putea să nu atragă asupra adunării fulgerele consulatului rusesc, care a și cerut îndată, printr'o notă cominatorie, încetarea oricărei discuțiuni ulterioare asupra Regulamentului, iar, peste câteva săptămâni, țara a avut durerea și umilința de-a vedea pe agentul său dela Constantinopol, pe logofătul Aristarchi, transformat în capugiu al Porții, venind și citind dela tribuna Adunării un firman, prin care se poruncia Obșteștii Adunări să intercaleze în Regulament

modificările cerute de consulul rusesc și invitând pe deputați să iscălească un act de căință ad-hoc, pe care logofătul l-a depus pe tribună.

« Atunci Câmpineanul, luând cuvântul, protestă cu energie în contra călcărilor ce se făceau drepturilor țării. Cuvintele lui elocinte și atitudinea sa demnă și inspirată, umple de lacrimi ochii tuturor deputaților și toți refuză de a iscăli actul adus de logofătul Aristarchi.

« Astfel s'a închis acea Obștească Adunare ! Dintr'acel moment lupta nu mai putea fi urmată pe tărâmul parlamentar, era transportată în afară și nu rămăsese altă speranță și alta de făcut, decât de-a lumina opiniunea Europei și-a face ca puterile occidentale să cunoască situațiunea țării noastre, să le facă să se intereseze la viitorul României, punând o stavilă acțiunii omnipotente a Rusiei.

« Câmpineanu n'a esitat un singur moment de-a lua această cale. Plin de încredere în viitorul Românilor, și-a făcut o datorie sacră de-a continua lupta pe acel tărâm. Profitând de înghețul Dunării, scapă supravegherii poliției, se duce întâi la Constantinopol, unde explică situațiunea noastră politică ambasadorului Franței și Engliterei, admiralul Roussin și Lordului Ponsomby; ei îl ascultă, îl înțeleg și îl sfătuesc să se ducă la Paris și la Londra, recomandându-l călduros guvernelor lor respective.

« Câmpineanu a pledat prin vorbă și prin scris drepturile țării la Paris și la Londra, a fost în cele mai strânse relațiuni cu Garnier Pages, cu Cormenin, cu Dupont de Leure, Berier, cu principele Czartoriski, contele Zamoiski, cu Lordul Dudley Stuart, cu Lordul Morpith și cu mai mulți din oameniile influenți în parlamente; a fost ascultat cu cel mai mare interes de *Thiers* și de *Palmerston*, șefii cabinetelor englez și francez; însă tot ce-a putut dobândi a fost *asigurarea, că nu era depărtat momentul, când Europa se va hotărî a lua măsuri în contra acțiunii Rusiei în Orient* și că atunci memorandele și arătările sale vor fi luate în foarte serioasă considerațiune.

« La întoarcerea sa de la Viena, voind se vadă pe principele Metternich, cancelarul i-a trimis răspuns că cunoaște chestiunea despre care vrea să vorbească, dar că sunt considerațiuni

politice, care nu-i permit a se ocupa de dânsa; ajuns la *Lugoj*, Câmpineanu a fost arestat și dus sub pază în închisoarea dela *Caransebeș*, de unde a fost predat guvernului român care l-a deținut închis doi ani la mănăstirea Mărgineni, și de acolo l-a transferat la mănăstirea Plumbuita; nu s'a liberat din închisoare decât la anul 1841, deodată cu sosirea unui firman prin care, după o înțelegere între ambasadorul rusesc și vizirul, se ordona Domnului să deschidă Obșteasca Adunare.

« Alexandru Ghica lăsase să se înțeleagă în mai multe ocaziuni că se supune cu nemulțămire la sfaturile și inconjonțiunile consulatului rusesc; și astfel pierduse simpatiile împăratului Nicolae.

« Deși câștigase mult în opiniunea țării în ultimii ani ai Domniei Sale, nu i se putea uita slăbiciunea ce arătase în lupta de doi ani susținută de partidul patriot în revizuirea Regulamentului. Adunarea din 1841 se deschidea, nu ca să îndrepteze abuzurile și să cheme pe Domn la paza legilor, dar ca să le restorne, căci așa era voința Țarului. Indată după cetirea oficiului de deschidere și verificarea titlurilor deputaților aleși, a ieșit la iveală faimoasa doleanță care a provocat venirea comisarilor: generalul Duhamel și Sekib Efendi, precursori mazilirii lui Ghica și a simulacului de alegere, care în anul 1842, a suit pe Gheorghe Bibescu pe scaunul Domniei.

« A fost ceva duios a vedea o tânără femeie, una din fetele celei mai mari case din București, pe nepoata Dudescului, alergând pe vreme de iarnă cu copilul la sân, cutreerând pământul din oraș în oraș, din închisoare în închisoare, căutând pe soțul ei; așa a făcut Catinca Câmpineanu până ce a descoperit pe bărbatul ei în temnița dela *Caransebeș* ».

Toată povestirea lui Ion Ghica a verificat-o studiul d-lui P. P. Panaitescu despre planurile lui Câmpineanu ¹⁾. Pe când în Ardeal, acasă, nimeni nu îndrăznise a gândi așa de 'nalt, în București « *ideea unirii tuturor populațiilor române sub același sceptru* » ocupa toate capetele », era *ideea « dominantă »*,

¹⁾ *Planurile lui Ioan Câmpineanu pentru unitatea națională a Românilor*, publicat în *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, 1926, vol. III, p. 63. Vezi, în special, paginile 69, 70, 76, 79, 99.

era «ideea la modă»; dar, trecând în «Țară» o învățau și-o propagau și Ardelenii; un manifest al opoziției, din 1 Noembrie 1838, proclama aceeași idee: «Avem datoria să redăm o patrie independentă tuturor membrilor risipiți ai neamului nostru»; pe când la Sibiu funcționa ep. Moga, om de ordine, iar la Blaj maghiariza — zicea Bărnuz — sodomitul Leményi, episcopul de Buzău, părtaș la marea acțiune, la complotul cel mare al Estului polono-român, așeza Biblia sub degetele bărbatilor daco-români și le lua jurământul că vor rămâne fideli ideilor naționale! Intr'un capitol următor îl vom regăsi și pe Murgu pe lângă ei, pe lângă Colson, care era agentul lui Câmpineanu, care în Ianuarie 1839, se afla 'n Iași, unde, într'o întrevvedere secretă cu Mihai Sturza, Domnul Moldovei și cu Huber consulul francez, se discută oferta lui Câmpineanu de a-l face pe Vodă Sturza Domn și în Muntenia. Mihai Sturza însă, voia numai unirea principatelor — și aceea din grația Rusiei — și se opunea ridicării chestiei Ardealului și Basarabiei.

În Aprilie 1839, Câmpineanu pleca din Constantinopol spre Franța și Anglia, să lucreze diplomaticeste pentru scopurile naționale. În Septembrie 1839, tratatul său cu Polonia era încheiat. Contra Rușilor, în cazul dat, era vorba ca Români să dea vreo 20.000 de soldați ¹⁾).

Imprejurarea că, în afară de magistrala descriere sentimentală a luptei, Ion Ghica amintește și pe Thiers, merită o mențiune specială. Politica lui alimenta speranțele românești; precum se va vedea, și pe ale lui Murgu ²⁾).

Deși rândurile despre I. Câmpineanu sunt suficiente, țin să mai adaog într'o notă și păreriile lui Cezar Boliac, alt cunoscut al lui Murgu, pentru ca desăvârșit clar să fie ce putea să-i însemneze Murgului un astfel de bărbat, de boer muntean democratic ³⁾).

¹⁾ Pagina 93.

²⁾ Despre Thiers, vezi și P. P. Panaitescu, p. 81.

³⁾ «Câmpineanu a pus cele dintâi baze ale constituțiunii române în capul căreia era unirea Țerei românești cu Moldova, într'un singur stat. Abolițiunea a tot felul de privilegii, egalitatea tuturor înaintea legilor, înproprietărirea sateanului cu despăgubire etc., constituțiune pe care au subscris-o mulți din ceice trăim astăzi (1863) și pe care el a depus-o în călătoria sa politică, însoțită de un memoriu, în cabinetele Franței, Englierei, etc. ».

« Colonelul Câmpineanu a fost cel întâiu boer care a pus un *mojic* alături cu dânsul pe canapea și-a eșit cu dânsul la dreapta lui, în trăsură, în public. El a sfârmat clasele ierarhiei sociale ».

« Casa lui a fost casa de patriotism, de sacrificiuri și de abnegațiuni. În jurul căminului său s'au format toți bărbații cari au dat vreo dovadă, în această generațiune, că au fost inițiați în vreunul din aceste misterie. *El a înșințat și-a fost marele maestru al lojei masonice în România.* El singur a ridicat drapelul contra influenței rusești, care strivea statul și națiunea română; și aceasta îndată după căderea Poloniei, pe când țarul era teribil în amândouă emisferele. Casa Câmpineanului eră *halta* de repaos a tuturor Polonilor nenorociți, scăpați din măcelul țarului »¹⁾.

XXVI

DACOROMANISMUL

Alături de antirusismul din București creștea și *dacoromanismul*. Scriitorul care-l exprima fără nicio sfială era Felix Colson, intimul lui Câmpineanu, cunoscutul lui Murgu.

Pentru F. Colson, noi Români, eram un popor uitat, *un peuple oublié jusqu'à nos jours, comme une oasis dans le désert* ²⁾.

El se simțea unul dintre descoperitorii lui. Și-i croia și viitorul, de sigur inspirat de partidul național, începător a lucra de pe la anul 1833; inspirat, sigur, de I. Câmpineanu, despre care vorbește chiar în capitolul despre unire ³⁾.

Colson scria (1839): cu toate tendințele democratice ale Muntenilor și cele aristocratice ale Moldovenilor, cu toate greutatețile pe care numai timpul le va putea distruge, unirea celor două principate într'un regat (*royaume*) este asigurată.

¹⁾ Publicate la moartea lui Câmpineanu, în *Trompeta Carpaților*.

²⁾ *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839.

³⁾ Paginile 115—118.

« Alții, mult mai înaintați, susțin că unirea tuturor Românilor este riguros necesară ». Făcând din Moldova și Muntenia o țară s'ar prepara numai fericirea unei treimi din tot poporul Român. « Masele (cele rămase neunite ! G. B. D.) excitate mereu prin nenorocirea pozițiilor, mereu vor căuta să răstoarne toate combinațiile care le vor despărți de frații lor ». Iată « o problemă căreia numai timpul, mai tare decât diplomația, poate să-i dea o soluție ».

Fiind o parte din viitorul Orientului european Români « austriaci » și « rusești » sunt, deci, descriși într'un capitol special ¹⁾ despre Basarabia, Bucovina, Banat, Transilvania. Despre Transilvăneni Colson spune: « Ei sunt Români și hrănesc nădejdea de-a fi uniți cu frații lor din Moldo-Muntenia. *Ideea unirii se popularizează din ce în ce* ».

Despre Banat Colson spunea că Românii de-acolo sunt foarte nenorociți, foarte apăsați. « Cabinetul din Viena a crezut că, nepedepsit, îi poate jertfi fie politicei de colonii militare, fie orgoliului nobililor și raselor dominante. Poate va veni timpul când dreptate se va face pentru toate crimele de lèse-naționalitate, când supremația imperiilor va cădea ».

Pe când Colson scria de aceste fraze limpezi, Murgu îi era prieten în București !

Probe românești, în același sens, s'ar mai putea da. Eu prefer să mai citez una, franceză. La anul 1836 a trecut prin țările românești un membru al Academiei franceze, Saint-Marc Girardin. Trecând Carpații (1836) Saint-Marc Girardin avu ca mânător de cai pe cineva, care-i vorbea latinește ! ²⁾ Din câte-i spuse căruțașul, una-i bătu la ochi: El nu-i vorbise niciodată despre Francisc al II-lea ca de împăratul său; și aceasta se rapoartă la ce mi se spusese în această privință; toate țările acestea abia se privesc ca austriace: « *et cela se rapportait à ce qui m'avait été dit à cet égard. Tous ces pays se regardent à peine comme autrichiens* ». Girardin mai observă că influența Rusiei trecea peste granițele sale; dar a Austriei nu. « Intr'un războiu diferența aceasta ar putea să-și aibă efectele sale », anti-austriace.

¹⁾ Paginile 260—266.

²⁾ *Souvenirs de voyages*, Paris, 1852, pp. 311—312.

XXVII

MURGU ȘI NICOARA

Cât de adânc pătrunsese Murgu în afacerile politice ale țărilor românești, se poate vedea din notele ce-am scos din jurnalul de zi al lui Moise Nicoară.

Nicoară era rusofil.

Murgu era rusofob.

Prin Ianuarie 1839 atitudinile lor erau clare; ele răsar chiar foarte clar din cele ce urmează.

Moise Nicoară, maltratată în București, plecase 'n lume, să se așeze la Iași, ori în Basarabia, chiar și în Petersburg; dar ajunse, prin Odesa, la Constantinopol, unde rămase mulți ani. Ziarul călătoriei sale este foarte interesant; și ar merita o grabnică publicare (comentată).

Ajunsesse, așa dar, în Iași; și el notă ¹⁾:

Ian(uarie) 4 Mercuri. « Scriban mi-arată scrisoare(a) d. Murgu » (fila 71. v. jos).

Ian(uarie) 9 Luni. « La Colson. Mi dede scris(oarea) d. Russet.— M(ai) v(or)birăm despre stările d'aici. Io aperai pe Russi; ei nu-s pricina relelor d'aici, ci stăpânitori(i). Fu uimit auzind multe — disse numai: « *Vous etes intarissable* ». I. stete p(en)tru Câmpineanu; zice că p(rinci)pul nu va mai rămâne (fila 72).

14 Sâmb(ătă) « Muscali nu fac niciun rău; ba încă opresc abusurile. Asta nu-i plăcu » (fila 73). Nu-i plăcu lui Colson, cu care vorbia. G.B.D.

« Colson pare un om nu de caracterul cel mai întreg » (fila 73. v.).

13, Vineri. « Eri zissesă Rosnov(anu), ca să nu umblu cu Colson, dacă voiu să merg în Bassarabia, că este supt pază aici ș. c. ». « Ar putea cădea cu bănuială » (fila 73).

Febr. 2. Joi « Prânzii la Bojincă. M(ai) v(or)birăm în pricina Murgului. Cum începu ceva cu îndoială despre el —, apoi îi spusei că a scris lui Scriban; fu f(oarte) simțitor, fără

¹⁾ Volumul 5, din manuscrisele sale, dela Academia Română. Firește aici extrag numai ce-l privește pe Murgu. Ce se află între () imi aparține.

să fi... durerea de inimă a unui prieten credincios, ce se vede înșelat; că el avea într'adins m(are) p(rie)tenie p(entru) Murgu și t(ot)deuna v(or)bește cu o idee înaltă despre el. Mi păru rău de intemplantare, dar n'am ce face; socotii că trebuie să scie p(en)tru binele său, căci corespondențiile celuia nu i-ar face niciun bine » (fila 78).

Feb(ruarie) 3 Vineri. « Iară stete să iert Murgului » (fila 78; stete Scriban, la care M. Nicoară se afla. G.B.D.).

31 Mart. « S(eara?) veni Scriban. Mi ceti o scrissore(a) d. Murgu, unde zice că nu vrea să aibă corespondință cu mine, că i-am scris cu neomenire — !!! Eh! ce să zic? — » (fila 78).

Din notițele lui Nicoară reese, obiectiv, că încă *înainte de Ianuarie 1839* Murgu era *suspect politicește*; că a-l evita, a nu-i scrie, a nu-i primi scrisorile era de folos pentru oameni serioși, ca Bojincă de pildă. Mai reese că Murgu era suspect mai ales rusofililor, ca lui Nicoară de exemplu. Afară de Murgu, la Iași mai scria Russet, despre care sânt sigur că era C. A. Rosetti. Prezența lui Colson completează constelația: Felix Colson era oarecum secretariul politic al lui Ioan Câmpineanu, publicistul filoromân, ale cărui scrieri sunt cunoscute. Toți lucrau la resturnarea Domnului Țării românești, despre care și notițele lui Nicoară spun că « nu va rămâne ». In aceste notițe sună muzica viitorului complot, despre care vom vorbi mai la vale.

XXVIII

COMLOTUL REVOLUȚIONAR DELA 1840

Gazeta Transilvaniei care se cetia în Arad (la cafeneaua König de ex.), în Timișoara, Verșeț, Gioroc, Logoj, Mehadia, Lipova (în societatea de cetire), Curtici, Pancota; în Oravița, Lugojel, Comloș, Moldova-nouă, Bocșa, etc ¹⁾, publicând Nr-ul 49 din 1840, alarmă lumea: « Vestea cumplitei conspirații din acest principat sbură aici la noi *treptat*, după cum

¹⁾ Vezi G. Tr. pe a. 1842, p. 200.

înaintau descoperirile polițaiului din București. Aveam, însă, neapărată trebuință de-o autoritate mai înaltă spre a putea da la public o asemenea arătare îngrozitoare». In același timp Gazeta Brașovului înștiința, după *Oesterreichischer Beobachter* și *Siebenbürger Bote* că la spatele lui Mitică Filipescu stătea familia lui Iordache Filipescu; că 'n complot se aflau vreo 2.000 de conspiratori, că 600 de plăeși erau gata să vie la București, pentru ca 'n noaptea de Sf. Dumitru, în 7 Noemvrie c.n. să atace Curtea; că ofițerii regimentului III, care nu era în București, fuseseră câștigați cauzei. Etc. Nr-ul 52 al *Gazetei* adăogea că Domnul Ghica și-ar fi adus 100 de Turci și câțiva Arapi, să-l apere!

In acest cadru apărea Murgu Banatului său, Ardealului. «Ingrozitorul» *Gazetei* era vestea că vorba ar fi fost despre asasinarea Domnului. Dar mai la vale se va vedea că Murgu nu voise o revoluție sângeroasă. Iar privitor la tovarășul său Vaillant, consulul francez din București spunea guvernului său că nici acesta nu voise vărsări de sânge 1).

Ce se 'ntâmplase în realitate pură?

Ce se 'ntâmplase a povestit d. I. C. Filitti într'o scriere publicată de Academia Română 2).

Era într'un timp în care influența rusească devenise obrasnică, tiranică; în timpul în care poetul Alecsandrescu vorbea 'n *Anul 1840* despre speranțe mari, care să aștepte, însă, dacă nu sunt sigure.

In Țara-românească erau oameni cari așteptau cu încredere o criză orientală, un războiu oriental. Opoziția ce Thiers o făcea în Franța alimenta așteptările. Ință în Martie 1840 Thiers devine ministru: Conferența din Londra dovedește că patru puteri intervin pentru Turcia și contra lui Ali-pașa. Admiralul englez Napier bombardează Beirutul și Seida și apare 'n fața Alexandriei. Ali se retrage din Siria, unde, rămânând, ar fi pus temelii unui imperiu arab. In astfel

1) Hurmuzachi, vol. XVII, p. 787 și 788: «d'attenter aux jours du Prince Ghica et de renverser son gouvernement»; și: «si M. Vaillant avait pu émettre des théories révolutionnaires, il n'avait pu prendre part à une pratique sanglante».

2) *Turburări revoluționare în Țara românească între anii 1840—1843*. 1912, și *Domniile române sub regulamentul organic 1834—1843*, 1915, pp. 124—131.

de învălmășaguri amenințătoare Thiers cade și 'n locul său vine Soult și Guizot, în Octomvrie 1840.

Inceputul acestor întâmplări din anul complotului fusese acesta: Mehmed-Ali urmărea de mult disolvarea Turciei. Dar Rusia nu voia să o disolve prin războiu; și amâna criza. Ali și Franța erau în bune relații. Erau și Austriaci cari cereau ca țara lor să ție cu Franța; să-și facă parte din conflagrațiunea ce-ar fi rezultat. Inșă Austria și Prusia ținură cu Rusia; iar Angliei îi era grijă de Suezii. Se părea că războiul general va izbucni. In Franța regele Louis Philippe era pentru pace; iar ministerul său era o jucărie în mâinile sale. Ceice doreau conflagrația — și Românii cari o doreau — își puseseră toată nădejdea 'n Thiers, care, precum văzurăm, nu corespunse așteptărilor lor ¹⁾.

Printre Românii aceștia erau și complotiștii dela 1840, despre cari vom auzi că urmăreau politica europeană așa cum ea se scria în gazetele franceze, în *Le Temps*, în *Le National*.

Dar cum s'ar fi potrivit mișcarea lor înaintea, în cursul ori în urma conflagrației — n'a spus niciunul dintre ei. Astfel că putem zice doară atâta: Complotul, chiar, izbucnit, ar fi fost numai o probă că națiunea română dela Dunăre este gata să și lupte pentru altă formă de viață.

Un părtaș a descoperit, înșă, taina. O comisiune a cercetat amănunțit cazul. Să vedem ce-a descoperit comisiunea urmărind pe arestații dela 20 Octomvrie.

Ca să cerceteze, Domnul numi o comisiune compusă din: Spătarul Constantin Ghica (adecă ministrul de războiu); Ioan Manu, directorul Ministerului de Interne; polcovnicul

¹⁾ Seducția prin criza orientală o descrie și I. A. Vaillant, în *La Romanie*, Paris 1844, vol. II, pp. 405—6. Tratatul dela 15 Iulie provocase în Franța strigăte de războiu; *ces cris retentissent jusqu'aux bords du Danube, et portent la joie et l'espérance*. Aici se spera 'n scăparea de jugul turcesc. Dimisia lui Thiers îi pierde pe toți. *Car c'est en vain qu'ils s'arretent quand s'arrete la France*. Sunt trădați etc. Vaillant plecase din București, în 18 Noemvrie 1840 (Hurmuzachi, *Doc.*, XVII, p. 788).

Timpul venirei la putere al lui Thiers (1 Martie 1840), tratatul quintuplei (Londra 15 Iulie 1840), dimisiei (28 Octomvrie), etc., fusese bine observate și în *Ungaria*, ai cărei conservatori se temeau. Aurel Dessewffy (*Vermischte Aufsätze*, Pest 1843, p. 162) își exprimă satisfacția sa astfel: « Die dunklen Wolken, welche gegen Ende des Jahres 1840 noch in drohender Gestalt am politischen Horizonte Europas hingen, sind durch das weise und ausgleichende Zusammenwirken der Kabinette zerstreut ». In Ungaria se cerea contrariul dela ce doreau boierii liberali ai Munteniei; Murgul, Vaillant etc.

(colonelul) aghiotant Nicolae Golescu și șeful poliției Manolache Florescu, despre care Thouvenel spune că studiaseră bine pe A. D. de Tocqueville și Beaumont¹⁾).

Comisiunea însărcinată cu cercetarea complotului ajunse la următoarele concluziuni:

1. Sensul complotului este identic cu al scrierilor lui Felix Colson.

2. Arestatii, cercetații, au « fost cele mai de jos organe ale întreprinderii »; șefii oculte nu s'au putut descoperi.

3. *Incepătorii* complotului au fost: I. A. Vaillant și E. Murgu (doi profesori) și căminarul Dimitrie Filipescu. La acesta și la Murgu se adunaseră complotiștii mai des. Pe Marin (Serghiescu) și pe Telegescu i-a recrutat Filipescu; ei deveniră propagatori zeloși ai ideii...

4. Scopurile fuseseră:

I. O republică românească, pe care s'o organizeze guvernul revoluției, « directoratul », compus din 6 membri și un președinte, care nu putea să fie și șef al armatei.

II. Constituția republicei, care fusese hotărâtă « între dânșii ».

III. Armată (mare) revoluționară.

IV. Desființarea claselor sociale și a proprietății²⁾: « Să scape pe țărani de sub jugul proprietarilor ».

Trebue să ne întrebăm: Cu ce va fi contribuit Murgu la pregătirea încercării revoluționare?

« Principiile » noiei constituții fuseseră scrise de Telegescu, care pornea dela lozinca franceză: « slobozenia, dreptul deopotrivă și vârtute »; adecă: libertate, egalitate și fraternitate!³⁾ Murgu a stat însă, la sfat; și le-a consimțit. Din depozițiile prescurtate 'n raport reese că 'ntre Murgu și tovarășii săi existau și deosebiri de vederi. Se spusese că pe « stăpânitorul și pe unii din boieri să-i stârpească »; Murgu s'a opus stârpirii; el a fost de părere « să-i închidă pe toți boierii pe la mănăstiri ». Se mai spusese: Să se verse « sânge mult »; Murgu și Vaillant s'au opus nebunilor⁴⁾.

1) Ed. Thouvenel, *La Hongrie et la Valachie*, 1840, p. 180.

2) I. C. Filitti, *Turburări revoluționare în Țara-românească*, 1912, pp. 80—81 și aiurea: 59, 61 etc.

3) I. C. F., p. 56—57.

4) Pagina 58—62.

Afară de ce-a zis Murgu, pe care-l voi reproduc complet, despre el Marin a spus lucruri foarte interesante ¹⁾. După desființarea stăpânirii actuale, mitropolitul trebuia să fie adus, ca să « propoveduiască » miliției cele întâmplate și să-i iea jurământul « în numele națiunii române ». În fruntea oștirii să se așeze un om cinstit și activ, care să cuprindă poliția și să întocmească garda națională. Miniștrii să fie *oameni învățați*; noii ocârmuitori de județe să întocmească imediat oștiri și să pună la cale protesturi cătră toate puterile europene, cerându-le, *în numele omenirii și al posterității*, să iea țara sub protecția lor; și să nu permită niciunei puteri să între în țară. Ministerul să fie provizoriu; până la stabilirea definitivă a noiei organizări. *Toți locuitorii țării să se despartă 'n două clase: Ostași și țărani, adecă: Să fie un fel de graniță militară, ca țara sa de origine !* puterea militară să fie serioasă. Țara să se numească *România nouă !*

Și totalul intențiilor și particularitățile atribuite lui Murgu, descopăr un om hotărât, care, însă, nu-și dă bine seamă de realități; un om precis ca republican; precis în privința noiei baze sociale ce revoluționarii i-o doriau țării.

Dintre particularitățile lui Murgu mai notez cererea lui de-a se face o armată țărănească, fără orășeni, cari sunt « stricați » și mai mult streini ²⁾ ». În legătură cu stricăciunea orășenească însemn și ideea că 'n « România nouă » luxul trebuia să dispară: « Să se stârpească luxul, purtând toți haine făcute de postav de aici și pânză de țară ». Ideea nu era originală; se discutase în Ungaria; și Kossuth o și realiză, la 1844 prin așa zisul *Honi iparvédegylet*.

Murgu se visa un Kossuth românesc?

Din anchetă mai reese că 'n mișcare nu se reflectau numai stările interne, ci și influențe externe. Se citează presa streină care scria despre țară: *Le Temps* și *Le National* din Paris, *Semaforul* din Lyon, din care un articol a fost multiplicat și respândit de Murgu, *Der Siebenburger Bote* din Sibiu, al cărui redactor a refuzat să descopere numele unui autor, pe care Domnul român i l-a cerut. Se propagau și cărțile ori broșurile

¹⁾ Pagina 58.

²⁾ Pagina 57.

priincioase. Scrierile lui Colson; *La Hongrie et la Valachie* de Edouard Thouvenel (1840), carte abia apărută¹⁾; o broșură despre ultimele intrigi ale Rusiei în principate: *Dernieres intrigues de la Russie en Valachie et en Moldavie*, publicată în Paris, în anul 1838. Broșura numea cu laudă pe dușmanii Rusiei: I. Câmpineanu, Ion Rosetti, Emanuil Băleanu și Grigore Cantacuzino, de care se izbeau «advocații Rusiei»²⁾.

Cartea lui Thouvenel va fi fost pentru complotiști cu atât mai interesantă pentru că ea cita cu laude pe Câmpineanu³⁾; cita pe Colson, *De l'état* etc., care-i spusese ceva diplomatului francez⁴⁾; cita pe Vaillant ca traducător al lui Eliade⁵⁾; că autorul trecuse pe la «Sf. Sava», unde Murgu era încă profesor — îl va fi văzut poate?; că vorbea despre granița militară și de Caransebeș citând laudele ducelui de Ragusa, ceea ce pe Murgu-l va fi atins plăcut⁶⁾. Personal Thouvenel îl aprecia pe Domnul țării, pe Alexandru Ghica, cum îl apreciau și revoluționarii⁷⁾. Dar el era mai moderat.

Însă pe când revoluționarii voiau stârpirea boierimii, de'nlocuit cu o ostășime care nu exista, diplomatul francez recomanda o «combinare justă de drepturi și datorii între boierul cu obiceiuri și idei franceze și țăranul abia acum ieșind din stare de sălbătecie»⁸⁾.

Toate acestea sunt dovezi că revoluționarii își alcătuiau și o teorie oarecare, comună⁹⁾.

Nici nu se putea să fie altfel. Acolo erau doară: Murgu, Vaillant, N. Bălcescu; pe de margini Cesar Bollic; se citează

¹⁾ Paginile din urmă citează fapte din Ianuarie 1840!

²⁾ Pagina 24. Broșura era datată din București, 1838 Februarie 25.

³⁾ Pagina 225: l'un des plus nobles caracteres de la Valachie.

⁴⁾ Pagina 209 și 355.

⁵⁾ Pagina 226.

⁶⁾ Pagina 148.

⁷⁾ «A. Ghica est un homme à imagination plein de bonnes intentions, mais sans audace pour les executer, plus probe que ses subordonés et cependant incapable de reprimer la corruption qui l'entoure; prudent a l'excès, il n'a serait agir sans les avis du cabinet russe, et, victime d'une austucieuse politique, il s'aliène une partie de la noblesse». Thouvenel vorbește și cu opoziția! Opinia intimă a opoziției pare a fi fost cea expusă de I. A. Vaillant în *Notice sur les princes de la famille Ghica*, 1855, p. 10. Este identică cu a lui Thouvenel.

⁸⁾ Pagina 182.

⁹⁾ Expansiunea lor era cam comică atunci când se orienta și după Wilhelm Tell!
p. 55.

chiar și Costache Rola ¹⁾, și Costache Negruzzi, scriitorul ²⁾; și G. Bariț, care trebuiau inițiați ³⁾; Bariț pentru că se va fi avut în vedere ca și Ardeleni să ajute, cum declarase, la interogatoriu, Satir Teran? ⁴⁾. Și dintre cei ce par necunoscuți unii erau isteți la începutul carierei. Marin Serghiescu, scriitor la ministerul finanțelor, este un revoluționar dela 1848; praporgicul C. Telegescu, asemeni; avocatul Apolonie era un scriitor de ocazie ⁵⁾; Ioan Brezoianu, profesor serios, a fost bănuț mai ales că și la el se găsi literatură politică nouă, franceză. Mișcarea avea oarecare suflet.

După ce pedepsele grele, foarte grele, s'au dictat, Murgu a fost expulzat, pe la Turnu-roșu, în Transilvania.

Prealabil consulul francez Billecocq vorbise despre el cu agentul diplomatic din București; al Austriei; și raportă ministrului său Guizot așa: « Am căutat să interesez pe d. agent al Austriei relativ la afacere, pentru partea ce-i revine d-lui Murgu; dar, în afară de faptul că cabinetul său nu are obiceiul să se arate așa de sensibil la interesele individuale, în materii de-acest fel, d. Murgu, *ca urmare la alte delictes*, este lovit de-o măsură anterioară, emanată dela guvernul austriac, care vis-à-vis de justiția românească îl pune pe Murgu într'o situație cu totul particulară ⁶⁾. Cu alte vorbe: Era greu să-l apere pe Murgu.

Pe când tovarășii lui Murgu rămâneau în ocne și mănăstiri, acesta, expulzat trecea la Sibiiu unde-l primi generalul-comandant Wernhandt, care, zice G. Bariț « îl dimise 'n libertate spre a se 'ntoarce la Banat » ⁷⁾.

Soarta lui Murgul, care era un om simpatic, a 'ntristat multă lume.

¹⁾ Rola era, cred, Ieșeanul mai apoi cumnat cu Vasile Alecsandri; Filitti, *l. c.*, p. 74.

²⁾ Pagina 83.

³⁾ Pagina 83.

⁴⁾ Pagina 60.

⁵⁾ Tradusese *Inceputul, creșterea și căderea idolatriei. Curierul românesc*, 1839, p. 73 (5 Februarie). C. Boliac era 'n acel timp « pomojnic » la secretariatul statului (Masa 3, a rangurilor l).

⁶⁾ Colecția Hurmuzachi, v. XVII, pp. 807—8. Raportul din 3 Mai 1841. Vezi și p. 816.

⁷⁾ *Transilvania* (Brașov), an. X (1877), p. 185.

În București exista un librar Iosif Roman, în ulița Sf. George-nou, căruia-i ziceau și Romanov. Acesta avea relațiuni și 'n Ardeal. El înștiință pe T. Cipariu despre catastrofa lui Murgu; iar Cipariu îi scrisese lui Bariț¹⁾: « Săracul Murgul, mi-au scris Romanov că și pe el l-au împins dracul de s'a făcut sansculotist. Astfel de oameni — adu-ți aminte de patimile ce le povestea dela Moldova — sunt făcuți numai spre stricarea sa și a altora ».

Mai blând judecau Moldovenii. Din 13 Februarie 1841 Neofit Scriban scria lui Vasile Popescu²⁾: « Astăzi au primit epistola D-Tale împreună cu una către Asachi și alta către bietul nenorocitul Murgu ».

XXIX

MURGU FRANCMASON ?

Iar acum să 'ncercăm o ipoteză.

L-am văzut pe Murgu la 1840 alătura de Vaillant, Bălcescu, Boliac, Serghiescu-Naționalu. La 1843, întemeindu-se societatea *Frăției secrete*, apare iarăși: Boliac, Marin Serghiescu, D. Bolintineanu ș. a.³⁾. La 1848, în comitetul revoluționar se află I. Câmpineanu, C. Boliac, N. Bălcescu⁴⁾. În acest an Bălcescu, Serghiescu, Telegescu avură distribuită lor o operă comună⁵⁾. Apropiind anii citați vreau să arăt, adecă, ivirea simultană a tovarășilor la timpul și locul necesar. Faptul identic se explică prin legăturile vechi care trebuie să fi existat între ei.

Legăturile acestea trec, însă, dincolo de anul 1840; dincolo și de 1836, când Boliac face lui I. Câmpineanu, servicii politice, înainte ca acesta să fie arestat, înainte ca Boliac să-i fi putut scrie că drag i-ar fi să-i fie tovarăș de închisoare:

Spune-mi: Vrei să aibi cu tine vreun om ce te-a iubit? vrei să viu și eu acolo? hotărăște-mi deslușit.

¹⁾ Vezi *Tribuna poporului* din 1903, Nr. 56. Scrisoarea, publicată de mine, este din 14 Decemvrie 1840.

²⁾ C. Erbiceanu, *l. c.*, p. 14.

³⁾ I. Ghica, *Scrisori*, ed. 1887, p. 687, 689 și 697.

⁴⁾ Tot acolo, p. 721.

⁵⁾ Pagina 709.

Deci, până unde ajung legăturile caracterizate prin căldura ce reese din citatele versuri? Până unde? ne-a spus tot Boliac; dar și alții.

Domnul Alecsandru Ghica pierduse încrederea țării politice. Era urît. Ura contra lui Ghica, dela anul 1835—1837, Boliac, vorbind despre cauzele ei, o atribuia și *lojei masonice*¹⁾.

Până unde se 'ntindea în trecut existența lojei se poate calcula. Pentru că despre aceeași *loje* scrise D. Bolintineanu²⁾: « Câmpineanu ridică un templu libertății și-i dote preoți; și acest templu fu la început o *loje de francmasonerie*, care se prefăcû în *societate filarmonică* ». Deci loja a fost întâia grupare; și numai a doua a fost societatea filarmonică; fiică, aceasta; mamă, loja!

Societatea filarmonică s'a înfățișat capitalei țării în anul 1833³⁾. Deci loja bucureșteană trebuie să fie anterioară acestui an.

Până să ajungă a-și concretiza ideile sale, pe la 1838, într'un proiect de constituție, loja lucrase câțiva ani.

Acum să continue Boliac care a mai spus: « Boierii *francmasoni* alcătuiră, în 1838, un proiect de constituție, în care lăsau pe țaran liber, să moară de foame; iar încolo, întemeiați pe tratatul lui Mircea, *uniau țările, chemau principe străin și întindeau libertatea până la emanciparea femeii*. Iscăriră acest proiect de constituție și porniră pe colonelul Câmpineanu, prin Turcia, în Europa, înputernicit: să negocieze, în cea dintâiu, rescumpărarea tributului printr'un capitol analog, și, în Europa să propue unirea țărilor, aboliția protectoratului rusc; și să găsească și vr'un principe străin »⁴⁾.

Pentru a putea aprecia exact și cantitatea de energie din loje și filarmonică, citez iarăși pe Boliac, care 'ntr'o scrisoare către Costache Negruzzi a spus că soții erau *un de tot mărginit*

¹⁾ Cesar Boliac, *Cullegere de mai mulți articoli*, p. 78.

²⁾ *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques*, par B. . . ., Paris, 1856, p. 48—51.

³⁾ Vezi amănunțele în D. C. Ollănescu, *Teatrul la Români*, partea II-a (1898), p. 25 și urm.

⁴⁾ *Buciumul*, 1857, Nr. 2, unde continuă: « Ceea ce cerem astăzi (1857), nu este nou ». Vezi și *Cullegere de mai mulți articoli*, p. 78—80.

număr de bărbați»; însă că, în filarmonică, avântul literar-cultural a fost mare ¹⁾).

În timpul în care se petreceau astfel de fapte Murgu sosea în București. În același timp și până 'n 1840 și în acest an el apare în tovărășia unor membri ai lojei, colaborând cu ei, expunându-se. Întreb acum: Murgu s'ar fi expus, dacă nu ar fi cunoscut bine pe conducătorii supremi ai mișcării, pe maestrul lojei? Cel puțin bănuiala este 'ndreptățită că și Murgu a fost mason. Dovadă materială *nu* există ²⁾).

XXX

INTERMEZZO: MURGU, COLSON ȘI A. PUMNUL

Un regretabil obicei al istoricilor tendențioși din Ardeal este că nu cercetează originea faptelor până la ultima cauză a lor, deși aceasta este frumusețea: A reuși să stabilești legătura dintre idei și fapte.

Un caz interesant este și legătura dintre Aron Pumnul și I. Câmpineanu: Aron Pumnul din Blaj nu a fost un inspirat din Biblie ori din catolicism, ci, omenește și simplu, un ecou al politicei care, la București, îl cucerise și pe Murgu.

Pentru a dovedi aceasta, citez din biografia scrisă de Sbiera: ³⁾ «Pumnul, pe lângă studiul teologic ⁴⁾, se ocupa și cu acela al istoriei, al limbei și literaturii naționale, aflând încă timp de a face excursiuni și pe terenul altor științe și a traduce mai multe cărți bune. Între acestea era o carte a unuia din cei mai însemnați filosofi francezi, o carte prea bună a unui autor german despre fizică și cartea cea de mult merit a lui Colson despre principatele române. Acestea toate sânt pierdute, arse

¹⁾ Scrisoarea din 25 Ianuarie 1836, publicată în *Convorbiri literare*, an. XV, pp. 75—76.

²⁾ Vezi și capitoul «Marea Daco-Romanie». Ceea ce-mi era o ipoteză până la 18 Mai 1929, adică: până la ziua în care am vorbit, în *Academia Română*, despre Murgu, după aceea mi-a devenit fapt bine stabilit: Un cunosător m'a asigurat că numele lui Eftimie Murgu se află înscris în catalogul membrilor lojei dela Iași!

³⁾ D-rul Ion al lui G. Sbiera, *Aron Pumnul; Voci asupra vieții și însemnătății lui*, Cernăuți, 1889, p. 5.

⁴⁾ În Viena, 1843-1846.

fiind la Blaj împreună cu toate celelalte cărți și lucruri ale lui în anul 1848, de neamici ».

Cu alte cuvinte A. Pumnul, traducând pe Colson, respirase 'n duhul școalei lui Câmpineanu dinainte de 1846; iar, ca manuscris, în 1848, Colson era prezent în Blaj!

Tot Sbiera înlesnește explicarea cunoașterii lui Colson: « Tot atunci el dădu un timp și lecțiuni de religiune și limbă română principeselor (Mich) Ghica, ce amintim în trecut pentru aceea că una din acele doamne române e o scriitoare de renume european, adică contesa Dora d'Istria ». Mihail Ghica, însă, era fratele Domnului muntean Alexandru D. Ghica, pe care-l combătuseră I. Câmpineanu și-l vânaseră complotiștii dela 1840, Murgul. Mihail Ghica va fi discutat cu Pumnul istorie modernă, Ghica-i va fi dat ca izvor de informație cartea lui Colson. Și astfel A. Pumnul cunoscă panromânismul bucureștean înainte de-a fi, din 1847, profesor de filosofie în Blaj!

Naționalismul dela 1848 al lui Aron Pumnul avea și o rădăcină bucureștenească, ca și al lui Murgul.

XXXI

DUPĂ COMPLIT

I. A. Vaillant, unul dintre străinii « periculoși », avu norocul să fie sustras judecății și trimis peste graniță cu concursul consulului francez. Din București Vaillant plecă în 18 Noembrie 1840¹⁾.

Pe Murgu l-a luat în primire diplomația austriacă; și l-a dus la granița despre Turnul-roșu, iar de-acolo la Sibiiu unde a fost predat comandantului militar, generalului Wernhardt.

Se pare că generalului Wernhardt, om prevenit de publicațiile presei săsești din Sibiiu, nu-i era frică de revoluție.

Din întâmplare rățăcitorul I. A. Vaillant ajunsese, în 1843, tot la Sibiu, tot sub autoritatea lui Wernhardt. Vaillant se

¹⁾ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 788.

considera *arestat*; și de-aceia câteva, traduceri de-ale sale, din limba română, scrise 'n Sibiu sunt datate *Dans ma prison d'Hermannstadt*, 1843 !¹⁾.

Generalul Wernhardt a fost, însă, foarte gentil cu Vaillant. Tot atât de gentil au fost și generalul Waller, comandantul pieței Sibiiului; colonelul Dengentsch, ofițerul Wakernel; și niște doamne soții de militari²⁾.

Prin analogie judec că gentilii militari dela 1843 vor fi fost tot atât de gentili și cu Murgu dela 1840, pe care, după Vaillant, acum informat (?) și din Sibiu, generalul l-ar fi trimis la Caransebeș să-l judece tribunalul militar de-acolo³⁾.

Vaillant afirmă că Murgu a fost achitat de toate punctele acuzei; ca nevinovat!

Vaillant se 'nșelă.

Trimis « la urma sa », în patrie, în marele imperiu al poliției metternichiene, revoluționarul Murgu *trebuia* arestat.

Din știrile Părintelui Boroș, un colecționar pasionat de documente, reese sigur că Murgu a fost arestat.

Asemenea este sigur că Murgu s'a adresat imediat împăratului, prin petiție, cerând să fie liberat din închisoarea comitatului, pe chezășie.

În 20 Iulie 1841 împăratul decide; și petiția cu « indorsata » imperială este pornită pe drumul legal, la Locotenența regală din Buda.

Murgu petiționase din 14 Iunie 1841. Până să obțină hotărîrea împăratului și o primă hotărîre a consiliului locotenențial trecură vreo zece săptămâni. Abia 'n 31 August Consiliul trimite comitatului actele⁴⁾; iar comitatul le trimite scaunului penal, să judece acesta⁵⁾.

În 21 Septemvrie consiliul locotenențial trimite însă un act⁶⁾, prin care cere ca deciziunea regală să i se comunice lui Murgu, ceea ce se și făcu.

¹⁾ I. A. V., *Poésies de la langue d'or*, Paris, 1851, p. 15, 31 și 37.

²⁾ I. A. Vaillant, *La Romanie*, vol. II, p. 430—431.

³⁾ Acum era în 1844, când Vaillant, tipărea *La Romanie*, vol. II, p. 430, unde despre Murgu spune curios: « Déjà Murgu, jugé, en sa qualité de noble hongrois, par le tribunal militaire, de Karanssébes, avait été déclaré innocent en tous points. »

⁴⁾ Sub Nr. 3091.

⁵⁾ Sub Nr. 3031.

⁶⁾ Sub Nr. 3302.

Grație acestui schimb de hârtii chestia apărù într'o lumină, care permise liberarea lui Murgu ¹⁾.

Actul cel mai interesant ar fi petiția lui Murgu. Numai el ar putea să completeze psihografia lui: Nu-l avem, însă.

Indată ce s'a văzut liber Murgu n'a pierdut vremea: După câteva luni el era iarăși la postul său de preparator al revoluției.

XXXII

PERIPEȚIA

Complotul din București a însemnat în viața lui Murgu o peripeție ne mai oprită.

Până aici el fusese un avocat și doctor în drept cu baze filosofice; farmecul filosofiei, care-l ajutase să privească mai adânc decât alții chestia poporului său asuprit, nu-l părăsise; el credea că și alte generații trebuiau duse pe acelaș drum, al înțelegerii adânci, al alcătuirii unui ideal de « auto-cultură » națională și-al faptei politice productive în acest sens; și voi să fie apostol, cum i se și zicea, prin școală, prin academie, tipărint cărți, fiind literat.

Dar abia terminase primul său manuscript și decepția de origine absolutistică îl covârși. El simți că pentru sine nu este loc în Moldova lui Sturza și Asachi; deveni nervos, ironic; și plecă unde se afla o lume mai modernă, mai îndrăzneată. Însă, fiindcă lumea aceasta nu era și cea hotăritoare, cea domnitoare; fiindcă nici aici nu zărea viitorul venind singur spre el, Murgu se hotărî să treacă dela cuvânt la faptă. Deși fapta nu-i reuși cel ce o 'ndrăzni în țară românească, dar pentru el străină de drept, își schimbă pasul: Din filosof vorbitor ce fusese se prefăcu în om politic, urmărind schimbări sociale, la nevoie, răsturnări.

Aceasta i-a fost peripeția care i-a determinat lui Murgu a doua parte a vieții sale.

¹⁾ Articolul d-lui I. Boroș s'a publicat în *Krassószörényi Lapok*. D-l Boroș (*Curierul Banatului*, an. V, Nr. 1, 1929; Nr. comemorativ), crede că Murgu a fost liberat « cam spre finea anului 1842 ». Va fi fost ceva mai de vreme, dacă 'n Iunie 1842 era liber.

Întâia parte, 1830—1840, ținuse tocmai zece ani; a doua parte ține alți zece ani: 1840—1850. După 1850 Murgu nu mai este nici sămănătorul de idei din întâia parte a vieții sale, nici luptătorul revoluționar și consecvent din a doua parte. Astfel că putem spune că neamului său Murgu i-a slujit, pe înțelesul său, numai *două* decenii.

Să trecem acum la zugrăvirea deceniului al doilea.

XXXIII

1842, IUNIE 26

Proximal moment sigur în viață — acum mai liniștită — a lui Murgu este anul 1842, ziua de 26 Iunie.

În acea zi un nou inspector școlar cercetează școala normală-românească din Arad. Profesorii școlii îi fac o primire frumoasă. Apar aici: seniorul școlii D. Constantini, profesorul Alexandru Gavra, catihetul Lucacic; George Petrovici, protopopul Aradului; judele Vasile Petrovici, avocatul Gh. Brădeanu, Vasile Duca, un cantor, învățătorii școlilor primare; și alți oaspeți din orașul Arad.

Între această lume, cea mai bună din Arad, apare și «*advocatul și doctorul în drepturi Eutimiu Murgu,*» povestește d. Dr. Teodor Botiș într'o scriere recentă ¹⁾.

XXXIV

POLITICA ÎN ORAȘELE BANĂȚENEȘTI

Mișcarea *ideilor* politice din țară cuprinsese pe-atunci și orașele Banatului.

Pentru a ilustra concret faptul acesta, să privim un exemplu: Timișoara.

¹⁾ *Istoria școlii normale (preparandiei) și a institutului teologic ort.-român din Arad*, 1922, p. 161 ș. u. Aici pot observa din nou că Iosif Sterca Suluț, greșit afirmă că Murgu s'a reîntors în patrie în 1843-44! Vezi *Transilvania*, 1898, p. 28.

În acest oraș direcția constituționalistă a început să se desvolte de pe la anul 1825. Constituțional și patriotic însemna atunci același lucru. Senatul Timișoarei făcea loc aspirațiilor liberale. O schimbare personală aduse o pronunțare mai energică a direcției reformiste. Primar se alesese Iosif Klapka, tatăl generalului revoluționar. El vorbi fățiș despre reformă. Urmarea a fost că în anul 1830 Timișoara se alipi majorității națiunii maghiare ¹⁾.

Păstrând proporțiile aceeași evoluție se petrecu și în celelalte orașe, de ex. în Lugoj, unde existau, înainte de 1848, două partide, mai tare fiind, însă, cel conservator.

În această evoluție locul lui Murgu era în rândurile opozițiunii.

Cu prețul de-a mă repeți așez de-aici o caracteristică a situației.

Fostul ministru al lui Kossuth, Szemere, spunea, după revoluție, că înainte de 1848 nu era vorba de rasă, religie și limbă, ci de-o chestie *economică*. Deoparte erau: popii, nobilii și burghezii; de cealaltă țărani ²⁾; exploatatori și exploatați.

Despre popimea catolică se știe că era putredă de bogată. Cum ea pregătea temeinic fericirea sufletelor duse pe altă lume, ei îi trebuia aici răsplata motivată de un text biblic.

Nemeșii îngrijau, ca soldații, de siguranța vieții pământești; și lor le trebuiau privilegii, ca și popilor.

Orașele *acum* se desvoltau ³⁾. Desvoltarea lor o țineau pe loc breslele, *țehiurile*, privilegiul industrial. Se cerea libertatea muncii. Și egală îndreptățire a Jidanilor! ⁴⁾.

Privitor la Nemeși insist încă! O mică statistică ne va confirma drastic ideea că nemeșii se grăbeau la titluri și privilegii. Luând ca exemplu tabla lui Lendvay ⁵⁾, pentru Timiș

¹⁾ După Borovszky, *Temesvár sz. kir. város monographiája*, p. 97.

²⁾ La question hongroise (1860), p. 19.

³⁾ Capitala Banatului, Timișoara, avea în 1845 numai 4.183 de familii, cu 17.314 suflete.

⁴⁾ Vezi ca izvor contemporan, *Pester Zeitung* din 1845, Nr. 6, p. 60; Nr. 99 și 111 despre Jidani; Nr. 100 (p. 543), despre țehiuri.

⁵⁾ *Temes vármegye nemes családjai*, Budapest, 1896, I, p. 1—16 (*Catastrum nobilitum (ncl)ti comitatus temesiensis*).

și mărginindu-ne la timpul lui Murgu ca om matur (1830—1848), până intră 'n revoluție, aflăm că nobilimea s'a publicat legal, în

1830	de	11	ori	(11	nobili	noi)
1831	»	23	»	23	»	»
1832	»	19	»	19	»	»
1833	»	11	»	11	»	»
1834	»	16	»	16	»	»
1835	»	24	»	24	»	»
1836	»	4	»	4	»	»
1837	»	8	»	8	»	»
1838	»	22	»	22	»	»
1839	»	10	»	10	»	»
1840	»	9	»	9	»	»
1841	»	21	»	21	»	»
1842	»	12	»	12	»	»
1843	»	7	»	7	»	»
1844	»	35	»	35	»	»
1845	»	28	»	28	»	»
1846	»	9	»	9	»	»
1847	»	20	»	20	»	»
1848	»	1	»	1	»	» 1).

Prepondera, de sigur, chestia economică; dar era trează, bine trează și cea națională. Despre această parte a luptei anul 1848 a dat probele cele mai clare. Aici renunț, deci, la ce voiau oamenii politici, literații, majoritatea ungu-rilor ²⁾.

Intr'o astfel de lume, Murgu locuitor în Lugoj, nu putea renunța la luptă. Vom vedea mai la vale că el avea aici chiar un *mic* partid al său.

¹⁾ În câteva cazuri aceiași nobili noi au câte două publicații.

²⁾ Nu renunț, însă, la o ciudată probă uitată a lui Liszt, a pianistului! În 1840 el ținu în Budapesta o cuvântare în limba franceză, zicând (*Budapesti Rajzolatok*, Nr. 4 din 14 Ianuarie): « La Hongrie, Messieurs, ne doit rester étrangère à aucun gloire. Elle est destinée à marcher à la tête de nations par son heroisme, comme par son génie pacifique ». Dela 1914 încoace Liszt a fost desmințit deplin.

XXXV

CHESTIA AGRARĂ IN BANAT

Tabloul din capitolul anterior are nevoie de câteva completări *locale, bănăţeneşti*.

Omul politic, care 'n « Țară » voise a 'nființa o graniță militară, cu țărani și militari, întors în țara robiei ungurești firește 'n aceeași direcție trebuia să cugete, să lucreze, asemeni firește ținând seamă că împăratul dela Viena nu era egal cu Vodă 'n București, etc.

Și chestia agrară avea aici varianta sa.

Pentru a fi drepți, trebuie să mărturisim, însă, că 'n *Timiș, Torontal și Caraș* țărănimea dintre anii 1780 și 1840 s'a bucurat de feliurite considerări care-i lipseau țărănimii din alte părți. Toate se găsesc expuse *diferențial* într'un manual al chestiei țărănești scris de I. N. Preyer și dedicat chiar administratorului cameral al Timișului (Ioan Dercsényi de Dercsényi) și tipărit la 1838, la doi ani după reforma din 1836¹⁾.

Fiind administrat de Camera Curții, din Viena, Banatul căpătase în 1780 un urbariu mai priincios (Maria Theresia). Urmașul ei, Francisc I, adaoase câteva îmbunătățiri în a. 1792 (Articolul XII), în 1802 (Art. VII, XXI și XXIV), în 1807 (Art. III), relative la justiție, nonă și dijmă, camătă și regulamentul vânătorilor pe câmp. Dela 1836 încoace jugărul rămase cel vechiu (de 1.600 stânjeni pătrați, nu de cel mult 1.300, ca 'n Ungaria și Croația); țărănii puteau să schimbe pământurile între sine; ghinda pădurilor li se cuvenea și dacă pădurea boierului nu se afla lângă sat, firește plătind taxa (de porc 6 cruceri și 3 de purcel); din bălți țărănii puteau tăia trestia, dar puteau prinde și pește; din pământurile așa zise « industriale »: din rodul grădinilor, din varză și din alte produse nu se da Domnilor dijmă; robota era bine fixată; după robotă se lăsa săptămâna liberă, pentru ca omul

¹⁾ Titlul operei este *Des ungrischen Bauers früherer und gegenwärtiger Zustand, nebst einer Darstellung der Folgen und Wirkungen desselben. Von I. N. Preyer, ungr. Reichs- und Gerichts-Advocaten. Pesth. 1838.* — Autorul practica în Timișoara.

să-și vadă și de treburile sale; la vânătoarea de sălbătăciuni dăunătoare nu erau îndatorați (nu-i vorbă, cam spre pagubă lor), ș.a.m.d. ¹⁾).

Toate acestea ușurau traiul, dar nu-l făceau pe țărancetățean, nu-i ofereau libertățile pe care democrația lui Murgu le cerea. Pentru merite publice, pe temeiul unui articol (XXX) din anul 1630, țărănul putea să fie nobilitat și, ca nobil, să fie liber. Era libertatea unei caste, nu o libertate a omului, pe care filosoful Murgu îl studiasse în psihologie și în istorie, pe care, prin luptă politică, el îl voia înălțat până la egalitatea modernă.

De-aceea atitudinea sa era de aprobat și din punctul de vedere al politicii de clasă ce-o făcea în Lugoj, în Banat ²⁾).

Încă o observare: Privitor la *chestia țărănească*, a iobagilor, trebuie spus că Murgu *era 'n curentul țării*; și că între agitația sa și-aceilor mai distinși patrioți unguri nu era nicio deosebire. Urbaniul Mariei Theresiei durase până la a. 1832. În dieta delă 1832/6 chestiunea revizuirii se pusese 'n sfârșit; și se obținuseră, precum arăta Preyer, o serie de 'mbunătățiri materiale, însă nu și morale, politice. Toma Eötvös, poetul Kölcsey (mai ales) care 'ntr'un discurs a citat și pe Horia al nostru, Wesselényi, I. Balogh, Paul Nagy, Fr. Deák vorbiau în favorul țărănilor. Anul dietal 1839/40 adusese iarăși, alte îndreptări, al căror rezultat final ar fi putut să fie o clasă de țărani liberi, căroră drepturile politice să li se dea, să *trebuiască* să li se dea. Opunerea de sus, delă 1833/34 până la 1840 scăzuse binisor. Se cerea, acum (1840) înaintarea pe-acelaș drum.

¹⁾ I. N. Preyer, §§-le 78, 80, 81, 87, 89, 98, 149, 155, 170, 178, 181, 198, 201, 204, 205, 206.

²⁾ Robota *legală* în Timiș-Torontal și Caraș era (1836—1848): 1. pentru un *sessionat* complet (având casă și câmp 34 jugăre), în *trei* clase, zile de lucru manual 104,78 și 62½, în natură 45½, 35½ și 29½, putându-se rescumpăra în bani 58½, 42½ și 33, valoarea fiind 9 florini 45 cruceri, 7 fl. 5 cr. și 5 fl. 30 cr. 2. *Semissionatul* (cu 19 jugăre) avea de dat zile 58,43½ și 35; în natură 27,21 și 17; în bani 31, 22 și 18; valorând 5 fl. 10 cr., 3 fl. 45 cr. și 3 fl. 3. *Sessionatul de-o pătrime* (cu 11 jugăre) da 34,25½ și 20½ zile; manual 18,14 și 11½, rescumpărând 16,11½ și 9. valorând 2 fl. 40 cr., 1 fl. 55 cr. și 1 fl. 30 cr. Cel de-o optime (având 7-8 jugăre) cu 21½, 16 și 13 zile le făcea toate cu mâna. Inquilinii și subinquilinii, cei fără nicio proprietate, făceau câte 8 și 6 zile. I. N. Preyer, tabla delă p. 102.

Murgu, om al vremurilor nouă, al noilor așteptări, avu curajul a pregăti și pe Românii bănațeni la evenimentele care nu mai putea fi oprite 'n loc.

Oligarhia logojană, — nemeșimea își apără interesele sale — persecutându-l.

XXXVI

CHESTIUNEA ADMINISTRATIVĂ, AGRARĂ
ȘI CULTURALĂ

LUPTA DEMOCRATICĂ ÎN COMITAT

Deoarece din actele istorisite mai sus reese că Murgu se agita și contra administrației locale, să caracterizăm și administrația ¹⁾.

Bugetul comitatului Caraș era acesta:

	Cheltueli pe anul 1842/43	Proiectate pe anul 1844/5
Lefurile funcționarilor	19.089 fl. 40 cr.	19.227 fl. 16 cor.
Simbria servitorilor	7.956 » — »	8.564 » — »
Hainele și înarmarea slujitorilor	3.774 » 43 »	3.700 » — »
Diurne eventuale	1.756 » 52 »	2.000 » — »
Unelte de scris	1.442 » 15 »	1.400 » — »
Întreținerea arestanților	874 » 12 »	900 » — »
Repararea zidurilor	3.396 » 55 »	1.000 » — »
Pentru șosele și poduri	171 » 24 »	1.000 » — »
Despăgubirea sarcinilor de transport și pierderi militare	8.460 » 58 »	8.000 » — »
Despăgubiri de accidente	682 » 7 »	1.090 » — »
Transportul funcționarilor în chestiuni publice	8.905 » 55 »	9.000 » — »
Diverse trebuințe ale casieriei	9.393 » 3 »	9.000 » — »
Total	65.904 fl. 10 cr.	64.881 fl. 16 cor.

Din bugetul Carașului reese că în anul 1842/43 din 65.904 fl. funcționarii *singuri* consumaseră 41.480, aproape două treimi! din rest îi reveniră oștirii suma de 8.460 fl. și mai rămaseră 9.393 pentru « diverse » (vegyes); diversele se puteau și lipi de diverse degete. Reparații de ziduri, unelte de scris trebuiau, firește: 4.838 fl. plecau într'acolo. Și robii trebuiau

¹⁾ Datele le iau din cartea lui *iff.* Palugyay Imre, *Megye-rendszer hajdan és most*, vol. III; *Megye kiadási rendszere és megye statistika*, Pest, 1847.

hrăniți; dă-le 874 fl. ! Dar pentru ce-i trebuia țăranului, mai ales, șoselelor ? dă-le — 171 floreni; dă-le acest dar « nemeșesc », deoarece comitatul, adevă slujbașii lui erau, cei mai mulți nemeși, boieri !

La aceleași posturi de buget Timișul avea cifra 98.895 fl. 17 cr. și 95.141 fl. 7 cr.; *Torontalul* avea 160.285 fl. 13 cr. și 147.580 fl.

Populațiunea care *trebuia* să plătească, adevă din care o *parte* trebuia să plătească era, *după limbă maternă și după confesiune* (luând numai ce ne privește mai de-aproape), aceasta :

Români, după Bárándy 469.360, iar după Fényes 431.124.

Sârbi, după B. 136.000, după F. 131.980.

Nemți, după B. 160.100, după F. 181.565.

Unguri, după B. 104.140, după F. 56.092.

La cifra Ungurilor trebuie să explic că Bárándy distinge între *törzsökös magyar*, Ungur de sânge vechiu și *magyaros*, individ care vorbește ungurește, maghiarizat (?), și îi adună, șovinistic; pe când Fényes calculează numai pe cei *törzsökös magyar-i* și, firește obține o cifră mult mai mică. Celelalte nații sunt în număr puțintel. Pentru Murgu, Fényes — autoritate a timpului său — trebuie să fi fost statisticianul (oficial) care i-a n-tărit concepția că Sârbii nu sunt Sârbi curați, ci de toți și de toate (Montenegrii, Bulgari și Greci, etc.), ceea ce Murgu va și afirma foarte categoric în scrierea sa dela anul 1865, despre congresul sârbesc.

Dar — oricât ar fi fost de exact, *despre lege*, Preyer — cum trăia real acest popor, pe când Murgu-l răzvrătea ?

Cu scrierea lui Palugyay în mână putem lămuri și această latură a mediului istoric-social în care Murgu trăia și lucra *politicește*.

Murgu *lucra la fel cu toți Ungurii progresiști*. Dintre aceștia, ca odihnă de-atâtea cifre, citez numai un text, dintr'o operă contemporană, a lui Iosif Eötvös ¹⁾:

¹⁾ *Die Reform in Ungarn. Aus dem Ungarischen des Freiherrn Joseph Eötvös. Unter Mitwirkung des Verfassers übersetzt von Dr. H. . . .*, Leipzig 1846, p. 3. *H. este, probabil, Henszlmann.*

« Cine este cel ce ia parte la legiferare prin deputați liber-aleși și după dreptul de instrucțiune pentru ei?

« *Nobilimea.*

« Cine 'n comitate aruncă așazisul bir domestical și revizuiuște socotelele privitoare la bir?

« *Nobilimea.*

[« Cine alege pe funcționarii și pe judecătorii comitatului?

« *Nobilimea.*

« Cine dispune de lucrările publice?

« *Nobilimea.*

« Și 'n mânilor cui se află astăzi exclusiv aproape toate funcțiunile de stat?

« *In mânilor nobilimeii.*

« Cine-i stăpân aproape pe tot pământul țării, fie ca proprie allodiatură, fie ca proprietate urbarială?

« *Nobilimea.*

« Și al cui quant de bir se decide prin legislație și prin cine?

« *Al nenobilului prin nobilime.*

« In ale cui afaceri judele comitatens dă cele mai multe sentințe după a sa părere?

« *In ale nenobilului.*

« Cine duce toată sarcina birului domestical?

« *Nenobilul.*

« Cine săvârșește lucrările publice?

« *Nenobilul.*

« Din ce classă se alcătuiește oștirea noastră?

« *Din a nenobililor.*

« Și cine — prin obligațiuni urbariale — lucrează aproape tot pământul patriei?

« *Nenobilul.* »

« Intre punctele citate nu se află niciunul, despre care nu s'ar putea vorbi mai pre larg; dar, *pentru ca să nu fiu învinovățit de patimă democratică*, nu fac niciun comentariu; și observ numai ceva: Contra afirmărilor mele s'ar putea spune că tabloul făcut de mine a 'ncetat de-a fi adevărat dupăce în articolul IV și V al ultimei diete s'a conces fiecărui nenobil dreptul la proprietate și la funcțiuni. Respunsul meu este, că nimeni nu-i convins mai intim decât mine despre uriașele urmări ale articolelor citate; însă, că până acum (1846) situația nenobililor nu s'a schimbat întru nimic; ba chiar că schimbarea nici nu se poate face până ce intenția legii nu va fi sprijinită prin dispozițiuni nouă, care lipsesc încă ».

Chestia țărănească se afla, așa dar, într'un vacum, care nici lui Murgu nu-i putea scăpa din vedere. Și lucra și el cum putea, cum se pricepea, ca să-l umple cu ceva solid de bun viitor.

Preyer caracteriza o lege menită să pregătească în viitor; Palugyay cifrează realitățile. Reali, în Caraș, erau acum

(1847) 1.240 de nemeși; în Timiș 1.842, în Torontal 2.938. Fuseseră în 1785: 142, 134, 108 sau, în total 384; totalul actual era 6.020; în curs de 62 de ani numărul lor s'ar fi sporit, în cifră mijlocie, cu câte 90 boieri-nemeși în fiecare an! Se scăpau oamenii de bir! Și dau de cinste!

Rămâne să mai arăt și *cantitățile de pământ*. La 1827, când se introdusesse urbăriul, se constatase:

	Caraș	Timiș	Torontal
Pământ necultivabil	589.736 j.	632.776	720.050 j.
» cultivabil (productiv)	850.228 j.	913.852 j.	1.039.906 j.
Contingentul iobăgesc la 1827 fusesse	172.974 j.	480.326 j.	366.622 j.
	(Aceste jugăre plăteau dare!)		
Contingentul nemeșesc	667.254 j.	433 j.	663.248 j.
	(Acestea nu plăteau bir!)		

La anul 1847, în ajunul revoluției, proporția dată de Palugyay era:

Cultivabilul-iobăgesc	174.566 j.	475.906 j.	808.984 j.
» » boieresc	690.766 j.	489.294 j.	774.416 j.

Socotind și pășunea la care iobagii aveau drept pe pământurile boierești, contingentul țărănesc crește astfel că în *total*, ajungem la cifrele:

Țărănesc	371.239 j.	536.400 j.	625.584 j.
Boieresc	544.081 j.	428.794 j.	529.416 j.
Total	865.320 j.	965.200 j.	1.155.000 j.

Iar *cultura*? (După Palugyay, la 1847, *Carașul* avea 24 de școale catolice, 15 *greco-orientale*, 1 protestantă și 12 jidovești (elementare, *alsó elemi!*).

Timișul: 3 catolice și 1 *greco-orientală normală*; și 42 catolice, 40 *greco-orientale*, 7 protestante și 3 jidovești.

În sfârșit *Torontalul* avea 2 catolice normale, 52 catolice, 60 *greco-orientale*, 6 protestante și 3 jidovești-elementare.

Deoarece Murgu se ocupa de sat, deci și de satul cultural ori acultural, să nsemn că la atâtea (?) școale satele erau, în *Caraș* 221 (cu 203.842 suflete), în *Timiș* 172 (cu 234.582 suflete) și în *Torontal* 107 (cu 204.340 suflete); pe când populația cealaltă din orașe și târguri puste, etc., se ridica la 35.758 (*Caraș*), 80.818 (*Timiș*) și 139.268 (*Torontal*).

Grămădit de-atâtea împrejurări contrare desvoltării popoului său nu-i de mirare că vechiul democrat s'a pus și 'n Caraș pe muncă *antiboierească*, ceea ce pe-atunci însemna *anticonstituțională*. Firește urma ca din astfel de 'nceputuri să crească repede revoluționarul Kossuthist dela anul 1848.

XXXVII

SUPRAFETELE POLITICE IN LUGOJ

(1845)

Chestiunea agrară, administrativă și culturală constituiau elementele mulcome ale vieții: Muncitorul face și tace.

Inșă, ca și 'n Ungaria ce-am cunoscut-o noi, așa și 'n Ungaria lui Murgu se desfășurau și evenimente de suprafață sgomotoasă pe care el, filosoful critic, le ghicea de prisos, exagerate, seci etc.

Și acestea-i vor fi stimulat opoziția sa. Și pe-acestea-i bine să le caracterizăm; cu știri luate chiar din anul nouilor sale suferințe.

Se numise un administrator nou: *de Kiss*. După un obicei vechiu o delegație condusă de *G. de Papházy* îl așteptă pe *Kiss* la marginea comitatului, într'un cort, sub cerul liber. Din Coșteiu îl mai luară 'n primire 24 de călăreți comitatensi, în port național. In Lugoj intră salutat de trăznete de piuliță. Inaintea casei comitatului îl primi nobilimea adunată mulțime. In numele ei vorbi prim-notarul *M. Seara*: iluminare, cum Lugojul nu mai văzuse; apoi retragere cu torțe, cu muzică: întâi nobilii, apoi, după ei burgării. Luni, în 20 Aprilie începu congregațiunea. Administratorul se recomandă staturilor. Canonical capitalului de *Csanád de Fabry* îi luă jurământul. Seara: reprezentarea piesei *Mátyás Király* *választása*; cântări de imnuri; cântă trupa actorilor.

Și politica congregațională? Traduc verbal ¹⁾: « Printre puținele obiecte ce-ar putea interesa pe ne-Lugojenii se află punerea la bir a domnilor *Demeter de Iancovits* și *Constant de*

¹⁾ Pagina 198.

Manszárly. C. de M. își fixă însuși birul său (așa-i zicea el) a 22 fl. m.c. D. de I. la 10 fl., dar își rezervară dreptul de-a dispune ei de mărirea ori de scăderea birului lor. După o discuție destul de lungă se hotărî ca birul oferit să fie privit ca un *dar*, pentru ușurarea contribuabililor; apoi d-lui C. de M. să i se comunice în scris hotărîrea și totodată să fie întrebât, dacă este învoit să plătească suma și dacă suma este socotită, ca *dar* nu ca *bir* sau dacă el se supune, ca și alți contribuabili birului? Cine se 'ndoieste că impunerea nobilimii n'ar fi devenit o necesitate și cine nu dorește ca impunerea să fi fost până acum hotărîută prin lege? O ofertă de-acest fel *nu* este bir, ci dar, care nici contribuabililor nu le este de folos, întrucât birul trebuie plătit punctual; și întrucât d. D. de I. nu indică nicio avere și nici nu permite nicio revizie a veniturilor sale și, prin urmare, nu se poate contă pe o plătire bine hotărîută ».

În 11 Iunie, acelaș an, se săvârși restaurarea în câteva ceasuri. Se aleseră următorii funcționari:

Intâiul vicespan: Kristof de Iakabbfy
 Al doilea » Alexandru de Makay
 Asesori salarizați Carol de Podhadszky, Ștefan Marsovszky
 Primfiscal: Anton Moys
 Subfiscal: Bela Frummer
 Primnotar: Francisc Szerényi
 Intâiul vicenotar: George Marsovszky
 Al doilea vicenotar: Nicolae Iakabbfy
 Perceptori generali { Ernest Orbok
 Andrei Ivannovits
 Arhivar: Andrei Podhradszky
 Exactor: Ioan Melczer
 Comisari de aprovizionare { Francisc Baloch
 Elie Hosszu
 Comisar de siguranță: Kiss și Ioan Fest.
 Comisari de șosele { George Vuja, Ioan Szullö, Mihail
 Császár, Ladislau Fehér ¹⁾

¹⁾ Aceștia erau și *jurassori*.

Inspector al măturilor: Carol Scultely

Doctori { Georgievits
I. Kauffel

Ingineri { Bagossy
Blau

Judecători superiori ¹⁾ { Ștefan Pauss
Ioan Papházy
Ladislau Marsovszky
Carol Kovács
Ludovic Krengl

Judecători { Carol Rosenegger
Iosif Leitner
Iosif Beliczay
Ladislau Frummer
Anton Lé vay
Ignatie Kamenszky
Ștefan Georgevits
Alexandru Atanasievici
Albert Pettko
Sigismund Licsek

Jurassori ²⁾ { Anton Szerényi
Francisc d'Ellet-Vaur
Francisc Hofmann
Ioan Faur
Ștefan Ujvárossy
Coloman Pauss
Carol Orbok
Ioan Orbok
Adolf Fabry
Iosif Fejér
Wilhelm Csefalvay
Lazár Andreovits

¹⁾ Oberstuhlrichter-i.

²⁾ Pentru explicarea acestui post, citez în stilul vremii și 'n *Jurassores comitatus ex potioribus nobilimus et juris patrii gnari sint.* (1649, art. 88). Adjungi solent iudicibus nobilium cum quibus simul, ita dictum *legale testimonium* constituunt. Et quidem ita, quod iudex nobilium functiones suas officiosas semper in praesentia jurassoris peragere debeat; puta iudicia, oculatas, inquisitiones, destinationes, relationes etc. După Al. Kubinyi, *Enchiridion lexici juris incliti regni Hungariae* (1810, p. 402).

Intr'altă ședință se puse chestiunea *nobil-nenobil*? In forma aceasta: Deoarece la alegerea de-acum s'a pus în aplicare art. V, din 1844, de-aici înainte să se dea drept de vot, în comitat, și funcționarilor *nenobili*, dar propunerea *nu* s'a primit ¹⁾. S'a mai discutat ca toți fabricanții și lucrătorii lor, meseriașii, negustorii, membrii țehiurilor, artiștii și alții să fie liberați de *bățul* respectivului jude; moțiunea aceasta s'a primit — și astfel încă un vechiu abuz feudal a trebuit să cedeze simțului de dreptate al unei epoce mai umane ²⁾.

Restaurația aceasta a fost o victorie a partidului *conservator*, continuă ziarul în alt număr. Numericește partidul era tare. Inșă victoria o câștigă și prin învoieli care se făcuseră ntre partide.

Victoria se serbă și printr'o slujbă bisericească! După slujbă alegătorii conservatori plecară la sala de ntrunire; în frunte cu un steag pe care se scrisese *fehér szalagos párt*, partida *albilor*.

Actul alegerii se sfârșise repede, fiindcă la vot se refuzaseră toate credenționalele, adecă toate împuternicirile date de alegătorii *absenți*, pentru care împuterniciții nu putură să voteze!

Cu astfel de oameni se lupta Murgu!

XXXVIII

PROPAGANDA POLITICĂ DELA 1844

Pentru a face cât mai bine înțeles capitolul care urmează, despre arestarea lui Murgu în anul 1845, spre sfârșitul anului, tipăresc chiar aici scrisoarea unui aderent; ea ne descoperă felul de-a lucra și ceva din scopurile tovarășilor politici cari se angajeau a lupta, împreună cu Murgu, contra tuturor celor ce colaborau la păstrarea stărilor descrise în capitolele anterioare:

¹⁾ Acel articol V, suna: « Locuitorilor născuți în Regat și n părțile adnexe, sau încetățeniți, aparținând oricărei religii legal-recepte, la numirea in toate slujbele publice, atârnătoare de numire ori alegere, nu le poate fi piedică împrejurarea că nu aparțin clasei nobililor.

²⁾ Pagina 285.

1844 Octomvrie 31

(Vasilie Bojincă scrie lui Murgu ¹⁾):

Amițe Domnule Murgu!

Eu, din partea me, cât am putut am făcut, precum vei vedea pre *răcurs* peceturile Săcaș, Jurjova, Gorbea, Gherlesce și Docnecea. Și așa l-am predat bătrânului învățetor din Călnic; dară și la Oravița am fost și am dat una formă de răcurs la învățătorul Oraviții; și la cine va ave încredere și nădejde de-a putea pune pecetea comunității să i arete și să-i descopere taina și cererea noastră. Și m'au făgăduit că va face și mai cu alții. Și așa până Sâmbăta viitoare.

Iară Vidovici, fișcalul din Oravița m'au spus că s'au întâlnit cu Domnia Ta; și-m(i) zisă, în Oravița în drum, că dă fitea zicem noi de *Sîrbi* ce zicem, că până îi lumea noastră n'o fi și că dă ce nu-ți cauți Dom(nea)ta o slujbă? Eu i-am spus: Domnule, ba d'or o fi, că noi destul am dormit și-am ingreșat *Sîrbi* și i-am făcut domni. *Acuma vrem și noi a fi în țara noastră*. Și despre Domnia Ta i-am zis că singur ț(i)-i porta grija, nu alții. Dar el zise, că românii trebuie legați la jug. Eu i-am zis: Dar bogde multe rup jugu(l) și mare pradă fac, dacă scapă odată din legătură. Apoi o plecat.

Alta eu mă rog, cum am și mai zis, *despre partea Ungurilor nimica a vorbi; ci noi, Românii, intru cele ce or fi de lipsă vom fi frați*.

Așa mă rog, scrie-m(i) pleci curend în sus o mai zăbovești la Lugoj?

Și prota Ivașcovici tare se vaită că-l vor tunde rău, unde n'o făcut pacea întră noi; și că eu m'am dus cu Domnia Ta la Ciclova, nu cu el; și zice că de Damaschin tare-i rușine, căci nu s'o făcut pren el aceste; dară eu cătră toți spun: Să miră cum ai putut Domnia Ta face pacea; și să știi că acuma e bine. Nora ascultă toate în veselie. Eu am fost la cuscri, la Ciclova și ne-am împăcat, și-ți mulțănesc.

¹⁾ Transcrisă întocmai. Dar punctuația este a mea; ale mele și complectările dintre () G.B.D.

Caută, Domnule, să poți ajunge ce dorim toți, că toți să bucură.

Și despre ce o fi de lipsă să-m(i) mai scrii; și de va vre a vorbi cu Domnu(l) vișșpanul pentru a scrie lui Covaci, fibirăului Oraviții, poți dela toate comunitățile dobândi pece-tul, fi(i)ndcă acolo tare să tem a face ceva fără de știrea lui fibirău.

Sărutându-te toată famelia cășii mele rămânem, în Gher-leșce, ai Domnii Tale cei mai boni voitori de bine.

31 Octomvrie 1844

Bojincă Vasilie
învățetor ¹⁾

Din scrisoare reese că în părțile românești ale Banatului se culegeau peceți pe « răcurșuri », adecă pe petiții; că și Sârbii erau un obiectiv al lor; că scopurile se urmăreau, cu grije de-a nu nemulțami pe Unguri, dacă nu era de nevoie; și că supremul scop era a obține în patrie, valoarea cuvenită: *Acuma vrem și noi a fi în țara noastră*. Este o frază admirabilă în gura unui învățator.

Scopuri de laudă; și nicio intenție neleală!

XXXIX

COMLOTUL DIN LUGOJ (1844—1845)

Din scrisoarea învățătorului Bojincă a reeșit că *dinainte* de Octomvrie 1844, agitația lui Murgu era destul de viguroasă. Până unde ajunsese în 1845, *cantitativ*, nu pot calcula: Lip-sesc actele.

Despre acțiunea aceasta întâiele știri le-a dat, de mult, A. Papiu-Ilarianu ²⁾ să-l cetim pe el!

« Nici în ținutul Timișului, afară de renumitul Dr. și avocat Eutimiu Murgu, nu știm să fi format alții înainte de 1848 vreo opozițiune în contra ungurismului. Singur Murgu se opuse pe la 1845.

¹⁾ Adresa este: De bun niam nescutului Domnului agent Murgu... scrisoarea a fost trimisă la Lugoj.

²⁾ In *Istoria Românilor din Dacia-superioară*, vol. II, pp. CXXIX—CXXXII.

Despre opozițiunea lui Murgu în contra ungurismului avem la mână două documente: O scrisoare a lui Murgu însuș cătră un amic al său și o arătare oficială a loçtiitorului de comite suprem al comitatului Caraș cătră cancelarul suprem, data Iulie 1846.

În scrisoarea sa Murgu zice: « Eu și altă inteligență română, împreună cu Românii... încă la anul 1845, băgând de seamă încotro țintesc mișcările *nemeșilor*... am arătat, în mai multe rânduri, *Maiestăței*, prin *recurs*, ce se lucră; și-am cerut întocma îndreptățire pentruca din bună oară să putem întâmpina, adecă controla aceste mișcări după cum aceasta pot documenta actele Curței. *Guvernul nemeșilor, adecă nemeșii unguri*, prinzând de veste aceasta, *au pus mâna pe mine.* » Iară Kiss Andrăș, loçtiitorul de comite suprem al Carașului, așa scrie în arătarea sa: « Eutimiu Murgu, avocat de țeara ungurescă, de religiunea greco-neunită, de origine română, născut în marginea militară-română cu mai mulți ani înainte de aceasta trecând în țara românească, de aci fu scos din cauza participării sale la planuri de atentate revoluționare; și așezându-se în sinul acestui comitat, aci, *de-abia vreo câteva luni petrecând*, fu destul de temerar a se coprinde cu născociri secrete și astute de planuri periculoase, spre *săparea naționalității ungurești, a constituțiunei și a statului; ideile lui cele pline de fantasi* se concentra intru a *emancipa naționalitatea Românilor*, cari fac cea mai mare parte a poporațiunei ținutului acestuia; și intru a *intemeia un stat românesc*. Firul nezuinței sale celei periculoase îl torcea mai incolo și tot mai incolo într'un secret profund, pânăce se află un bărbat, care documentă alipire credincioasă către patrie și către regele său; în care, aprinzându-se în faptă, prin lucrarea spirituală a jurământului omagial, simțul de datorință cătră patrie și cătră rege nu întârzie a descoperi din bună oară cutezarea periculoasă. În urmarea acestei descoperiri și a cercetărilor oficioase numitul Eutimiu Murgu mai întâiu se făcù *prins al comitatului*, iar acum e *mancipiu al statului* ¹⁾.

¹⁾ Repețind textele lui Papiu din 14 Iulie 1846, d. I. Boroș adaoge (în *Curierul Banatului*, V, 1 (1929), p. 9, știrile că printr'un act din 28 Martie 1845 s'a dovedit

« Descoperitorul sincer al acestei crime e *Ioane Blidariu*, parohul gr. n. u. al Găvoșdiei, a cărui laudabilă sinceritate aflându-o comunitatea acestui comitat, guvernării mele prea grațios încredințat, prea demnă de a se remunera de către locul preaînalt, adunarea comitatului din 22 Aprilie a. c. No. 669, a recurs la Maiestatea Sa, ca părinte al patriei, să binevoiască grațios a remunera cu o monetă de merit seau într'alt chip pe memoratul paroh ¹⁾ ca pe *primul descoperitor* al activității lui Eutimiu Murgu celei foarte criminali și periclitătoare de patrie, națiune și constituțiune, că prin această remunerațiune să se indemne și alții la asemenea fapte. Acest recurs din partea adunării și eu, cu umilită onoare-l recomand, Excelenței tale spre îndeplinire ».

Murgu anunțase așadar, o mișcare *anti-nemeșească*; *Kiss o credea națională*, pentru un stat românesc și contra Ungariei. Se pare că Murgu vorbea exact. Pentru că Vukovics ²⁾, om politic important, fost ministru Kossuthist, relatează că « deodată a declarat ca *scop al agitației sale*, în comitatul Carașului, *raportul dintre proprietari și iobagi, din care cauză a fost închis* ». Vukovics a fost un Ungur bun (renegat din Sârb), a avut un rol mare 'n revoluție, cunoștea bine pe Murgu; deci vorba lui cântărește.

Dar justiția unguerească era de altă părere. Liberându-se 'n 1848 din închisoare, directoratul fiscal a ținut să-și spună părerea, pe care tot A. P. Ilarian o reproduce:

« Directoratul fiscal produce, în numele adevărului, date uscate (!), după care Eutimie Murgu fu arestat de către comitatul Carașului pentru *rescularea poporului*, aflându-se la dânsul *scrisori, care erau îndreptate în contra unității țării unguerești*. Fu închis în Pesta, în edificiul nou; *fu ascultat în 30 Octomvrie și 30 Noemvrie 1845*; și după ce se traduseră niște scrisori românești, în 27 Aprilie 1846 se începu procesul în

agitația din satul Găvojdia, contra domnilor feudali. Vezi informațiile d-lui Boros, care, pentru a caracteriza și procedura judecătorească, se reproduc în anexe.

¹⁾ Ioan *Blidariu* era din Găvoșdia din protopopiatul Logoșului, numele-i apare și în sematismul universal eclesiastic pe anul 1846/7, publicat de Aloyse Reesch de Lewald, p. 197.

²⁾ Vukovits Sebő, *Emlékiratai*, Budapest, 1894, p. 260. Observ că știind și românește, Vukovics era 'n situație de-a se putea informa și dela Români.

contra lui, înaintea tablei regești. Nedându-și apărarea nici la provocațiuni repetite, fu admoniat judecătorește; cu care ocaziune declară notarilor tablei regești, care vreau să-i înmănuieze procesul criminal, că *dânsul nu se recunoaște pe sine supus al țării ungurești, nici nu se ține de jurisdicțiunea ungurească*; și numai atunci va răspunde, deacă se va pune pe picior liber; și și atunci numai pe calea sa, adecă *se va apăra înaintea împăratului Austriei*.

În 6 Februarie 1848 se dete procesul așa cum a fost, în judecata fiscului regiu, în care proces era însemnată arătarea avocatului săracilor, Bertha Sándor, precum că, încredințat fiind a-l provoca pe Eutimie Murgu, în arestul său: « Să dea înainte aceea ce știe spre apărarea sa », — el și acum repetă declarația de mai sus: « Că el nu e supus al țării ungurești, etc. »

Citând declarația aceasta ziarul *Budapesti Hiradó* ¹⁾ a scris reflecșiunea, că, dacă așa stă lucrul, revoluționarii maghiari rău au făcut că l-au liberat pe Murgu!

Acuza că Murgu urmărea alcătuirea statului românesc etc., a fost explicată de localnici ca o minciună de răzbunare a nemeșilor. *Aristocrația* din Lugoj îl « demarcase de *agitator înfricoșat* al Românilor de pre aiciea », scria un Bănățean dela 1861 ²⁾.

O scurtă caracterizare, a lui Murgu, publicată 'ntr'un ziar dela 1848, din Budapesta, vorbește, de aproape de izvor, adecă de Murgu, și completează atmosfera arestării și motivele. De aceea o reproduc întreagă.

« Unii dintre Dumneavoastră știu că ați auzit despre frațele nostru Murgu, dară mulți nu; pentru aceea dară de lipsă văd a fi, să vi-l fac cunoscut și Dumneavoastră.

« Murgu e Român. Născut în Banat, din miliție, au fost și *este unul dintre cei mai mari voitori și făcători de bine al săracilor*. Dânsul numai pentru popor voiește a viețui; iubește dreptatea și adevărul nu s'au sfiit, nici se sfiiește a-l spune fieștecui în ochi.

« Inșă știți, fraților, foarte bine? dară cum să nu știți că cine îndrăsnea înainte de libertate a grăi și a da pe față adevărul ?

¹⁾ 1848, Nr. 829.

²⁾ În *Foaia pentru minte*, p. 167.

sau, ce e încă mai mult, a arăta blestemățiile și nedreptățile care se făceau în Viena, în privința noastră? unul ca acela se juca și cu viața.

« Murgului, pentru că nu i-au păsat prea mult; și fieștecui, cine l-au întrebat, i-au dovedit și i-au spus fără nicio frică, cumcă dreptatea or gonit-o Nemții și unii dintre *domni* afară din țara noastră și cumcă unii ca aceia sânt în stare de trage și pelea de pe săraci.

« *Auzind domnii unele ca acestea despre Murgu, dela spionii lor, fiindcă aceștia pretutindenea erau împrăștiați, ca toate ce se vorbesc să sciricească, trimiseră la dânsul vorbă cumcă să nu îndrăznească a vorbi așa înaintea poporului.*

« Dânsul spre acestea așa au răspuns; « *Pentruce să nu vorbesc ce e adevăr?* Dacă nu grăesc adevărul, arătați-mi prin fapte că mințesc; și-atuncea eu să rămân cel de nimica. Eu, ca fișcal (advocat) în țara ungurească, sânt *jurat* cumcă dreptatea voiu părtini, iară nu strămbătatea.

« Spionii și dădură de știre la mai marii lor, cum că aceștia trebuie să i se ascundă steaua, *că tot cu plugarii se sfătuieste*; aceștia de loc și porunciră, în numele patronului lor Metternich, ca *în noaptea cea mai de aproape să-l prindă.*

« Așa s'au și întâmplat.

« Dupăce l-au prins și încuiat la *comitat*, în Lugoj, ca pre un hoț, *plugarilor și cunoscuților nici că le era slobod să cuvinteze despre dânsul, fiindcă cătanele erau la spate. De-acolo fu trimis aicea, la Pesta, unde fuse închis trei ani și câteva zile; și unde foarte multe a trebuit să rabde și să pățească* »¹⁾.

« Textul acesta, vorbind de două ori despre plugari, confirmă spusesele lui Murgu și Vukovics.

Și G. Bariț dă o explicare; dar el pune și pe *Sârbi* în cauză²⁾: « Urele dintre Sârbi și Români ajunseră pe atunci la culme. Românii impilați și storși până la măduvă de Sârbi, dupăce perduseră mulți ani cu procese sterpe, pe care le perdea mai totdeauna la autoritățile ungurești, în fine, venind la

¹⁾ *Amicul poporului* din Budapesta, Nr. 4 din 7/24 Iunie (Cireșeru) 1848, p. 62.

²⁾ *Transilvania*, an. X (1877), p. 185.

ultima deserațiune, pentru ca să scape de spoliațiunile clerului sârbesc, începură a trece la biserica greco-catolică. Atunci Murgu intervenind cu energie și chiar cu violență, zice: Stați pe loc; trebuie să reintrați în drepturile voastre *tales-qualis*, fără a vă schimba profesiunea de credință, căci de aici ar urma, că, de v'ar merge rău și ca uniți cu Roma, să vă schimbați iară, să vă faceți de ex. calvini; și așa mai departe. Murgu luă asupra-și purtarea cauzelor românești într'o epocă în care legile, rescriptele și diplomele imperiale se vedeau aruncate pe sub masă de către cancelari și alți funcționari înalți; toate depindea, numai dela bunul plac și dela unele maxime de stat foarte periculoase. Așa Murgu, în loc să câștige procesele, fu prins în mod foarte brutal, dus dela un comitat la altul, și, în fine, aruncat la Pesta în prinsoare grea și lungă, sub titlul de *agitator politic*.

Ca aproape totdeauna Bariț nu separă limpede cauzele de efecte, nu concretizează; rămânem cu *impresia* că și Sârbi au lucrat la pierderea lui Murgu, dar *cum?* prin cine? nu se amintește, nu se dovedește. Și, totuși, părerea lui Bariț merită considerare.

Intr'adevăr chestiunea *sârbo-română* în Banat nu era nouă; era o rană veche. Cât era, totuși, de actuală se poate vedea din ce gazetele publicau (gazete românești și streine). În *Gazeta* din Brașov, în 1845, se cerea o revenire asupra constituirei congresului sârbesc compus din câte 25 clerici, militari și mireni (în total din 75 de membri). Scriitorul *Gazetei*, un I. P., susținea că diecezele *românești*: Arad, Timișoara, Verșeț sunt nedreptățite în folosul celor sârbești (Carloviț, Baci, Carlstadt, Buda și Pacraț), care erau favorizate alegând 50 de delegați din 75. Aradul dădea 3 clerici și 3 mireni; Timișoara 3 clerici, 5 mireni și un militar; Verșețul 3 clerici, 5 mireni și 2 militari. I. P. cerea «egalitate»¹⁾. Se contestau proporții decretate în veacul al XVIII-lea! În anul 1846, în aceeași *Gazetă*, reforma reprezentativă-bisericească o discută, din prilejul unei conferințe la Arad, chiar I. Dragoș de Toplița, care este chiar I. Dragoș, deputatul Kossuthist

¹⁾ *Gazeta Transilvaniei*, 1845, p. 378.

din anul 1848¹⁾). Interesant este un articol bisericesc din 1845, din Bănat²⁾).

Discuțiile priveau diverse aspecte. Se discuta cultura clerului din Banat³⁾; grija sau negrija de școale⁴⁾; ținea foarte mult samă de trecerile religioase, care, acum, o hotărâre « preainaltă » le făcuse mai multămitoare și pentru ortodoxi: Se putea trece și la ei; retrecerea, cum se zicea pe-atunci devenise liberă⁵⁾. Unele comitate anulară hotărârea împărătească; Komarom-ul o socotea ilegală, fiindcă nu venise prin dietă; și era deci⁶⁾, contrară articolului 12 din anul 1791. Despre raportul între greco-catolici și ortodocși a vorbit odată, iscăbind, acelaș I. Dragoș⁷⁾.

Conchid: Tocmai în timpul în care Murgu « complota », la Lugoj chestiunea religioasă, în special antisârbească, clocotia, ar fi fost nefiresc, nelogic, ca un ortodox fidel și isteț ca Murgu să n'o aibă 'n vedere în toată activitatea sa politică. De-aceea este de crezut că și Sârbii au contribuit la arestarea lui.

Gazeta lui Murgu (Amicul poporului) afirma că, până la liberarea lui el fusese închis *trei ani și câteva zile*.

Liberat a fost în 8 Aprilie 1848.

Deci de astădată Murgu *trebuie* să fi fost arestat *înainte* de 8 Aprilie st. n., 1845!⁸⁾

Socotind că el a fost liberat la sfârșitul anului 1841; că liber a fost 1842—1843, 1844 și vreo trei luni din a. 1845, reese că între sfârșitul întâiei martirizări și începutul celei de-acum vor fi trecut cel mult trei ani și jumătate!⁹⁾

Nu se poate zice că aristocrația din Lugoj nu se apără bine.

Cum se explică, însă, temerea cea mare de Murgu, arestarea-i grăbită, îndepărtarea-i forțată din județul său?

¹⁾ Tot acolo, 1846, p. 213.

²⁾ Tot acolo, 1845, pp. 101—102.

³⁾ Tot acolo, 1846, p. 5—9.

⁴⁾ Pagina 395. (Despre D. Constantini, Macsin Pascu, Theodor Serb, Alexandru Gavra).

⁵⁾ Pagina 71 și 86.

⁶⁾ Pagina 178. Vezi și p. 186 și 338 (Bihorul) și 234.

⁷⁾ Tot acolo în nr-ul 53; dar vezi și pagina 274.

⁸⁾ *Gazeta* (1848, p. 119), spune că Murgu a fost închis *doi ani și șase luni*. Dacă ea are dreptate, atunci Murgu a fost arestat în Septemvrie ori Octomvrie 1845.

⁹⁾ Din informațiile d-lui I. Boroș reese că pela 28 Martie 1845 vina fusese dovedită. Până la 8 Aprilie Murgu a putut fi arestat, *preventiv*.

Ideea revoluționară nu era de loc streină de regiunea Banatului. Chiar Sârbii erau un popor foarte neliniștit. În istoria lor se află probe clasice de răscoale.

Amintesc ca probe:

În 1806 (Iunie) un preot Rafael Miloșevici plănuise o revoluție în Biserica albă; scopul: Să ucidă pe catolici și să « 'ntemeze un nou imperiu sârbesc »¹⁾. Un aderent era și preotul Deak din Crucița. Satele ce trebuiau să colaboreze erau: Iam, Berliște, Răcășdia, Milcovăț, Nicolinți, Suboțița. Imperiul nou ar fi fost un *teritoriu* sârbo-ortodox.

În anul 1830 se produce în Lugoj o mișcare românească contra străinilor; se zicea contra « cinstei și averei concetățenilor »; în adunări secrete, ceace, păcătuia contra ordonanțelor din 1738 (Iunie 20), 1795 (Iunie 24; nr-ul 13.193), 1829 (Noembrie 20, nr-ul 28.922); și contra articolelor 42 din 1563, 110 din 1733, 12 din 1763 și 5 din 1805. S'au făcut arestări, s'au confiscat scrisori care denunțau pe *magistrații* din Lugoj. Nume ce apar acum sunt: D. Petrovici, I. Lapedat, C. Popovici, St. Berceanu, D. Faur, preoți, un capelan, un diacon, un nobil etc. Căpetenie era Todor Nedelcu²⁾. Cuvântul de mai sus: « contra cinstei și averei » apare 'n actul citat³⁾. Dar același act prescria o cercetare (*vallat*) blândă în închisoarea comitatului!

În anul 1843 George Marcu, la care Murgu locuia și alți cetățeni puseseră la cale o mișcare cu privire la cauzele *orășenești*. Deși nimic nu s'a ales de ea, Murgu a fost închis iarăși. În Aprilie eră 'n temniță, unde nu va fi zăcut prea mult timp, deoarece, spre sfârșitul anului 1844 el este liber și foarte activ.

În a. 1845—1846 paralel cu afacerea Murgu, Iosif Eötvös, *Tábla-bíró* (nume foarte compromis pe-atunci) cercetă altă mișcare. În Decembrie, 1845, preotul Filip Linczovics (!) din Ciuchiciu, al cărui nume era însă Lința⁴⁾, excitase poporul

¹⁾ L. Böhm, *Geschichte des Temescher Banats*, vol. I, p. 312—314; și monografia dela 1871 despre Biserica-albă tot de Böhm, p. 30—32.

²⁾ Nr. 3102 al condiceii de procese comitatense, din anul 1830.

³⁾ Thol Polgár Társai Betsület és Vagyonak ellen Külömb-féle hamis lelkü irtások koholtottak orvoslás végett ».

⁴⁾ *Universalis schematismus* etc., pe anul 1843/4, p. 157. Protocolul comitatului pe 1846, la nr-ul 41, unde se zice: « az általj okozott népzendítés miatti fenytő perbe fogatása följelentett ».

din jurul său, din protopopiatul Palanca, în primul regiment iliric-românesc în Caraș.

O mișcare înceta, alta începea!

Se poate deci zice: Ideea revoluționară era contagioasă în Banat.

A-l retrace pe Murgu din acest mediu era prudent. A-l duce cât mai departe, precum l-au și dus, de folos.

Ion Blidariu le veni în ajutor.

Murgu fu arestat, la comitat.

Comitatul întrebă Cancelaria, ce să facă cu Murgu?

S'a răspuns că vina lui, fiind de domeniul jurisdicției comitatense, să-l judece, dar cu precauție, pentru ca aderenții lui să nu dea prilej la vreo neplăcere. Comitatul amână.

Solicitată de mama lui Murgu, Cancelaria Curței ceru ca afacerea să-i fie înaintată. Comitatul explică întârzierea (în Iulie 1845), înaintă iarăș, cele 43 de documente. Cancelaria le trimise palatinului, ca să decidă el.

Finalul a fost că Murgu fu transportat la Pesta, pentru ca știut să fie că afacerea lui este de cele importante. Ca și Kossuth odată, Murgu a fost închis în *Neugebäude*, o cazarmă nouă¹⁾.

Restul se cunoaște dela începutul acestui capitol, din citatele lui A. Papiu-Ilarian.

XL

ARESTAREA DIN 1845

(Adaos de știri)

După ce-am scos la iveală *esențialul* epocii 1842—1845, nu pot lăsa nepomenite câteva amănunte.

A fi făcut, în 1843, două-trei vizite lui Murgu era (la 1846) un păcat suspect al unui jude, C. Alexandrevici. Mai mulți senatori orășenești îl acuzau pe-acesta, că pune la cale afaceri orășenești în tovărășie cu Murgu.

O «afacere» este cunoscută: În 21 Iulie 1842 arsesse Lugojul. Pentru cei arși se colectaseră bani. Banii nu se administraseră bine. O jalbă porni deci, la împăratul. Autorul ei ar fi fost Murgu. Se susținea că pe jalbă se aflau și iscălituri false, etc.

¹⁾ Boroș, în *Krassószörényi Lapok*, anul XXXVI, nr-ul 395.

Cauza cea mare a fost, însă complotul. Despre acesta cancelaria aulică ceruse 'n 5 Iunie 1845 un raport și actele necesare. Cancelariei i se răspunde la 5 Iulie (cu nr-ul 1957); fiscul își făcuse datoria, dar actele le trimise din nou. Cu data 14 August 1845 Cancelaria le-a trimis mai departe, palatinului. Palatinul se interesase de cauza lui Murgu de pe la 27 Aprilie 1845, cerând trimiterea lui înaintea tribunalului. Acum știa despre ce-i vorba. Și dispuse, *acum*, ca Murgu să fie adus la Pesta și depus în *Neugebäude*, în vederea cercetării ¹⁾.

Important este că 'ntr'un act dintre acestea cancelaria aulică a dat sfatul ca cercetarea contra lui Murgu să se facă cu tact, prudent, pentruca să nu rescoale pe aderenții lui: *de óvatósan, nehogy vádlott pártosai részeiről bármi kedvetlen következmény előidézésére alkalom szolgáltassék*; ca aderenților să nu li se dea prilej la vreo producere a vreunor urmări neplăcute!

De-aceea trebuia să și fie luat din mijlocul aderenților și dus la Budapesta ²⁾.

XLI

ELEVII BUCUREȘTENI.— C. A ROSETTI LA MURGU (1846)

La cazarma din Pesta Murgu primi, în 20 August 1846, vizita unui fost elev din « Țară »: a lui Rosetti.

În *Note intime* ³⁾ fostul elev îl descrie așa:

« Ce frumos era! Părul și barba foarte lungi; ferestrele zidite și numai jos două ochiuri cu geam, ce păreau lăsate într'adins, ca să-i arate de câtă lumină este lipsit ».

Tot acolo, tot Rosetti ne spune că Murgu avea 'mprejuru-și un singur prieten, care-i făcea soartea mai dulce: Era paznicul cel mai mic al temniței; paznicul era Român.

¹⁾ Datele acestea pledează pentru varianta *Gazetei Transilvaniei*, care socotia timpul închisoarei cu doi ani și șase luni.

²⁾ Acest capitolaș și-a luat datele din Boroș și din notițele d-lui Silviu Dragomir.

³⁾ Publicate de Vintilă C. A. Rosetti, la an. 1902, pp. 144—145.

XLII

LIBERAREA DIN INCHISOARE

În *Gazeta Transilvaniei* dela 8 Aprilie 1848 ¹⁾ s'au publicat știri amănunțite despre liberarea lui Murgu: « *Pesta* 8 Apr. Eftimie Murgu, martirul libertății române, arestantul statului, după o robie amară și dureroasă de *doi ani și șase luni*, suferită fără a fi judecat și osândit după forme, își recâștigă libertatea ! »

Fapta se produse cu ajutorul lui Sigismund Pop, al mai multor tineri români și al lui Paul Nyári, care era o figură politică remarcabilă ²⁾.

Din cazarmă Iosif Murgu a fost dus în « fiacăr » până, la casa magistratului Pestei. Trăsura eră împodobită cu steaguri; pe lângă ea tinerimea striga Vivat !

În drum îi iese 'nainte un Sârb, Sever Demetrovici. Sârbul declama că, « după câte ar fi auzit dela un fiscal regesc, E. Murgu n'ar merita onoarea ce i se face, pentrucă *el ar fi invitat pe Români la rebelie asupra Maghiarilor* ». Apoi, obraznic, se adresă și lui Murgu și îl dăscăli zicând că « sfânta datorință a Românilor, Sârbilor și a altor popoare din Ungaria ar fi a păzi o neclintită unire cu nația maghiară, fără de care n'ar fi libertate, ci numai servitute; iară dacă el (Murgu) sau oricare alt patriot ar subsăpa această unitate, atunci merită să i se ascundă soarele ».

Corespondentul se constituie apoi apărător retoric al lui Murgu: Dacă era vinovat, pentru ce nu l-au judecat? Dacă nu, « pentru ce *hârțiile apucate dela el se trăgănară cu atâta nepăsare prin întunecoasele cancelarii ale Vienei?* » Dacă da, « pentru ce nu i se primiră hârțiile desvinuitoare? ». Pentru ce nu l-au liberat ca și pe Stancici dela 15 Martie? etc.

Ziarele ungurești au luat despre liberare notițe scurte. Din ele reproduc una, în notă. Din aceasta reese că martirul a părăsit închisoarea într'o Sâmbătă ³⁾.

¹⁾ Nr. 29, p. 119.

²⁾ P. Nyári era primnotarul orașului Pesta. El elaborase în 1841 un proiect de reformă administrativă. Ifj: Palugyai Imre în *Megye-alkotmány*, Pesta, 1844, p. 202—204.

³⁾ *Reform*, Budapest, Tavaszhó 13, 1848: *Murgu*, politikai fogoly, mult szombaton estve szabadított ki börtönéből, az összegyűlt nép örömrivalgási közt. Murgu,

Tinerii cari-l exortau pe Murgu dela 'nchisoare la magistrat erau maghiarofili, reese din Gazetă ¹⁾.

Dar pentru liberare au demonstrat și au lucrat și Ungurii. Aceștia i-au și spus-o, cu regrete, atunci când li s'a părut că Murgu nu le-a fost destul de recunoscător. Regretul îl exprimă Iulian Chownitz ²⁾.

Acei *wir* (noi) a lui Chownitz trebuie să fi fost cafeneaua Pillvax, a tinerilor universitari, a *forradolmicsarnok*, din str. *Herrengasse*. Acolo exista o masă numită « masa opiniei publice », a *közvélemény asztala*. La masa aceea, urcați pe masă, vorbeau Petöfi, Vasváry, Irányi, Irinyi, Oroszhegyi și alții. Masa aceea, cafeneaua aceea liberase pe Stancici zis apoi Tancici; ea liberă și pe Murgu, precum Chownitz spune expres ³⁾.

Deoarece numele agitatorilor democratici în mișcările populare care au liberat și pe Murgu sunt bine fixate, le reproduc și eu: Leopold Rottenbiller, Gavril Klauzal, Pavel Nyáry, Al. G. Egressy, St. Stoffenberger, G. Molnár, Danil Jrányi, Pavel Vasváry, Al. Petöfi (poetul), Kaspar Toth, Matei Gyúrkevics, Ludovic Kacsokovics și Irinyi-Irimie. Firește nu se poate hotărî nimic precis, personal; numele însemnează, circumscrie sfera, fără a indica vreo directă legătură cu Murgu, spre care o slabă lumină-l trimite pe Nyári, un om demn, energetic, cuminte și tare 'n « cercul opozițional » (*Ellenzéki-kör*).

La cafeneaua aceea se aflau zilnic și Români. Dintre oratorii citați unul era poate Român din Bihor. Acesta era, însă, un scriitor politic în limba ungurească. Românismul

krassófi, 3 1/2 esztendő óta ulti tömlöczben (az ujépületben) és ez idő alatt úgye csak annyira sem haladt, hogy kihallgattatott volna (Ily) gyönyörűsegesen folgta a dolgok az ó kormány alatt! Murgu vétkeül az oláhoknak kormány ellen izgatását monák, p. 24).

¹⁾ Dintre acei tineri români maghiarofili cunosc numai pe unul: Iosif Sterca-Suluț, care însuși s'a numit, în *Transilvania*, anul X, p. 61, nr-ul 6. Suluț, era membru al casinei democraților.

²⁾ *Geschichte der Ungarischen Revolution*, 1849, vol. I, p. 209: « Euphim Murgó, Romane, der uns dafür, dass wir ihn im März aus Metternichs Knechten befreien, unter seinen Landsleuten den Dank durch schlimme Dienste erwies ».

³⁾ Volumul I, p. 48, unde despre Murgu adaoge că fusese închis de sbirii lui Metternich: « Ebenfall, wegen freisinniger Worte von Metternichs Knechten eingeperrt ». Chownitz redacta pe-atunci gazeta *Opposition*, în care s'ar mai găsi, poate, și alte date. Mie nu mi-a stat la dispoziție, Chownitz era Jidan.

său (de sânge, nu de inimă) ni-l descopere, parcă, o notiță din *Amicul poporului* dela Pesta, din 1848¹⁾. Il chemase Iosif Irimie; dar el se da drept Ungur curat²⁾; însă, scriindu-l Irimie, *Gazeta românească* adauge: « Altmintrelea Irini ». N'a putut fi, deci, chiar greu ca acolo să se pună 'n discuțiune și liberarea lui Murgu! Irimie-Irynyi era din satul Albiș (Bihor).

XLIII

DUPĂ LIBERARE

După liberarea sa, imediat, Murgu a luat contact cu Ministerul maghiar; aceasta este sigur.

Ministerul căuta oameni, ca să influențeze prin ei, Belgradul, Carașul, Muntenia. Anume: Szemere scria lui L. Szalay: « Supraveghiază pe Români. Aici au fost Petrovici și directorul școalelor din Caraș. *Murgu vrea să plece la vale; și omul acesta visător este primejdios*³⁾. Eu am însărcinat pe Szöllösy cu oarecari misiuni, în Belgrad, Caraș și Muntenia. Și Sigismund Pap, preot român, este trimis la vale ».

Despre misiunile acestea a scris și Mészáros Károly, în calitate de: *mint a nemzeti kormány által megbizott történetjegyző* (notar istoric al guvernului național⁴⁾). După el, ideile dacoromâne pătruseseră și în Transilvania, dând populației o direcție neașteptată. Guvernul maghiar încercă a combate direcția; dar și seducerile săsești; și trimise, deci, pe Sigismund Pap, deputat român, în Ardeal, ca să câștige cauza ungurești pe agitatorii principali ai Românilor și mai ales pe gazetari; însă guvernul a ntârziat și 'n această privință; și a fost silit să abandoneze Ardealul, deoarece Sârbii și Croații erau o amenințare mai apropiată. Pap pentru a reuși,

¹⁾ Pagina. . .

²⁾ In *Német, fraczia és angolországi uti jegyzetek*, Irta I. I. ügyvéd, 1846, vol. II, p. 72.

³⁾ « *Ez ábrándos ember és veszélyes* », se zice despre Murgu. Scrisoarea ministrului Szemere către Szalay se află în *Századok* 1915, p. 252—255; data scrisoarei este 28 Mai 1848.

⁴⁾ In scrierea *A magyar szabadságharc előjártéka, 1848 - dik évben*, Ungvárt, 1862, p. 26.

a primit dela guvern câteva mii de florini (*nehány, ezer forinttal*).

Continuându-și pasajul Mészáros spune că mișcarea românească luă, astfel, altă direcțiune, armonizându-se, deși poporul « prost » nu-i pricepea scopurile. După aceea, deci, guvernul trimise pe Murgu, deputat român, printre Românii din Ardeal, dar n'a lipsit mult ca propriii conaționali să nu-l prăpădească ¹⁾.

Despre Pap Zsigmond mi-aduc aminte că am citit undeva în Bariț, poate în Gazetă, c'a ajuns « la vale » dar n'a avut succes.

Despre Murgu nicio faptă nu confirmă (până acum, cel puțin) aserțiunea lui Mészáros.

De început, însă, Murgu primi autorizația să lucreze 'n Caraș.

El organizează acolo conferința națională dela 3 Mai, conferență menită a câștiga revoluțiunii simpatii; a se opune mișcării sârbești; a organiza mișcarea antisârbă.

Totuși Murgu, având a se dedica total altor lucrări, făcu ceva și pentru Ardeal, ori, dacă privim din altă parte, contra Ardealului. Anume: In Mai și 'n Iunie Ardealul era, ca de obicei, confuz. El ceruse, în punctul 16 al petițiunii dela Blaj, ca despre el fără el să nu se hotărască nimic. « Inșă noi ce făcurăm? ». Unii scriam *contra* uniunii; alții *pentru*. Pe pulpitul *Gazetei* zăceau alte patru certe, două *contra*, două *pentru* uniune, însă toate anonime ²⁾. Și Ion Dragoș trimisese o proclamație pentru uniune; era 'n același pulpit al *Gazetei*. Dar *Gazeta* continuă: « Mai adaogă și prochiemăciunea d-lui Eft. *Murgu*, tipărită în Buda, provocătoare la uniune peste așteptarea tuturor contra-unioniștilor ». Proclamația lui Murgu, acum antibărnuțean a fost o surpriză.

Ce va fi făcut G. Bariț cu acele *manuscripte*? ³⁾

¹⁾ « A magyar Kormány elküldte aztán Murgu Eutim román képviselőt is az erdélyszéli oláhok közé, hol ez nagy tiszteletben állott, miszerint világosítná föl az elcsábitottakat; de kevésben mult, hogy a jóakaratu férfit saját felei által agyon nem köveztetett. A nép t. i. már annyira elvadult hogy békeszóra többé nem is akarna hallgatni » (Mészáros).

²⁾ *Gazeta*, p. 204 (21 Iunie).

³⁾ Textele originale ale lui Szemere Bertalan către Szalay merită să fie reținute și aici (după *Századok*, a. 1915, p. 252—255). Sunt din 28 Mai 1848:

XLIV

MURGU « CĂPITAN » MILITAR ?

De-aici înainte, intețindu-se revoluțiunea, faptele de arme fiind mari: abia *două* împărății o putură dărâma definitiv, Murgu ce putea fi într'ășa desfășurare de forțe? El ar fi intervenit bucuros și în războiu, căpitan român de țară bănățenească, dar aceasta nu i s'a admis. El rămase, deci, om politic, deputat; încercă tot ce el crezu că s'ar putea obține; obținu puțin; și dela o vreme, de sigur nemulțămît, rămase pe al doilea, pe-al treilea plan și al vieții politice. De-aceea pe mine și de-aici înainte, mă va interesa mai ales vieța sa politică.

Pentru unii șefi maghiari, de ex. pentru Perczel, era o credință tare că, luând și stăpânind Banatul, revoluția maghiară va triumfa. Stăpânind Banatul Ungurii ar fi despărțit pe Români *Kaiserlich-i* din Ardeal de Sârbi și de Croați ¹⁾.

Ca să-i iea Banatul ar fi fost, însă, nevoie de altă atenție, și pentru Români și pentru Murgu, care atunci era extraordinar de popular; căci era, zice din amintire cineva ²⁾ « Zeul Românilor, bărbatul pe care poporul îl ducea, cu caretă cu tot, pe umeri; și-l adora pe omul erudit și devotat oarecând, ca puțini alții, cătră poporul său ». Așa căpitan ar fi putut trezi și entuziasm războinic, mai ales că « nația » de cătră Murăș și Tisa cu deosebire, a mers și cu Ungurii, și-ar fi mers și cu Murgu.

Dar ministrul Szemere îl socotea periculos din cauza fantaziilor sale politice; iar Kossuth într'o cuvântare din dietă,

« Örködjél az oláhok felett. It volt Petrovich és az iskolaigazgató Krassóból. *Murgu le akar menni, ez ábrándos ember és veszélyes.* En Szöllösyt biztam meg némi missióval, Belgrádban, Krassóban és Oláhországban, majd szöland veled. Pap Sigmond oláh pap szinte leküldetik ».

*
« Az oláh papság sorsán javítani elhatározott szándékunk. Bisztasd őket. Sőt ha hatékony és tekintélyesek, most már jutalmazandók, attól sem vagyunk idegenek. Jelentsd fel őket. Nemzetiségüket nem bántjuk, sőt talán az oláh érsek sem lenne eszme. Ha e lázon átesünk, az olvasztást békés uton folytathatjuk ». (Articolul d-lui Dr. Zádovszky Levente).

¹⁾ Mészáros K., *Kossuth levelei a magyar szabadságharc kezvezéréivel*, Ungvárt, p. 45.

²⁾ In *Foia pentru minte*, 1861. p. 180.

a spus că a-l face pe Murgu căpitan temeșan este identic cu ceea ce și Sârbii cer, cu voivodatul acestora ! Și astfel Murgu căpitan cu spadă și cu stat major nu a putut fi. A rămas numai sfetnic de taină, orator în dietă și 'n adunări populare.

XLV

ROSTUL «CĂPITANATULUI»

Deși ipotezele nu sunt istorie serioasă, pun o 'ntrebare: *Căpitanul* Murgu ar fi reușit ?

Multe probabilități pledează *pentru* reușită. Să le examinăm. La începutul revoluției ungurești o mulțime de lume îi dedica simpatiile sale. Dela Pesta se auzea trâmbița libertății; Pesta era simpatică.

În Timișoara de ex. unde direcția patriotică și constituțională începuse de pela 1825, precum am arătat mai sus, după Borovszky, la 18 Martie 1848, sosind știrea celor petrecute 'n Pesta la 15 Martie, orașul jubilă ¹⁾. Apăru îndată cocarda națională; senatul, funcționarii conservatori *metternich-iani*, cum le ziceau își dară dimisia ²⁾. Momentul trecu încet.

Se pare că de 'nceput aproape toți Români ungureni au respuns la fel, cu aceleași simpatii; unii chiar cu înflăcărare.

Din Maramureș răspund îndată: Gavril și George Mihali, Iosif Man, V. Vlad, V. Mihalca, I. Jura și tinărul G. Jura ³⁾. Glasul lor publicistic era *cfj.* Jura György: « Dumnezeu cu voi, vrednici Pestani ! » « Unde este dreptatea, acolo va fi învingerea » ⁴⁾.

Bihoreni-s foc. Se aștepta ziua de 13 Mai. Ion Dragoș striga în scris că ei, 165.000 de suflete la 13 Mai, *nu* merg la Verșeț, pentru că ei *nu* pot ținea cu Sârbii ⁵⁾.

¹⁾ Borovszky, *Temesvár sz. kir. város története*, p. 92.

²⁾ *Pesti Hirlap*, 1848, pp. 319—339.

³⁾ *P. H.*, p. 530.

⁴⁾ *P. H.*, pp. 293, 330, 981, 1036, etc.

⁵⁾ *P. H.*, p. 417.

În Arad, în 1 Mai, se ține întâia adunare populară, la care iau parte și Românii ¹⁾).

Carașul însuși mulțamește pentru dreptatea ce se face. În Oravița se șterg deosebiri de naționalitate; nota maghiară iese mai la iveală; despre Lugoj se spune că se poartă foarte bine; în comitatul liberal-maghiarofil de-aici intră și Români ²⁾).

Pentru ca Murgu să reușască militărește ar fi trebuit ca aceste prime momente să fie prinse de Unguri și ca Murgului să i se dea prilej a îndrepta tot curentul român în sensul său. Dar nici el nu a fost *dela început* pe teren; nici, fiind, guvernul unguresc nu l-a ajutat, nu a voit să-l ajute, de teamă de-a nu complica chiar el, chiar Murgu, situația dela Sud.

Afirmația că Murgu ar fi putut reuși să organizeze 'n Sud și o putere militară-română, «căpitanatul» său, o mai întemeiez și pe-o dovadă clasică, dar până acum, și unică, deoarece (pre cât știu eu) încă nu s'a publicat și-a doua de-aceeași extensiune. Anume: Români mulți locuiau și în comitatul Bichiș vreo 6.000; vreo 8.500, după alții. În Bichiș erau 10—20 greco-catolici; iar ortodocși 8.794, după unii; 10.600, după alții. În total, 23 sate (cu 66.970 de locuitori), ceilalți, până la 157.000, fiind în 6 orașe și târguri (87.030) și 'n ferme, în pustă. Din populația aceasta au ieșit 3.326 de *hónved-i* revoluționari. Se cunosc numele tuturor! Oláh György le-a publicat într'o operă a sa ³⁾. Citindu-i cele 100 de pagini de liste, sat de sat, întâlnim printre *hónved-i* o mulțime de nume românești scrise exact, încât nu încapă îndoială că țărani români de pe acolo erau bucuroși a fi Kossuthiști ⁴⁾.

Tipic este și cazul viitorului deputat Pascu. El a fost comisar kossuthist pentru recrutări (*ujonczozási biztos*); dar mai târziu a părăsit cauza maghiară ⁵⁾.

Poporul primei epoci revoluționare i-ar fi răspuns lui Murgu; acesta, odată în mișcare, l-ar fi putut câștiga massiv.

¹⁾ P. H., p. 437.

²⁾ P. H., p. 278, 287, 372, 427.

³⁾ *Békésvármegye*, 1848—1849. Gyulán, 1890, vol. II, p. 420—524.

⁴⁾ Din volumul I, al aceleiași opere, p. 490, reese că și alegătorii români la Parlament au luat parte la lupta dintre candidații Stummer Lajos și Bessenyei Károly.

⁵⁾ Vukovics, *Memorii*, p. 321.

De teama de *românism*, guvernul unguresc preferă o situație mai plăpândă în Banat. Aceasta treptat slăbi și mișcarea politică, la a cărei descriere pășim acum colectând toate amănunțele cu puțință ¹⁾.

XLVI

S Â R B O F I L I ?

S'a spus că la congresul din Carloviț au fost reprezentate patru sate românești, ai căror popi erau Sârbi.

Numele lor l-am găsit numai în *Pesti Hirlep* trimise (la 21 Mai) de un corespondent din Oravița ²⁾.

Fuseseră satele: Ciclova, Ciorda, Vrăniuț, Petrilova; toate din regimentul valaho-banatic; din protopopiatul Vărădiei.

Vukovics a spus că 'n acele sate preoții erau Sârbi, ceea ce ar explica rătăcirea. Dacă cei din 1846/47 trăiau în 1848, ei erau: în Ciclove (montană și camerală) Alexie Nedici, Vucol Popovici, Demetrie Popovici, George Petrovici; și cooperatorii Nicolae Condan și George Popovici; în Ciorda Nicolae Milutinovici; în Vrăniuț: Paul Trailovici, Mihail Belovici; și cooperatorii Demetru Popovici, George Trailovici; în Petri-lova, George Popovici și cooperatorul Ioan Popovici. Numele nu suna a pur sârbește. Erau și Români. Iar cât despre învățători, îi chema Constantin Nemoian, Nicolae Ieremia, G. Popovici și N. Condan, D. Popovici, G. Trailovici, Teodor Popovici. Și aici sună a românește.

Au fost; dar se poate lămuri *de ce*?

Despre popa din Vrani — Paul Lazarevici? Ioan Muntean? — se spune că, întorcându-se acasă, strigă cum că numai Țarul și Croația « ne-au » dat libertatea. El adusese din Carloviț și tablouri de propagandă antiungurești. Demagogi,

¹⁾ Măsurarea *cantitativă* a aderenților români etc., a preocupat și pe Unguri foarte mult. Chiar și 'n treacăt chestiunea trebuia atinsă aici. Astfel, din străinătate, ministrul Szemere afirma (la 1860) că pentru Unguri, adică pentru partidul progresist, liberal, s'au pronunțat, *fiindcă nu s'au resculat contra Ungariei*: 1.200.000 din totalul de 2.400.000 de români; 1.250.000 de Nemți din 1.500.000 și 3.000.000 Slavi din 4.700.000. Nimic nu a putut îndupleca pe cele 2.450.000 să se 'narneze contra Ungurilor, să se bată contra lor. *La question hongroise*, Paris, 1860 p. 17.

²⁾ P. H., p. 482.

acest fel de popi rusofili promiteau că 10 ani de-arândul țărani nu vor mai plătinicio dare! că li se vor împărți pământuri — acum erau de acord cu unii candidați murguliști la deputăție; că de-l vor chema Sârbii, Țarul va ocupa chiar toată Europa!

Firește pe alocurea s'au putut produce confuziuni. Dar masse, spre Sârbi, n'au mers. Massele românești au fost în două tabere, în cea imperială, în cea ungurească, pentru că dela acestea puteau spera anume îndreptări, care Sârbii nu le-ar fi dat niciodată.

Popii celor patru comune au fost un trist episod fără importanță¹⁾.

Propaganda făcută de panslaviștii prezenți la Carloviț trebuie să ne-o închipuim însă mult mai massivă decât apare din acest capitol. De-aceea este necesar a zugrăvi panslavismul în general și cu privire lui Murgu.

XLVII

ADUNAREA DIN 3 MAI IN LUGOJ

Gazeta din Brașov raportează despre această conferență așa: Delegații poporului (unul la 500 de suflete) din comitatul Carașului; clerul, fără deosebire de religiune; învățătorii în persoană, fieștecare, veniră să audă nouile legi cetite 'n românește, nemțește și ungurește. « Palidele fețe ale apăsăturii oarecând popor » se luminară la cetirea lor. Erau acolo vreo 1.000 de persoane.

Firește se ceru vice-comitelui permisia de-a discuta despre treburile naționale și despre mergerea ori opunerea la congresul Sârbilor convocat la Carloviț pentru ziua de 15 Mai.

¹⁾ P. H., p. 617. Autorul avea curajul de-a iscăli: Samarjai Károly. Lauda că Țarul va ocupa toată Europa era ceva mai mult decât o sperietoare. Ideea că el stăpânea Europa circula în literatura politică. De ex. în broșura *Deutschland und Russland* (Mannheim, 1839) se zicea: De Rusia se ține Polonia, Curlanda, Finlanda, Georgia; sub protectoratul ei trăesc: Moldova, Muntenia, Serbia, Grecia, Egiptul, Turcia, Persia, Suedia și Prusia, prin aceasta Germania; Austria, Franța, Anglia nu se simt sigure; Italia, Olanda, Spania cer scut: « Acestea sunt rezultatele progreselor în curs de-o pace de douăzeci de ani ». Ce va fi peste zece ani? se întrebă autorul. Peste zece ani a fost Siria, Világos-ul! În satul Vrani se reflecta așa dar, cam naiv, o situație europeană.

Prezida Vasile de Fogarasi.

Punând el chestia participării prin delegații la congres, adunarea « între cele mai asurzitoare strigări protestă », ca nicidecum delegat să nu se trimită.

Vorbind tânărul Bojinca, june de curând venit din Pesta, poporul rămas afară, — adunarea 'ncepuse în salonul pomposului pretoriu al județului — îl chemă în curte; toți ieșiră 'n curte; și oratorul continuă înflăcărat. Cu înțelepciune vorbi Pascu, directorul școlaelor; cald Ștefan Ioanovici.

Urmă hotărîrea entuziastă: La Carloviț Românii Bănățeni nu merg!

Domnul vice-comite și mai multe dame, dela balcon salutară cu plăcere hotărîrea.

Un comitet fu însărcinat să ducă 'nainte lupta, întovărășindu-se, însă, cu Românii din alte părți ale Ungariei. In comitet erau 16 bărbați: Protopopii I. Marcu (Lugoj), I. Vuia (Vărădia), C. Gruici (Hasiaș); profesorul de teologie N. G. Velia; apoi: E. Murgu, E. Gojdu, M. Pascu, G. Ioanovici, G. și A. Atanasievici, V. Fogarași, T. Petrovici, A. Bojinca, A. Vasici, A. Capră, S. Ioanovici.

A doua zi, în 4 Mai, deputațiunea celor 16 se 'nfățișe la vice-comite și ceru ca, la nevoie, să 'npiedice « oficios » trimiterea de delegați la Carloviț.

Asigurați astfel la vale, ei hotărîră să plece 'n sus la « noul minister unguresc »; însă aici însoțiți de Lipoveni, Timișoreni și Arădani, spre a descoperi acolo stările religioase dintre Români și Sârbi; și a mijloci un congres românesc-bisericesc, care să chibzuiască alegerea unui mitropolit român și să decidă românește despre biserică și școală.

In ziua următoare, 5 Mai, se rânduî un Te-deum sub cerul liber, în curtea comitatensă, slujind catolicii, uniții și neuniți! Asista garda națională; se traseră tunuri; cântă muzica. Iar seara orașul văzu o iluminăție cu transparente: Un transparent arăta un Ungur dând unui Român mâna, iar ceva mai departe unui Croat ¹⁾.

Observ că, din capul locului, dela 3 Mai, Murgu și Lugojenii se aflau în fruntea unui curent antisârbesc.

¹⁾ Gazeta din 17 Mai, Nr. 40, pp. 166—167.

XLVIII SĂRBISMUL ȘI PANSLAVISMUL

Despre panslavism, astăzi, s'ar putea scrie volume. Pentru cei care vreau să cunoască, însă, numai esența lui, numai momentele principale, eu cred că o carte este suficientă ¹⁾.

De Murgu, trăitor în Banat și în Pesta, panslavismul s'a apropiat în formele literare ce începuseră a se ivi în Ungaria.

D. *Obradovici* se născuse chiar în Banat (1742—1811); el știa bine românește; Românii l-au și tradus (1802, 1805, 1808); ni l-a tradus chiar Țichindeal, mijlocindu-ne raționalismul lui, care nouă nu ne-a fost de-atât folos cât ar fi fost de dorit.

P. I. Schafarzik (1795—1861), Slovacul, care-i scria lui Kollar (1820) că pentru poporul său este gata să moară, se așezase la 1819 în Neoplanta (Novi Sad) ca director de liceu sârbesc. Aici a scris el marea sa operă panslavă: *Istoria limbii și literaturii slave în toate dialectele sale*; și-apoi a tipărit-o la Buda, în anul 1826, pe când Murgu urma la filosofie în anul al II-lea. Ca s'o scrie învățatul slav a călătorit mult, a cercetat mănăstiri și biserici, în cărți și arhive, a călătorit și 'n Banat. Din Neoplanta, acum om celebru, a plecat *abia* la anul 1833, la Praga. Pentru ce am exclude puțința ca Murgul să-l fi și văzut? Ce'nsemna el, cu toată lumea științifică știa și Murgu.

Și pentru Jan Kollár (1793—1852) i se poate găsi lui Murgu o apropiere locală: Kollár era (dela 1819) preot în Pesta! Aici scrisese el poeziile și panslave (1824, ediția de Buda a *Slávy Dcera-i*); aici vorbi întâia oară despre reciprocitatea ori mutualitatea slavă (1827—1828), despre care scrisese apoi amănunțit într'o broșură cu mare resunet. Pe acesta l-au cunoscut (ca scriitor): *Gazeta*, Nicolae Bălcescu, A. Papiu-Ilarianu. Trăind cu el într'*același* oraș, să nu-l fi știut, să nu-l fi văzut chiar Murgu?! Scrierea cu resunet, dela 1837, trata despre reciprocitatea literară dintre feluritele neamuri și dialecte ale «națiunii» slave. Din ea citez numai începutul, *leit* motivul: «După multe veacuri acum întâia oară neamurile slave și împrăștiate se privesc iarăși ca un popor mare și

¹⁾ Este cartea lui Louis Leger, *Le Panslavisme et l'intérêt français*, Paris, 1917.

deosebitele lor dialecte ca o limbă, se deșteaptă la simțul naționalității și doresc o unire mai strânsă »¹⁾.

Erau figuri mari scriitorii citați ! Și nu erau singuri. Tonul dat de ei se respândea mereu, tuturora.

Societatea literară *Matica*, dela 1826 până la 1870, deci 44 de ani i-a fost lui Murgu contemporană. Ea publica un *Letopis srpski*, din care dela 1826 până la 1834 ieșiră câte 4 fascicule pe an. Ideea de-a întemeia *Matica* o avu (la 1823) I. Hadzici, despre care S. Tököly ne spune că era prieten ori cunoscut cu preotul românesc din Pesta²⁾.

Apoi apăruseră — cu mult timp înaintea gazetelor și revistelor românești: *Novine srbske* (1813), *Lietopisi serbske* (1825), *Serbska Pčela* (1830); în Buda). Un scriitor german, Dr. A. Schütte afirmă că, la anul 1842, un jurnal sârbesc-iliric, susținut de Ruși, apărea chiar la Smirna în Asia Mică!³⁾

Era 'n zare o trezire serioasă și amenințătoare; și cuceri-toare, la Sârbii din Ungaria. Mișcarea aceasta intelectuală sprijinea bine sârbizarea⁴⁾.

Revoluția polonă dela 1830 a dat apoi un mare avânt și panslivismului sârbesc. Din călătoriile sale la Sârbi și Bulgari profesorul francez Cyprien Robert adusese impresia că panslivismul va fi în Orient ce 'n Occident erau căile ferate⁵⁾: *Circula!* Robert vorbea chiar despre Unirea Bulgariei cu Serbia! Scriitorul faimos (german) Fallmeyer, era așa de bine convins despre viitorul mare al Slavilor, încât în istoria Moreei (1830) spusese că stăpânirea omenirii pare că trece acum dela popoarele latine și germanice la « marea națiune a Slavilor »; iar în fragmentele din Orient se mira că Nemții sunt furioși pe-acest neam și explica furia șovinistă prin hegelianismul naționalist⁶⁾.

¹⁾ Despre Schafarik și Kollár a scris interesant Dr. Mathias Murko, *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*, Graz, 1897.

²⁾ *Les Serbes de Hongrie*, Praga. Scrierea lui Em. Picot, p. 447.

³⁾ *Ungern*, 1850, vol. I, p. 206. Dar vezi și pp. 184—186.

⁴⁾ Un exemplu comic l-a dat Lazar Boics, care 'n *Pamjatnik* etc. (Viena 1815), face din gramatecul macedonean M. Boiagi, un Sârb! Vezi I. von Csăplovics, *Slavonien*, vol. II, p. 267.

⁵⁾ *Les Slaves de Turquie*, 1844, vol. II, p. 337. Pe Robert N. Bălcescu l-a cunoscut, zice Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 434.

⁶⁾ Volumul II, p. 367.

⁷⁾ *Loc. cit.*, p. 86.

Și Sud-Vestul slav-croat și Nord-Estul slav-rusesc mergeau în aceeași direcție.

Din partea Rușilor, odinioară venise la Prut Petru cel Mare. Părăsindu-l pe Petru, Constantin Brâncoveanu săvârși un bun act antislav. Dar în curs de-o sută de ani bărbații de intuiție ținură vie ideea. La 1819 și 1825 societăți rusești o cultivau, cerând o federație de 8 grupe, una, a 8-a alcătuiind-o Moldo-Valahii ! Un învățat slav vizitează (1822/23) pe Dobrovsky în Praga, pe Kopitar (criticul lui Petru Maior) în Viena și pe Schafarik în Neoplanta ! Invățați slavi din Sud și Vest merg la Moscova. Printre aceștia și Ludovic Gaj (1809—1872) creatorul ilirismului politic, care, în epoca lui Murgu era sprijinitorul austriacismului și dușmanul Ungurilor, pe cari Murgu îi socotea aliați antislavi ai Românilor.

Pe Gaj îl expuse A. Papiu-Ilarian într'o introducere la *Istoria Românilor în Dacia superioară*: El lăuda pe scumpa mamă care-a hrănit cu un lapte pe fiicele sale, popoarele slave; și, ca la noi A. Murășanu, combătea ura 'ntre fiii mamei; așa că șovinismul croat crescuse repede până la acel început de atac armat care 'n Tutopolie, răcnind, izbucni (în 31 Mai 1842) într'un: « Acum ori niciodată ! », ca la Mureșanul, însă la acesta abia în 1848.

Murgu ar fi fost un naiv, dacă n'ar fi înțeles semnele vremii; dar el nu era naiv. Vedea. Ce vedea el vedeau și alți Români. Așa părea atunci. De-aceia ei ar fi făcut o învoială dreaptă cu Ungurii; dar Ungurii nu au voit-o. Din punctul lor de vedere: Niște orbi ! Așa le ziceau, de ex., Bariț în *Gazetă: Orbilor, nu vedeți cum vă încinge panslavismul? Dați mâna cu Români, curând, până mai e timp* »¹⁾.

Orbii n'au dat mâna.

Dar Murgu, chibzuind din datele politice de-atunci, a socotit că-i mai bine să sufere duritatea maghiară, decât o stăpânire exercitată de un țar, ca acela dela 1830, din Polonia strivită, prin instrumente obraznice cum erau cele ce le văzuse la Iași și București.

¹⁾ 1848, p. 225. *Gazeta* lui Bariț (1848, p. 187), îi bănuia pe Sârbi că sunt chiar înțeleși cu Duhamel (consul rusesc, București) ca să 'ntindă « panslavismul până la Marea Adriatică ».

Aceasta a fost încă o concepție europeană care-i hotărî lui Murgu atitudinea din 1848 și 1849.

Eu explic acel timp. Dar azi și'n viitor timpul impune alte cântece. Decît iarăși *rob* la Unguri, mai bine *frate* cu Slavii, și în urmă vie orice ¹⁾.

XLIX

HIERARHIA SÂRBEASCĂ

Pentru Murgu hierarhia sârbească și antiromânească era un fragment din marele panslavism. Ea singură asupra Banatul românesc cât toți ceilalți asupritori luați împreună. Lupta lui în Banat era o pârghie, care, alătura cu altele, trebuia să răstoarne o constituție politică întinsă.

Pentru a putea aprecia stăruința lui Murgu de-a avea un rezultat în lupta contra acelei hierarhii, nu este de prisos să fixăm raportul de forțe dintre confesiuni ²⁾.

Catolicii care apăseau puternic asupra *întregei* țări erau 9.071.400, dintre care 1.445.000 erau greco-catolici (de toate națiile) și 5.400 armeno-catolici; 3 arhiepiscopate cu 23 episcopate; aproape zece mii de preoți seculari ! *Toate* arhiepiscopatele lor se 'ntindeau și în *teritoriile românești*. Atacau din toate părțile.

Protestanții (reformați și augustani) aveau zece superintendenți și 3.816.700 suflete; împreună cu unitarii 3.866.700.

Ortodocșii: Exista o arhiepiscopie (Carloviț) și 8 episcopii:

În total: 2.340 parohii cu 4.204 preoți și 2.459.000 suflete, 24 mănăstiri și 212 călugări. Pe când călugării catolici: benedictini, premonstratensi, cisterțiți, dominicani, carmeliți,

¹⁾ Deoarece orice cuvânt mai mult, aici, ar fi prea mult, din acel timp recomand spre citire atentă două scrieri:

1. Baronul Nicolae Wesselényi, *Eine Stimme über die ungarische und slavische Nationalität*, Leipzig, 1844.

2. Groful Leo Thun, *Die Stellung der Slowaken in Ungarn beleuchtet von Leo Grafen von Thun*, Praga, 1843.

În această polemică a lui Thun cu Pulszky, acest Ungur (?) interzicea orice « inspirație din Iași și București, Praga și Petersburg, Viena și Berlin », p. 25; pentrucă, după el, Ungaria nu poate fi numai patrie de ocazie, până se ofere alta.

²⁾ Bărândy, *Ueber Ungars Zustände*, Pressburg, 1847, pp. 7—37.

	parohii	preoți	suflete	mănăstiri
Carlovițul avea	138	308	186.000	12 cu călugări 114
Buda	66	110	29.000	1 » » ?
Karlstadt	196	350	212.000	3 » » 22
Pakracz	92	190	118.000	4 » » 34
Neoplanta (Bács)	110	234	140.000	1 » » 8
Arad	284	598	368.000	1 » » 9
Timișoara	291	801	488.000	1 » » 8
Verșeț	266	556	340.000	2 » » 17
Ardeal	897	1057	578.000	— » » —

serviți, minoriți, piariști, franciscani, capuțini, basiliți, împânziseră țara.

Dintre parohiile *ortodoxe* erau: 2 montenegrine, 20 grecești, 584 *sârbești* și restul (1.734) românești. Deci o *minoritate sârbească* asupra teritorii ortodoxe românești care protestau și suferiau.

Din modul cum Sârbii storceau nația românească însemnez numai cât spune Bárándy: Episcopii sârbi aveau de încasat taxe convenționale și sidoxiale. Dela a. 1771 convenționalele înlocuiseră prin bani darurile care le încasau dela preoți și comune, când făceau vizitații « canonice », diecezane. Sidoxialele erau 3 creștari de *fiecare casă* a parohiei, încasați de preoți și trimiși episcopului. Urma taxa de antimis când se sfințeau bisericile sau altarele; urma singelia la sfințire, câte 30 creștari de fiecare casă a parohiei. Fiind sărăcie pe la Karlstadt și Pakracz, episcopii dela Neoplanta, *Verșeț și Timișoara* trebuiau să le completeze acelora veniturile (2.574 florini și 4 creștari pentru Karlstadt; 3.250 florini pentru Pakracz; *anual*). Deci bani românești, din Verșeț și Timișoara, plecau la Sârbul din Karlstadt și Pakracz. Urma stola. Și preoții aveau și pământ, liber de 'ndatoriri urbariale, cedat de proprietari. Urmau abuzurile popești, despre care literatura contemporană vorbește de-ajuns. Despre acestea, numai din gazetele românești, s'ar putea culege o crestomație enormă.

L

REAȚIUNEA
CONTRA SĂRBISMULUI ȘI PANSLAVISMULUI

LUPTA POLITICĂ CONTRA SĂRBILOR

Rămas fără prilej de-a fi generalisim românesc-bănățean, fără armele cu care i-ar fi zdrobit sânger, Murgu combătu pe Sârbi *politicește și administrativ*.

Despre originea scârbei lui Murgu de Sârbi, aș mai da, din capul locului, o probă drastică. Socotind numai timpul vieții sale și căpeteniile bisericesti-sârbești, aflăm că el a trăit *sub* sau *deodată cu metropoliții*: Stratimirovici, Stancovici, Raiacici, Mașirevici; și cu *episcopii*, la Arad: Iovanovici, Raț și Ivacicovici; la Vârșeț și Caransebeș: Vidak, Manuilovici, Raiacici, Popovici, Kengielăți; la Timișoara: Avacumovici, Putnic, Manuilovici, Jivcovici, Mașirevici, Naco.

Șaguna a nsemnat, însă, că Nestor Ioanovici era Român; că Român era și Raț¹⁾; și că Iosif Putnic, Maxim Manuilovici și Ștefan Popovici știau românește. Să știe românește, oficial, se cerea numai pentru episcopii sârbi trimiși în Transilvania.

Văzându-i în pompă, îndrăzneți, suprimând românismul, storcând averea Românului în folosul culturii sârbești, firește Murgu ajunse la

Cine-au îndrăgit străinii
Mânca-i-ar inima căinii.

Murgu-i cunoștea istoricește. El a știut că din 1706 Csernovics se numise arhiepiscop al Sârbilor, Rutenilor și *Românilor*; ba, impertinent ceruse să i se predea bisericeste și Ardealul și Muntenia, și Moldova. Cereri de acestea reveniau mereu. Însăși Viena se temea de un preaputernic șef teocratic; dar și de-o unire a Sârbilor *cu Români*²⁾: Cum

¹⁾ Șaguna, *Promemoria* din anul 1849, p. 14.

²⁾ Dr. I. H. Schwicker, *Politische Geschichte der Serben in Ungarn*, 1880, pp. 202-203.

n'ar fi urît Murgu un duşman al oricărei teocraţii? Cum n'ar fi duşmănit el acel *Rescriptum declaratorium*, dela 1779, care şi pe Murgu l-a stăpânit (şi l-a supravieţuit)?

La 1830 Murgu se luptase cu Sava Tökölyi: Să nu-şi fi cunoscut Murgu adversarul? Tökölyi avusese un rol însemnat la congresul sârbesc dela Timişoara, din anul 1790, când reprezentă ideea că Sârbii trebuie să se apropie de Unguri, pentru ca, prin ei, dela ei, să primească *constituţionaliceşte* ceea ce voiesc să poseadă prin privilegiu, din graţie imperială. El gândea, adică *vorbea* în congres, așa: Privitor la constituirea teritorială a Banatului, Tökölyi concedea că chestiunea este frumoasă, folositoare şi populară. Naţiunea sârbească ar merita-o chiar! Inşă, privind din faţă greutăţile ce s'ar opune, oratorul *nu vedea asupra căror ţări Sârbii ar avea drept afară de Serbia: In privilegii Serbia li s'a promis, nu altă provincie.* Banatul a şi fost atribuit Ungariei; şi acum, ca şi înainte, el este parte din Ungaria. O desfacere a lui ar fi în contradicere cu legile ţării, cu diploma inaugurală regală, cu privilegiile sârbeşti chiar! Cum să credem, deci, că dorinţa de-a lua Banatul s'ar putea împlini? « Credeţi voi, că regele îşi va rupe jurământul, că va călca legile ţării şi că ne va da ceea ce *întrece* privilegiile noastre? Ar fi contra lui Dumnezeu, să şi cugetăm numai la așa ceva... Dar chiar dacă independenţa Banatului ar fi cu putinţă, Sârbii s'ar înşela tare, crezând că legiferarea li s'ar încredinţa *numai* lor, sau că ei ar fi liberaţi de sarcinile publice, sau că ar avea drepturi mai mari decât în Ungaria ». De unde reese că, printre Sârbi, de mult exista un curent politic, care voia să prefacă pe Sârbii bănăţeni în stăpâni *politiceşte* recunoscuţi, în cuceritori *definitivi*. Combătându-i *politiceşte* Tökölyi era un predecesor al lui Murgu, care va fi aprobat şi concluziile: « Ceea ce se opune legilor, sau nu vom avea niciodată, sau vom avea numai vremelnic. De-aceea, pentru noi şi pentru siguranţa drepturilor noastre, va fi mai bine şi mai corespunzător ca ceea ce pretindem dela legile ţării, să cerem dela acea putere care este însărcinată cu crearea, sistarea, modificarea şi desvoltarea legilor. Şi puterea aceasta este numai puterea legiuitoare: Staturile ţării şi regele. Lor trebuie să ne adresăm ».

La 1848, în momentul intervenirii lui Murgu, tradiția se continua. La 1848 imediat Sârbii începură a cita privilegiile vechi, «*tratatele*» cu împăratul. În ziare, în broșuri curgeau cifrele: 1690 Aprilie 6, August 21 și Decembrie 11; 1691 August 20; 1695 Martie 4; 1706 August 7 și Septembrie 29; 1713 August 2; 1715 Aprilie 10; 1743 Aprilie 24 și Mai 18; despre anii 1750—1848 se zicea că pentru «*națiune*» a fost un «*timp de îndurări*»¹⁾.

Trecutul acesta se condensase și în cererile energice din 1848. În el era un punct luminos: 1791, articolul dietal XXVII, care dete greco-orientalilor cetățenia, puțința de-a agonisi pământuri, de-a fi funcționari și o promisiune de a-i constitui corp moral. La 1860 Francisc Iosif I, adresându-se lui Raia-cici, îi spunea acum (1860) că dorințele dela 1790 vor fi luate 'n considerare. Însă, atunci Sârbii partidul împărătesc al Curței, ceruseră privilegiu și *teritoriu*; și anume *Banatul*²⁾.

Murgu știa bine de ele, de toate.

Ca Bănățean trebuia să le combată. El, astfel, era 'n fruntea curentului.

Sârbii erau ca nebuni.

În Biserica albă ei năvăliseră asupra cărților românești ale bisericii române și le aruncaseră. *Gazeta*, înștiințată, tipărea vorba: ³⁾ *Acum sau niciodată se va alege între români și sârbime*. Și mai apoi ⁴⁾: «*Se așteaptă, însă, ca Românii... și în Banat să-și cunoască adevăratul lor interes; și să nu devină niciodată unelte intereselor străine*». «*Noi, Românii, avem să jurăm că servi nu mai rămânem*».

A tăia orice legătură cu Sârbii era firească urmare din astfel de simțiri.

Se anunțase pentru 1/13 Mai o adunare la Neoplanta, preambul la congresul legal; «*dar Românii nu vor merge*» — i se scria *Gazetei*⁵⁾.

¹⁾ Vezi de ex. broșura *Darstellung der Rechtsverhältnisse der serbischen Nation*, de Dr. I. Subbotici, scrisă în Octombrie 1848 și publicată în Agram (1849).

²⁾ Schwicker, *Politische Geschichte der Serben*, p. 373.

³⁾ 1848, p. 129.

⁴⁾ 1848, p. 136.

⁵⁾ 1848, pp. 149—150.

Până la 1/13 Mai se petrecuseră multe fapte. In 8 Aprilie deputația Sârbilor fusese, în Pojon, la Kossuth; în 11 se votase o lege și despre exercițiul liber al religiei greco-orientale, se zicea: un mărunțiș.

Izbucni, așadar, revoluția lor.

Aveau să se bată pentru împărat; în dobândă; pentruca la 1 Februarie 1849 Bogdanovics și Trifunác (Paul), consilier regal, ajunși în Viena, să ceară, apoi, printr'un memoriu, *Caraș-Severinul ca teritoriu al voivodatului sârbesc!* Firește, citând iarăși: 1680 Iunie 7; 1685 Septembrie 20; 1692 Septembrie 1; 1690 August 9; etc.¹⁾ Bogdanovici și Trifunác cereau, însă numai ce se formulase 'n congresul sârbesc dela 1 Mai 1848: independență națională; voivodină sârbească luând și Chichinda, și *Banatul*, și *granița militară bănățenească*; federația cu Croația, Slavonia, Dalmația. Recunoscând alegerea patriarhului și a voevodului, aleși la 1 Mai, la 1 și 15 Decembrie 1848 împăratul da speranțe că voivodina se va organiza, ceeace, provizoriu se și făcu în Noembrie 1849, dar împărțind-o în trei districte: românesc, nemțesc, sârbesc.

Murgu lupta contra acestei avalanșe, la a cărei combatere se asocia mai apoi și Andrei Mocioni, și alți frunțași.

Ceeace au cerut Andrei Mocioni, Ioan Mocioni, Dr. Ioan Dobran, Lucian Mocioni, Petru Mocioni, Petru Cermena (căpitanul orașului regal-liber Timișoara) apoi și Al. Atanasievici, Ioan Popovici, Constantin Udrea și, împreună cu ei, cele 600 de iscălituri care, în Decembrie 1849, cereau desfacerea de cătră voivodină a Timișului, Carașului și unei părți din Torontal, pentru a le uni cu teritoriile estice sau nordice-românești (« de peste Mureș ») — era aproape același scop ca și al lui Murgu²⁾. Drumurile, mijloacele erau deosebite.

Putem spune, așadar, că naționalicește Banatul gândea la fel; dar nu și politicește, ceeace spre *paguba* sa și altădată s'a

¹⁾ Thim Iózsef, studii despre revoluția sârbească, în *Budapesti Szemle*, vol. 80, p. 384.

²⁾ Politica Bănățenilor imperialiști se poate urmări în actele publicate în *Die Rumänen der österreichischen Monarchie*, Wien, 1849, vol. III, pp. 7—14 și 61 etc.

întâmpat, și azi se întâmplă. Spre paguba sa, deoarece luptele naționale cer uniri în luptă și fuga de desbinări.

Aici eu voi urmări, *istoricește*, drumul lui Murgu și mijloacele lui ¹⁾).

Drumul a fost *parlamentar*.

LI

ALEGERILE PENTRU DIETA (1848)

Până aici reeși clar: că politica maghiară nu putea să inspire încredere deplină; că oscilațiile politice austriace nu ofereau nici perspective mari — de-acestea mai ales nu! —, nici sigure; că din Sud slavismul devenea pretențios; și urmă ca aderenții libertății noue și ai constituționalismului să se arunce 'n luptă prin instituțiile oferite de constituționalism.

Ca prin instinct, fără 'nțelegere între ei Români ungureni și bănățeni se aruncară 'n alegerile pentru parlament.

Despre felul cum au decurs alegerile în Banat (ca și aiurea), numai gazeta lui Kossuth *Pesti Hirlep* a dat, zi cu zi, informațiuni suficiente.

Lupte au fost.

Mai puține în Maramureș, unde Man ieși contra lui Bud cu 1.281 voturi contra 481 ²⁾).

În Sătmar Anderco a căzut cu 435 contra 667 ³⁾).

În Banat: Murgu se alesese 'n *trei* cercuri (Lugoj, Făget, Oravița), ușor, cu pace.

Dar, după ce el optă pentru Lugoj, la Oravița, pentru noul candidat, directorul de școale Pascu, a fost bătaie cu bâte, cu flinte ⁴⁾). În fruntea bătăușilor naționali erau preoții și dascălii.

¹⁾ Deoarece am citat și aici privilegiile, ce le vom cita încă, observ că acum ele ar trebui examinate din Ludovic Petit, *Serborum per Hungariam constitutorum ordinationes ecclesiasticae*, 1907, Paris.

²⁾ *P. H.*, 1848, p. 609.

³⁾ Pagina 637.

⁴⁾ Pagina 749.

La Lipova, tot așa: Votanți români erau 350; Nemți și Unguri 1.000; a fost o bătaie rară. Și se alese apoi, fără votare, Atanasie Decsco ¹⁾.

Focoși, Bănățenii ! Dar, în fond, ce voințe-i împingeau ?, ce idei se manifestau ? De-acestea corespondenții *Pesti Hirlap*-ului vorbesc scurt, dar destul de limpede.

Veniau, se zice, agitatorii și strigau: «Pe-acesta să-l alegeți, că așa vrea el: iată scrisoarea dela dânsul ! ». Și poporul asculta de scrisul lui Murgu. În alegeri Murgu a fost, deci *spiritus rector* ²⁾.

«Așadar nicio încredere, nicio simpatie față de Maghiari », observa un corespondent.

Afară de naționalism, în alegeri, s'a întrebuințat, ca armă, chestiunea *agrară*: «Unii dintre acești deputați au promis *împărțirea* pământurilor, fermelor (*a majorsági földek felosztását*), care, ziceau, de sigur, se va obține » ³⁾.

Și 'n aceste răzbea duhul lui Murgu dela 1840 și 1845.

Situația se completează bine cu un raport din Arad, privitor la *administrație*. Cu funcționarii comitatensi și particulari țărani n'au avut nicio milă. Dar nici pe Nemți nu i-au cruțat. Cei mai mari agitatori erau și aici preoții ⁴⁾.

În alegeri se făcu, deci, dovada că «partidul » lui Murgu era mult mai numeros decât se credea; și că el exprimase un sentiment popular-general; că era omul nației.

LII

ÎN DIETA UNGARIEI

Chestia uniunii Ardealului cu Ungaria despărțise pe Români în două: Să meargă la dieta din Pesta ori nu ? Au mers câțiva și din Ardeal: Preotul gr. catolic C. Papfalvi (mort ca bătrân demnitar bisericesc în Blaj), Bohățel Alexandru, care (anterior) își permisesese să polemizeze, maghiarofil, cu G. Bariț.

¹⁾ Pagina 633.

²⁾ *Pesti Hirlap* din 8 Iulie, Nr. 102, p. 633.

³⁾ *Pesti Hirlap*, p. 633.

⁴⁾ *P. H.* (Nocembrie 24), pp. 1104-5.

Maramureșul, Bihorul, Banatul, firește trebuiau să meargă, ca și până la 1848.

Deputații români au intrat pe rând. Unii s'au ales în Iunie, alții abia 'n August; Gozman se alesese înainte de 26 Iunie ¹⁾; Ionescu în 8 August ²⁾; Pascu și Bojinca abia 'n 22 August, fără ca, la alegeri minerii și funcționarii minelor, să ia parte, se zicea: Din ordinul direcțiunii ³⁾.

Murgu însuși se alese, precum am mai arătat, în trei locuri: În Lugoj, fără contra-candidat (presidând Cristof Iakabbfy), în 24 Iunie; apoi în Oravița, în 29 Iunie; ca și la Lugoj, cu aclamațiune, dar fără ca o parte bună din inteligență să fi luat parte ⁴⁾; se alese și în Făget.

La verificare, în 6 Iulie, el declară că optează pentru Lugoj. A fost, așa dar, deputatul *Lugojului* ⁵⁾.

În 10 Iulie, alegându-se vicepreședinții, Murgu are un vot, apoi 30! Iar la secretariat are 10 ⁶⁾. Distribuindu-se camera în secții, Murgu ajunsese 'n secția a doua, coleg cu Kazinczy (Gabor), cu Trefort (Agoston) etc ⁷⁾.

Dieta maghiară, în întregime, a fost o dietă cu perfect simț de demnitate națională, de extraordinar dor de independentă și jertfă, dar nepractică. Deputații știau să scrie, să vorbească, erau oratori mândri, înalți, romantici; dar nu știau să lucreze; tari, dar *sub* vremile lor, nu de-asupra lor ⁸⁾.

Murgu, un visător, poate (?) un mistic, cum îl numiră Szemere și Vukovics, nu vedea acestea?

Ori ideea sa politică fixată — nu fixă — îl îndemna să 'nchidă ochii și să spreze?

Ideea fixată i-o formulă un tovarăș deputat așa ⁹⁾: « Despre Murgu eu zic numai atâta, că acela e dușman ne 'mpăcat al Muscalilor și că nimic nu dorește mai fierbinte decât a *planta*

¹⁾ *Közlöny*, p. 91.

²⁾ Pagina 333.

³⁾ Pagina 435. Pentru alții vezi p. 113, 117, 151, 158.

⁴⁾ *Közlöny*, p. 99, Nr. 25.

⁵⁾ *Jegyzőkönyv*, p. 4.

⁶⁾ Tot acolo, p. 4.

⁷⁾ *Közlöny*, p. 106.

⁸⁾ Meszáros Lázár, ministrul de războiu al revoluției, în *Eszmék és jellemrajzok*, 1871, p. 44.

⁹⁾ *Gazeta*, 1848, p. 298.

în inima Românilor acel *adevăr* cum că ei fără Maghiari nu pot avea viitor, precum nici Maghiarii fără de Români « firește ideea aceasta înlătura altele. Dacă era « adevăr?! ».

Erau bărbați Români care țineau, însă, la Murgu; și anume, nu numai colegii săi din dietă. Ținea, de pildă, un Golescu, pe care, din cauza aceasta Ioan Maiorescu, austrofil, îl muștra precum urmează: « Te razimi pe vorbe deșerte și mai ales pe vorbele Murgului. Eu cunosc pe Murgu mai bine decât tine și-ți zic numai că Murgu *n'a trăit niciodată în epoca în care s'a aflat*, ci într'o alta, ce nu este; și de-aceea n'a fost și nu va fi practicabil » ¹⁾.

Înlăturând asprimea lui Maiorescu, care-l socotea *nepractic* pe Murgu, așez în locul acestei obiecții alta: Murgul suferea de un idealism politic care-l împrietenise cu Ungurii liberali. Lunga-i trecere prin școalele ungurești îl împrietenise și cu modul lor de-a fi. Exact ca el simțeau și colegii lui cei mai remarcabili. Despre aceștia, despre toți se poate dovedi că-și făcuseră aceeași educație în școale asemănătoare; printre ei erau și oameni *foarte practici*, ca de ex. Gojdu și Vlad; și totuși, mergeau mereu alături cu Murgu! Participarea lor activă la dieta din Pesta, partea ce-au luat-o la afaceri care nu erau românești-naționale, ci ale țării ungurești întregi dovedise că ei lucrau, se expuneau pentru scopuri practice. Să vedem cum le urmărea Murgu ²⁾.

¹⁾ După *Convorbiri literare*, vol. XXXII, pp. 17, 18 și 385, la N. Bănescu, Ioan Maiorescu, p. 208. Grăbit este însă d-l Bănescu când adaoge dela sine că Murgu era « om *flușturistic* » cu care nu se puteau face « planuri pe cât de mari pe atât de puerele ». Tot acolo, p. 194.

²⁾ Vorbind de legătura între școala maghiară și politica parlamentară, cred că este interesant și concludiv să se constate că cel puțin opt politicieni români-unguri (1848-49) învățaseră la *aceeași* școală superioară: *Academia de drept dela Oradea-Mare*.

În anul școlar 1820-21 apare 'n anul I (*I éves*) Emanuel Gozdsu (om cu merite pentru progresul maghiarizării);

1825-26: Gavril Mihályi din Maramureș. Și în 1826-27 (*II éves*);

1831-32: Ioan Gozman (I.);

1834-35: Sigismund Pap (I.);

1841-42: Aloisiu Vlad (I.). Și 'n 1842-43.

1842-43: Ioan Dragoș (I.). Și 'n 1843-44. Și George Popa; acesta și 'n 1843-44.

Datele sunt luate din *A nagyvradai királyi akadémiá százados multja*, 1788-tól 1888-ig. Irta Bozóky Alajos, Budapesten 1889. Pe rând la pp. 191, 195, 200, 202, 208, 209—211.

Regret că și aici trebuie să îndrept ceva din *Lacrima VI* a lui I. St. Suluț, care la p. 7 afirma că I. Dragoș « nu și-a terminat » studiile!

LIII

ADUNAREA DELA LUGOJ (15/27 Iunie 1848)

În timp de revoluție *practic* este să asiguri scopurilor ce se urmăresc cât mai multe puteri.

Murgu le-a căutat în popor, înfățișându-i-se: sincer, spunându-i tot cugetul său, căutând să-l convingă despre bună-tatea cugetului, vorbind în adunări.

Intâia adunare am cunoscut-o.

A doua, mai celebră, a fost cea din 15/27 Iunie din Lugoj ¹⁾.

Din amintire, după 16-17 ani, E. Murgu aprecia adunarea așa: De mai mult de-o sută de ani credincioșii ort.-orientali nu mai discutaseră în public chestiunea bisericii; acum față cu « dreptul pumnului » exercitat de străini, chestia de drept era limpede ca lumina soarelui; de vorbă multă n'a fost nevoie; voința colectivă-ortodoxă se exprimă precis: ea declară că nu recunoaște, precum nici înainte nu recunoscuse, hierarhia străină. Apoi verbal: « Regiuni mai înalte au fost indignate de purtarea unui popor, pe care voiau să-l declare politicește minor; chiar guvernul era perplex în fața hotărîrilor populare ce se ridicaseră contra dreptului pumnului practicat *in hoc puncto*; guvernul nu se sfiu să anuleze hotărîrile îndreptate contra pretensei legalități, adevărată contra dreptului pumnului. Chiar și guvernul din 1848 indus în eroare de intrigi mai înalte, nu s'a sfiit să atingă cu mâini sacrilege *sfîntenia unei hotărîri populare*. Dar intenția aceasta trebuia să se sfarme de spiritul acelei epoci cu atât mai sigur, că hotărîrile erau îndreptate numai contra asupririlor străinilor » ²⁾.

Amintirea dela 1865 se verifică prin toate datele istorice ce le avem.

Dela congresul din Lugoj, până la 1 Iulie, *Gazeta* nu promise nicio descriere completă, precum ar fi meritat acea adunare. Dar rezultatul desbaterilor îl cunoștea. Fusese eric;

¹⁾ În vremea aceea Lugojul avea (după Fényes, 1851, vol. III, 49), 5.744 de suflete: ortodoxi 4.093, catolici 1.358, jidani 179, evanghelici 100, reformați 14. De greco-catolici statisticianul Fényes nu pomenește, nu știe nimic.

²⁾ *Ueber das Serben-Congres-Memorandum*, 1865, p. 12.

fusese românesc ; dar, pomenind de minister, care avea să 'ntărească hotărârile, Gazeta, de sigur după informațiuni bănățenești, adaoge că « unii se îndoiesc », că ministerul le va întări ¹⁾.

Murgu sosise 'n Lugoj în 8 Iunie. Fusese primit bine; vorbise cuminte ²⁾. Paralel mergea 'n lume proclamația ministerului Szemere către comitatele Cenade; Arad, Cara, Timiș, Torontal, anunțând pe Cernovici și d. Vukovics ca reprezentanți politici ai guvernului. Proclamația era datată din 11 Iunie.

Tot atunci o proclamație sârbească chema pe Români la ei!

Și pe când comunele se nelinișteau, deputații pentru congresul dela Carloviț plecau într'acolo, în taină.

Vreo zece zile mai târziu Klapka scria lui Görgey că 'n Sud, în Banat, cauza maghiară stă rău, că Perczel se laudă, dar nu are armată serioasă ³⁾.

În mijlocul acestor variate impresii și stări, Murgu convocase adunarea dela Lugoj. Prin apelul tipărit în Timișoara, în 17 Iunie, el fixă data adunării: 14/27 Iunie. Chema Murgu pe « toți patrioții acestei țări a Bănățului, să aibă dragoste a veni » la sfat.

De când sosise el până să se țină adunarea a fost timp de 20 de zile, timp destul ca să se adune lumea.

Se anunțase că vor fi de față 20.000 de oameni. Să fi fost 1.500 ! Inteligența română a cam lipsit ⁴⁾. Dar comisarul regal Sava Vukovics era de față.

Cu Vukovics Murgu se 'nțelese dinainte: Să nu se ia hotărâri, ci să se formuleze numai cereri de adresat ministrului ⁵⁾.

Despre cursul adunării Murgu înșiși, ca președinte, și Alois Vlad (el se scria totdeauna Wlad !), ca secretar, au adresat

¹⁾ Pagina 224. Într'o reprivire ironică despre nația suverană dep. I. Dragoș cuprindea și adunările din Lugoj în *Gazeta*, p. 329.

²⁾ *Közlöny*, Nr. 9 din 17 Iunie 1848.

³⁾ Pap Dénes, *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez*, 1848—1849, vol. II, p. 477.

⁴⁾ *Közlöny*, p. 99.

⁵⁾ Vukovics, *Emlékiratai*, p. 260.

ministerului un raport ce-l voiu reproduce ca *proba cea mai directă* despre motivele, intențiile și voințele Murgului.

La 'ntâiu Iulie *Gazeta* știa despre hotărârile luate ¹⁾. Organul opina că cererile dela Lugoj sunt punctele propuse de Unguri Croaților. In 7 Iulie lua notă și *Ellenör* din Cluj, bucurându-se de succesul lui Murgu ²⁾.

Raportul lui Murgu însuși, în stil curial-vechiu și cam încâlcit tradus, urmează:

Cinstitei Ministerii din Lăuntru !

Potrivit cu arătarea făcută din parte-mi atât Cinstitei Ministerii, cât și comisarului provincial din Bănat; la primejdiile cele de față, fiind neapărată trebuință de a ne îngriji pentru asigurarea țerii Bănatului ³⁾ împotriva rescolașilor Croato-Servieni, ce au și călcat hotarele; la zioa hotărîită, adecă la 27/15 Iunie, ținând în Lugoj generalnică adunare a poporului pomenitei țeri, și în urma sfătuirilor chibzuind cele de cuviință spre apărarea acestei țeri, cu toate că deputăciunea, aleasă din sinul poporului respectiv, cât de curând se va prezenta Cinstitei Ministerii, spre a așterne rezultatele acestei adunări atât Cinstitei Ministerii cât și adunării țerii, pentru a-și dobândi a lor legiuită aprobare; dară, fiindcă unele din măsurile ce s'au aflat a fi de neapărată trebuință spre a să lua împotriva acestor primejdii la înprejurările de acuma, nu suferă mai departe străgănire fără primejduirea țerei, mai jos sămnatul, ca ales president al pomenitei adunări,

¹⁾ Adunarea a fost descrisă în Organul național din Blaj, p. 42, în *Gazeta Transilvaniei*, p. 224, Nr. 541 și p. 294 în *Amicul poporului* din Pesta; pe scurt de Vukovics în *Emlékiratai*, pp. 260—262.

²⁾ Pentru a da și o probă despre felul cum îl considerau pe Murgu Ungurii ardeleni, reproduc corespondența lui *Ellenör* din 1848, Iunie 25. *Krassó* jun. 25-iki tudósítások szerint *Murgunak* egy kibocsátott proclamatioja a kedélyeket megnyugtató. Később megékezzén *Murgu* is estve *fáklászenével* tisztelték meg, hol tüzes oláh beszéddel idvezelték. Válasza sok kedélyt megnyugtatótt beszéde a körül forgott, hogy mind azon szabadság, melynek jótéteményeit élvezzük, a magyarok küzdelmeinek gyümölcse s csak úgy lehet az oláhságnak jövendője, ha a magyarokkal kezét fogva halad. A fejrtemplomi felzendült csapat jun. 21-kén Fejrtemplomnak tartott. Lugos követe *Murgu*, a facetsi kerület is öt választá. (Kolozsvárt. *Ellenör*, Nr. 37. Péntek, jul. 7-é n. 1848).

³⁾ Redacția adnotează: « Bănatul e numai o parte a țerii întregi ».

își ține de sântă datorință și mai nainte a le da in cunoștința Cinstitei Ministerii, spre a se putea fără târziere pune in lucrare.

Așa, mai nainte de toate, chipzuindu-se a *se arma poporul in 6 zile*, după putință, poporul însă la aceasta întâmpinând că la asemenea grele împrejurări, in străini necunoscuți nu poate avea increderea cea trebuincioasă, spre a se hotărî să apuce arma; deci, declarând că numai sub comanda unui bărbat de a căruia credință nu poate fi indoială, este resolus a aduce orice jertfă pentru apărarea țerii; pentru care, la primejdiile cele de față, întrebându-se poporul in public: « Pe care anume din fiii patriei ar dori să aibă mai mare *căpitan* al armatei sale in Bănat? », fiindcă la această întrebare toți, cu un glas, strigară, ca însuși mai jos iscălitul president să le fie mai mare căpitan și poftiră anume a se propune Cinstitei Ministerii spre întărire; mai departe, fiindcă spre întâmpinare lipsei de arme, cu un glas se hotărî a se cere îndărăpt, prin Cin. Ministerie, acele arme ce, fără dreptate, in foarte mare număr s'au fost luat dela lăcuitori prin guvernul nemeșesc, ca pentru măsurile ce fără întârziere sunt a se lua spre reîmpingerea inamicilor, să se poată fără preget pune in lucrare, trebuință grabnică fiind de-a se face cea de cuvenință punere la cale in cauza aceasta mai jos iscălitul aleargă a supune aceasta la cunoștința C. Ministerii, rugând a se face *cât mai fără târziere* cuviincioasele intru aceasta orândueli guberniale.

Mai departe, intru acest chip având rostite măsuri fizicești coactive asupra năvălirilor din partea rescolașilor Servieni, și dar venind vorba despre măsurile morale, spre asigurarea țerii impotriva mahinăciunilor acelor ce, ațitând și invitând poporul asupra Ungurilor, caută a-i trage în partea lor, spre a-i face vrăjmași Ungariei s'au făcut poporului următoarea propoziție, pe carea din cuvânt in cuvânt o scoatem din protocolul adunării:

Pentru ca in calea morală să se poată întâmpina primejdiile ce amenință țara noastră, s'au abătut luarea aminte a tuturor acelor oameni din țeara aceasta ce, întărătând și invitând pre Români, caută poporul român a-l face inamic Ungariei și

1. S'a făcut întrebare carii sânt acei oameni din țeara aceasta ce în astfelu de împrejurări s'ar putea cunoaște de cei mai primejdioși țerii? Și s'au cunoscut de comun cumcă *vładici străini, de neamul sârbesc*, carii și mai nainte de aceasta s'au străduit a-și întrebuița puterea lor cea sufletească spre a trage pre Români în partida lor *pan-slavo-sârbească*; acum, când și connaționalii lor în Slavonia și Croația, rescolindu-se asupra Ungariei, nu numai că ei în partea lor vor a se desbina de Ungaria, ci tot deodată însași *țara noastră a Bănatului*, prin proclamațiile sale voiesc a o declara de țeară intrupată rebelelor lor monarhii și, într-o înțelegere cu connaționalii lor din Serbia, cutezând a călca hotarele Bănatului; la aceste grele împrejurări pomeniții vładici sârbești, cași mai nainte de aceste, cunoscuți de prozeliți *pan-slavistici*, în nădejdea connaționalilor lor porunciți de resculașul lor mai mare metropolit dela Carloveț, sânt în stare de-a duce poporul în cea mai grea ispită; și, mai vârtos, luând în băgare de seamă că acești vładici, fiind sub oarbă supunere și ascultare cătră nouă streinul arhiepiscop slavenosârbesc din Carloveț, carele este cunoscut de rebel; și dar în urma acestei supuneri cătră rebelul lor mai mare prin usurpata din partele putere episcopască asupra poporului acestei țeri, după ce și așa s'au umplut țara de proclămății rescolașe de ale pomenitului metropolit, și vładica din Timișoara au și trimis circulariu pe la popi, îndemnând poporul să nu se supună nimenui, decât numai lui; deci lăsându-se și mai departe puterea sufletească în mâinile lor țara nu poate fi sigură împotriva primejdiei și că ei, gata fiind a rescoti poporul asupra Maghiarilor, în tot minutul ne amenință cu primejdia rescoalei, deci făcându-se întrebare în ce chip ne-am putea asigura în contra primejdiilor ce dela ei ne pot purcede?, i-iu strigând poporul, din toate părțile, că unicul mijloc de a ne asigura împotriva lor este ușurarea lor din sarcina episcopască; pentrucă, ușurându-i din posturile lor, le luăm din mână puterea sufletească, prin care ne pot deveni primejdioși; și așa poporul strigând din toate părțile, că, de vremece acești Sârbi, ca străini atât de primejdioși, *nu sânt aleși după lege în sinodul diecesan*, ci, împotriva voinței poporului cu puterea vârați în

scaunele episcopești, din această cauză ei nici pot fi socotiți de episcopi cu chemare duhovnicească, ci numai uzufructuari fizicești a foloaselor materiale, toți, cu un glas, strigară declarându-i de scoși din posturile lor; deci, după ce clerul, din partea poporului întrebat fiind, tot asemenea declară strigând: să fie lipsiți din posturile lor, din partea poporului poftit declară, cu un glas, în public: că nici însuș nu le va mai cunoaște puterea episcopească, nici vor mai primi dela ei vr'o poruncă.

Devremece, așadar, furișarea sau usurparea puterii duhovnicești din partea ierarhiei slaveno-servine nu iaste întemeiată nici pe o legătură sau invoire, deci, din partea Românilor, necunoscându-se niciun drept Sârbilor asupra ierarhiei cei românești, aici, în public, cu un glas hotărâtor strigară a nu mai cunoaște ierarhia slaveno-sârbească; și fiindcă se cunosc că metropolia Temeșoarei, ce se află vacantă, trebuie să-și redobândească obicinuitul său metropolit românesc; de bunăoară ce acesta, precum și episcopii sânt a se alege intru anume adunare, bisericască, până la ținerea aceștii adunări se făcu întrebare: Cine să ocârmuiască diecesele până la alegerea altor episcopi, după canoanele bisericei, cu puterea legiuită?, la aceasta respunse tonul poporului: că presidentul să propună bărbați vrednici din ceata preotească, spre a fi denominați de popor de vicari vacantelor scaune a metropoliei și episcopiei, deci dintre mai mulți propuși se aleasă de vicariu general-metropolitan d. protopop din districtul Lipoveni, *Dimitrie Stoinescu, Alias Petrovici*; iar de vicariu episcopescului scaun de Caransebeș se aleasă *Ignatie Vuia*, protopopul Oraviței; și se hotărî: ca punerea în lucrare acestei măsuri dictate de frica primejdiilor să seceară dela C. Ministerii.

Această hotărîre a poporului pomenit alerg a o face cunoscută C. Ministerii a cultului și pe temeiul principiei: *Salus rei publicae suprema lex esto*, ca o măsură dictată de necesitate, în mijlocul primejdiilor, cunoscându-se de legiuită a se pune în lucrare prin organul guberniei ministeriale.

Dat în Pesta 13/1 Iulie 1848.

Cu aceste sânt a Cinstitei Ministerii plecat concetățean

Eutimie Murgu, presidentul Adunării

Aloisie Vlad, secretarul Adunării.

Imediata înarmare a poporului era de nevoie, fiindcă Sârbii începuseră a ataca; destituindu-se epp. Pantelimon Jivcovici și Ștefan Popovici și așezându-se vicar metropolitan român până s'ar putea alege, legal, din sinod, mitropolitul, s'ar fi câștigat mare putere asupra poporului. Gazeta oficială raportează că poporului i s'a și dat poruncă să nu mai asculte de acei episcopi.

Printre « agitatorii » de mai puțină importanță era, scrie Vukovics ¹⁾ Nicolae Bojinca. Acesta trăise 'n Muntenia, mai mult timp. Dorințele sale naționale întreceau cu mult pe ale lui Murgu. Știa numai românește. Și ceruse dela județ oaste de 20.000 de Români, să o conducă el ! Firește, adaoge Vukovics, autoritățile s'au opus; și pe Bojinca l-au pus în urmărire.

S'a jurat credința regelui și constituției, zice aceeași gazetă oficială. Dar s'a cerut o știre bănățeană, în mâna căpitanului Murgu; și 'n absența sa în mâna fratelui său; strânsă din ordin ministerial. Nu s'a dat ²⁾.

După 27 Iunie Murgu a fost și 'n alte părți; de ex. la Caransebeș. Și Arădani îl chemară, să le vorbească. Iar comandamentul scrisese generalului Appel, să nu-i pună piedece, scrie tot Vukovics. Acesta mai adaoge că poporul, deprinzându-se cu adunările mari devenise mai puțin îngăduitor cu funcționarii, ceeace, în timpuri de revoluție, nu era bine ³⁾. Murgu ținea, însă, la sistemul adunărilor populare, adaoge Vukovics.

Rezultatul politic al adunării din Lugoj a fost că hotărârile ei au devenit platforma lui Murgu în dieta Pestei. El și aici le-a susținut energic, cel puțin odată foarte energic.

Vorbind tot despre rezultat Vukovics un inițiat, un fost ministru revoluționar, spunea ⁴⁾ că punctul al *doilea* a căpătat o soluție în hotărârile dietei mutate la Seghedin; acesta a fost punctul hierarhiei bisericești ⁵⁾.

¹⁾ Pagina 262.

²⁾ Privitor la înarmări mai rețin două știri. In 26 și 28 Iunie, în comitetul român (?), din Lugoj, Vlad acuzase guvernul că fusese neglijent (*hanyag*). Contra lui vorbise George Atanasievici, solgăbirăul local (*Közlöny*, p. 99). Lui Bojinca-i ieșise vestea că la Oravița are disponibil 7.000 de oameni ! Dr. Kanitz în 1848—1849, *történelmi lapok*, 1895, p. 198. Știrile nu se pot verifica.

³⁾ Paginile 261—259.

⁴⁾ Tot acolo p. 261.

⁵⁾ Un proces verbal al Adunării nu cunosc.

Intre gazete există variante. Punctul 2 al lui Vukovics este și în *Gazeta* punctul 2: Metropolit român pentru Bănat; sub el toți ceialalți români. Alte variante: *Gazeta*

Despre adunare a scris și Nicolae Bălcescu; în manuscrisul academic cu Nr-ul 82, fila 33 v. N. B. spune că la Lugoj a fost de față « toată inteligența română »; și 8—10.000 popor, cari au hotărât « *să se scoale mic și mare contra Sârbilor, să-i sfarme* ». Tot acolo N. B. crede că guvernul se temeă că Sârbii « vor trage pe Români în partea sa » și că se vor rescula și Românii cari până acum erau pașnici, ba *arătau mari simpatii către cârmuire* (fila 334, v.). Observarea privește timpul congresului dela Carloviț.

Rămâne încă de adaos nota că în contra hotărârilor adunării dela Lugoj streinii din oraș îndată au protestat. Pe Ungurii lugojeni i-au supărat, firește, dorințele relative la întrebuintarea limbii românești în administrație și justiție. Acelea lor le păreau lucruri ciudate, de discutat la vatră, în familie, dar nu în adunări politice; deoarece egalitatea și frățietatea (proclamate) nu puteau cere ca patria maghiară să devie un turn babilonean !¹⁾.

LIV

ADUNAREA DELA LUGOJ: AMINTIRILE UNUI PREOT

Un fragment interesant din adunarea dela Lugoj l-a povestit Dimitrie Popovici *alias* Stoichescu, într'o scrisoare publicată de At. M. Marinescu, în foiletonul *Albinei* din Viena, anul 1868, Mercuri 31 Ianuarie/12 Febr. (An. III, nr. 12):

dă numele episcopilor de destituit: Jivcovi (Timișoara) și Popovici (Verșet); adunarea a și ales vicar metropolitan, pe protopopul Petrovici (Lipova); vicar la Verșet pe N. Vuia. *Organul*: Poporul se 'narmează defensiv; ofensiva-i rămâne statului; armele se iau dela oficiali, să se dea poporului; naționalitate *sensulato*; limba română pretutindeni în administrație și 'n treburi naționale.

Alte observări, pe scurt sunt: Adunarea dela Lugoj pe câmpul dela răsărit de oraș până la vii; locul lui îi zicea *Balta-lată*; după adunare i-au zis *Câmpul libertății*. Vlad a fost secretar pentru textul unguresc al procesului verbal; Ștefan Ioanescu (până atunci zis Ioanovici), notar al orașului, pentru protocolul în limba română. Vicarii Petroviciu, Stoichescu și Vuia au fost însărcinați a lucra imediat ca vicari. Relațiunea către Minister a scris-o Vlad; Murgu a iscălit-o; au așternut-o Ministerului la începutul lunii lui Iulie, 1848. Toate observările pe scurt le-am luat din Alois Vlad, *Cuvântările dietale*, pp. 12—13.

¹⁾ Textul original merită a fi reproduc. Din *Reform*. Nyárhó 26. 1848 (no. 22):
 * Uraim! tüzhelyeteknél, családok köreiben szóljatok, mint tetszik, mi ezt véljük csak méltányosan megengedhetnek, de honunkból bábelt csinálni nem akarunk, mi az egyenlőség es testvériséget kimondtuk, de ez tul van azon! ». Iscălește *rend. lev.*, adică: corespondentul regulat.

— « grăbiu și eu a merge ca unul nu dintre cei din urmă Români ai Banatului, din curioșitate; parte ca să cunosc pre Murgu, a căruia mare popularitate în părțile Logoșului era vestită; parte să văd ce obiecturi se vor propune și ce rezultate vor purcede din așa adunare a Românilor; fiindcă așa adunări numai ale poporului român, în părțile acestea, din veacuri nu s'au ținut.

« Eu, cu îngăduința episcopului meu plecaiu către Logoș, unde Luni, prelângă 9 ore dimineața, ajunseiu, tocmai când adunarea se puse în mișcare, pășind cu pompă către locul hotărît *sub dealul viilor*. Din această cauză cu Murgu nu putui avea întâlnire mai înainte de adunare; și fui silit a merge cu mulțimea împreună.

« Murgu deschise adunarea cu o cuvântare lungă, puind înainte că, deoarece împăratul nostru pre Sârbi de rebeli i-a declarat, Românilor e netrecut de lipsă de a se despărți de acest neam rebel, ca nu cumva și preste Români să se restoarne acea notă a necredinții. Spre care scop, mai înainte de toate, trebuesc Episcopii sârbești țipați (aruncați) din scaune, ca nu prin mijlocirea clerului sârb să se amăgească Români; și în locul acelora să se aleagă vicari episcopești dintre Români cari au vază la popor.

« Poporul la prechiemarea aceasta, pre mine cu un ton, de vicar metropolitan mă alese. Cauza de ce tocmai pre mine? este că din vreo 200 de preoți adunați mai mulți ai mei clerici au fost în timpul profesoriei mele de 12 ani în catedra clericală din Verșet: Acești preoți, în semn de mulțămire către învățătorul lor, fără indoială văzându-mă pre mine, în clipita aceea au informat poporul spre alegerea mea.

« Eu, cu toate puterile, din cauza bătrânețelor, m'am apărat de primirea acestei diregătorii, dar nu am dobândit ascultare. Mai pe urmă strigară că *vici*, în cognumele meu, să nu fie; eu fui silit a mă alcățui dorinții mulțimei; și primii cognumele strămoșesc familiar *Stoichescu*; apoi, îngrijat pentru aceste neașteptate întâmplări părăsii adunarea și mă intorseiu în oraș; toate acestea le pot adeveri cei, ce au fost de față.

« Statornicia alegerii acesteia, în cugetul meu, a fost deșartă; eu numai ca o glumă am socotit-o, precum pot adeveri

protopopul Logoşului, al Belinţului şi alţi domni, cu cari în ziua aceea în Logoş am petrecut. Însă tocmai aceasta alegere a fost cauza ticăloşilor căzute preste mine ».

D. Petrovici rămase deci fidel episcopului său, deşi Murgu stăruia să fie vicar românesc. Arestându-se însă episcopul, Petrovici primi să-i ţie locul; şi « trebui să joace după tonul ministerului maghiar », făcând însă bine bisericei sale. Dar din Septemvrie înainte îşi începu şi el calvarul său « de filomaghiar ».

LV

MIŞCAREA ANTISÂRBEASCĂ

Mişcarea antisârbească nu o ducea numai Murgu şi Lugojul, ci *tot* Banatul. Murgu şi Lugojul au fost culmea mişcării; alte centre lucrau la fel, unul, Timişoara recunoscându-i *prioritatea*. Să căutăm cum au lucrat şi ce ajutor au dat acele centre.

ARĂDANII

Gazeta de Transilvania din 3 Mai ¹⁾ expunea nemulţămirea Sârbilor cari fuseseră la Pojon, cu ale lor 17 puncte-dorinţe şi se certaseră cu Kossuth, care, imprudent, le-aruncase cuvântul: « Atunci între noi va decide sabia! ». Sârbii plănuiau, deci, alte adunări. « Dar Românii nu vor merge la aşa adunare », fiind « nelegiuită » şi plănuind supunerea Banatului unui « despot sârbesc ».

Arădani se grăbiseră chiar. În 30 Aprilie, într'o Duminică, se adunaseră la o biserică. Cetiră şi recetiră o petiţie. Şi o trimeseră episcopului care, fiind bolnav, zăcea în pat. Din pat Gerasim Raţ trebui să binecuvinteze punctele care urmează:

1. Indepărtarea fiscalului consistorial N. Savici şi a notarului Dimitrie Antonovici (Sârbi!), pentruca şi cancelaria episcopală să-i ajute pe Români, « *să nu mai rămână şi de aci incoala dânşii cei din urmă în lume şi în ţară* ».

2. Protodiaconul şi profesorul Ghenadie Popescu să fie înaintat singhel şi protosinghel, ca om al « poporului ».

¹⁾ Nr. 36, p. 150, sub titlul *Mişcări banatice şi slavonice*. Îscălit: Un Bănăţean.

3. Să se numească câțiva asesori consistoriali dintre Români.
 4. Să se stârpească slavismele din slujbe, să nu se mai *blaslovesc*, ci să se *binecuvinte* etc.; deci și în biserică Sf. ap. Petru și Pavel să se 'ntroducă limba românească.

5. Să se dea o circulară care să explice poporului român « adevărat frățescul cuget al Maghiarului și amăgitorul blestemat cuget al Sârbilor cătră Români; deci de Maghiari să se lipească cu iubire ».

« Trăească regele! trăească patria liberă! ». Românii și românul episcop Raț... » etc.

Aradanii erau, așadar, murguliști deplini!

Guvernul maghiar convocase congresul « greco-neunit » la Neoplanta, pe ziua de 15/27 Mai. Din 12 Mai, același corespondent bănățean anunța *Gazeta* că Românii nu vor merge la acel congres, ci la altul, al lor, în Arad ori Timișoara, la care s'au și dus ¹⁾.

Corespondentul știa că, pentru această chestie, din Arad plecaseră patru deputați, iar din Lipova 2, la Pesta. Și nădăjduia că din Lugoj « vor merge și mai mulți ».

TIMIȘORENII

Din Timișoara tot *Gazeta* era înștiințată că Marți în 27 Iunie se va ținea congres în Lugoj: național-românesc, fără Sârbi ²⁾. Timișoara se va bucura că acolo, la Lugoj, va cere și ea, ca Ardelenii: naționalitate, limbă românească și egalitate!

La vreo două săptămâni Timișoara anunță că congresul național, sorocit pe ziua de 15/27 Iunie, s'a amânat din nou. Veniseră, însă, 11 deputați din dieceza Aradului; alții, din alte ținuturi; și *niciun* Sârb. Deodată comisarul regesc, Sava Vukovics, declară că congresul nu se poate ținea: Episcopul Jivcoviți îi ceruse să interzică adunarea; deoarece ea nu fusese autorizată de mitropolitul din Carloviț « pe strămutatul termin și loc », nu se putea ținea fără mai marele bisericeii; că Românii voiesc să se rescoale contra sa, contra episcopului; etc.

¹⁾ Nr. din 6 Mai, p. 156.

²⁾ Paginile 206—225, Nr. 55 din 5 Iulie.

Totuși, în frunte cu primfișcalul Mihail Cuciuba, Românii se adunară în Fabric, la biserica românească. Și, ca *adaos la o petiție anterioară*, cerură: asigurarea limbei, asigurarea naționalității și numiri de funcționari români. Un deputat român, Atanasie Decicu, duse petiția la Pesta; o copie de pe ea se adresă adunării din Lugoj.

PETIȚIA GENERALĂ DIN 21 MAI

Intre cele două mișcări descrise căzuse aceea la care se făcu aluzie în petiția timișoreană.

Fusese petiția celor 40 bărbați de încredere ai regiunii sud-estice ungurești. *Gazeta* a raportat-o în 24 Mai ¹⁾.

Se făcuse o înțelegere fără mult sgomot: Să se adune la Pesta, la 21 Mai. *Asigurând pe Unguri de încrederea lor*, de respectul lor pentru drepturile naționale ale celorlalte neamuri, cei 40 protestează contra « jugului slavismului », pus prin scrierea cu literile slave, și prin « declaratoriul iliric » dela anul 1690, în puterea căruia « Românii deodată se văzură supuși, în trebile bisericești și școlastice, ierarhiei sârbești »; se declară independenți de Sârbi « cari vor a-și identifica nația română »; declară că nu mai recunosc pe mitropolitul dela Carloviț; și cer:

« I-a. *Ocârmuire bisericească cu totul neatârnată* dela mitropolitul Carlovețului, carea și până atuncea pânăce legiuitul nostru sinod, în privința aceasta va legiui, să ocârmuiască provizorie supt nume de vicar mitropolit, luând lângă sine doi bărbați adevărați Români, unul din ceata preoțească, iar altul dintre mireni.

« 2-a. Să se trimită supt președința unui comisar ministerial o comisie aleasă din Români și Sârbi, la număr deopotrivă, carea, cercând starea fundațiilor bisericești și școlastice, precum și starea și diplomele mănăstirilor, iară mai vârtos că cine au fost fundatorii acelora să poată fârși mijlocirea despărțirei; și ca să poată căpăta fieștecare parte partea sa.

¹⁾ N-rul 42; p. 173—174. Sub titlul *Mișcări naționale românești în Ungaria*.

« 3-a. Să avem *sinod* de chilin și *ocârmuire bisericească și școlastică neatârnată*, a căreia mădulari să fie aleși numai dintre fiii nației noastre.

« După credința ce-o avem cătră *frații noștrii Unguri* și cu care credință, precum tare credem, și din partea lor vom fi întâmpinați, *poftele noastre cele politice* în următoarele puncturi le cuprindem:

« a) Concetățenii *români limba ungară o cunosc* de diplomatică; însă și ei așteaptă aceea ca *întrebuințarea limbei sale naționale* neimpiedecată să se lase în biserici, la învățarea fiilor săi și pretutindena în toate trebile nației noastre cele din năuntru.

« b) Să se aridice *lângă ministrul cultului o secție* (clasă) deosebită carea să ocârmuiască trebile Românilor cele bisericești și școlastice și în carea să se așeze numai Români adevărați, de legea răsăritului, în cari poporul are încrezământ.

« c) Să se întoarcă mai mare băgare de samă de aci înainte asupra fiilor nației românești, cari până acum, nu fără durere, se priviau a fi trecuți cu vederea.

« d) La regimentele militărești mai cu seamă să se așeză (aplikeze) ofițiri de Români »¹⁾.

Iscăliții erau (în ordinea originalului: și cu ortografiarea numelui familiar asemeni): *Gozsdu Emanuel, Czapos George, Bocsko Pavel, Arkosi George, Zsiga Nicolae, Nicoară David, Suci Moise, Sabo Ioan, Missics Ioan, Cermena Petru, Muntean George, Brancovici Blasiu, Popovici Simion, Rațiu Atanasie, Petrovici Ioan, Ilici Ștefan, Iorgovici Nicolae, Țăran Nicolae, Bogdan Vicențiu, Bogdan Vasile, Ianculescu Iulie, Stupa George, Serb Teodor, Avram Ioan, Pop Sigismund, Putici Ioan, Farchici Petru, Șaguna Freta, Fogarassy Blasiu, Fogarassy George, Fogarassy Teodor, Radulovici George, Vuia Ioan, Bojinca Axente, Velea Mihail, Marcu Ioan, Pascu Maxim.*

¹⁾ Textul este copiat exact dintr'o foaie volantă, aflătoare la Academia Română; al *Gazetei* variază stilistic. În *Gazetă* lipsesc iscăliturile. Manuscrisul academic are Nr. 1060.

Se simte și din nume, dar se știe și din act că acești bărbați vorbeau în numele regiunilor: Caraș, Lugoj, Timiș, Torontal, Arad, Chișinău, Bichiș, Bihor, Pesta ¹⁾.

Din toate actele povestite și citate reese un adevăr: Murgu, maghiarofil și antislav, nu era un izolat. Nu el insuflase sentimentele; le culesese din toată viața românească-tristă a Banatului, și le exprima energic, personal. Era, deci, un om *reprezentativ*. El și Lugojul aveau să tragă concluziile cele mai tari din toată mișcarea, precum Timișoreni o și spusese. Nici el, nici Lugojul nu înșelaseră nicio așteptare.

Și, totuși s'au aflat și câțiva sârbofili?

LVI

MURGU, MOLDOVENII ȘI MUNTENII

(12 Mai—8 Iulie st. v.)

În timp ce astfel se desfășura viața, în Ungaria și Banat, de Murgu-și aduceau aminte Moldovenii ce-l vor fi cunoscut, alții cari vor fi auzit numai despre el, și cari toți se aflau la Brașov, ca emigrați.

Printre ei era și poetul Vasile Alecsandri care 'n 12/24 Mai 1848 scrisese acolo un act important; actul s'a găsit printre hârtiile lui Murgu: Este actul care formulează principiile politice ale celor subscriși, 14 bărbați, dintre cari doar' numai doi n'au avut vreo deosebită soartă sau vreun loc deosebit în viața principatului lor, în viața României.

Nu-l uitaseră pe Murgu; și țineau să-l informeze și pe el despre ce urmăresc ei, despre ce și Murgu urmărea ca principii și ale sale.

Actul, fiind însemnat, îl tipăresc în transcriere. Prealabil observ însă, că, mai apoi, doi dintre subscriitorii apar și la Lugoj:

¹⁾ Despre Bihoreni Dragoș, Zsiga și Foroi, vezi și *Pesti Hirlap*, 1848, Nr. 67. Despre Timișoreni s'a zis (T. Păcățeanu, *Cartea de aur*, vol. I, p. 347), că n'ar fi lăsat nicio urmă, ceea ce nu este exact.

1848.12/24 Mai.

PRINȚIPIILE NOASTRE PENTRU REFORMAREA PATRIEI!

1. — Desființarea boerescului și a ori ce alte dări a lăcuitorilor săteni către proprietari.
2. — Rădicarea beilicurilor, a lucrului șoselilor și a tuturor împovărilor fără plată către stăpânire.
3. — Impropietărirea lăcuitorilor săteni fără nici o rescumpărare din partea lor.
4. — Nimicirea tuturor privilegiilor și prin urmare: Deopotriva purtare a sarcinilor statului de către tot poporul în deobște, precum și deopotriva împărțire a lui la toate driturile politice și țivile.
5. — Intemeierea instituțiilor țării pe prințipiile de libertate, de egalitate și de frățietate, desvoltate în toată întinderea lor.
6. — Unirea Moldovei și-a Valahiei într'un singur stat neatârnat românesc.

12/24 Maiu 1848 Brașău.

Teodor Sion,
 Costache Negri
 L. Russet
 Frații Vasili și Ion Alecsandri
 George Cantacuzin,
 M. Costachi,
 A. Rusu
 Grigori Balș
 Zaharia Moldovan
 P. Cazimir
 Ioan T. Curius
 Georgie Sion
 N. Ionescu

Peste vreo două luni i s'a scris lui Murgu și din București. Așa pare a reeși din începutul scrisorii de mai la vale. Murgu a respuns printr'un om de încredere, care i-a dus rândurile sale, foarte caracteristice, în țară. Poștarul său era Vasile Maniu, pe-atunci actor român și agitator în Bănat în folosul

lui Murgu ¹⁾, mai târziu membru al Academiei române. Pentru a cunoaște *motivele* politice ale acțiunii lui Murgu, este nevoie ca actul să fie cetit de-acum chiar.

1848 Iuliu 8/20

E. MURGU CĂTRĂ N. BĂLCESCU

M'am bucurat din inimă văzând *programa și alte acte*, din care am putut vedea, că ați isbutit a apuca cârma țării și că *libertatea* a triumfat în țeară.

Bine ar fi numai, cât se poate, să vă feriți *deocamdată* de numirea de *republică*, că și așa, tiranii se uită cu pismă la starea libertății de acum și *prejurul nostru este cu mult mai critic*, decât să ne putem lăsa numai în seama oarbei întâmplări.

Cea dintâia grije să vă fie, fraților, arma! *Armată*, cât mai în grabă, căutați să aveți, ca să puteți cel puțin cea întâie năvală să o întâmpinați cu bună ispravă; apoi *de aci încolo va fi grija noastră* și mai pre urmă grija Europei.

În toată întâmplarea nu ar fi rău să pășiți la oarecare legătură cu guvernul unguresc, că, și însuși supărat fiind de *panslavismul meridional*, a cunoscut că nu poate avea mai de nădejde aliat asupra Slavilor decum sunt Românii. Eu, fiind deputat la adunarea țarei, *voiu face toate, pentruca să fie alianță între aceste două țări*.

Relațiunea cu Turcia să nu o clintiți; decât dela Francia să cereți, și dela Germania, să vă cunoască de stat suveran; așa apoi Muscalul nu-și poate căuta mult pretest spre a se amesteca în trebile Românilor.

Decât iară și iară vă indemn: nu glumireți, ci vă armați, știi cum e zisa: *Si vis pacem, para bellum!* Din multe ceremonii seau ale tacticei militare scoateți numai esența și, lăsând nimicurile la o parte, esercitați armata numai intru acelea evoluții ce sunt de cea mai neapărată trebuință.

¹⁾ După un pasaj din ziarul *Közlöny*.

Almîntre, fraților, fiți cu inimă și stați toți cu toții pentru libertate. *Dumnezeul* libertății s'a deșteptat, el priveghiază peste soarta popoarelor, nu trebuie decât numai obșteasca voință, și tiranii vor rămîne rușinați, și noi, frățioare, carii știți că au fost jertfa mâniei tiranilor, acum este vremea să ne izbândim. Eu, laudă fie Domnului, pre cei din părțile acestea îi văd toți trântiți; urmează ca și de peste Alpi să fie risipiți.

Eu, frate, să știți că am plâns de bucurie, am luat știre despre triumful libertății în România; și cu nerăbdare aștept ca eu, carele, după cum știți, ca rob ieșind din acea țeară, pentru că i-am vrut *desrobirea*, și carele tot din pricina aceasta iarăș am picat în robie amară, acum ca om slobod să văz România slobodă și să mă bucur de fericirea fraților mei, carii mai de mult ar fi meritat această soartă.

Eu, cu toate că mă aflu foarte ocupat, dar îndată ce se va închide adunarea țării, măcar numai pre o zi, voi să vin să ne vedem, că mi-i dor de frații mei; și mă voi bucura putând vedea pe acei bărbați carii n'au pregetat a se jertfi pentru obșteasca fericire a poporului și a țarei.

Inchinându-mă cu frățească dragoste tuturor patrioților sunt

Pesta
8/20 Iuliu
1848.

al Dumitale plecat
Eftimiu Murgu

P.S. Prin increzutul meu d. Vasile Maniu te rog scrie-mi cele de cuvenință și io din parte-mi voi căuta să pregătesc adunarea spre a păși la o alianță cu Moldoromânia. Bine este dar să ne înțelegem; și D-voastră bine ar fi să auctoriizați pre cineva spre a tracta în numele țării, că nu-i bine să stăm izolați. *Idem* ¹⁾.

Ideile privitoare la lupta împreună cu Ungurii contra oricărui dușman comun, dar mai ales contra Slavilor, Murgu le-a expus și într'o polemică, despre care asemenea este bine a lua cunoștință acum. Ca și Bălcescu, căruia-i adresase

¹⁾ Publicată de G. Barițiu în *Transilvania* din Brașov, anul X, 15 August 1877, Nr. 16.

scrisoarea citată, Murgu nu înțelegea ca lupta împreună să 'nsemneze renunțări și umiliri. Acestea trebuiau refuzate, voia-scă-le oricine. Murgu și tovarășii săi le-au refuzat într'un articol contra « magnaților » din Ardeal.

LVII

MOLDOVENI LA ADUNAREA DIN LUGOJ

Unul dintre faptele cele mai interesante dela adunarea din Lugoj este că la acea adunare au fost de față și emigrați din principate. Anume: Corespondentul din Lugoj al lui *Pesti Hiriaș* scrie, *din 3 Iulie*, că 'n noaptea aceea (dela 1—2 Iulie) au plecat spre Bucovina foștii revoluționari Moldoveni; iar Rosetti, se zice, spre Paris ¹⁾).

Despre prezența în Lugoj a emigraților a vorbit și fostul comisar, fostul ministru de justiție Vukovics ²⁾. Cu numele el amintește numai pe Rosetti și Epureanu, de sigur Lascar Rosetti și Manolache Costache Epureanu; și-i numește ce 'ntr'adevăr erau: Personalități distinse ³⁾.

Vukovics adaoge că ei vorbeau contra alianței Românilor cu Sârbii; și că făceau propagandă pentru idei bucureștene; de-aceea cu autoritățile ungurești s'au sfădit; iar autoritățile i-au silit să plece, trimițându-i la Pesta, înaintea ministrului.

Lugojul era stație însemnată de poștă; pe-acolo, spre Apus, au trecut și alți emigrați: Dr. Kanitz pomenește pe Grigore Pereș, Dimitrie Crețulescu, Ghiță Magheru, generalul George Magheru, însă abia în 1848, Noemvrie 29; dintre ei mai ales generalul vorbea rău despre atitudinea română față de Maghiari. Toți sporeau, deci, dispozițiile antisârbești.

Însă mie-mi pare că Rosetti și Epureanu au venit la Lugoj anume ca să văză și o manifestare bănățenească, ca să fie pretutindeni Țara!

¹⁾ Pagina 633: « *Ex éjjel indultak az itten volt lázadó moldvaiak Bukovinába, ujab kitöréseket kísérteni. Rosetti, mint mondják, már Párisba ment fegyvereket szállí tandó* ».

²⁾ *Loc. cit.*, p. 262.

³⁾ *Előkelő egyének*.

⁴⁾ 1848—1848, *Történeti Lapok*, anul IV, p. 198.

Dacă anume au fost, dacă așa au vorbit precum mărturișește bine informatul Vukovics, atunci Rosetti și Epureanu trebuie să-l fi încurajat pe Murgu, cu care au stat împreună câteva zile.

LVIII

O POLEMICĂ ANTIMAGHIARĂ

(August, 1848)

În timpul acesta Nicolae Iojica, magnat trufaș, scrisese niște articoli răi în *Pesti Hirlap*. Acest ziar refuză respunsul românesc, care se publică în *Nemzet*. Iscălindu-l Murgu, și Murgu, trebuie să-l considerăm ca al său, și ca al său:

« De veacuri incoace dovedesc Românii simpatia și dragostea lor către Unguri. Dela venirea Ungurilor Românii cu ei s'au bucurat, cu ei au și plâns. Lovirile vrășmașilor comuni ai patriei le-au susținut Românul cu peptul său credincios ca și Ungurul, ba în cele mai mari bătăi, aducătoare de mântuire pentru patrie, lauda parte mare au fost a Românilor. Și ce plată au dobândit Românul pentru credința sa, pentru amorul său cetățenesc? Calumnie (clevetire), batjocură, pusăciune amărită, injosire animală, robie. *Ardealul* au fost zid de apărare în contra barbariei orientale; și acest părete apărător au fost mai cu seamă lucrul poporului român. Și ce plată au dobândit el pentru aceasta? ».

Vreo toleranță? Se vede din *Approbatæ*-le răposate în 1848!

Dar națiunile acum încep a se cunoaște pe sine, a cere drepturi. Ungurii năzuesc spre independență. Românii « până acuma au așteptat în liniște, bine știind că, slăbind pe Unguri, se slăbesc pe sine înșiși ».

Ungurul fără Români n'are trecut vrednic de laudă; dar nici viitor mare și fericit nu poate avea fără acești.

« Ungurul, ca o plantă asiatică transpusă, stă numai singur în mijlocul Europei, fără frați și rudenii. Românul pe această plantă frumoasă o adapă, o grijește și se străduiește a o apăra și cu vieța în contra pericolelor din părțile Nordului. Și ce au dobândit acest îngrijitor? Invinovățire, rușine și calumnie ».

N. Jojica însuși vine cu otrava lui, în loc să predice « a mor și pace ».

Noi ?

« Noi cunoaștem *greșelele cele vechi ale aristocrației transilvane*, precum și greșelele ei după reformă; poporul le simte bine; și văietându-se de durerea ranelor sale, acela care ia parte la durerile poporului; după părerea lui Jojica, este întăritător și rebel.

« Rebel, Domnule, e acela, care apasă *poporul* și dă cauză ca să se desfacă legăturile amorului celui sfânt ».

« Noi *bine știm* cum își bat capul unii din *aristocrați* a monopoliza ei singuri drepturile câștigate; și poporul care nu voiește mai mult a suferi monopolul drepturilor, după părerea lui Jojica, visează și zidește cetăți deșarte. Domnule, aceasta nu este vis. *Noi batjocură nu vom suferi niciodată.*

« Înainte de seculuri părinții noștri au cunoscut și au pretins *drepturile* noastre; noi încă *numai* aceasta o facem; și mai departe nu ne întindem. Așa este; *timpul aristocraților a trecut*; și acela pe care, cu puțin mai înainte, Jojica-l putea bate ca pe un animal *trebuie* acum să se împărțesească de asemenea drepturi cu dânsul! »

Seculul nostru este seculul *drepturilor*; noi ni le cerem, *toate* câte sunt înscrise în constituție! « In fruntea constituțiunii este scris cu litere mari: Libertate, egalitate, frățietate! De aceste principii noi așa de strâns ne ținem, încât numai moartea va putea resturna convingerea noastră ». *Stat în stat nu voim*; dar voim drepturile constituționale, voim a fi liberi și nevătămați; cerem « să ni se dea câmp liber și deschis spre a ne putea cultiva ».

Iscăliră: Pap Sigismund
Buda Alesandru
Murgu Eutimie
Bohățel Alesandru
Serb Teodor
Vlad Aloisie
Palfalvi Constantin
Man Ioan.

Eu cred că răspunsul a fost scris de Murgu: Se invoacă doară libertatea, egalitatea și frățietatea, ca și 'n complotul dela 1840; se apasă asupra drepturilor politice ale țăranilor opuși aristocrației, ca 'n « complotul » dela 1845; răspunsul este Murgu însuș; *el l-a scris!*

Traducerea reprodusă aici s'a publicat în *Foaia pentru minte* ¹⁾.

LIX

E. MURGU ȘI I. MAIORESCU IN PESTA

Abia sfârșise Murgu cu magnatul ardelean Jojica și un nou incident îl abătu pe Murgu dela trebile sale cele mari: Căci era ca și sosită ziua în care Murgu avea să expună în parlament politica sa.

Ioan Maiorescu, trimis de guvernul român la Frankfurt am Main, ca să reprezinte țara pe lângă parlamentul german, sosise 'n Pesta. *Amicul poporului*, gazeta maghiarofilă îi anunță sosirea ²⁾.

Ce s'a petrecut apoi cu I. Maiorescu în Pesta a povestit îndată și « autentic » un corespondent al *Gazetei* ³⁾: « *I. M.* sosi în 28/14 August. Doi spioni, români de neam, Gojdu (din Pesta, cu caracter cunoscut) și I. Popovici (Secelean de lângă Brașov, care, după ce scăpase din temnița Sașilor, părăsindu-și familia, fugise la Viena, unde stase câțiva ani în serviciul lui Sedlmicki, ca spion plătit, apoi iar prigonit), mirosind sosirea lui I. M. îl și arătară la poliție mințind că *ar interprinde comploturi cu Murgu, ș. a.* ». Poliția și cei doi spioni vin la I. Maiorescu și cer ca acesta să fie arestat. I. M. le-arată acreditivale sale; poliția se retrage; I. M. vizitează

¹⁾ 1848, Nr. 32. Data: Luni, 9 August.

O paralelă remarcabilă — mai ales pentru faptul că și ea caracterizează spiritul grupărei parlamentare conduse de Murgu, este un articol al lui Gozman (Ioan) câtră un faimos publicist, *Csengeri Antal*, în care se zicea: « Nem igen szép dolog a szegény oláhokak akkor üldözni és kinyugolni, midőn az illirek épen ilyen panaszokat kürtölnek a világ előtt ». Pagina 45 din *Reform*, Nr. 7, Nyárhó 8. 1848.

²⁾ Coloana 206.

³⁾ Nr. 73 din 6 Septemvrie, p. 302. N. Bănescu și V. Mihăilescu în biografia lor au data sosirei 12/24 August seara și 14/26 a restituirii hârtiilor ce i se sechestra-
seră, p. 187.

pe miniştri şi lămureşte greşeala ce s'a făcut. Kossuth chiar îl roagă să stăruiască pe lângă guvernul român să trimeată şi la Pesta un agent.

Privitor la *Murgu* Ioan Maiorescu (care-a stat în Pesta patru zile) îi scria lui A. G. Golescu, cu data de 16/28 Septembrie: « Ungurii nu mi-au cetit toată scrisoarea ¹⁾; dar mi-au spus de arme, de *Murgu*, de Ielacici ». Dar ce anume? nu se spune. Mai la vale: « Nu ştiu nimic de Toma Constantin, să fi venit la *Murgu*; nu mi-a spus nimic *Murgu*; nu-mi aduc aminte nici de Ursu să-mi fi spus ceva despre aceasta » ²⁾. Acel Toma va fi fost tânărul care-a scris scrisoarea ce-a fost motiv ca I. Maiorescu să fie cercetate de poliţie şi-al cărei conţinut îl publică *Gazeta*, în nr-ul 73.

Reţinem faptul că I. Maiorescu a stat de vorbă cu *Murgu*, vechiu cunoscut, dela 1836-37; de sigur *Murgu* nu i-a tălnuit nimic din ce va fi ştiut el despre politica maghiară.

Înainte de-a pleca din Pesta deputaţii dietali-români (*Gazeta* zice 32!) au luat o masă împreună cu I. Maiorescu. *Murgu* va fi fost acolo, negreşit. Şi discuţiile din seara aceea, nu vor fi fost tot bune lămuriri pentru I. Maiorescu?

Din 2 Septembrie (st. n.) *Gazeta* primeşte ştiri despre Maiorescu în Viena, unde sosise şi se 'ntâlnise de trei ori ³⁾ cu diverşi miniştri de-ai Austriei.

LX

CUVÂNTAREA DIN 14/26 AUGUST 1848

Ziua parlamentară cea mai mare a lui *Murgu* a fost ziua de 26 August ⁴⁾.

Înainte lui *Murgu*, în acea zi, vorbise I. Dragoş despre cruzimile din Ardeal şi misiunea acolo a comisarului regesc Vay; după *Murgu* vorbi Sigismund Pap, care făcu observarea că naţia maghiară, până acum, a dat Românilor drepturi numai pe hârtie, şi continuă: « Eu vă întreb unde este

¹⁾ Prinsă de poliţia maghiară. G.B.D.

²⁾ *Convorbiri literare*, vol. XXXII, pp. 161—162.

³⁾ *Gazeta*, p. 299.

⁴⁾ *Gazeta* a raportat-o în Nr. 70, pp. 291 şi următoarele.

măcar un fioișpan sau cârmuitor român?... și 'n care comisie se află măcar numai un bărbat român ca mădular cercetător? ». Apoi vorbi T. Serb. În fața acestei manifestări cu idei mici, dar și cu idei mari — însuși Kossuth se văzu silit a răspunde.

Impresia care-a produs-o Murgu, între doi oratori români, care criticau nedreptăți evidente, o descrie *Amicul poporului* din Pesta, din 14/26 August ¹⁾.

« După Dragoș se sui pe tribună Murgu, încrezutul poporului, carele arată starea poporului român din Bănat, pre carele toți, cu cea mai mare băgare de seamă și luare-aminte-l ascultară. Murgu le vorbi din un temeiu politic foarte înalt, arătând dorința poporului dela care este trimis; totodată simpatia Românilor către frații noștri maghiari; și calea prin care aceste două nații vor să fie fericite. Dânsul a vorbit preț de un ceas întreg, între cea mai mare liniște, ce foarte arareori se întâmplă în casa deputaților; între cuvântarea sa mai de multe ori l-au întâmpinat cu strigări: *Să trăiască!*... ce se vede a fi semn de plăcere a cuvintelor acelora ce le rostea.

Murgu așezase 'n frunte o tendință morală: Contra stărilor sufletești nu se poate lupta cu mijloace materiale, ci cu de cele morale, pentru ca reul să fie distrus desăvârșit. Așa trebuie să se procedă și 'n Banat, unde Sârbii, trecând peste orice drept, voesc să se așeze stăpâni pe «*vatra Românelui*», să continue o ierarhie fără temeiu legal și abuzivă. «*Reacția*» sârbească contra libertăților generale este expresie a poftelor de dominațiune. De-aceea a fost o greșală a guvernului că *poporul român nu a fost înarmat imediat contra Sârbilor. Pentru a apăra astfel pământul Banatului și a detrona pe episcopii Sârbi, a căror detronare se ceruse 'n adunarea dela Lugoj. Încă nu-i prea târziu, zicea, credea Murgu: Un succes ecclesiastic i-ar fi adus, de sigur mulți aderenți lui și, deci, și Ungurilor.*

În sufletul acestora locuiau însă alt fel de sentimente. Le-aș formula și aici, încă odată, cu vorbele lor chiar. Plecând la Frankfurt am Main, la parlamentul german, delegații

¹⁾ Coloana 202.

Unguri (Pázmándy Dénes și Szalay László) luară cu sine o instrucțiune scurtă și cuprinzătoare ¹⁾: « Ungaria numai în acel caz poate să fie pentru Germania un aliat puternic, iar în ochii Europei într'adevăr energetic și de folos, dacă se desvoltă deodată cu protecția propriei naționalități maghiare ». Acesta era punctul al doilea al instrucțiunii. El însemna *maghiarizare* !

Kossuth, la anul 1848, nu era cu nimic mai puțin consecvent decât Ștefan Tisza la 1918. Kossuth respunse deci: *Unitatea țării* — ea mai presus de orice — nu admite existențe deosebite: sârbească, slovăcească, nemțească; deci *nici căpitănatul de Banat*, cerut la adunarea din Lugoj nu se poate admite. Aceasta, în principiu și în faptă, n'ar fi altceva decât ce-ar fi și voivodatul sârbesc ! Țara astfel divizată în națiuni nu poate dăinui. Astăzi Românii ar fi cu Ungurii contra Sârbilor, mâine-ar putea fi cu ei contra Ungurilor ! Kossuth rămâne, deci, pe lângă părerea că mântuirea patriei atârnă numai de dreptul comun și de libertatea comună ²⁾.

Ungurii de pe laturile dietei erau și mai bănuitori decât Kossuth. Avem despre aceasta o probă serioasă ³⁾. Amintind de Murgu, Dragoș și Pap ziaristul-istoric scrie: « Noi știam ce pânda dela spatele acestei plângeri... Tonurile de jale erau numai ecoul reacțiunii vieneze. Foarte limpede ne-o descoperirea aceasta cuvântarea la aparență nepretențioasă și totuși impertinentă, prin care *el* (Murgu) se 'ndrepta direct spre un fel de voivodat românesc; și Kossuth respinse acest lucru în felul său izbitor care numai lui îi este propriu ».

Finalul românesc al zilei de 26 August a fost că Murgu propuse imediat un proiect de lege, căruia prin cuvântarea sa, îi făcuse motivarea. Proiectul ajunsese 'n discuție în ședința din 17 Noemvrie ⁴⁾. Discuția a fost scurtă.

Murgu se ridică și zice: Când l-am propus, erau alte vremuri, alt spirit în acele regiuni pe care le privește. Atunci ar fi dat rod bun; acum?.. nu poate ști ce rod va da. Pe-acolo

¹⁾ Horváth Mihály, *Magyarország függetlenségi harcának története*, Pest, 1872, vol. I, p. 105.

²⁾ Vezi toată cuvântarea lui în anexa, culeasă după *Kossuth Lajos beszédei*, ediția fiului său, 1905, vol. I, pp. 299—302.

³⁾ I. Chownitz, *loc. cit.*, vol. I, p. 329.

⁴⁾ *Közlöny*, pp. 774—5.

de mult n'a mai fost — *régen nem léven ott* — deci el nu poate spune că este sau că nu este oportun. Aceasta, mai bine decât el, o va fi știind apărătorii țării, dela care și el trebuie să ceară informațiuni.

Urmă un dialog.

Președintele: Și-l retrage?

Murgu: Nu retrage.

Dragoș: Să ne gândim și la Ardeleni; dar acum să amânăm. Asztalas (Pavel), Besze (Ioan), sunt pentru amânare; Gal (Ioan) un Ardelean și Agoston, pentru desbatere; Vlad, asemeni, desbaterea fiind un mijloc contra agitatorilor ¹⁾. Glacz (Antoni) și Hádics (de sigur un Sârb) observă că Românii cer independență bisericească. Gorove recomandă iarăși o amânare, Halasz cere desbaterea în secții și punerea la vot. *Quot capita, tot sensus.*

Președintele trimise proiectul la secții, ceea ce însemna că toată Ungaria politică-modernă lua cunoștință despre ce voiau Românii în biserica lor strămoșească, pângărită de nomazi, Sârbi și militarizați.

Vlad spune că proiectul era « foarte moderat » și că are 7§§. Proiecte, în aceeași chestie, înaintară și I. Dragoș și T. Serb.

Ministerul, « nevoind a mai întârîta pe Sârbi » a amânat discuția; și, zice Vlad, « pentru un vrabete de pe gard a lăsat să-i scape pasărea din mână ».

Un motiv de *oportunitate* politică înlăturase cea mai caldă aspirațiune a lui Murgu! Sau, mai exact, îi servise lui Kosuth *pretextul* de a-l înlătura. Pentru că avem drept a căuta și aici pricini mai adânci.

LXI

ALTE CUVÂNTĂRI: DESPRE INVĂȚĂMÂNT

Deoarece, în capitolul anterior, am vorbit despre biserică, să-i adaogem imediat școala, despre care Murgu a vorbit scurt, de câteva ori, tot în luna August 1848.

¹⁾ Vezi cuvântarea lui Vlad în *Cuvântările dietale*, pp. 12—15.

Ministrul Iosif Eötvös prezentase un proiect de lege relativ la învățământul primar.

Din partea Românilor Sigismund Pap, spusese, din ședința Camerei dela 26 Iulie că, având acum ministru de instrucție, nu mai voim să atârnăm de Sârbi ¹⁾. Eötvös a promis ceva, atunci.

Proiectul din August hotăra în § 10 că limba instrucției se va decide după majoritatea locuitorilor; dar că 'n orice caz se va învăța și limba maghiară (§ 11).

La acest proiect au vorbit: Vlad, pentru școala de copii mici (kisededovod) cerând o schimbare la o propunere a lui Murgu ²⁾; Dragoș cerând școale normale cu limba maghiară ca obiect de studiu; Pap, pentru ideea ca oricine să învețe în limba sa, dar și limba ungurească; Miháli, care susținu aceleași idei; T. Serb, susținând guvernul.

Ce-a spus Murgu (și colegul său Bója), în 4 August, *din cauza șgomotului nu s'a putut auzi!* ³⁾. De-altădată, însă, el a susținut ideea că unde se vor constata 50 de copii *de aceeași confesiune*, să se deschidă școală deosebită ⁴⁾.

Ideea confesionalizării școlii mai apăru în vorbele lui Dragoș; la ea se alătură Man, Mihali, Serb; se opuse Vlad; iar Murgu, în 10 August, nu se afla în dietă ⁵⁾.

Eötvös își retrase, însă, proiectul.

Dar la 25 August 1848, se ivi propunerea lui Wesselényi: Uniți și neuniți să fie liberi în biserica lor; dar condicele să fie scrise și ungurește, nu numai românește; dacă se poate (*lehet*), să fie școală românească, dar și cu limba maghiară ca obiect; la primării condicele să fie românești și ungurești; iar petițiile și alte documente particulare să se scrie cu litere *latinești* ⁶⁾.

Eötvös retrăsese proiectul; Wesselényi îl îneca într'un ungurism mai acut: Dieta primi propunerile acestuia!

A fost încă o decepție a deputaților români.

¹⁾ *Közlöny*, p. 230.

²⁾ *Vezi Cuvântările dietale*, pp. 9—10.

³⁾ *Közlöny*, pp. 278—293.

⁴⁾ Tot acolo, p. 304.

⁵⁾ Paginile 308—315.

⁶⁾ *Közlöny*, p. 404.

LXII

« MAREA DACO-ROMÂNIE ! »

Atitudinea lui Ludovic Kossuth față de Murgu fusese o atitudine de neîncredere, de mare neîncredere. Ca și Ștefan Tisza din anul 1918, așa și Kossuth din anul 1848 se opune îndărătnic oricărei concesiuni care ar fi putut periclita ceva-ceva din « Marea-Ungarie » a viitorului. Avea dovezile 'n mână, zise el în Cameră; și trebuia să fie prevăzător.

Ungurii aveau și alte dovezi; de fantazie; de altfel, ca aproape totdeauna.

Fiindcă ele nu sunt cunoscute de-ajuns, le intercalez aici, desfăcându-le dintr'o scriere a revoluționarului Vahot Imre. Acesta scrie:

« După revoluțiunea din Paris tinerimea română a întemeiat o societate cu numele *Tînăra Dacoromânie*, al cărei scop era să libereze Muntenia, deodată, și de jugul turcesc, și de cel rusesc; și să 'ntemeeze Marea-Daco-Romanie ¹⁾.

« Mai mulți membri ai partidului au fost aruncați în închisoare. Dar, când, *pela începutul anului 1849*, o parte mare din trupele rusești au fost scoase din Muntenia și din Moldova, partidul, îndrăzneț, ridică iarăși capul și — precum s'a spus în ziare ²⁾ —, trimise în taină, tovarășilor de idei de dincoace de Carpați; apeluri cu acest cuprins: *In sfatul unor puteri s'a decis să se libereze Muntenia și Moldova de jugul turcesc și rusesc și, ca țară independentă, să le pună sub purpura regală a unei dinastii germane (Koburg).*

« Dacoromânii să se pregătească pentru acest scop; pentru ca, la timpul său, să poată alunga peste Prut pe dușmanul neîmpăcat al libertății ³⁾.

Dela cuvântarea lui Murgu din 14/26 August până la începutul anului 1849 fantazia maghiară ne dăruise și o dinastie, pe Koburgi.

Era firesc că Ludovic Kossuth și Szemere să se teamă și de Murgu, necum de maghiarofobii români!

¹⁾ In original: *Nagy-Dako-România!*

²⁾ Oh! ziarele! G.B.D.

³⁾ Imrefi-Vahot Imre, *A magyar menekültek Törökországban, Pesten, 1850, p. 33.* In ediția germană, *Die ungarischen Flüchtlinge in der Türkei, Leipzig, 1851, p. 43.*

Și totuși, un sâmbure de adevăr era printre fantazările ungurești. Ideea dacoromână apăruse de vreo 15 ani; însă fiecare o realiza în felul său. La Frankfurt (am Main) I. Maiorescu susținea « unirea Bucovinei, Moldovei, României și Transilvaniei într'un regat *România*, cu un principe *austriac*, sub suzeranitatea Germaniei »¹⁾. Pe când, din contra, ideea lui Cesar Boliac (mai fantastic) era: « patrusprezece milioane de Români, ai Dacilor și ai Meziilor, vor trăi într'o singură republică *democratică*, solidară cu toate republicele națiilor Europei »²⁾.

De Daco-România nu se temeau, însă, numai Ungurii, ci și Rușii și Sașii. Sașii nu ne denunțau numai literaricește, ci și oficial, printr'un memoriu³⁾.

Rusia, spunea acelaș Ioan Maiorescu, tot acolo, reușise a face pe Austria să creadă și răle și mai mari, că, anume, « între Români din principate și comuniști, și alți radicali francezi » exista o alianță⁴⁾.

Interesele se ciocneau, ideile fierbeau, temerile căutau apărări. Duși de un instinct exact Ungurii se apărau precum puteau: și de amici, ca Murgu, și de dușmani primejdioși, ca Iancu. Kossuth era o expresie isteată și energică a aceluia instinct. De-aceea este de crezut ceea ce I. Maiorescu spunea colegilor săi de luptă. I. Maiorescu scria din 13/25 Octomvrie 1848: « Kossuth strigă și acum că de va bate pe Croați, o să meargă în Transilvania, să stingă cu totul pe poporul român »⁵⁾.

În dosul refuzului dela 26 August a lui Kossuth descoperim astfel o stare sufletească, pe care, oricâte asigurări ar fi dat, Murgu tot n'ar fi putut-o risipi⁶⁾.

¹⁾ *Convorbiri literare*, vol. XXXII, pp. 159—160.

²⁾ Scris în 1851 Noemvrie, în *Republica română*. Reprodus la 1861 în *Collegere de mai mulți articoli*, p. 23.

³⁾ I. Maiorescu, *Convorbiri literare*, vol. XXXII, p. 436.

⁴⁾ Aceeași pagină (din 16/28 Ianuarie 1849).

⁵⁾ Tot acolo, p. 383.

⁶⁾ Insemnez însă că Ungurii aveau și informatori neașteptați. De ex. Saint Marc-Girardin, călătorind prin Muntenia și Moldova, vorbise și despre Daco-românism (1836), în *Gazetă*, apoi în volum. Dar pe S.M.G. îl citeau și Ungurii! Precum reese de ex. din contele Aurel Desewffy, *Vermischte Aufsätze*, Pesth, 1843, p. 29.

LXIII

DELA PESTA LA DEBREȚIN

După cuvântarea dela 26 August, Murgu, de sigur foarte decepționat, nu a mai vorbit niciodată stăruitor. Asista însă; vota *pentru* ori *contra*; privea la tragicomedia 'n care și el era un actor — se convinsese acum — de-a doua mână.

S'au discutat raporturile urbariale (în 13 Septemvrie); vorbiră: Pap, Buda, Papfalvi, Dragoș; Murgu, *nu*¹⁾. Ajunse în cameră petiția dela Blaj a Românilor ardeleni; vorbiră Dragoș, Pap, Buda; Murgu, *nu*²⁾.

Însă la 4 Septemvrie se ivi o chestiune gravă, care privea Sudul: Bacica, Bănatul. Situația grea cerea acolo un *alt* comisar al guvernului; se propusese Beöthy Ödön a cărui inteligență și vigoare cereau puteri depline; 331 de voturi i le și dară: Printre ele s'a aflat și votul lui Murgu³⁾. Și al celorlalți Români! Ceeace însemna, că ei, toți, în cincisprezece Septemvrie, erau de părere că Sudul austrofil trebuie bătut.

Votul acesta s'a dat în ajunul peripeției ce 'ncepuse în Viena. O deputație maghiară, a Camerei, căpătase de-acolo un răspuns nemulțămitor; contrar Vienei, ministerul susținea că fără girul său palatinul nu poate avea niciun rol serios în Ungaria. Kossuth, la 11 Septemvrie, caracteriză lapidar situația⁴⁾: « Ei vreau să ducă nația maghiară până la momentul ca, de bunăvoie, să-și întindă gâtul sub paloșul barbar ». Ecolu reacționar vienez se auzi din Octomvrie: « Noi, Ferdinand I, etc. », poruncim, să se disolve dieta, imediat; să se anuleze toate hotărârile sale; să se declare starea de asediu în țara ungurească; și să se dea ascultare banului Iellachich.

Deputatul Murgu trebuia să iea o hotărîre; ar fi putut să plece, ca alții, acasă; dar a rămas cu Kossuth, cu democrația; și fidel ideilor sale. Și astfel, fiind încă la Budapesta, la 25 Octomvrie a putut ceti în *Közlöny*⁵⁾: « Grănicerii români sunt între zidurile orașului nostru! »

¹⁾ *Közlöny*, p. 501.

²⁾ Tot acolo, pp. 566—567.

³⁾ *Közlöny*, p. 459.

⁴⁾ *Közlöny*, p. 489.

⁵⁾ P. 683: « *Az oldh latdörök városunk falai-közt vannak* ».

Abdicând împăratul Ferdinand și venind, după el, la 2 Decembrie 1848, Francisc Iosif I, se și auzi cuvântul *Nincs király*: Nu mai avem rege! ¹⁾. Era momentul de-a porni spre alte forme constituționale. Murgu însuși nu se prea grăbea spre republică, precum arătase el lui N. Bălcescu ²⁾; dar în cazul acesta, unguresc, se desfășura o fatalitate de neoprit. Trebuia păstrată tăria; guvernul numi din nou comisari de bună ncredere; la Maramureș, pe Gavril Mihali; dar la Caraș, Timiș și Torontal?... pe Murgu? Nu, pe Vukovics Sebő (Sava), Sârb născut în Fiume. Nici în ceasuri supreme Kossuth n'a făcut apel la practicitatea lui Murgu!

Dar, fidel, Murgu rămase. Proba este din 28/29 Decembrie. Dieta-și rărea scaunele; oamenii nu se mai înfățișau. Palóczy, președintele ceru verificarea celor prezenți și absenți: Murgu și Vlad au votat *pentru* verificare; *contra* votară: Dragoș, Bojinca, Serb și Bohățel ³⁾.

LXIV

DELA DEBREȚIN LA SEGHEDIN

Părăsind Pesta guvernul unguresc părăsea ideale deocamdată înecate 'n sânge.

Murgu, cu ale sale, pleca și el, pribeag prin patria sa: Sentimentele țării și ale Banatului, în special, se schimbaseră; acum *el* le era *strein*. Nicolae Bălcescu, scriind lui Ion Ghica, constata schimbarea zicând (în 4 Ianuarie 1849): « Până și Românii din Banat și Transilvania îi doresc (pe Austriaci și Ruși! G.B.D.) și-i așteaptă să vie ca pe niște mântuitori » ⁴⁾. A doua zi după scrisoarea lui Bălcescu armatele austriace ocupau Buda și Pesta!

La Debrețin, întâiul refugiu al dietei lui Kossuth nu venise toată lumea: Se umileau și deputații. Dintre Români Vlad cerea să se clarifice catalogul: Cine a rămas?... cine a fugit?... Pap și Gozman găsiră vorbe de scuze. Și se decise ca cei ce

¹⁾ Kossuth *hirlapja* din 6 Decembrie.

²⁾ Mai sus, capitolul.

³⁾ *Közlöny*, p. 956.

⁴⁾ *Amintiri din pribegie*, ediția primă, p. 244.

nu vor veni până la 1 Martie să fie socotiți ca retrași, ca demisionați. Buda, Dragoș, Mihali se aflau în misiuni; cauza lui Bohățel în suspensie; Serb era bolnav. Murgu, prezent.

Căderea Sibiiului, eroismul generalului Bem, înveseli o zi, două, trei. Vlad strigă: Mali departe! (*Menjünk tovább* ¹⁾)

Au și mers; la 19—21 Aprie 1849 nația maghiară se declară independentă; suferise, ziceau reprezentanții ei, trei sute de ani! Inșă în 9 Mai (26 Aprilie) se auzi tunetul petersburgian, Nicolae, țarul: Detronarea dela 19 Aprilie avea să fie anulată

Ca și Ștefan Tizsa la 1916—1918, așa și Kossuth la 1849: In cea mai mare nevoie acesta făcu mai multe concesii, în scrisoarea cătră I. Dragoș, din 26 Aprilie ²⁾: « Cel ce voiește mai mult acela vrea să dumice țara ». O lună mai târziu Kossuth vorbea, în același chip, și despre Banat, într'o scrisoare din 21 Mai către generalul Perczel ³⁾:

Voevod și teritoriu sârbesc, nu se poate; ar însemna o desmembrare. Să-l admitem, înșă, ipotetic; « Care-ar fi dreptul de naționalitate al Ungurilor, Nemților și Românilor locuitori acolo; și cu ce drept Sârbii ar voi supremația pe această bază, ». Vodă sârbesc și adunare provincială?... visuri! Vodă fără armată?... vis ridicul. La Croați, da; ar merge, pentrucă ei au teritoriu; dar Sârbii nu-l au.

Kossuth, acum, apăra pe Români!

Mai trecu o lună. « Națiunea » apelă la Europa — cam așa precum și Murgu îi scria lui Bălcescu, să apeleze, venind vremea, Muntenia. O speranță ultimă era generalismul; dar era greu de aflat; generalul Klapka chiar se resemnase: « Dumnezeu și istoria ne va judeca ».

N. Bălcescu și fostul său profesor Murgu mergeau cu « Nația », ca frunzele de toamnă ce merg cu apele râurilor în care vântul le-a aruncat. Bălcescu scria, din 6 Iulie, lui Ion Ghica ⁴⁾: « Toată puterea se concentrează spre Seghedin și Banat ».

¹⁾ *Közlöny*, 1849, pp. 91, 144, 221, 232.

²⁾ A se vedea în *Transilvania*, anul 1877, pp. 13—17.

³⁾ Meszáros Károly, *Kossuth levelezése a m. sz.-h. karvezéreivel. Ungvárt, 1862*, pp. 95—99.

⁴⁾ *Amintiri*, p. 359.

Acum patria chiar era 'n mare primejdie.

Kossuth care pela 16 Iulie se afla în Seghedin, se hotărîse să calce însuși satele, s'adune voluntari, 30.000, să-i comande chiar el! « Fac ce poate face omul; nu sunt Dumnezeu să crez din nimic! », a fost o vorbă a lui din acest timp. În tragedia sa, o notă grotescă.

Iar Bălcescu și Boliac încercau încă legiunea românească! ¹⁾

Abia la Seghedin li se urcă, Ungurilor, la cap mintea cea din urmă. Abia 'n 28 Iulie, în ședința din urmă a dietei, se văzură iarăși ideile lui Murgu, în articolele socotite acum necesare pentru liniștirea țării și a naționalităților. Ideile le rostea acum Szemere, ministrul de interne.

1. În următoarele se asigură dezvoltarea națională, liberă a tuturor popoarelor locuitoare pe teritoriul imperiului ungar.

2. În chestiile regnicolare, administrative, judiciare și de războiu limba diplomatică fiind cea maghiară, referitor la toate celelalte limbi întrebunțate în țară se stabilește:

3. În consiliile comunale oricine poate vorbi sau în limba maghiară sau în limba maternă; procesul verbal se va încheia în acea limbă din comună, care se va hotări prin alegere liberă.

4. În ședințele consiliilor județene toți aceia care au drept la cuvânt, pot să-și expună părerea în limba maghiară sau în limba maternă. Dacă într'un județ o naționalitate întrece jumătate din numărul locuitorilor, procesul-verbal, la dorință, se va redacta și în limba acelei naționalități. Corespondența cu adunarea națională, cu guvernul și cu alt județ, se va face totdeauna în limba maghiară.

5. Dacă se introduce procedura orală la curtea cu jurați sau la tribunalele de prima instanță, principiile cuprinse la p. 4 se aplică și procedurilor dinaintea acestor judecătoria.

6. Armata va fi comandată în limba, care e stabilită oficială pentru respectiva comună.

7. În școlile primare limba de predare va fi limba comunei, adică limba bisericăscă.

8. Matricolele și afacerile bisericesti ale comunității bisericesti se vor conduce în limba maternă a comunității bisericesti.

9. Cereri oricine și oriunde le poate înainta în limba maternă.

10. Convocându-se sinodul celor de rital grecesc ei pot dispune liber, în afacerile bisericesti și școlare, ca oricare altă confesiune, pot alege liber pe episcopi, încredinșându-se chestiunea unității bisericesti a celor cu limba maternă română sau sârbească de asemenea acestui sinod.

11. Bisericile și școlile celor de rital grecesc vor avea toate privilegiile, care li se dau altor confesiuni.

12. Fundațiile școlare și bisericesti cei de rital grec le vor administra exclusiv ei înșiși.

13. Pentru ei se va înființa, la universitatea din Budapesta o facultate teologică specială.

14. Numirea în oficiu și demnități se va face fără a avea în vedere limba și confesiunea pe baza meritelor și a capacității.

1) Pap Dénes, *Okmánytár*, vol. II, p. 509, unde lui Bălcescu i se zice Bolexes!

15. Guvernul este împuternicit a da ordine și a lua dispoziții pe baza acestor principii.

16. Guvernul este împuternicit a satisface dorințele legale în *deosebi ale Românilor și Sârbilor*, a repara doleanțele lor prin ordine și prin legea ce se va vota de Adunarea națională.

17. Guvernul este împuternicit a amnestia, în numele națiunii pe toți, cari, în timpul fixat de guvern vor depune armele și se vor întoarce și vor depune jurământul independenții.

Cuvintele « în deosebi pentru Români și Sârbi » dovedesc că punctele lui Szemere se ceteau în deosebi Banatului. Iar ziarul guvernului lămurea că trebuie să se 'ngăduie că guvernul s'a ocupat mai mult de reforma constituțională și de drepturile individuale și mai puțin de drepturile naționalităților; pentru acestea puțin se făcuse — *Kevés történt* —, dar nu se făcuse din cauza războiului! ¹⁾

Murgu erà acolo; și va fi ascultat cu melancolie vorbele atât de târzii ale lui Szemere.

Situația militară se agrava.

Aflându-se într'o zi în Teregova, în 14 August 1849, Kossuth îi scrisse generalului Bem: « Dacă Görgey se predă, armata tăbărită la Lugoj nici 24 de ore nu se poate susține, deoarece acolo nu sunt mijloace de întreținere ²⁾ »; la Timișoara era debandadă, scria tot Kossuth, din același 14 August. Görgey ceruse comanda supremă; Kossuth îi făcu loc. Să-i fi lucit atunci încă o nădejde: In 16 August Görgei îi scria lui Klapka că 'n taină Kossuth a numit comandant suprem pe Bem.

In 15 Bem fusese la Caransebeș; de-acolo venise la Făget, unde sosi și Murgu.

In cel mai decăzut moment material și moral al revoluției Kossuth mai punea pe drumuri și pe Români. Pe când Boliac, tovarăș cu Bem, se duse spre Orșova, Bălcescu trecând prin Lugoj luă șoseaua spre munții apuseni, prin Hațeg și Deva, spre Iancu ³⁾. Iar Murgu? Din Iunie deputații români căutau poteci spre Iancu, căruia-i scrisse Ioan Gozman, la care merse Ioan Dragoș. Pentru « libertatea comună ». Gozman

¹⁾ *Közlöny*, Nr. din Iulie 29.

²⁾ *Mészáros Károly, Kossuth levelezése etc.*, pp. 134—136. Vezi și Pap Dénes, *Okmánytár*, vol. II, pp. 536, 537 și 540; și Madarász, *Emlékiratai*, p. 270.

³⁾ I. Ghica, *Amintiri*, p. 405.

îi ceruse lui Iancu, în 21 Iunie ca să facă el petiție la dieta maghiară, petiție de 'nțelegere !¹⁾). Acum, despre acest episod, găsesc într'un manuscris al Academiei române, următoarea notiță: « Gozman scrie lui Iancu. După ce capătă respuns ²⁾, îl necăjesc ceilalți Români: « pentru ce l-au pus păcatele de a scris? ». « Ce eram să fac? Acum îmi pare rău; tot aflau ei ce să-mi răspundă, oricum scriam ». Așa stând lucrurile se căuta, probabil, al treilea sol la Iancu. Căci manuscrisul zice 'nainte ³⁾: « *Murgu, Gozman, din partea dietei din Seghedin, la munte. Petrovici cu ei* ». La munte, la Iancu, ar fi fost să se afle, deodată, Murgu și Bălcescu. Dar Murgu nu s'a dus.

Dacă ar fi mers, ce ar fi schimbat el? Fatalitățile deslănțuite curgeau înainte pe aceleași căi.

Deputatul Vlad nu era vreo lumină rară; era și presumpțios. Dar la Debrețin, în 18 Ianuarie el găsisese o vorbă de spirit, reală: Cea mai bună proclamație către popor ar fi aceea care i-ar anunța o victorie !⁴⁾. Era 'nainte de detronarea Habsburgilor. Dar victoria nu se auzea. Un șir de victorii ar fi fost singurul caz în care Bălcescu și Murgu ar fi putut reuși. Deci Murgu nu mai plecă la munți, ci în altă parte ⁵⁾.

LXV

ADVERSARII CIVILI

Pentru ca să nu se crează cumva că Murgu avea drept adversar numai pe Sârbi, trebuie să-i arătăm și pe ceilalți:

I. *Armata austriacă*, al cărei punct de razim era fortăreața Timișoarei.

¹⁾ Vezi *Transilvania* din 1877, Nr. 12, pp 141, 159 și 160. Vezi anul X, Nr. 6, pp. 64—65, respunsul lui Iancu. Repețite la I. Lupaș, *Avram Iancu* (1926), pp. 49—50.

²⁾ Deci după 27 Iunie 1849.

³⁾ M. are numărul 1061; la filele 360 și 364 v.

⁴⁾ Pap Dénes, *A parlament Debreczenben*, 1849, Lipcse, 1872, vol. I, p. 46.

⁵⁾ Un raportor fragmentar dep. C. Papfalvi (preot, mort în Blaj) a însemnat că, înainte de misiunea lui I. Dragoș la Iancu, deputații români, printre ei și Murgu, au discutat situația într'o adunare intimă. Murgu ar fi tăcut. După adunare Kossuth i-a primit pe toți, apoi a rămas la sfat cu Dragoș singur. Dr. A. Bunea în discursul ținut la moartea lui Papfalvi și 'n extras.

2. *Comitetele administrative-politice* care se alcătuiră în Timișoara și în Lugoj. Cu armata Murgu nu se putea lupta; cu comitetele încă nu s'a luptat; cel puțin eu nu-l găsesc lucrând ceva contra lor.

Pe paginile reci ale unei broșuri cam poetice găsesc numele tuturor persoanelor care formau acele comitete ¹⁾. Lista o copiez exact ca nume de *familie*; o romanizez ca nume de botetz:

CĂPETENIILE COMITETULUI CENTRAL AL BANATULUI

Pantelimon *Zsivkovics*, episcop (sârbesc) în Timișoara
Baron Ludovic de Ambrózy, consilier aulic, fost administrator al comitatului Timiș.

Contele Cristian de *Leiningen*, general, președinte de onoare.

MEMBRI AI COMITETULUI

Cav. Ioan de *Izdenczy*
Ioan de *Osztóics*, consilier imperial
Ahil de *Dezsán*
Ioan *Popovics*, prim-notar
Albert de *Wachtler*, assessor cameral
Petru de *Mocsonyi*
Andrieu de *Mocsonyi*
Ioan de *Sztojanovics*
Ioan de *Koronghy*
Paul de *Modos*
Paul de *Veczelinovics*, perceptor general
Petru *Cermena*
Panaiot *Zlatko*
Andrei *Milovics*

PERSONALUL MAGISTRATULUI COMITATENS

Paul de <i>Modos</i>	Petru <i>Lupulov</i>
Mladin de <i>Sztojanovics</i>	Nicolae <i>Fárkas</i>
Nicolae <i>Iankovics</i>	Ignatie de <i>Papházy</i>
Iosif <i>Andreikovics</i>	George de <i>Andreovics</i>
Samul <i>Moschiravics</i>	George de <i>Emanuel</i>
Vasile <i>Sztoján</i>	Anton de <i>Oszloics</i>
Petru de <i>Osztóics</i>	Teodor <i>Nidelkovics</i>

JURASSORI

Miloș de <i>Viddk</i>	Constantin <i>Risztics</i>
Teodor <i>Milutinovics</i>	Gavril <i>Chramiszla</i>
Toma <i>Radocsay</i>	George <i>Maxim</i>
George <i>Kozsukár</i>	Iosif <i>Varga</i>

¹⁾ *Temesvár im Jahre (1849) Während der Belagerung geschrieben*, Wien, 1850, pp. 50—51.

Francisc *Novák*
 Ștefan *Kaiser*
 Teodor *Zsonay*

Daniil *Sztrilics*
 Ioan *Iankovics*
 Iosif *Nikolics*

NOTARIATUL

Ioan *Popovics*, prim-notar

Vesselinovics, vice-notar

FISCALATUL

Serbán prim-fiscal

Rutkay, vice-fiscal

PERCEPTORATUL

Paul *Vesselinovits*, perceptor general
 Anton *Vidma*, exactor

Meskó, Jednák, vice-perceptori
Vukassevics, inginer comitatens

MEMBRII COMITETULUI DIN LUGOJ

Vasilie de *Fogarassy*
 Teodor de *Petrovics*
 George de *Milenkovics*

Andrei de *Ioannovics*
 Ioan *Popovics*
 Ștefan de *Manczarly*

FUNCȚIONARI COMITATENSI

Ștefan *Georgievits*
 Lazar de *Andreovics*
 Alexandru *Rézey*
Philipovics
 Ioan de *Orbogh*
 Ioan de *Papházy*
 Nicolae de *Iankovics*

Vasilie *Manics*
 George *Iancovics*
Tagliber
 Ștefan *Iohannessko*
 Ioan *Iankovics*
 Ioan *Lövay*
Gaspary

Ciril *Rác*

JURASSORI

Ioan *Sanca*
 Ioan *Fauer*
 Ignatie *Temmel*
 Ioan *Vlahovics*
 Constantin *Georgievics*
 Ioan *Iohannessko*

Constantin *Ivacskovics*
Panajot
 Ioan *Vaczal*
Csurcsin
 George *Frandafil*
 Ioan *Popovics*

George *Milosch*

NOTARIAT

Maxim *Passku*, prim-notar

Carol *Scultetti*, vice-notar

Ioan *Iankovics*, vice-notar

PERCEPTORAT

Mihai *Kostics*, prim-perceptor general
 Mihail *Csompó*, vice-perceptor

Ștefan *Zacharias*, al doilea perc. gen.
 Ioan *Dika*, vice-perceptor.

Comitetele acestea au lucrat uneori foarte bine. Broșura *Rückblicke auf Temesvár* laudă pe Ambrózy și Zsivkovics. Iar în memoriile doctorului A. Kanitz, scrise 'n Lugoj, se vorbește adeseori despre cele două comitete ¹⁾. Și din aceste memorii reese că Timișoara armată hotărî totul; și ele spun că comitetul central i-a fost armatei de bun ajutor. Și ele confirmă, însă, faptul că Murgu « mult timp » nu s'a arătat în Banat, deoarece despre el ele nu spun nimic.

Spun însă despre membrii: Fogarassy, Milencovici, Deschan, Ioanescu, Andreovits.

Spun și despre liberalii, pe cari-i numește partid opus conservatorilor; liberalii erau V. Laszló, Asbothii, Illyrii, chiar Jakabffy și Frummer ²⁾.

Și nimic despre Murgu.

Interesant este Mocsony — de sigur Andrei — din comitetul Timișoarei. Kanitz spune că acesta s'ar fi despărțit în două partide: maghiară și sârbească; dar că Mocsony nu ținea nici cu una nici cu alta, deoarece « el este Român și lucrează ca afacerile Românilor să se despartă de ale Sârbilor » ³⁾. În 25 Decembrie el fusese 'n Lugoj, să culeagă iscălituri pe-o adresă către comitetul românesc din Ardeal, afirmând că Bănățenii doresc, între altele, un guvern cu reședința în Ardeal ori în Banat și un patriarh în Ardeal. Tot în acea zi Mocsony agită pe Lugojeni să se despartă de Sârbi ⁴⁾.

Românii din acea regiune, a Banatului, erau siguri că vor fi arondați într'o independență mulțămitoare ⁵⁾. Mocsony ceru și o adunare a comunei Lugoj, ca să se pronunțe în acest sens ⁶⁾.

¹⁾ Memoriile s'au publicat în 1848-49 *történelmi lapok*, anii 1895 și 1896 (IV și V).

²⁾ Volumul IV, p. 125. Comitetul de 'nceput al revoluției se alcătuiase așa: Cristof Jakabffy, Sigismund Frummer, Fogarassy, V. Balogh, Iova Popovici, Izsák, prota Markovics Vancsa, Dr. Heuffel, Auspitz, Liska, Bee, Hechinger, Dr. Kanitz și un Român.

³⁾ Vol. V, p. 19.

⁴⁾ Tot acolo.

⁵⁾ Pagina 21.

⁶⁾ Volumul V, p. 6. Deoarece vorbim despre Mocsony, citez aici un fapt mai ascuns. La un Mocsony din Pesta (*Waiznergasse*), veniră Ungurii să ceară bani pentru revoluție. El refuză, spunând că trebuie să se cugete, citând *Deliberasiu, faccito!* Cerșetorii l-au denunțat gazetelor (*Pester Zeitung* din 12 Iunie), amenințând: Să vedem ce va zice Mocsony din Grünbaumgasse?!

LXVI

ADVERSARII MILITARI

Fac o iperbolă vorbind și despre « adversarii militari » ai lui Murgu; în realitate ei erau adversarii « rebelilor » unguri; deci și ai aliatului lor, militărește de puțină importanță, ai Murgului: În ultima analiză Austriacii și Rușii și Sârbii au înfrânt și în Banat politica susținută de « apostolul » Murgu.

Cetind scrierile despre războiul din Banat am dat odată de regretul Nemților că elementele lui bune nu s'au unit, ci s'au divizat pe chestiuni de competență, teritoriale și organizație viitoare ¹⁾: Austriacii regretau neunirea, după ce unirea n'o pregătiseră. Unguri-și regretau și incapacitatea: Gen. Asboth afirmă în memoriile sale, că Ungaria ar fi sfârșit repede cu mișcarea sârbească, dacă șefii armatei s'ar fi purtat cinstit (becsületesen ²⁾. Gen. Klapka ³⁾, raportând « eșecul » ministrului de războiu Mészáros, care comandase (în linia O. Becse, Hegyes, Verbász, O-Kér și șanțurile române), o trupă de 16—18.000, adauge: Noi începurăm a ne teme de atunci că conducătorii noștri nu vor fi suficienți pentru problemele lor. Și, cam târziu, Ludovic Kossuth însuși îi scriă lui Klapka că, apărarea țării fiind acum (Mai 20; 1849) întâia sa grijă, el trebuie să ceară ca generalii să se 'nțeleagă unii cu alții. Ungurii-și repetau și neputințele, și neunirile.

Ce rost ar fi avut, în astfel de împrejurări, căpitanatul lui Murgu, dacă el se 'nființă? Ar fi îngreuiat, poate mult, problema oștirii austriace; dar la urma urmelor, și militărește ar fi sucombat și el.

Din capul locului Ungurii nepricepuți au făcut, deci, o eroare mare, eroarea *fundamentală* în Banat. Istoricul lor distins Mihail Horváth a formulat-o în frumoasa-i operă despre revoluție așa:

Aradul pe Murăș și pe valea ce duce în Ardeal și pe două părți ale riului; *Timișoara* 'n centrul Banatului; dominând regiuni românești și nemțești erau de importanță mare, mai

¹⁾ *Temesvár im Jahre 1849. Während der Belagerung geschrieben*, Wien, 1850, p. 10.

²⁾ Volumul I, p. 130.

³⁾ *Aus meinen Erinnerungen*, Zürich, 1887. Cap. III.

ales că aveau și trupă destulă. « Dacă aceste două cetăți ar fi rămas credincioase națiunii, revoluția sârbească nu s'ar fi întins cât s'a 'ntins spre iarnă ». Trupele ungurești necesare asediului lor ar fi putut lupta aiurea. Chiar și 'n fața invaziei rusești trupele concentrate în Banat, sprijinindu-se pe cetățile acestea: Petruvaradin, Timișoara și Arad ar fi evitat catastrofa; și alt sfârșit ar fi luat (?G.B.D.) revoluția maghiară, altul toată epoca ¹⁾.

Războiul sârbesc contra Ungurilor începuse de vreo patru cinci luni înainte, ca, în 10 Octomvrie 1848, garnizoana Timișoarei să facă declarația de fidelitate către împărat. Taberile sârbești, și anume: cea dela Șanțurile romane (Titel), cea dela Perlas, în Banat și cea dela Alibunar, cu ale lor îndrăznețe excursii de pradă și terorizare, având menirea să rețină 'n Banat trupe ungurești și să acopere aripa dreaptă a Banatului croat, își făcuseră barbara datorie cu succes. Alibunarul (cu vreo 4—5.000 de Sârbi) au fost cuibul din care s'au atacat Moldova, Sasca, Oravița, Bocșa, Reșița. Chichindamare (24 Aprilie), Becsea-veche, Carlovițul, Sf. Toma, Biserica albă, Sân-Mihaiul (29 Iunie, Moldova nouă și cea veche, Perlas-ul, Uzdinul se 'nsemnaseră 'n istoria militară a revoluției. Ca să dea curaj trupelor Ludovic Kossuth fusese, la începutul lui Octomvrie, în Seghedin și în Arad. Declarația garnizoanei dela Timișoara venea, deci, cu întârziere ²⁾.

Ungurii stăpâneau pe-atunci Banatul. Coloane timișorene plecaseră să curețe de dușmani Lugoju și Lipova, Bocșa, Reșița și Oravița, să readucă Austriei regiunea montanică, să desadieze Aradul, iar după această ispravă serioasă (14 Decemvrie 1848 și 8 Februarie 1848), să plece cu Leiningen la Făget. Aceasta a fost întâia mare mișcare imperială, executată 'n timp ce tronul trecea la Francisc Iosif I (2 Decemvrie 1848). Zic *mare* mișcare, deși ea nu era legată de mișcările cele mai mari din Vestul și Nordul și Estul Ungariei.

¹⁾ Mihail Horváth, *Magyarország függetlenségi harcának története*. Ed. 1872, vol. I, p. 524.

²⁾ *Rückblicke auf Temesvár*, broșura din a. 1853 (Tip. în Timișoara), p. 15.

Dar succesele acestea au fost anulate de venirea 'ntr'ajutor a lui Bem, care alergă din Ardeal spre locurile unde fatalitatea-i strâmtorea pe Unguri.

Până să se 'mplinească peripeția aceasta, *luptele locale* din Banat continuară. Însă, urmărind liniile generale ale mișcărilor lor, aici, nu le pot da vreo deosebită întindere.

Câteva, totuși, trebuie să le pomenesc.

Din 8 Aprilie Kostics, deputat, șef sârbesc, ceruse pentru Sârbi Banatul; în dietă îl ceruse ¹⁾. Banatul era să fie temeiul noului « despotat » sârbesc, guvernat, după datina veche, de *despot*. Deci sensul luptelor din Banat fusese lămurit imediat. Peste vreo zece zile revoluția a și început. Și abia peste alte vreo șaptezeci de zile Murgu ceru la Lugoj înarmarea Românilor! Până la el nimeni nu se gândise la atâta îndrăzneală și 'nțelepciune!

Sârbii de peste Dunăre trecură râul în ajutorul fraților lor.

Pe la 15 August ei trecură la Orșova, dar și 'n patria 'ngustă a lui Murgu, în Almăj. Contra acestora, în Almăj, plecară dela Caransebeș trei... trimisese gen. Appel. Sârbii fugiră; valea se liniști ²⁾.

În acest fel de lupte locale apare întâia oară și numele lui Traian Doda, la Reșița.

Reșița, până 'n Decemvrie 1848 a fost Kossuthistă; o comanda maiorul L. Asbóth; dar în garda-i « națională » intrașeră și Români: N. Isvonar (dulgher), G. Dobrescu, D. Cristoi (magaziner), D. Craiovan (topitor), V. Jian (topitor), Iosif Popescu (învățător greco-oriental), M. Pocrean, M. Jovița, V. Perian, etc., etc. ³⁾. Aceștia, Nemții Kossuthiști (mai mulți decât Români) erau conduși de căpitanul Székely (mai contra satelor românești: Târnavă, Soceav, Cuptoarele, Călnicul, Salașele (16 Decemvrie). Atunci se iviră grănicerii, cărora li se asociază satele și cari erau conduși, conduse la atac de Doda ⁴⁾. Era 'n 24 Decemvrie st. n. Lupta începu dimineața, la orele 7½ și se sfârși la 3½ p.m. La foc, pradă

¹⁾ M. Horváth, *Istoria revoluției*, ed. din 1872, vol. I, p. 121.

²⁾ Tot acolo, p. 341.

³⁾ Toți acești burghezi liberali-Kossuthiști se găsesc citați în broșura lui Mihalik Sándor, *Resiczás Rolle im ungarischen Freiheits-Kampfe*, Resicza (1896).

⁴⁾ Mihalik, *l. c.*, pp. 22-25.

și ucideri se distinseră Târnovanii cari aveau de răz bunat pustiirea ce c'o lună mai 'nainte o executaseră 'n satul lor Reșițanii.

Cum a fost la Reșița, cam așa a fost și 'n alte localități, de ex. la *Bocșa*. Bocșa o ocupase gen. Appel; i-o reluă (7 Noemvrie) Asbóth; acesta, simțindu-se slab, o părăsi; dar atacă (18 Decemvrie) Furlugul, unde se aflau imperiali ¹⁾. Pe când Doda ataca Reșița (24 Decemvrie), imperialii atacau și Bocșa, de unde, la urmă, Ungurii se retraseră prin Dognecea, Cacova, Cudrici spre Verșeț. Dar ei revin la atac, cu Kiss Ernő 'n frunte. Kiss era un om. Imperialii, de frica lui, fug la Lugoj (apoi la Timișoara), iar Kiss părăsește planul de-a mai ocupa Bocșa! Era 'n 16 Decemvrie ²⁾.

Nu vreau să las nerelevată o știre a lui Hegyesi despre vestitul bandit Rozsa Sándor ³⁾. Din Bocșa Rozsa a fost trimis (17 Noemvrie) să dezarmeze Iezerișul. Dar în acest sat românesc banditul s'a purtat atât de turbat, încât comisarul gubernial care era Vukovics, disolvă imediat «trupa» cu care haiducul Rozsa colabora la asigurarea libertăților ungurești!

Aceste episoade din timpul reluării în stăpânire a Banatului (Noemvrie, 1848), le-am povestit ca *pilde*, nu ca istorie completă.

Reluarea mergea până la depunerea din nou a jurământului, cerută grănicerilor sârbi și români ³⁾: *Mulți* Români jurară.

După plecarea parlamentului din Pesta (în 1848 Decemvrie 31 ținuse acolo ultima sa ședință) se iviră spiritele înclinate spre împăcare. Triumfă duhul opoziției. In Banat, la 'nceputul lui Aprilie (1849) plecă gen. Perczel, om energetic și avu câteva succese. Inșă, dela 14 Martie plecase 'n lume manifestul țarului Nicolae, care spusese că nu va tolera o Ungarie democratică așezată pe ruinele Austriei conservatoare; iar puhoiul rusesc se mișca, trecând granița nordică prin cinci locuri (23 Aprilie—1 Mai st. v.; 5 Mai—18 Mai st. n.).

¹⁾ Hegyesi Márton, *Az 1848-49-iki harmadik honvédszólóalj története*, Budapest, 1898, p. 61.

²⁾ Hegyesi.

³⁾ Hegyesi, p. 59.

O pagină glorioasă Ungurii, în Banat, mai puteau avea; dar o victorie finală era exclusă: Rușii singuri erau 191.587 de soldați și 59.929 de cai!

Să revenim însă.

Reacțiunea maghiară, încorporată în genialul general Bem, se ivi din Ardeal. Aici căzuse Sibiul, se asediase Alba-Iulia și Deva. Bem era liber să sară 'n ajutorul Ungurilor luptători în Banat. Venind de cătră Dobra el intră 'n Banat pe două părți, spre Caransebeș, spre Lugoj. Sud-estul banatic căzu repede în mâinile generalului. În Timișoara, cetate cu porțile închise, se află în curând că Bem este stăpân pe Banat. Ahil Deschan, care 'ntărise Lugojul, fugise la Timișoara; Leiningen, care înaintase până la Făget, se retrăsese tot acolo, fără ca nătângul gen. Vécsey ²⁾ să-i taie drumul, cum îi ceruse acestuia atotvăzătorul Bem, care, în 26 Aprilie, apăru la Timișoara.

În Timișoara se afla puțină trupă; vreo 2.320 de soldați; printre ei și două companii de grăniceri, vreo 300 ³⁾. Alt izvor vorbește despre un batalion cu 21 de ofițeri, 1.236 de soldați (dela plutonier la vale), 986 recruți și 3 cai! Era greu. O parte de populație nu-și ascundea de loc indispoziția. Honoraționii se refugiaseră 'n fortăreață; printre ei Mocsony ⁴⁾.

În sfârșit, după un asediu de 107 zile, Haynau și Rușii sosiră. Timișoara fu salvată. Ungurii, cari fuseseră îndrăzneți, fugiră spre Lugoj. Înainte de-a fugi luptaseră însă bine, începând cu 'ncercarea de-a opri trecerea Tisei la Canija (24 Iulie—5 August); continuând cu luptele dela Becicherecul-mic; ținându-se apoi eroinic într'o luptă care pe Haynau îl pusese 'n grea cumpănă. Garnizoana din Timișoara făcu numai o ieșire finală, care încheie sau perfecționează dezastrul.

Printre decorații oștirii din Timișoara se găsesc și nume românești; sunt și câteva decorații de aur și argint: a lui Sava Grozăvescu, Vasile Drăgălina, Ioan Bojincă ș. a.

¹⁾ Borovszky, *l. c.*, pp. 104—5.

²⁾ Despre chemarea nepriceputului Vécsey la Porțile-de-fer, ca să taie imperia-lilor drumul, vezi și Potemkim Odön, *A 1849-ik évi magyar hadsereg feloldásának okai*, Pest, 1867, p. 52.

³⁾ *Temesvár im Jahre 1849. Während der Belagerung geschildert*. Wien, 1850.

⁴⁾ Tot acolo, p. 86.

De-aici până la Siria — la Világos — n'a mai fost nici mult, nici departe.

În tot timpul luptelor din Banat, Murgu s'a aflat cu parlamentul: la Pesta, la Debrețin, la Seghedin. Niciodată nu a luat cuvântul să discute evenimentele dela Sud. Alții conduceau; alții aveau răspunderile; alții erau « patria ». Îl durea, de sigur; pierderile aveau strigăte; dar lui niciun rost militar nu i se făcuse. A fost și el un trist spectator, dela care nu ne-au rămas nici măcar știri cum ne-au rămas dela N. Bălcescu, activul, frământatul, eroicul ¹⁾.

LXVII

BEM, A. IANCUL ȘI MURGUL

Cum se și cuvine peripețiile catastrofale așa am descris-o aici și pe-a lui Kossuth, care a fost și-a lui Murgu: Repede, în ea, acesta a avut un moment frumos, care trebuie fixat: întâlnirea cu generalul Bem, la Lugoj; și-o misiune frumoasă —, dacă ar fi reușit.

Momentul. I-a sosit în Lugoj. Dela începutul lui August Kossuth nu mai avea nicio nădejde. În 11 August a și spus-o cuiva limpede. În aceeași zi căpitanul Matolai, în retragere, intra în Lugoj, unde regăsea pe Axente Bojinca, deputatul, și-i spunea că totul este pierdut ²⁾. Cu patru zile înainte, chemat să mai salveze ce-ar mai fi fost de salvat, genialul general polonez sosise — în 8 August — în Lugoj și anume dimineața. În aceeași zi seara Bem era în Recaș.

Murgu, având din partea lui Kossuth misiunea de-a colabora la înțelegerea cu Avram Iancu, care acum Bem o trata, va fi fost oare în Lugoj în cursul zilei de 8 August? Sentința marțială vorbește numai de o întâlnire cu Bem, la 15 August. Eu însă bănuiesc că lucruri așa mari nu se puteau face dintr'o vorbă, la iuțeală. Cum Bem în 8 August lua hotărâri, eu admit că Murgu l-a văzut din acea zi încă.

¹⁾ Este de dorit ca vreun Bănățean să scrie un studiu complet despre partea Românilor în revoluție.

²⁾ Matolai Etele, *Viszaemlékezésim honvéd életemre. Sátoralia-Ujhely, 1883.* p. 177.

În vreme ce « emisarii » Munteni (Bălcescu și Boliac?) și Murgu mijloceau, Bem plecă mai departe, să 'ncerce, târziu, o apărare nereușită. De-acolo, din Lugoj, Bem a făcut Iancului aventuroasa numire de general maghiar, așteptat să sosească cu trupa sa de Moți în Făget! ¹⁾). Scrisoarea lui Iancu către Kossuth fusese rezervată; și ar fi putut, ar fi trebuit să fie și mai rezervată. Pentru că dezastrul era evident. Chiar fulgerătorul Bem pierdu lupta dela Becicherecul-mic, se 'ntoarse spre Radna, Făget, Lugoj, de unde-i scrise (din 14 August) lui Kossuth că el, Kossuth, a fugit prea de vreme; dar Kossuth nu fugise prea de vreme, deoarece 'n noaptea dela 14 spre 15 August, în Lugoj, se aflase despre operația de capitulare a lui Görgey.

Bem plecă 'n Ardeal. În 16 August era 'n Dobra, unde a văzut un sfârșit urît-simbolic: Ofițeri maghiari, îmbrăcați civil, fugeau în căruțe 'n care aflaseră loc și prostituatele care-i însoțiseră la războiul pentru libertate și independență! ²⁾).

Misiunea. Ceea-ce Murgu ceruse (în Iunie 1848) la Lugoj, în adunarea poporului și în dietă, la 26 August 1848, se votă la Seghedin. D-l Silviu Dragomir scrie: « Legea votată în 28 Iulie 1849 fu trimisă lui Iancu prin deputatul Murgu. Comisarul din Arad fu avertizat să facă tot posibilul, pentru ca Eutimie Murgu să nu renunțe la misiunea sa: « Fă ca Murgu să poată merge de sigur la Iancu. Dă-i de ajutor un Român cinstit, democrat și fidel, care să aibă darul cuvântului. Inzestreză-l cu bani. Pe scurt folosește în așa chip *clipa scumpă*, ca să poată fi câștigat poporul românesc și pentru ca să putem întrebuinta imediat armele sale contra dușmanului comun. » D-l S. Dragomir adaoge: « Murgu n'a izbutit să treacă la Iancu. « Trupele rusești îl opriră în valea Mureșului » ³⁾).

Este drept, în 9 August armata rusească de pe ambele malurile Mureșului căpătase ordin să înainteze către Arad, spre Vinga și Mănăștur, ca să țină 'n observație drumul Timișoara-Arad. Era 'n ajunul luptei amintite dela Becicherecul-mic și a retragerii spre Lugoj. Între 10 și 13 August generalul Lüders

¹⁾ K. M. Pataky, *Bem im Siebenbürgen*, Leipzig, 1850, pp. 109—116.

²⁾ K. M. Pataky, p. 136.

³⁾ *Transilvania*, 1924, p. 227.

deblocând Alba-Iulia, apăruse la Deva. Ce era să mai caute Murgu la Iancu? De ajuns ajungea el, ca și Bălcescu; dar cu ce folos? Murgu, în curent cu toate tainele căderii revoluției și-a dat seama că *orice s'ar mai fi încercat ar fi fost în zadar*; și *de-aceea* Murgu nu s'a mai dus la Iancu ¹⁾.

Dacă Murgu *ar fi voit* să forțeze, adecă să grăbească ajungerea la Iancu, ar fi putut. El cu Bălcescu, dela 1 August până-la 15/18 August trebuie să se fi văzut, să se fi vorbit. Însă, din 15 August 1849 N. Bălcescu scrie lui I. I. Filipescu că acum drumul: Orșova, Caransebeș, Lugoj, Făget, Deva etc., este liber ²⁾. Ce-i era liber lui Bălcescu, i-ar fi putut fi și lui Murgu. Ar fi fost, însă, este de repetit, în zadar!

Se pare, însă, că Murgu nici nu s'a gândit să plece pe la Deva, ci, conform sfatului lui Kossuth, peste Arad, unde comisarul revoluției trebuia să-l înzestreze cu bani. Dintr'o scrisoare din 24 Octomvrie 1853 către C. Udrea reese că el și plecase prin Arad. *Până unde-a ajuns însă?* Nu știu. În munți n'a ajuns. Inapoi s'a întors; și a fost arestat în Lugoj ³⁾.

LXVIII

A R E S T A R E A

După dezastrul dela Șiria se ncepu cu suprimarea revoluționarilor.

¹⁾ Debandada militară din 9—11 August la Lugoj și atitudinea satelor *românești* a descris-o Imrefi Vahot Imre în *A magyar menekültek Törökországban*, Pest, 1850, p. 4.

Situația militară pe Murăș era atunci aceasta: În 29 Iulie (10 August) gen. Lüders concentrase trupele sale la Mediaș. În 31 Iulie (12 August) se dase lupta dela Sebeș, a cărei urmare a fost deblocarea Albei-Iulii. În 2 (14 August) avangarda ruso-austriacă era la Piski, iar grosul oștirea la Orăștie.

În acea zi armata lui Bem era la Deva. În 3/15 August această armată se retrage spre Dobra, iar Rușii ocupară Deva. În ziua următoare trupe ungurești s'au văzut între Dobra și Leznic. În 5/17 August avantposturile rusești întâlniră pe 'ntăii *Români* și Sași, foști insurgenți « maghiari », care le spuseră că 'n 1/13 August Görgey a depus armele. În același timp se auzi că Ungurii dela Dobra așteptau ajutor din Banat, ca să poată ataca pe Ruși! *Plecând și Bem*, colonelul Beke, care-i luă locul, s'a predat în 6/18 August. Trupe din Hațeg, comandate de maiorul Frummer (un Lugojan) s'a predat în 9 August. Toate datele, după *Bericht über die Kriegsoperationen der Russischen Truppen gegen die Ungarischen Rebellen im Jahre 1849. De H. de N.*, colonel în statul major al armatei rusești (Berlin 1851, pp. 111—118). Câte știri din acestea vor fi ajuns până la Murgu, cine să știe? În orice caz este sigur că atâtea vor fi ajuns încât el să poată măsura greutatea unei călătorii până la Iancu.

²⁾ C. D. Aricescu, *Corespondența secretă și alte acte inedite ale capilor revoluțiunii române dela 1848*, București, 1874, p. 5.

³⁾ Scrisoarea am citit-o la d-l Boroș (Lugoj).

Kossuthiștii români, în actele cunoscute până acum, apar din Ianuarie 1850. Murgu apare din Martie. Luând distanța cea mai largă vom zice deocamdată că el a fost arestat între 20 August 1849 și 1 Martie 1850.

Dintr'un act al județului Caraș, Nr-ul 759 din 1852, reese însă, că Murgu, se ascunsese. Ordin era dat ca vinovații să se anunțe de bună voie: Murgu nu s'a anunțat, nu s'a predat.

Actul citat privea sequestrarea averii unui condamnat la moarte și grațiat la 4 ani de 'nchisoare. Se cerceta unde-i este averea?

Judele Constantin Udrea spuse (în 29 Mai) că Murgu din 1847 nu mai fusese locuitor în Lugoj; că avere nemișcătoare n'are; și că după parlament a venit la Lugoj, unde a locuit la vechea-i gazdă, la cismarul G. Marcu.

Acest G. Marcu a mărturisit celui ce făcea ancheta, lui Paul Iakabbffy (*K. K. Bezirksstellvertreter*) că 'n adevăr Murgu a locuit la el « mai un an și când l-au prins, era bolnav » și sărac.

« Mai un an » — scrie o notiță a d-lui S. Dragomir —, după parlament.

Parlamentul lui Kossuth părăsise Seghedinul la 1 August 1849 st. n. Nici Murgu n'a mai putut sta acolo.

Însă de a 1 August 1848 până-la 14 Martie 1850 sunt tocmai șapte luni și jumătate. Acel Marcu a pu't zice că Murgu a stat la el « mai un an? ». *Cum grano salis*, da...

La Marcu era prea multă lume. Murgu se mută, deci, la un cumnat al lui Marcu, la G. Borcea, meseriaș, croitor. Abia se așezase acolo și, venind grăbiți, oamenii autorității îl arestară.

LXIX

MUNTENII ȘI BANĂȚENII

Disparația lui Murgu din Banat, condamnarea și a tovarășilor săi de Kossuthism, a fost, oricum, o pierdere politică, deși momentan ea nu era evidentă.

1. Apreciind atitudinea recentă a poporului român din Banat, Nicolae Bălcescu a scris în manuscriptul academic

citat¹⁾: «Purtarea Românilor din Banat sub toată revoluția au fost foarte pacinică; *nici împotriva Maghiarilor, nici a dinastiei nu s'a luptat altcum decât de autoritatea sub carea se aflasilit. . .*».

Judecata lui Bălcescu, evident nemulțumită de Bănățeni, nulifică poate prea mult. Oricum ea va trebui verificată, respinsă sau admisă, de cercetătorii cari vor scrie despre *toate* mișcările și despre *toți* oamenii Banatului din 1848/49.

Bălcescu și-a informat, de sigur, tovarășii despre câtă valoare politică și militară pot avea Bănățenii.

2. Boliac sosise în Constantinopol; în 30 Decembrie 1849 era acolo, cu Deivos și cu Florescu²⁾: Și el, și ei vor fi dat informațiuni politice și etnice depline; mai ales va fi dat Boliac, care fusese așa de aproape de șefii și generalii revoluțiunii maghiare.

Boliac, care era republican, ca și Murgu, își ascuțise prievrea de mai de mult pentru lipsa de îndrăzneală a Ardelenilor, cu cari Bănățenii sămănau, ca frații. Boliac ne ocărîse de mult, zicând³⁾: «Este vrednic de însemnat deosebirea cea mare între Români de dincoace și Români de dincolo de Carpați; și în obiceiuri, și în caracter, și în *chipul de a vedea lucrurile*. Studiind cineva de-aproape pe Românul de țeară și pe Românul *ungurean* sau pe Românul austrian o să vază cât infectă de mult caracterul și inima chiar a omului *sistema guvernului în care trăiește*». Ceea-ce însemna că Boliac se aștepta din partea noastră la acea lipsă de inițiativă energică și politiceșteradicală, cu care s'a ntâlnit în 1849 în Ardeal și în Banat, nu și la Murgu.

3. Totuși Ioan Ghica, diplomatul emigrației românești, scria lui I. I. Filipescu să nu întrerupă legăturile cu Bănățenii, cari pot fi de folos cândva⁴⁾: «*tachez, si vous pouvez, de vous mettre en relation avec quelques Valaques du Banat*».

Scrisoarea lui Ghica are data 11 Februarie 1850.

¹⁾ Nr. 82, fila 336.

²⁾ C. D. Aricescu, *l. c.*, p. 12.

³⁾ In *Curierul românesc*, București, 1846, p. 4.

⁴⁾ C. D. Aricescu, *l. c.*, p. 26.

LXX

 ÎN TIMPUL CERCETĂRII MARȚIALE
 (11 Mai 1850—1851, Octomvrie 8)

Generalul Haynau își legase numele de martiriul dela Arad, ca Basta de-al celui dela Turda. Lumea 'nghețase. Dar în palate reci Habsburgii prânzeau mai departe liniștiți; și cinau fără ca pe ziduri să vază umbre. Lumea noastră se întreba: Ce va fi și de bietul Murgu, a cărui viață atârnă de iscălitura aceluiași Haynau?

Murgu a fost osândit la 8 Octomvrie 1851. Dar aproape 17 luni înainte de el scrisese o scrisoare foarte interesantă, al cărei text nu-l trimit la anexe, ci îl voiu așeza și-l voiu explica chiar aici.

Primitorul a fost Ioan Maiorescu, pe-atunci în Viena ¹⁾.

Înainte lui Murgu scrisese, însă, tot lui Ioan Maiorescu, deputatul Ioan Gozman.

Era 'n 14 Martie 1850.

« Cauza noastră este acum așternută înainte a judeului ostășesc, scria Gozman, înțelegând cauza sa, a lui S. Pap, Al. Buda, Mihali, Man, Vlad, Bojinca, Ambrus, I. Jipa, I. Jinga, și R. Orghidan; și era o cauză (așa înțeleg eu) cercetată și trecută « judeului », adică: ultimei instanțe. Cu lămurirea momentului se vor fi însărcinat și Avram Iancu, și Ioan Popasu, cari trecuseră prin Pesta, *pe la ei*, în 13 Martie, ceea-ce tot Gozman spune 'n scrisoarea sa.

I. Gozman cerea ca Maiorescu și tovarășii lui să intervină la minister, pentru ei, cari se socoteau ori, mai exact, se pretindeau acum, la greu, nevinovați; *de nostra innocentia convictus* să fi lucrat I. Maiorescu, spune Gozman, care adaoge că, altfel, vor suferi pentru vina altora: *Poenae subijicimur propter factum aliorum*. Acești alții erau Ungurii, ei singuri, al căror scop era ca pe celelalte națiuni, deci și pe Români, să-i asuprească mai departe: *Ergo etiam nos Romanos porro quoque subjugatos tenere* ²⁾.

Sub aceeași dată (14 Martie) Ioan Gozman îl îmbrăca și pe Murgu cu haina nevinovăției; și invoca chiar starea-i nervoasă,

¹⁾ S'a publicat în *Convorbiri literare*, vol. XXXIII, p. 1029.

²⁾ Scrisoarea a publicat-o Titu Maiorescu în *Convorbiri literare*, anul XXXIII, p. 628.

la care 'n formă grobiană face apel necioplitul coleg: « Miserul Murgu *nevinovat* rabdă în închisoare; și doară nici clătita lui re nu se ia în socotință ¹⁾.

La scrisoarea lui Gozman, Ioan Maiorescu a răspuns, de sigur, pe adresa ce acesta i-o indicase (Dorotheagasse, nr-ul 308); și a comunicat ce « pasuri au făcut deputăciunea română din Viena », cum va zice, mulțamitor Murgu în scrisoarea sa.

Inaintea acestei scrisori, pentru Murgu, de care toți se 'ngrijeau, scrisese și Sigismund Pap. Pap era informat că « judele » ostășesc suprem, br. Hanyau va duce cauza lor la consiliul ministerial; și ruga pe Maiorescu să-i deslușească situația lor ²⁾.

Despre Murgu, în special, S. Pap scria, anume din 1850 Martie 19 (31): « Fratele Murgu și acuma geme în prinsoare; starea lui e foarte tristă; luându-i Sârbii la Lugoj, banii, acuma trebuie să trăiască pe zi din 6 kr. ce are dela stat. Posăciune cu totul grea! Eu până acuma l-am ajutorat; dar fiind și ale mele, ce puține am avut, cu nedreptul prin Jozsa vândute, nu pot mai departe să-i acoper lipsele. Aici, pentru direpciune *alături epistola lui scrisă din prinsoare*. Vă rog în numele națiunii ca să mijlociți la Curte, pentru a căruia interes în trecut a pățimit, eliberare ».

Scrisoarea lui Murgu nu poate fi cea din 28 April (11 Mai), ci alta, anterioară zilei de 19 (31) Martie, sau cel mult din aceeași zi: Ce păcat că n'o avem! Din pana lui Murgu, din acest timp, avem, deci, numai scrisoarea amintită, iscălită *Gură de victorie*; un pseudonim, fiindcă ieșea din închisoare; dar pentru ce chiar un astfel de pseudonim, pe care-l bănuiesc o proprie ironie asupra sa însuși și a lăudăroșiei că *ei* vor învinge.

Deci Murgu scrisese:

Pest, 28 Apr. (11 Mai) 1850

Onorate Domnule!

Din epistola d-tale către Gozman adresată înțeleseiu, ce pasuri au făcut Deputăciunea română din Viena pentru eliberarea foștilor ablegați români. Mă simt dator în numele

¹⁾ *Convorbiri literare*, vol. XXXIII, p. 632.

²⁾ Tot acolo, pp. 795-6.

tuturor a vă mulțămi. Dee-vă Domnul din ceriu putere destulă, ca să puteți depune fundamentul fericirii națiunii noastre. Drept că cu multe greutăți aveți a vă lupta; dar sperăm că neîncetata lucrare toate le va învinge.

Reprezentarea d-voastră din 18 Martie a. c. Maiestății Sale adșternută s'a publicat și în foaia germană de aici, *Pester Morgenblatt*, cu un prolog foarte vătămător; la aceasta s'a făcut în *Pesti Napló*, Nr. 50, niște observațiuni. Nouă ne-a succedat pe redactorul foaii numite a-l trage în partea noastră și ne-a apromitat, că toate împărțășirile Românilor le va primi în columnele sale — noi suntem vreo *trei*, care, parte sub anonim, parte sub deosebite numiri scriem câteodată ce putem, după împrejurări.

În urmarea provocării noastre dară s'a rezolvat redacțiunea de a vă trimite numita gazetă la Viena, intitulată d-tale —; cercându-le le veți afla la poștă. De cumva ar fi părținută foaia aceasta din partea Românilor, și dânsa ar avea mare aplecațiune spre apărarea noastră. Bine ar fi dacă ați avea și în Viena o foae pentru apărarea intereselor române.

Morgenblatt - Union din Praga, în Nr. 220 împărțășește un articol cum se vede cu *condei sârbesc* scris, în care se silește a arăta că Români nu trebuie despărțiți de Sârbi în privința bisericească; refutați-l, de aflați de lipsă; aici în numita foaie va fi cam satirizat.

Noi sub multe denumiri și mai din multe părți a țării adresăm scrisorile noastre în foaie, ca să nu știe publicul de unde bate vântul; pe scurt: noi aici cam în secret facem ce putem; faceți și voi așisderea.

Ca cum ar fi blestemul lui Dumnezeu, înaintării noastre se pun împiedicări din toate părțile. Doară n'a bătut încă ora mântuirii; dar sperăm că vom ieși cândva, totuși, la cale, poate că doară atunci când de mult ne vom odihni în sinul lui Avraam.

Despre memorialul despre care făcusem memorie numai atâta vă scriu că acesta e în lucrare, dar ediția lui nu se poate înființa până nu voi fi absolvat. Am aflat de lipsă că, după convingerea mea, dreptatea cauzei noastre să se arate în mai multe limbi înaintea lumii. Vedeti! Maghiarii au pela toate

puterile câte un bărbat, care *înveninează* opiniunea publică; iar noi suntem asemenea celorla care trebuie să se mulțamească cu sfărmiturile ce pică de pe masa Domnilor.

Haynau, cu o solemnitate bătătoare la ochi, sosi la noi Joi pela 11 ore; toți speram ceva mângăere; dar până acuma nu se aude nimic. Decumva se va întâmpla ca să mă judece și să mă închidă, vă rog faceți pasuri pentru eliberarea mea; cauza mea, din *excusatoriul* trimis, e cunoscută: O vină că am vorbit la Dobrițin, dar nimic rău n'am vorbit. Cu poșta venitoare mai pe larg. Salut pe toți confrății și, sărutându-vă, sânt amic sincer

Gura de Victorie

Pest, Zuckergasse
No. 501. I. Stock.

Din scrisoarea aceasta reese:

1. Că pe la 11 Mai st. n., 1849 deputații români-kossuthiști erau concentrați în Pesta; puteau comunica unii cu alții; puteau corespunda cu țara; ceteau gazete și, anonim ori pseudonim, colaborau la ele; puteau scrie memorii politice, de publicat după ce li se vor termina procesele marțiale. Deci, judecătorii lui Hyanau i-au tratat, totuși, mai bine decât credea lumea.

Murgu însuși depusese acelor judecători un « *excusatoriu* », un memoriu de apărare; își găsisse o singură (?! G.B.D.) vină: o cuvântare la Debrețin ¹⁾; și credea că o scăpare de 'n-chisoare nu este exclusă. « *Excusatoriul* » va fi fost bine scris și advocățește sprijinit cu toate portițele ce el le cunoștea ca jurist cu carte multă și prin care încerca să scape; dar despre numai o vină?... să nu mai vorbim; adevărul este: Ca și la 1840 în Muntenia, în Pesta, la 1850, Murgu fugea de răspundere.

2. Politicește scrisoarea este liniștită, pesimistă. Politica română naufragiase, zicea Murgu; de prezent nu mai spera

¹⁾ Eu nu am găsit-o încă! « *Excusatoriul* » lui Murgu se explică poate și dintr'o aluzie a lui A. Vlad, din *Figyelmező* (1849, Decembrie 28, p. 556) unde găsim rândurile: « egy felállított bizottmány előtt és által kikérdeztetni s irataik a kivánt helyre fölterjesztetni. »

nimic; aveau prea mulți dușmani! Voiu muri, credea el, vom fi de mult « în sinul lui Avraam » pe când « oara mântuirii » va sosi și pentru Români. Totuși, să lucrăm; să ne aflăm și noi pela Curțile străine, pela ministerele lor, pentru ca să putem lucra în diplomație, ca Ungurii; să câștigăm presa străină, care să ne ajute; să fim activi. Cel ce așa simțea și scria se vedea trântit la pământ, dar nădăjduia să se scoale iarăși; el era un pesimist activist. Haynau nu fusese în stare să-i omoare sufletul!

3. Din scrisoare mai reese, în sfârșit, că, în Pesta, vreo trei deputați se apropiaseră de gazeta *Pesti Napló*, al cărei redactor era Iosif Szenvey¹⁾, al cărei editor se numea Francisc Császár, mai apoi G. Emich.

Dintre cei trei unul era Aloisiu Vlad, care 'n scrierile sale și-a mărturisit colaborarea, arătând și pseudonimele cu care și-a acoperit-o. Vlad începuse cu o descriere mai întinsă a Banatului timișan și a Voivodinei²⁾, iscăbind *Bănățianu*.

În patru articole Vlad discuta din punct de vedere istoric, apoi politic, apoi cultural și 'n sfârșit statistic-social. Politicește el nu înțelegea cărei țări i s'ar putea anexa Banatul și Voivodina?, și excludea și Ardealul, către care numai a treia parte a populațiunii voia să plece. În capitolul cultural se plângea de preoți, a căror cultură o socotea inferioară (*alacsony fokon*) și ale căror parohii le știa cumpărate; firește cu excepții (*néhány kiveendök dicséretes kivételével*³⁾).

Fiind vorba de A. Vlad, să-i rețin și articolele din *Figyelmező*, anul 1849, luna Decemvrie, 16 și 28⁴⁾. În 28 Decemvrie Vlad constata că poporul se liniștise, dar că intelectualii români sunt nemulțămiiți că au căzut în Voivodina sârbească; însă *quis contra torrentem?* Ei se înveselesc cu ideea că în curând frații Sârbi vor căuta melodia *nesze semmit fogd meg jól*, adică: prinde bine ce nu-ți dau! Proximul viitor a verificat sentimentul politic al Bănățenilor dela 1850.

¹⁾ Szenvey a fost un ziarist distins; a fost membru corespondent al Academiei maghiare și al societății literare Kisfaludy. Născut 1800, mort 1857.

²⁾ Se află 'n numărul 58 (13 Mai), la două zile după scrisoarea lui Murgu; apoi în N-rele 61, 66 și 67, titlul: *A Temesbánság, A szerb Vajdaságról*.

³⁾ Nr. 66, p. 2, coloana 2.

⁴⁾ În special, p. 556.

Și 'n sfârșit să căutăm la ce descoperire ne duce scrisoarea lui Murgu relativ la el însuși. In scrisoare Murgu vorbește despre două articole fără să numească pe autor. Articolele trebuie să fie ale *lui!* Cel din nr-ul 50 al lui *Pesti Napló* se ocupă de atitudinea delegațiilor românești la Viena, de petițiile lor date împăratului și miniștrilor, în special (nr-ul 52) de petiția dela 11 Martie, ale cărui puncte le rezumă. Murgu iscălea *Vederemo*¹⁾.

Nu știu cine va fi fost colaboratorul al treilea iscăind *Codreanu*; nici cine era *Petranu, Pădureanu*.

Dela o vreme articolele se răresc: In acelaș ziar apare la 27 Iulie, luată din *Morgenblatt*-ul vienez, *lista deputațiilor amnestiați*. Dintre Români găsec în listă pe Balomiri, Bogdan, Bojinca, Oniț, Popovici (*föpap*), Vlad, dar *nu* și pe Murgu. Lista de amnestie cuprindea 209 nume; pe-al lui Murgu *nu*. Speranțele lui dela 11 Mai 1850 fuseseră șubrede.

De-aici înainte, dela 27 Iulie nu mai putea să fie vorba despre vreo scăpare, ci numai despre o scădere a pedepsei care-i era asigurată²⁾.

LXXI

MURGU ȘI HAYNAU

Dacă pedeapsa lui Murgu a fost redusă dela moarte la 4 ani închisoare; dacă pentru această reducere s'a lucrat precum am arătat mai sus; este sigur că Murgu-și pricepea interesul său cel puțin atât încât să nu și-l dăuneze prin imprudențe.

¹⁾ Vlad iscălia: *Addio* (Nr. 79), *Morion* (Nr. 113, Lugosi (N-rele 104, 111, 1116, 192).

²⁾ Profit de prilej să așez aici câteva date ce nu-l privesc direct pe Murgu. Toate, după *Magyar Hirlep* din Pesta.

Nr-ul din 1 Ianuarie 1850: Comanda Corpului 3 pusese sub acuză pe Mihály G. și Vlad Al. (p. 161).

13 Ianuarie: In Lugoj s'au pus sub cercetare Vlad și Bojinca (p. 210).

4 August: Sentința lui Buda Al., care 'n 5 Iulie 1849 se oferise a face pace 'ntre Români și Unguri (p. 975). Buda era de 28 de ani!

Tot acolo sentința lui Pap, om de 33 de ani (p. 976).

8 Octomvrie (Nr. 581) sentința lui Murgu (socotit de 40 de ani), dar și a lui Mihaly G. (de 42 ani) și Ios. Man (de 34 de ani).

Reducerea pedepsei lui Mihaly și Man se află 'n 1852 (Iulie), la p. 4059. Se redusese a treia parte din pedeapsă. (In acest timp împăratul călătoria prin țară: 24 Iunie-August 10).

Totuși cel de câteva ori pomenitul I. Sterca-Suluț, fără a cita vreun izvor, povestește o pretinsă imprudență ¹⁾.

Eu o mai înfrumusețez puținel, ca să pară mai teatrală.

Generalul Haynau ar fi cerut să-l vază pe Murgu. Deși *Vorschrift*-ul nu prevedea așa ceva, ci chiar contrariul, s'ar fi făcut o excepție :

Haynau. Pentru ce stai înaintea mea?

(Tăcere)

Hainau. (Răstit) N'auzi? Pentru ce stai înaintea mea?

(Tăcere mai scurtă. Apoi:)

Murgu (Curajos, sarcastic) Pentrucă au venit Muscalii în țeară.

(Mirare)

Haynau. Nu te înțeleg.

Murgu. (Zimbind) Cum să nu mă înțelegi? (Rar) Dacă nu veniau în țară, astăzi eu te-aș întreba pe D-ta: Pentru ce stai înaintea mea?

Haynau (Furios) Rebel! La furci cu el! La furci! Indată la furci!

Precum se știe fostul presumpțios istoric și președinte al « Astrei » era și un pasionat vânător. Vânase un basm și ne cerea să-l credem!

LXXII

O S Â N D A

Despre modul cum Murgu și-a făcut osânda nu am nicio informație, precisă.

Se pare însă, că, cel puțin spre sfârșit, osânda se ușurase. Pentrucă în scrisoarea citată din 1853 Octomvrie 24 se află și fraza: «Io deocâmdată nu am voie de a călători din Pesta »; după care urmează scurt alta spunând că peste « puțin timp » va veni...

În Octomvrie 1853 erau însă numai trei ani dela condamnare, nu patru, la câți fusese condamnat.

Chestiunea aceasta nu are însă vreo importanță deosebită ¹⁾.

¹⁾ În *Gazeta Transilvaniei*, 1891 nr-ul 30; în foileton.

²⁾ Seria din: Pesta, Hochstrasse, 10. I. St. Thüre 12.

LXXIII

VOIVODINA

Mai dureroasă decât sentința care-i ungea cu săpun un ștreang, trebuie să fi fost pentru Murgu hotărîrea împăratului de-a acorda Sârbilor *Voivodina*. Se zicea atunci că această concesiune era un omagiu Rusiei! ¹⁾ Inșă ea era motivată și prin § 72 al constituției din 4 Martie 1849.

S'a împotrivit atunci multă lume. S'a dovedit că Voivodina și Banatul este teritoriu polinațional; că teritoriul « voivodal » cuprindea: Români (se zicea: 300.821, Nemți (292.681), Unguri (249.798); apoi: Jidani, Bulgari, Croați (fiecare nație peste câte 10.000); și câte mai puțini: Montenegrini, Greci și Francezi; stînd față 'n față cu 389.643 de Sârbi, dintre cari catolici erau 116.152 ²⁾. Ni se atribuia nouă, ca românești, Verșețul, Oravița.

Totuși Voivodina sârbească și Banatul temeșan se organizează, în Mai 1853, cu cinci districte: Lugoj, Timiș, Bacica, Neoplanta, Zombor.

Domnea încă starea de asediu; dar ea se ridică la a. 1854 (în 21 Iunie).

Cine-și poate închipui ce-ar fi urmat, dacă voivodina s'ar fi perpetuat?

Din două rele se primește cel mai mic: Noroc a fost că, revenindu-se la constituționalism, Voivodina și Banatul s'a reunit, în 1860 (Decemvrie) cu Ungaria.

Inșă răul făcut nouă de Leopold al doilea îl repetise Francisc Iosif I: Unui popor primitiv-lacom îi promisese și el; și el îi picurase 'n suflet aceleași doruri, care, acum, au dus la reclamarea și ocuparea unei părți a Banatului, la întăia stabilire ca stăpân a unui popor pe care Murgu-l socotea venetic.

Murgu se temea; de-aceea, la 1853, va fi suferit mult: O cauză mai mult, *poate cauza principală*, ca 'n anii 1860—1861 să apară iarăși alături de Unguri, de « amicii » săi din anii 1848-49 ³⁾.

¹⁾ De ex. Saxo-Maghiarul, *loc. cit.*, p. 169.

²⁾ Saxo-Magyar-ul, pag. 114-115; 121; 135; 136.

³⁾ Vezi și anexa *Notiță despre Voivodină*.

LXXIV

ULTIMUL AN POLITIC : 1861

A fost pentru Murgu anul 1861. Până atunci el trebuise să tacă. Dar nația nu-l uita. Nația nici nu prea avea bărbați de-ajuns, nici în Ardeal necum în Banat. Ținea să nu-i uite. Trebuia să și-i economisească, pentru a-i avea la dispoziție ¹⁾.

SITUAȚIA GENERALĂ

Diploma din 20 Octomvrie 1860 părăsise politica 'ncepută în anul 1849, care, ca reacțiune contra tendințelor de independență, accentuase unitatea statului și sprijinirea ei prin birocrație. Absolutismul fusese abandonat; constituționalismul îi reînvia întregii monarhii. Ungariei i se puna 'n vedere încoronarea lui Francisc Iosif I. Ea nu mulțamea țara desăvârșit: «Și admiterea ei și respingerea ei era egal de primejdioasă».

Era o situație cu mari greutăți de orientare; și pentru Români mai ales!

În anul 1860 Bănățenii duseseră lupte harnice. Din senatul imperial (Reichsrath) Mocsonyi a lucrat contra încorporării Banatului la Ungaria; lui Mensdorf-Pouilly bărbații de încredere ai Banatului i-au repetit opunerea lor, în 18 Decemvrie 1860, cerând iarăși, ca odată Murgu, teritoriul administrativ-român și căpitan român. Dar el se reîncorporează, totuși, în 27 Decemvrie 1860! Și astfel rămase de rezolvat problema administrației în forma cea mai românească cu putință; și problema limbii naționale, contra căreia Sârbii tot se mai agitau, precum se vede din protestul românesc, merit să apere de ei Torontalul, Timișul, granița ²⁾. Despre luptele pentru limba română ca limbă oficială a comitatelor (Caraș!) dela 1861 până-la 1863, când s'au plâns împăratului că vorba lui nu-i este respectată, să se citească același izvor ³⁾.

¹⁾ Pentru Banat Aloysiu Wlad de Selisce număra la 1863 (*A román nép es ügye* Lugoson, p. 175) pe următorii Bănățeni distinși: Damaschin *Bojincă*, Dr. Eutimiu *Murgu*, Andrei *Mocioni*, Vicențiu *Babeș*, Dr. Paul *Vasici*, Const. *Ioanovici*, Petru *Cermena*, M. *Pascu*, Atanasie *Raț*, Filip *Pascu*, Vicențiu *Bogdan*, I. *Faur*, I. *Misici*, Dr. Aurel *Maniu*, Const. *Rădulescu*, Iulian *Ianculescu*, Dr. D. *Hațegan*, Dr. Atanasie *Mariencescu*. Atât!

²⁾ A se vedea *Foaia pentru minte* etc., 1860, Nr-ele 44, și 51; 1861, Nr-ele 5 și 26.

³⁾ *Foaia*, 1861, Nr-ele 10 și 11; 1863, Nr-ele 28 și 29.

Toată regiunea era n mișcare, vie și solidară.

Murgu aspira să fie deputat al regiunii.

Pentru a cunoaște și mai *amănunțit* situația 'n care Murgu a candidat, s'a ales deputat, în 1861, este necesar să mai culegem câteva date.

În anul 1860 în conferința din Timișoara (18/19 Noemvrie) Românii ceruseră independența Banatului sau unirea acestuia cu Transilvania, dar nicidecât cu Ungaria. Totuși, scria Andrei de Mocioni, 600.000 de Români n'au fost ascultați; Prin aceasta Bănățeanul a fost decretat — Maghiar! Mocsonyi continua: « *Noi nu putem înainta până nu vom vedea elementul nostru în Austria, reunit într'un trup moral, până nu-l vom vedea chemat de națiune în viața constituțională sub sceptrul Austriei* » ¹⁾.

Radical A. Mocsonyi cerea un congres general al Românilor din Ungaria, Banat și Transilvania, pentru ca să se știe limpede ce vrea națiunea ²⁾; și numai după aceea să se pertrac-teze cu Ungurii.

Așa se scria în 30 Aprilie!

Însă în 7 Mai la Pesta, cu oarecare grabă, se adunară deputații convocați de Em. Gojdu; și anume: Iosif Manu (Maramureș), S. Pap (Cetatea-de-peatră), T. Serb; apoi: Babeș, Bogdan, Buteanu, Faur, Maniu, Mihali, Misici, Pascu, Popa, Ioan Pap, Iosif Pap, Sig. Popovici și Vlad. Și hotărîră, să nu hotărască nimic, până ce Deák nu va vorbi la răspunsul la mesaj! Era ceva să aștepți pe un Deák; dar totuși, era lamentabil să nu știe clar ce voiau *ei*, fără Deák ³⁾.

ALEGERILE DIN A. 1861

Despre ele — în *Banat* — s'a publicat un articol în *Foaia pentru minte, anima și literatura* ⁴⁾. S'au ales în Caraș: Dr. Aurel Maniu (în cercul Făgetului), Andrei Mocioni (în cercul

¹⁾ Articolul din *Gazeta Transilvaniei*, 1861, Februarie 11, p. 48.

²⁾ Tot acolo, p. 145.

³⁾ Să se observe câte nume de ale acestora le-am întâlnit printre ale Kossuthiștilor dela 1848!

⁴⁾ Nr. 21, Mercuri 24 Mai 1861.

Lugojului), Aloisiu de Vlad (în cerc. Zorlenții mari), Filip Pascu (în Bocșa), Ioan de Faur (în Oravița), V. Babeș (Sasca).

Contra lui A. Mocioni candidase E. Murgu. Corespondentul *Foaiei* din Brașov spune că Murgu a fost candidatul « așa zisei aristocrații din Logoj »; el, omul care « de 12 ani încoace tăcu față cu Românii tăcerea peștelui »; care tăcuse, așa-dar dela 1849. Nu se știa ce program are el; în cerc stătuse prea puțin timp, pentru ca să și-l poată explica bine; oamenii se mai temeau și de-o repetiție a « combinației » de-acum 13 ani, dela 1848, adecă a colaborării cu Ungurii.

Așa se explică faptul că Murgu avu numai 8 voturi românești, și în total 94; iar Mocioni, în total, 621!

În 7 Iunie *Foaia* revine, ca să explice încă: Murgu ar fi fost chemat de un oarecare U.; în 21 Aprilie el a și fost în Logoj; « dar oamenii de acum nu-l cunoșteau »; trei zile (Duminecă, Luni și Marți), mai ales Marți în zi de târg, Murgu pornise în sus și în jos să capaciteze poporul, dar acesta-i striga mereu: « Trăiască Mocioni! ».

Poporul îl conduceau C. Brediceanu protopopul Berceanu, consilierul școlar Ioanovici.

La masa de vot se 'nfiptese o flamură cu numele Murgu; un preot român se repezi la ea și-o aruncă poporului, care o rupse!

A fost o scenă dură și regretabilă.

În această mișcare, la care și tinerimea luă parte răzbia, însă, o convingere superioară: Era sentimentul de adunare pe lângă bărbații capabili și binevoitori să conducă prin « furtuni grele », care amenințau existența « noastră națională ». Știind latinește, cei-ce descriau astfel alegerea, terminau: *Discite mortales! Quo circa vivite fortes, fortiaque adversis opponite pectora rebus*¹⁾.

Totuși, în 29 Aprilie, Murgu se alese, dar aiurea, în Morașița; și fu coleg cu deputații numiți mai sus, dar și cu: Iosif Pap și Buteanu (Chioar); Gavril Mihali și George Jura (Maramureș); Simion Bica și Pap Iánoș (Bihor); Sigismund Popo-

¹⁾ Dintre adversarii lui Murgu se amintesc: Iova Popovici, protopopul Berceanu, Costa și Ioan Popovici, drd. Petricu Bugariu, P. Zsivi, toată tinerimea Logojului.

vici, George Popa și Ioan Popovici-Deșeanu (Arad); Constantin Ioanovici (Caraș), ales în locul lui Mocsonyi care demisionase; Ioan Misici, Vicentie Bogdan și Manasse (Timiș¹⁾).

Alegerea lui Murgu, în dietă, s'a comunicat în 1 Mai; i s'a răspuns cu un salut cordial (*Eljenzés*); iar în 2 Mai, după confirmare, tot așa.

Murgu a fost distribuit secției VI, unde se aflau Iókai (Mór), Trefort²⁾ (Agoston) și istoricul Banatului Pesti Fryges.

La adunarea aceea fără proprie concepție fuseseră chemați și Jura, Manasi și *Murgu*. Murgu s'a « dechiarat, însă, că *va veni numai să fie chemați și frații Maghiari, carii sunt aleși de Români* »³⁾. Răspunsul lui Murgu păstra sensul vechei sale idei, că Ungurii și Români trebuie să se 'nțeleagă; dar era și un avertisment pentru deputații Unguri din grația (?) voturilor românești⁴⁾.

Vom vedea îndată ce au făcut acei deputați după ce Deák a vorbit.

Aici să vedem mai întâiu cine și cum îi alesese.

ADRESA

Marea chestiune era atunci *adresa*. Ce 'nsemna ea vom vedea îndată. O propusese Francisc Deák, în 13 Mai; o motivase. Contra lui motivase Coloman Tisza o *rezoluțiune*. Până 'n 5 Iunie ținură discuțiunile; lung, serios, pentru că de astădată nu era vorba de o simplă încredere votată unui minister constituțional, ci despre felul cum să se obțină constituția și guvernul constituțional cel mai eficace⁵⁾.

¹⁾ *Foaia pentru minte etc.*, 1861, pp. 188—189.

²⁾ După procesele verbale *Napló*, vol. I, pp. 79—89—100.

³⁾ Tot acolo, p. 157 (Corespondența din Pesta). Manasi era un Macedo-român maghiarizat; fiul domnului de pământ din Hodoniu; nu vorbea românește! Și se alesese la Becicherecul-mic, contra lui Petru Cermena! *Gazeta Transilvaniei* 1861, p. 117.

⁴⁾ Observ că ideea de 'nțelegere cu Ungurii o aveau și aceștia. De ex. Deák. Dar și alții, ca de ex. Kállay, care era sigur că 'n diplomația europeană se știe ce mari rele ar răsări din nimicirea Ungurilor, și care de aceea avertiza spre înțelegere. Procesul-verbal al dietei din 1861 (*Napló*, p. 225).

⁵⁾ O carte contemporană, bună despre aceste chestiuni, este Aurel von Kecskeméthy, *Ein Jahr aus der Geschichte Ungarns*, Wien, 1862.

Adresa s'a votat în 5 Iunie; s'au dat 307 voturi; *pentru* adresă 155; *contra* (adică *pentru* rezoluție) 152.

Au fost 14 abțineri.

Pentru adresă au votat, dintre Români: Babeș Vincentie, Bogdan Vincentie, Faur Ioan, Maniu Aurel, Mihali Gavril, Pascu Filip, Popa George, Vlad Aloisiu. *Opt* voturi! O mică deplasare din ele ar fi răsturnat adresa lui Deák. *Contra* ei, *pentru* rezoluție, cu Tisza, au votat: Manassi George, Misici, *Murgu*, Popovici Sigismund, Popovici Ioan, Szaplanczay din Maramureș (un maghiarizat desăvârșit, ca și Manassi). *Șase* voturi! Au lipsit: Bica, Butean, Jura, Pap Iános, iepuri de două hotare ¹⁾.

Părerăa celor *pentru* rezoluție a exprimat-o Misici spunând că aceasta este, mai moderată, mai monarhică ²⁾; dar părerăa era chiar a tuturoră?!)

Faptul fusese atât de însemnat încât *Foaia* dela Brașov publică despre el o corespondență lungă sub titlul *Românii în dieta Ungariei* ³⁾. Corespondența nu dă nici numărul exact, nici toate numele la locul lor; dar observă (exact) că deosebiriile de vederi între deputii români fuseseră mari. El zicea: « De ar cugeta cineva cât a fost de greu până s'au unit și cei zece (?! G.B.D.) laolaltă, în principii?! Din început erau optsprezece inși și compuneau *cel puțin* zece elemente de opinii!»

Deci atunci *ca și acum* la noi: Multă prezumțiune, multă voință de a impune părerii de improvizare și, la urma urmelor, lașitatea abținerii ori îndărătnicia unui vot neconvins; dar este un păcat mare, împotrivor progresului politic al țării, că și astăzi ne place a fi tot așa ca acum 60—80 de ani!

Tot la anul 1861, în aceeași dietă, am observat și alte voturi desunite. *Murgu*-i la *contra*, unde alții sunt *pentru* și cei mai mulți absenți ⁴⁾.

Altfel trebuiau să procedeze ca *Români* și 'n timpul în care *Andrei Mocsonyi* făcea apelul citat mai sus; iar, cu tâlc

¹⁾ Am controlat cu *Napló* volumul II, pp. 53—55.

²⁾ Tot acolo, p. 14.

³⁾ Pagina 190—199.

⁴⁾ *Napló*, vol. II, pp. 197—200, pp. 139—142. In cazul dela p. 139. *Murgu* votă iarăși cu *Tisza*.

fratele său George își retrăgea candidatura la deputăția Orașului.

Pentru că *adresa* însemna: refacerea unității austro-ungare pe baza sancțiunii pragmatice, care trebuia ca și de aici înainte să fie considerată ca un tratat bilateral, obligatoriu și pentru Unguri și pentru Austriaci; în discuțiile dela 16 Mai până la 5 Iunie acest sens nu se lămurise numai, ci se și consolidase. Iar *rezoluția*, propusă de Coloman Tisza, însemna: că reluarea vieții politice trebuie să înceapă dela legile anului 1848, să fie adică o continuare a revoluțiunii; că regele nu este legal intronat; și că, prin urmare, unui rege ilegal, nu i se poate trimite o adresă. Și într'un caz, și n celălalt Ungurii plecaseră pe un drum propriu.

Votând pentru *rezoluție* Murgu se simțea, de sigur, *revoluționar consecvent*; duh politic răsvrătit contra principilor; în special contra regilor-împărați habsburgici. Acesta-i sensul votului său, pe care însuși, în dietă, nu l-a motivat.

A doua chestiune foarte importantă a fost, în anul 1861, chestiunea *naționalităților*. Se relua firul dela Seghedin; dar se da o satisfacție și politicei austriace dela 1850 până la 1850. În Viena un organ « slavo-român » apăra cererile naționale. Împăratul însuși trimesese în Banat pe contele Neusdorf-Pouilly, să studieze modul de reîncorporare la Ungaria a Voivodinei. Era, evident, un moment grav. Dar Murgu nici de astădată nu a vorbit; nici în Comitetul care avea să discute proiectul de lege nu s'a ales. În Comitet s'au ales bărbați tari L. Szalay, I. Eötvös, I. Andrassy, Imre Madách etc. Dintre Români: Faur (cu 202 voturi), Misici (cu 194 voturi), Pap (Iános, 187), Vlad (cu 176 voturi), Popovici (Sigismund, 170) ¹⁾.

A treia chestiune — din Aprilie — a fost a *congresului sârbesc*. În acesta apărură cele două partide: cea vieneză, cerând privilegiu; cea maghiarofilă, dorind să se înțeleagă cu Ungurii. În numele acesteia G. Stojakovics prezentă o adresă la împăratul-rege, începând firește cu vechile cifre: 6 Aprilie 1690, 21 August 1690, 20 August 1691, etc., etc., etc. Și el

¹⁾ *Napló*, vol. II, p. 216. Proiectul comisiunii a fost depus în luna August.

cerea, însă, exteritorializarea Sârbilor! Murgu și-a însemnat, de sigur momentul; dar răspunsul său a întârziat până la anul 1865.

A patra chestiune era cea *românească*. Pentru ce Murgu nu a discutat-o, *nu* înțeleg. Va fi socotit, poate, că nu i-a sosit timpul? Și așa comitea eroarea de-a nu *pregăti* timpul soluțiilor, de a-l aștepta pasiv; și, încă, deși patria sa îngustă, Carașul, se purta bine și vorbea clar²⁾.

Nici în chestiunea Ardealului Murgu nu a luat cuvântul. Era vorba de o conferință internaționalistă, care să expună dorințe relative la organizarea țării. Vorbiră alții: Babeș, Popa, Vlad; Murgu, *nu*.

Este clar: Murgu, tăcând, *murea politicește*. Sau, poate, după ce fusese umilit în alegeri, nu se mai socotea autorizat a vorbi în numele Românilor?

LXXV

ULTIMA SCRIERE POLITICĂ: 1865

După vreo patru ani de liniște lui Murgu-i sosi prilejul, să intervie încă odată în discuțiunea unei *mari* chestiuni românești.

Impăratul, care numai de frică da grabnic și suficient, ne-a dat, în sfârșit, în 24 Decembrie 1864, metropolia greco-orientală din Transilvania și Ungaria, o metropolie « *independentă, coordonată cu cea sârbească* »¹⁾. Aceasta era sus; noi urcam spre ea. « Coordonându-o » autograful imperial impunea pentru despărțire, tratări.

Jignit de un memoriu sârbesc, publicat și într'o gazetă nemțească din Pesta, Murgu luă cuvântul și scris *Über das Serben-Congress-Memorandum, verfasst von Dr. Euthym Murgu. Pest., 1865*, o broșură de 65 de pagini în octav mare.

Broșura tremură de mânie. Vorbe ironice curg îmbelșugate pe nația sârbească.

¹⁾ Kecskeméthy, în scrierea citată, vorbește despre Caraș (p. 122): « Mai ales comitatul *Caraș* a fost cel-ce, în contrazicere cu Diploma din Octombrie, a flicut din limba română limbă oficială a comitatului. Consiliul locotenențial anulă hotărârea, pe motiv că ea altera legile vechi, diploma, și sfera de drept statutar comitatens ».

²⁾ N. Popea, *Monografia despre Șaguna* (1879), p. 146.

Dar ea nici nu este sârbească; în mare parte o compun: Greci, Italiani, Arnăuți, Armeni, Macedo-Valahi, ici colo și Bulgari, Țigani, Bosniaci, cărora, sub pretextul comuniunii de credință li s'a impus limba bisericească paleo-slavonă-rusească ¹⁾. Venetici « semi-sălbatici », cu exterior turcesc, socotiți de atunci quasi-Turci ²⁾; cu șalvari și fes pe capete rase de jumătate ³⁾. Lui Murgu-i era chiar scârbă de ei.

Partea serioasă-polemică a memoriului său este următoarea: Murgu citează datele privilegiate 6 și 21 August 1690—1695, 1790, 1791 ⁴⁾; și observă: Dar ce știa Leopold din 1695 despre ce fusese biserica românească? Știa, însă, dieta Ungariei, care, într'o adresă către împăratul-rege îi spunea acestuia că Sârbii voiesc să clădească un *stat în stat*. Privilegii?, li se daseră, însă ca 'n trecere, până la întoarcerea lor *înapoi*, în patria veche; erau niște oaspeți, oaspeții lui Leopold ⁵⁾; din oaspeți s'au făcut, însă, stăpâni, prin uzurpări de averi și drepturi. Venit-au ei cu averi?, sau golani, ca orice venetic? Apoi ne-au prădat (*geplündert*); și trebuie să le cerem socoteală despre pradă, nu să 'mpărțim cu ei! ⁶⁾ Toate le-au împlinit *via facti*, nu, cum s'ar fi convenit, de drept: *via concilii provincialis*, după legea canoanelor bisericeii. A fost, deci, o octroare popească, Popen-Oktro-Yirungs-Handwerk ⁷⁾.

Partea apologetică se poate rezuma astfel: Banatul bisericesc atârna odată de metropolia Ardealului; ortodoxul Atanasie îi fusese mitropolit ⁸⁾; dar i-a fost și după ce a trecut la unire. Pierind el ca ortodox, am avut la Timișoara ce el nu mai putea fi Bănățenilor orodocși ⁹⁾. Ortodocșii, venind Sârbii, n'au dispărut; au rămas în țara lor; și, sub pretextul

¹⁾ Pagina 3—22.

²⁾ Pagina 5.

³⁾ Pagina 44.

⁴⁾ Paginile 22, 29, 43 și 62.

⁵⁾ Paginile 60—61.

⁶⁾ Paginile 50—53.

⁷⁾ Pagina 43.

⁸⁾ Pagina 35.

⁹⁾ Pagina 20. Tradiția și datele cu care operau în polemicele lor, Bănățenii dela 1865 le-a însemnat N. Țincu-Velea, în *Istoria bisericească politico-națională* Sibiu, 1865, p. 111. Echivoc le-a însemnat și al doilea contemporan al lui Murgu Gavril Pop, în *Geografia Banatului*, Lugoj, 1864, pp. 40—42.

identității de credință, singura biserică ortodoxă populară și de drept, cea *românească*, a fost predată Sârbilor.

Dar aceștia, continuă Murgu, nu sânt biserică; ei sunt biserică *politică*. Deși biserica nu poate admite principii politice, Sârbii au admis; și 'n biserica lor a fost activ principiul naționalității slave: Scopuri *profane* au fost urmărite prin forme bisericești. Li se dase Cruședolul, să stea acolo marele lor popă; până se va 'ntoarce în țara sa; dar ei au cerut tot; au cerut chiar și vechea metropolie a Suceavei ¹⁾.

Contra acestei neoprte înstăpâniri Românii trebuiau să lupte energic; să ceară înapoi tot ce ni se prădase de congresele Ipecanilor, de emigranții ipecani, de calicii Sârbi ²⁾.

Broșura lui Murgu nu descopere numai scârbă, ci și ură. După 16 ani dela înfrângerea Ungurilor și a *sa*, încă nu-i iertase pe Sârbi ³⁾.

Pentru ca lupta dela 1865 a lui Murgu să fie bine înțeleasă mai adaug câte ceva din cauzele ce-o provocaseră. Românii cari nu cereau tot, ci numai o parte, formulară cererile lor: bani, mănăstiri, fondul putnician, Verșețul și Timișoara pe jumătate. Gazeta scria; lumea se agita. In 8 Martie 1865 Sârbii, întruniți în congresul lor, aleseseră o comisie de 11 membri, să trateze cu Români ⁴⁾. Sârbii, citând iarăși declaratoriul lor cel vechiu, chemaseră pe Români la congresul lor ⁵⁾.

Patriarhul și patru episcopi sârbești declaraseră că, deși sunt membri ai congresului, în mod final, ei vor vorbi abia în sinodul episcopesc ⁶⁾. Perspectiva se prelungia; și era tot mai neliniștitoare.

Murgu nu va fi făcut excepție dela starea generală; și neliniștea sa și-o descarcă în rânduri aspre și de mult, de mult chiar bine meritate.

¹⁾ Paginile 45 și 30.

²⁾ Pagina 52: *blutarm!*

³⁾ Broșura s'a dat la tipar înainte de 25 August/6 Septemvrie, când *Familia*, anul I, p. 116, o anunță. Autorul o scrisese în Buda. Tot acolo, p. 164, la 5/17 Oct. o anunță ca apărută.

⁴⁾ *Gazeta Transilvaniei*, 1865, p. 68.

⁵⁾ *Gazeta* din 16 Martie și 24 Martie/5 Aprilie, p. 92.

⁶⁾ *Gazeta*, p. 79.

LXXVI MOARTEA

Murgu s'a stins în anul 1870, într'o Joi, la 30 Aprilie st. v./12 Mai st. n., în Buda; în casa sa; și a fost îngropat în 14 Mai. Revistele sau gazetele au înregistrat știrea scurt. Le 'nștiințase sora lui Murgu, fosta soție a locotenentului Dascalu, văduva-soră se numia Versavia.

Numai *Federațiunea* și-a adus aminte că până la 1850 răposatul fusese «apostolul» național-român.

Federațiunea mai informă că Murgu a murit de boala de apă, de dropică.

LXXVII APOSTROFĂ

În Geografia Banatului, scrisă de Gavril Popp, am găsit o legendă bănățenească: Pe Semenice, în munte, există o baie a vulturilor; credința localnicilor spune că vulturii se scaldă în acel lac și capătă putere; ca să capete putere, de ziua Sf. Ioan Botezătorul, Bănățenii istoviți de boale vin de se scaldă în lacul vulturilor. În legenda aceasta, în care superstiția și credința 'n sfinți se împreună cu o idee simbolică frumoasă: Caută a fi tare, fă-te vultur din slăbănog ce ești, este și frumusețe a naturii, este munte 'n zare, este apa lacului care oglindește cerul, este aer, sunt colori, este curățenie și însdrăvenire.

În biografia lui Murgu, fraților bănățeni, nu ați găsit nimic ce să semene cu apa lacului de pe Semenice?

Eu am găsit; de aceea am scris-o cu răgaz și cu iubire; pentru ca să răsune 'n sufletele voastre, să vă dea tăria de-a 'ncerca să fiți ca el: *Indrăzneți împotriva tuturor străinilor*, cugetători numai la înaintarea voastră și a țării românești, uniți și, mai ales, pentru acest bine *gata de-a suferi și mucenicia*, care Murgul a luat-o asupra-și, spre lauda sa, cât a viețuit, spre gloria sa, după moarte.

Numai astfel veți fi — fire-ați încă multă, lungă vreme — vulturi bănățenești ai națiunii române!

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
I. Introducere	3
II. Familia Murgu	3
III. Tatăl lui Murgu și societatea sa	7
IV. Copilăria lui Murgu	9
V. Patria lui Murgu: Granița militară	10
VI. Studiile lui Murgu	15
Școala primară și secundară	15
Studiul filosofiei la Seghedin	18
Vieța în Budapesta (1826—1830)	23
Studiile făcute în Pesta	27
Studiul dreptului	29
C. Juratus, advocatus, doctor	30
VII. Dor de ducă	31
VIII. Atmosfera politică și culturală în Ungaria (1825—1835) și literatură români	32
IX. Părerii prietenești despre originea Românilor	37
X. Dușmanul: Sava Tökölyi	40
XI. Tökölyi și Damaschin Bojinca	42
XII. Tökölyi și Murgu	44
Antisărbismul	44
Principii de limbă	47
Iarăși Tökölyi	48
Intermezzo: Cântecel populare	49
Dela limbă la istorie	51
Cultura limbii	52
Filosofie	53
Rasa	54
Puțin pedantism	55
XIII. Efectul scrierii dela 1830	55
XIV. Murgu pleacă din patrie	58
XV. Inceputul activității lui Murgu în Iași	59
Murgu la Iași: Personale	61
Filosofia din Iași	62
XVI. Imre și Murgu	64
XVII. « Logica » lui Imre-Murgu	64
XVIII. Elevii lui Murgu	68

	Pag.
XIX. Un incident curios al elevilor	70
XX. Plecarea din Iași: cauzele plecării	71
XXI. Un elev fidel	81
XXII. Murgu în București	82
XXIII. Vieța în București	84
XXIV. Un elev celebru	86
XXV. Vieța politică în București	87
XXVI. Dacoromanismul	93
XXVII. Murgu și Nicoară	95
XXVIII. Complotul revoluționar dela 1840	96
XXIX. Murgu francmason?	103
XXX. Intermezzo: Murgu, Colson și A. Pumnul	105
XXXI. După complot	106
XXXII. Peripeția	108
XXXIII. 1842, Iunie 26	109
XXXIV. Politica în orașele bănățenești	109
XXXV. Chestia agrară în Banat	112
XXXVI. Chestiunea administrativă, agrară și culturală	114
XXXVII. Suprafețele politice în Lugoj	118
XXXVIII. Propaganda politică dela 1844	121
XXXIX. Complotul din Lugoj (1844—1845)	123
XL. Arestarea din 1845	131
XLI. Elevii bucureșteni. — C. A. Rosetti la Murgu (1846)	132
XLII. Liberarea din închisoare	133
XLIII. După liberare	135
XLIV. Murgu « căpitan » militar?	137
XLV. Rostul « căpitanatului »	138
XLVI. Sârbofil	140
XLVII. Adunarea din 3 Mai în Lugoj	141
XLVIII. Sârbismul și panslavismul	143
XLIX. Hierarhia sârbească	146
L. Reacțiunea contra sârbismului și panslavismului	148
Lupta politică contra Sârbilor	148
LI. Alegerile pentru dietă (1848)	152
LII. În dieta Ungariei	153
LIII. Adunarea dela Lugoj (15/27 Iunie 1848)	156
LIV. Adunarea dela Lugoj: amintirile unui preot	163
LV. Mișcarea antisârbească	165
Arădania	165
Timișorenia	166
Petiția generală din 21 Mai	167
LVI. Murgu, Moldovenii și Muntenii	169
E. Murgu către N. Bălcescu	171
LVII. Moldovenii la adunarea din Lugoj	173

	Pag.
LVIII. O polemică antimaghiară (August 1848)	174
LIX. E. Murgu și I. Maiorescu în Pesta	176
LX. Cuvântarea din 14/26 August 1848	177
LXI. Alte cuvântări: despre învățământ	180
LXII. « Marea Daco-România ! »	182
LXIII. Dela Pesta la Debrețin	184
LXIV. Dela Debrețin la Seghedin	185
LXV. Adversarii civili	189
LXVI. Adversarii militari	193
LXVII. Bem, A. Iancul și Murgul	198
LXVIII. Arestarea	200
LXIX. Muntenii și bănățenii	201
LXX. În timpul cercetării marțiale	203
LXXI. Murgu și Haynau	208
LXXII. Osânda	209
LXXIII. Voivodina	210
LXXIV. Ultimul an politic: 1861	211
Situația generală	211
Alegerile din a. 1861.	212
Adresa	214
LXXV. Ultima scriere politică: 1865	217
LXXVI. Moartea	220
LXXVII. Apostrofă	220

